RADU BALTASIU

SOCIOLOGIE ECONOMICĂ ŞI TEORIA ELITELOR

2003

Centrul de Geopolitică şi Antropologie Vizuală

ISBN 973-0-03048-0

În loc de prefaţă

Această carte este rezultatul mai multor ani de cercetări asupra problemei dezvoltării României. O parte din capitole au mai fost publicate în diverse lucrări şi reviste, însă ele au fost rescrise şi aduse, pe alocuri, la zi – în ceea ce priveşte datele.

Perioada căreia i se adresează cartea este cuprinsă între 1990 şi 1997, cu unele referiri care ajung până în anul 2000. De asemenea, lucrarea cuprinde trimiteri statistice şi comentarii teoretice privind România de până la cel de-al doilea război mondial.

Cartea de faţă este în bună parte şi suport de curs, motiv pentru care mulţumesc studenţilor mei pentru ocaziile oferite pentru perfecţionarea ei. Din graba timpului şi datorită neputinţei autorului, ea încă nu este suficient sudată, insuficient prezentată ca material unitar, şi acest lucru se observă mai cu seamă în privinţa părţii a IV-a, privind sociologia muncii, care este mult mai didactic construită decât restul lucrării. Poate că cititorul va trece cu vederea astfel de scăderi.

Din punctul de vedere al mesajului însă, fiind o lucrare polemică, ea nu cere să fie tratată cu prea multă delicateţe.

Sociologie economică şi Teoria elitelor este rezultatul convingerii că dezvoltarea unei naţiuni nu poate avea loc decât dacă cei care îi conduc destinele cred în aceleaşi lucruri ca şi cei mulţi. Credinţa, ca factor moral de coeziune socială, este liantul general al creşterii economice şi sursa armoniei în societăţile frământate de grija zilei de mâine.

Am căutat, de asemenea, să „aducem cu picioarele pe pământ" un anumit discurs economic, prea păsăresc şi prea ideologizat pentru a scoate cu vorba România din impasul tranziţiei. Din păcate, discursul acesta încă are un impact major asupra destinelor noastre.

În încheiere, doresc să îmi exprim gratitudinea pentru sprijinul dat de către Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Sociologie şi Asistenţă Socială pentru publicarea acestei lucrări, şi în special profesorului meu, prof.univ.dr. Ilie Bădescu, fără de care acest gen de cercetare ar fi fost prea puţin posibilă.

Autorul

Bucureşti
Mai 2003

I Teorii majore ale sociologiei economice

Problematica eficienţei economice a societăţilor, ca expresie a relaţiilor sociale, şi-a găsit rezolvări utile, unele strălucite, în secolul al XX-lea, într-o serie de teorii româneşti şi străine. Cercetători precum Max Weber, Vilfredo Pareto, G.Zane, Ştefan Zeletin, Virgil Madgearu, Mihail Manoilescu, Immanuel Wallerstein, Albert Hirschman ş.a. au înnobilat discursul ştiinţei economice cu elemente solide de logică socială, revendicând pentru domeniul ştiinţei sociologice o bună parte din mecanismele acţiunii economice. O parte din aceste teorii majore le vom trece în revistă mai jos, cu ilustrări din Max Weber, Albert Hirschman, Virgil Madgearu şi Mihail Manoilescu. De asemenea, vom prezenta succint şi contribuţia profesorului francez de origină română, Mattei Dogan, pe marginea neocorporatismului contemporan occidental.

I.1. Max Weber. Ce este sociologia economică?

Weber a emancipat ştiinţa economică de sub imperiul forţelor materiale, mai precis faţă de prejudecăţile marxismului şi ale liberalismului pozitivist cu privire la determinarea societăţilor de către forţele materiale şi de către logica interesului, descoperind în toată splendoarea ei raţionalitatea economică, cu toată constelaţia sa instituţională şi de conduite. Weber a stabilit astfel fundamentele sociologice ale ştiinţei economice, punând implicit bazele sociologiei economice. Din acest punct de vedere, perspectiva weberiană plasează **sociologia economică în domeniul ştiinţei raporturilor dintre conduitele umane (la scara civilizaţiilor) şi eficienţa economică** - aceasta fiind definiţia sociologiei economice cu care înţelegem să operăm în această lucrare. Raportul acesta este sintetizat în studiul raţionalităţii sociale, la nivelul ansamblului acesteia.

Principalele categorii ale sociologiei economice weberiene

Pentru o mai bună plasare a sociologiei weberiene în spaţiul teoretic al sociologiei economice majore vom analiza discursul weberian conform structurii sale categoriale.

Structura categorială, la rândul ei, va fi descompusă urmărind principalele concepte şi idei relevante pentru sociologia economică.

Prin categorii ale sociologiei economice înţelegem acele noţiuni esenţiale, fundamentale pentru construcţia teoretică ulterioară privitoare la relaţia dintre conduitele sociale şi eficienţa economică.

Categoriile pe care le avem în vedere pentru explicitarea raţionalităţii economice sunt următoarele:

- acţiunea economică
- ordinea
- capitalismul.

În jurul acestor categorii *flotează* cele mai importante concepte, cum ar fi: economia, banii, inflaţia, puterea, democraţia, piaţa, munca etc.

Categoria acţiunii economice

Acţiunea economică este un tip de acţiune socială[1], alături de alte stări ale acţiunii sociale cum ar fi *acţiunea politică.* În ceea ce priveşte noţiunile de *acţiune* şi de *acţiune socială* Weber arată că,

> "Vorbim despre «acţiune» în măsura în care actorul individual ataşează un înţeles subiectiv comportamentului său … Acţiunea este

[1] Acţiunea socială este principala categorie a sociologiei weberiene, dar pentru că intră în sfera sociologiei generale nu ne-am propus să o dezbatem aici. Reamintim doar principalele sale componente. „Acţiunea socială, ca orice fel de acţiune, poate fi orientată în patru feluri:

1. *instrumental raţional* …determinată de aşteptările faţă de evoluţia obiectelor înconjurătoare şi a comportamentelor altor fiinţe umane; aceste aşteptări sunt folosite ca şi «condiţii» sau «mijloace» pentru realizarea scopurilor raţional *calculate* [s.n.] ale actorului;
2. *raţional de valoare* … determinată de către credinţa într-o valoare supremă de tip etic, estetic, religios sau de altă natură, independent de probabilitatea obţinerii succesului;
3. *afectiv* (în special emoţional), determinată de către afectele şi stările specifice actorului;
4. *tradiţional,* adică determinată de către obiceiuri bine înrădăcinate." (Weber, 1978, vol.I, p.24).

> «socială» în măsura în care înţelesul său subiectiv ia în considerare comportamentul altora …"(Weber, 1978, p.4),

unde *înţelesul* se referă, pe de o parte, la un actor sau la o pluralitate de actori concreţi, ori, pe de alta, la un înţeles subiectiv ideal tip al unui actor-actori în cadrul unei acţiuni ideal-tipice (adică teoretic construită).

La rândul său, acţiunea economică, ca orientare a acţiunii sociale în special pentru achiziţia de utilităţi şi resurse rare, poate fi mai mult sau mai puţin raţional orientată. Din această perspectivă, Weber defineşte acţiunea economică sub mai multe aspecte, pe care le redăm în cele ce urmează.

Definiţiile acţiunii economice:

I. Vom spune că acţiunea este *orientată economic* atât timp cât, conform înţelesului ei subiectiv atribuit, respectiva acţiune este direcţionată către satisfacerea dorinţelor pentru *utilităţi* (Weber, 1978, p.63).

II. *Acţiunea economică* reprezintă orice exercitare paşnică a controlului unui actor asupra resurselor, control orientat în primul rând către scopuri economice (ibidem).

III. *Acţiunea economică* reprezintă, deci, o direcţionare conştientă a actelor umane. Weber subliniază acest aspect, întrucât ceea ce contează nu este atât necesitatea obiectivă de a avea activitate economică cât conştiinţa respectivei necesităţi (idem, p.64).

IV. De asemenea, putem vorbi despre acţiune ca fiind economică în cazul în care, la nivelul percepţiei actorului, resursele utile sunt limitate, rare. (Weber, 1978, p.39).

Acţiunea economică şi acţiunea politică

Acţiunea socială devine *politic orientată* dacă urmăreşte distribuirea puterilor legate de guvernare (cf. Weber, p.54). Orice acţiune politică orientată raţional posedă şi o direcţionare economică – demonstrează Weber, direcţionare legată de susţinerea acţiunii politice respective.

Legătura dintre cele două tipuri de acţiuni – dintre cea economic orientată şi cea politic orientată -, este una de relativă subordonare în cazul statului capitalist modern: ordinea economică este garantată politic, de către un principiu coercitiv. Principalul actor politic, este statul şi tot acesta este cel mai important garant al ordinii economice, garanţie ce stă, în ultimă instanţă, în folosirea forţei.

> Cercetările româneşti preweberiene (Eminescu, Maiorescu, Gherea) şi occidentale recente (Arrighi, Hirschman, Wallerstein, G.Frank) amendează sociologia weberiană în ceea ce priveşte puterea statului de a garanta ordinea în economie: această putere scade progresiv de

> la Vest la Est şi de la Nord la Sud. Mai concret, statul occidental este în foarte mare măsură un regulator şi garant al ordinii economice interne, fapt mai puţin sau foarte puţin vizibil în restul lumii, unde statul suferă de incapacitate administrativă şi juridic regulativă, fiind dependent de echilibrul foarte volatil dintre interesele diverselor grupări politice (clici, oligarhii, etc.).

Categoriile de acţiune economică şi ordine. Concepte subordonate

Noţiunile de *economie, întreprindere, utilitate* reprezintă forme pe care realitatea socială, imaginată sau concretă, le poate lua. Toate acestea sunt variante, stări ale ordinii. Acţiunea, în oricare din formele sale mai mult sau mai puţin înrudite şi în anumite condiţii, capătă o structură *ordonată*, în acord cu orientarea acţiunii sociale[2]. Weber discută astfel de: ordine economică, ordine de status, ordine politică.

Categoria de ordine

Raţionalitatea economică presupune ordinea socială. În acelaşi timp, ordinea este o stare subiectivă, constând dintr-un consens al subiectivităţilor.

Ordinea, în concepţia weberiană, ca structură a acţiunii, se referă la un numitor comun al subiectivităţilor. Acest numitor comun este numit de Weber «maxime» şi nu este altceva decât corpusul credinţelor, tradiţiilor şi normelor sociale care guvernează conduitele:

> "Numai atunci când conduita este, aproximativ, orientată după nişte «maxime» identificabile, vom putea spune că o relaţie socială are un conţinut numit ordine." (Weber, p.31).

Fundamentul ordinii este însă dat de un ansamblu special de *maxime*, cu caracter religios. Maximele religioase, independent de formula lor de manifestare, izvorăsc din nevoia de absolut, de transcendent a umanităţii, indiferent de epocă, inclusiv în cea contemporană. Credinţa de tip religios poate fi înlocuită în anumite perioade de valori parareligioase sau pseudoreligioase, care substituie absolutul de tip divin cu artefacte de tip ideologic – cazul eliberării lumii de rău în concepţia marxistă prin lupta de clasă, sau prin alte produse de tip intelectual – cum a fost cazul sfârşitului secolului al XIX-lea dominat de iluzia progresului linear prin intermediul ştiinţei, etc. cunoscute până în prezent de credinţă. Prin credinţa reală, de tip religios, omenirea are acces la cea mai înaltă formă de adevăr, anume la cel revelat. Orice formulă ar îmbrăca aceste maxime de fundal, *ultime*, religioasă sau pseudoreligioasă, înţelegem că ordinea socială se revendică în ultimă

[2] vezi în acest sens nota privind orientarea acţiunii sociale.

instanţă la structuri ale mentalităţii colective determinate de credinţă. Nu există ordine fără credinţă şi nu există raţionalitate fără un sistem de valori nechestionabile.

Weber continuă dezbaterea problemei ordinii, accentuând caracterul *non*raţional al ordinii, şi implicit al acţiunii economice: ordinea este *validă*, scrie Weber, numai atunci când, într-adevăr, conduita este orientată către un sistem de maxime-precepte, orientare privită de către actor drept obligatorie sau exemplară (cf. Weber, p.31). Exemplaritatea este una dintre sursele moralei. Morala însăşi este parte a infrastructurii ordinii, ca structură de *maxime* cu caracter normativ foarte pronunţat privind menţinerea solidarităţii sociale. Din acest punct de vedere, vom putea spune că ordinea încetează să mai fie validă, deci funcţională, din momentul în care nu mai este morală.

Ordinea economică, ordinea de status şi ordinea politică

Conceptul de ordine economică se referă la "distribuirea controlului asupra bunurilor şi serviciilor, distribuire rezultată pentru fiecare caz din cântărirea consensuală a intereselor; mai mult, conceptul se referă la modalitatea în care bunurile şi serviciile sunt întrebuinţate conform cu distribuţia de puteri aferentă, distribuţie bazată pe o recunoaştere de facto." (Weber, p.312).

În acelaşi timp, controlul asupra utilităţilor depinde într-o măsură semnificativă de modul în care structura de status, adică a prestigiului, este prezentă în societate. Cu alte cuvinte, ordinea economică, arată Weber, este influenţată de criteriile de determinare a succesului (prestigiului) indivizilor în societate. Succesul social depinde de criteriile pe care trebuie să le îndeplinească un individ pentru a avea acces cât mai larg la utilităţi, la abilităţile pe care acesta trebuie să le posede.

Zona socială de ale cărei abilităţi depinde situaţia celorlalte straturi ale societăţii este cunoscută sub denumirea de *elite*. Elitele sunt pătura socială situată pe scara cea mai înaltă a prestigiului. De aceea responsabilitatea acestora în raport cu ordinea economică este determinantă. Astfel, arată Weber, în societăţile în care mecanismul economic este guvernat prea mult după principiul prestigiului şi mai puţin după cel al raţionalităţii instrumentale (principiul competenţei) piaţa, ca mecanism economic, este grav perturbată şi, odată cu ea, progresul economic.

Structura socială întemeiată preponderent pe prestigiul de grup sau individual (ordinea de status) încalcă principiul esenţial al capitalismului modern, anume impersonalitatea tranzacţiei. Relaţia de schimb raţional-instrumentală este mediată doar de monedă, care, la rândul ei, este accesibilă în urma competenţei manifestate prin raţionalizarea muncii. Logica interesului produce bunăstare, arată Weber, doar dacă este de tip raţional-

instrumental. Celelalte tipuri de interese, conduc la apariţia grupurilor care caută preponderent prestigiul, exprimat la rândul său prin consum de lux. Consumul de lux nu *posedă* raţionalitate economică, neavând legătură cu noţiunea de eficienţă a întreprinderii capitaliste moderne.

Este util să observăm că emanciparea acţiunii economice de sub imperiul grupurilor de interese axate pe consumul iraţional al resurselor – prin consum de lux, este concomitentă cu apariţia şi întărirea statului modern, mai precis, a statului naţional modern. Acesta, pentru a putea supravieţui într-un mediu de acerbă rivalitate geopolitică, şi-a apropriat principalul factor de putere materială al societăţii, principiul pieţei. Statul modern a reuşit acest lucru prin concentrarea în mâinile sale a puterii şi legitimităţii puterilor coercitive de care dispunea societatea. Ordinea politică influenţează, deci, semnificativ acţiunea socială şi, implicit, acţiunea economică. Raţionalitatea economică va avea de suferit în cazul în care criteriul distribuirii puterii în societate are la bază privilegiul, cantitatea şi prestigiul consumului – ordinea de status.

Noţiunile de economie, întreprindere, utilitate

Prin *economie* Max Weber înţelege acţiunea economică autocefal structurată (Weber, p. 63). O organizaţie spunem că este autocefalic ordonată când structura ei internă este autonom constituită, iar organele ei de guvernare sunt desemnate din cadrul aceleiaşi structuri interne autonome (Weber, p.50).

Întreprinderea economică pentru a fi eficientă (profitabilă), trebuie să fie întemeiată astfel pe principiul competenţei. Ordonarea autonomă a întreprinderii este întemeiată pe acelaşi principiu. Fără autonomie întreprinderea nu se poate înscrie în mecanismul economiei de piaţă. La rândul ei, economia de piaţă nu poate funcţiona cu întreprinderi blocate, gripate de decizii străine de obiectivul major al profitabilităţii.

Întreprinderea reprezintă, în accepţiunea lui Weber, un "sistem organizat de acţiune economică continuă." (Weber, p.63); o acţiune autonomă "capabilă să fie orientată spre raţionalizarea capitalului [*capital accounting*]"(Weber, p.91). Întreprinderea blocată financiar este o organizaţie falimentară. Prin faliment, întreprinderea este retrasă din circuitul pieţei, pentru restructurare (dacă se bucură de protecţia societăţii, mai exact a statului), sau pentru lichidare. Societăţile în care întreprinderile sunt falimentare, falimentate sau funcţionează cu mare greutate şi nu pot fi reconfigurate (restructurate) nu corespund noţiunii weberiene a întreprinderii moderne, fiind expresia încărcării societăţii cu sarcini fiscale iraţionale de către o clasă managerială şi politică cel mai adesea coruptă (interesate să câştige pe seama exploatării iraţionale a întreprinderii)..

Dincolo de aceste aspecte generale, întreprinderea "este o categorie *tehnică* [s.a.] ce se referă la continuitatea interdependenţelor dintre anumite tipuri de servicii, între ele însele şi cu mijloacele de producţie. Opusul conceptului [de întreprindere] îl reprezintă fie acţiunea intermitentă, fie acţiunea care este în sine discontinuă (cum este cazul oricărei gospodării)." (Weber, p.116).

Noţiunea de *întreprindere* (*establishment* sau *enterprise*) poate fi utilizată în sine, adică în înţelesul tehnic de clădiri cu echipamentele şi procesul muncii aferente, la care se adaugă sectorul de conducere, sau, noţiunea în cauză poate avea o întrebuinţare lărgită, aceea de *întreprindere profitabilă* (*profit-making enterprise/establishment*) atunci când firma – ca activitate economică orientată spre profit – coincide cu unitatea de producţie.

Utilitatea, utilităţile, se referă la avantajele concrete şi specifice, reale sau imaginare ale unor oportunităţi oarecare, oportunităţi ce devin obiecte tranzacţionabile în raport cu prezentul sau cu viitorul (cf. Weber, p.68).
La rândul lor, utilităţile pot fi *bunuri* sau *servicii*.

Bunurile sunt acele utilităţi neanimate uman, iar *serviciile* sunt obiectele cu potenţial de utilitate sunt reprezentate de o activitate directă omenească, sunt animate (Weber, p.68).

Activitatea economică poate fi, deci, orientată numai spre obiecte, la nivelul ramurii *bunuri*. Ori acest lucru poate genera înstrăinare şi masificare, prin ruperea sensului acţiunii dinspre celălalt spre obiectul în sine, devenit marfă în sine[3]. Fenomenul are mai multe expresii, de la cel de *producţie pe stoc* – când consumă resurse fără a le valorifica, până la procesul al mai complex al alienării, al înstrăinării faţă de obiectul muncii şi faţă de ceilalţi membrii ai societăţii.

Distincţia între satisfacţie şi profit. Piaţa

Acţiunea economică devine raţională atunci când este instrumental orientată, când există o planificare deliberată (Weber, p.63).

Mecanismele funcţionării pieţei de piaţă sunt asigurate, la nivel mental, de către *raţionalitatea instrumentală*, iar la nivel formal, de către întreprinderea şi birocraţia modernă (statul modern), axate pe raţionalizarea muncii. Statul modern este instituţia care face posibilă economia de piaţă

[3] Marfa în sine încetează, de fapt, a mai fi marfă, devenind obiect în sine. Aceasta întrucât marfa presupune existenţa *celuilalt*, adică *relaţia* de schimb. Pe de altă parte însă, un obiect poate fi produs pentru a fi tranzacţionat într-un viitor nepalpabil pentru individul implicat direct în procesul de producţie. Din acest punct de vedere individul respectiv nu are conştiinţa relaţiei necesare cu *celălalt*, şi deci a existenţei *acestuia* în raport cu obiectul respectiv. Tranzacţia devine astfel *abstractă* şi deci, îşi pierde din caracterul său social.

prin stabilirea cadrului juridic care garantează libertatea, planificarea şi raţionalizarea procesului economic.

> Weber defineşte raţionalitatea instrumentală drept acea raţionalitate "determinată de aşteptări cu privire la comportamentul obiectelor sau indivizilor din mediul înconjurător; aceste aşteptări sunt utilizate ca şi «condiţii» sau ca «mijloace» pentru realizarea scopurilor calculate ale actorului." (Weber, p.24).

Economia de piaţă presupune că participanţii la schimbul economic au posibilitatea de control asupra resurselor operaţiilor şi operaţiilor conexe la care au acces în virtutea abilităţilor şi competenţei lor. Este ceea ce numim astăzi *transparenţă* - criteriu al transformării unei economii închise, ineficiente, în *economie de piaţă funcţională*. Totodată, economia de piaţă presupune impersonalitatea tranzacţiilor, relaţia socială fiind redusă la abstracţia ultimă a schimbului, la valoarea monedei.

Prin *situaţie de piaţă* Weber înţelege toate oportunităţile de schimb contra bani ale unui obiect de schimb; respectivele oportunităţi sunt cunoscute de către actorii de pe piaţă, care se folosesc de aceste date în lupta pentru un preţ competitiv (cf. Weber, p.82). *Schimbul* nu este neapărat şi în toate situaţiile raţional, dar schimbul ca proces economic general, ca *situaţie de piaţă* este guvernat de raţionalitatea instrumentală şi este specific capitalismului modern (prin ansamblul cadrului legislativ şi financiar). Schimbul iraţional are drept primă finalitate consumul individual. Schimbul ca situaţie raţională de piaţă are ca finalitate *profitul*, care la rândul lui, nu se leagă direct de satisfacerea dorinţelor personale ale actorului uman, ci de interesele *întreprinderii*. Din acest punct de vedere, prin *profit* se înţelege activitatea orientată spre achiziţionarea de oportunităţi noi de control asupra bunurilor. Activitatea axată pe profit este economică atât timp cât se desfăşoară prin mijloace paşnice[4] (Weber, p.90-91). Astfel, schimbul este raţional posibil "numai atunci când ambele părţi se aşteaptă să profite de pe urma lui, sau, atunci când una dintre părţi cedează conform nevoilor sale sau ca urmare a [evaluării] puterii celuilalt partener." (Weber, p.72).

Categoria de capitalism

La Max Weber *capitalismul* nu se referă numai la un tip de economie, sau la un sistem de relaţii sociale determinate de un anume gen de raporturi economice. Categoria de capitalism se referă la o stare de civilizaţie, la un

[4] Weber avea în vedere în special situaţiile de război clasic. Deşi dezbate chestiunea unor deflagraţii sociale, precum inflaţia, nu percepe situaţia respectivă drept o formă de *agresiune*, ci doar un mijloc de obţinere a unor profituri necuvenite, de natură exclusiv speculativă (Weber, p.183).

mod total de structurare a societăţilor, atât în plan mental cât şi la nivelul obiectivării acestuia în cultură, economie etc.

Capitalismul nu se confundă cu noţiunea de *sistem economic modern* şi aceasta pentru că:

a) capitalismul în variante ale elementelor sale şi în diferite grade de raţionalizare, a existat din cele mai vechi timpuri;
b) capitalismul nu este exclusiv un fenomen economic, ci un mod de a fi al societăţilor, este un fapt de civilizaţie.

Weber nu ne oferă o definiţie generică şi directă pentru termenul de capitalism. El este mai concret faţă de ceea ce numeşte capitalism modern. Însă marele sociolog german defineşte indirect capitalismul când prezintă etapele evoluţiei societăţii şi când delimitează tipologia autorităţii.

Deci, vorbim de *capitalism*, atunci când resorturile legitimităţii se depersonalizează, încep să se elibereze într-o măsură mai mare sau mai mică de o ierarhie bazată pe prestigiu, tradiţie, orientându-se spre autoritatea bazată pe cunoaşterea raţionalizată (cunoaşterea practică), fapt ce îngăduie apariţia şi amplificarea tranzacţiilor de piaţă, folosind tot mai mult ca mijloc de plată banii; mijloacele de producţie se raţionalizează şi ele treptat, devenind capital.

Tipologia capitalismului după obţinerea profitului

Weber stabileşte tipologia capitalului după orientarea spre profit. De asemenea, Weber distinge între orientarea raţională a acţiunii economice, axată pe obţinerea profitului prin intermediul întreprinderii (Weber, p.99) şi orientarea iraţională a conduitelor prin restrângerea acţiunii economice la procurarea directă şi imediată a satisfacţiei materiale (cf. Weber, p.73, 98-99).

Weber dezvoltă implicaţiile conceptului de profit, ajungând la o tipologie a modalităţilor de orientare spre profit. Doar o parte dintre aceste orientări aparţin capitalismului modern, celelalte fiind definitorii pentru *capitalismul politic* ("politically oriented capitalism") sau, în general, pentru capitalismul primitiv, existent din antichitate până în prezent.

Dintre tipurile de capitalism doar cel modern este considerat de Weber raţional. Aceasta pentru că doar în capitalismul modern profitul este obţinut prin raţionalizarea muncii la nivelul întreprinderii, profitul decurgând din îmbunătăţirea poziţionării întreprinderii pe piaţă. Celelalte orientări spre profit posedă raţionalitate limitată sau sunt chiar iraţionale din punct de vedere instrumental (al calculului pe termen lung).

Cele şase tipuri posibile de orientare spre profit, în capitalism, sunt cele caracterizate:

I. De o activitate continuă de vânzare-cumpărare pe piaţă, în condiţiile unei pieţe relativ neconstrânsă – este vorba despre comerţ; printr-o activitate continuu productivă în întreprinderi, în condiţiile procesului de raţionalizare a capitalului.
II. Prin operaţii financiar-speculative diverse precum cele legate de corpurile politice, promovarea de noi întreprinderi prin vânzarea de garanţii sau, în cele orientate spre aranjarea convenabilă şi profitabilă a situaţiilor de piaţă (Weber, p. 165).

Aceste două tipuri de orientare spre profit aparţin capitalismului vest-european, dezvoltat începând cu secolul al XVI-lea, pe baza unui proces unic la nivelul raţionalităţii de valoare (prin apariţia eticii protestante).

Următoarele patru tipuri de orientare spre profit se referă la capitalism în general, oriunde în timp şi spaţiu, ori de câte ori tranzacţiile în monedă au putut avea loc; dintre acestea, tipurile IV, V, VI se referă cu precădere la capitalismul politic, iraţional prin excelenţă. Astfel, putem vorbi de capitalism

III. când orientarea spre profit are loc prin speculaţii financiare, valutare sau prin extinderea profesională a creditului.
IV. Atunci când orientarea spre profit are loc prin prelevări prădalnice coordonate dinspre sfera politicului, sau prin
V. afaceri garantate politic în situaţii de dominaţie prin forţă şi,
VI. prin efectuarea unor tranzacţii neobişnuite cu grupări politice (Weber, p. 165).

În ultimele trei tipuri de orientare spre profit factorul politic blochează mişcarea liberă a economiei prin introducerea în ecuaţia schimbului a forţei sau a intereselor oculte. Într-o economie dominată de reţeaua acestui tip de interese planificarea afacerilor şi raţionalitatea schimbului devin aproape imposibile. Politicul estompează calculul şi impersonalitatea proceselor de pe piaţă, introducând astfel principii străine raţionalităţii economice, precum acela al dependenţei personale sau pur şi simplu, principiul acţiunii la comandă.

Sintetizând discursul său cu privire la categoria capitalismului modern, Weber arată că:

> "Doar în lumea occidentală există întreprinderi capitaliste organizate raţional, ce posedă capital fix, muncă liberă, specializarea raţională şi combinarea funcţiilor, [doar acolo întâlnim] distribuirea funcţiilor productive pe baza întreprinderilor capitaliste, relaţionate într-o economie de piaţă." (Weber, p. 165).

La acestea trebuie adăugat că, doar în cadrul capitalismului modern operaţiile financiare sunt realizate prin intermediul structurilor specializate ale întreprinderii de afaceri raţional organizată, doar în cadrul capitalismului

modern putem vorbi despre producţia organizată raţional-antreprenorial, ca sursă pentru comerţ şi alte activităţi economice.

Din punct de vedere istoric, capitalismul modern apare odată, sau aproximativ odată, cu maşinismul industrial. Însă, Weber nu condiţionează modernitatea capitalismului occidental de apariţia maşinismului. Capitalismul este modern în sensul raţionalităţii sale avansate, adică, în virtutea gradului ridicat de calcul pe care îl presupune în procesul economic.

Capitalismul modern, statul naţional şi democraţia

Din punct de vedere istoric, evoluţia capitalismului modern este oarecum simultană cu alte două procese europene: naşterea statului naţional şi făurirea democraţiilor moderne.

În ceea ce priveşte statul naţional, Weber enunţă importanţa rolului de regulator şi de garant al statului în raport cu piaţa – în particular şi în raport cu activitatea economică – în general.

Statul este un actor indispensabil activităţii economice centrată pe piaţă (acţiunea socială raţional-instrumentală), întrucât reduce la un minimum controlabil (prin mecanismele justiţiei democratice) imixtiunea intereselor de grup în economie şi în restul societăţii (vezi Weber, p. 335, 337, 936, 937). Statul, arată Weber, restrânge sever implicaţiile iraţionalităţii sociale induse de interesul personal, interesul de consum, autoritatea privilegiului sau a altor forme de autoritate decât cele raţional constituite. Eliminarea acestor puteri perturbatoare din procesul social – în general şi din cel economic – în particular, are la bază transformarea statului, mai exact dezvoltarea lui, ca unic depozitar al puterii coercitive. Desigur că jocul din ordinea politică, prin cuprinderea structurilor de stat în dinamica lui, poate atinge astfel indirect şi sfera acţiunii economice. Însă caracteristica majoră a autorităţii în capitalismul modern, este aceea că acest joc pentru putere este limitat ca întindere şi implicaţii, atât prin principiul democratic al structurării accesului la putere, cât şi prin principiul birocratic – al raţionalităţii administrative.

Revenind la rolul statului în prezervarea raţionalităţii economice, Weber adaugă faptul că, istoric, se poate face asocierea între extinderea gradului de libertate a pieţei şi creşterea intensităţii schimburilor economice, cu dezvoltarea raţionalităţii regulilor ce guvernează piaţa (Weber, p.83). Statul este principalul actor ce are interesul să raţionalizeze mediul social al pieţei, astfel că el va fi un factor de putere nu numai în raport cu alte interese interne, ci şi în cadrul competiţiei capitaliste mondiale.

Democraţia este instrumentul prin care interesele individuale sunt armonizate cu interesul colectiv al raţionalităţii instrumentale a pieţei. Democraţia limitează iraţionalitatea politică prin restrângerea puterii

oficialului şi a funcţiei sale, pe de o parte, iar pe de altă parte, prin lărgirea accesului la funcţiile în stat pentru toţi cetăţenii, permite exprimarea cât mai fidelă a intereselor individuale şi restrângerea posibilităţii apariţiei unor mutaţii aberante în sfera puterii politice.

Postulatele pe care se întemeiază organizarea democratică a societăţii fac referire la protejarea societăţii prin:

> "(I). împiedicarea dezvoltării grupurilor închise, de status, la nivelul clasei guvernante …"
> (2) minimalizarea puterilor funcţiei …" (Weber, p. 935).

Raţionalitate formală şi iraţionalitate substanţială

Capitalismul modern suferă de o inadvertenţă majoră, problemă ce rezidă în contradicţia dintre raţionalitatea formală şi cea substanţială, organică, la nivelul diviziunii sociale a muncii.

Weber precizează că raţionalitatea formală (*formal rationality*) în cadrul acţiunii economice, se referă la gradul de extindere a calculului.

Conceptul de raţionalitate substanţială (*substantive rationality*) se referă la principiile efective după care actorii îşi direcţionează acţiunea, principii ce nu se limitează doar la aspectele raţionalităţii formale, instrumentale, orientată prin calcul către un scop; aceste principii trimit spre scopuri considerate *ultime*, de esenţă etică, politică, hedonistă etc. (Weber, p.85).

Diviziunea muncii şi inflaţia

În ceea ce priveşte *diviziunea muncii*, Weber este preocupat de *raţionalizarea* acesteia în special prin separarea dintre lucrători şi management, între management şi proprietar. Astfel, raţionalitatea optimă în întreprindere este asigurată atunci când autoritatea asupra locului de muncă aparţine managerului iar nu muncitorului, pe de o parte, iar pe de altă parte, atunci când patronatul nu îşi aproprie direct procesul muncii, lăsând iniţiativa la îndemâna corpului managerial. Aceasta pentru că, susţine Weber, doar managementul posedă cunoştinţele tehnice necesare de selecţionare-utilizare a forţei de muncă.

Tentaţia *ocupării*, controlării locului de muncă de către lucrători implică gruparea acestora în organizaţii închise, de status, neinteresate să susţină procesul de producţie, cu comportamente stereotipe, refractare la inovaţii. Pe de altă parte, autonomia managementului faţă de proprietar este o condiţie a raţionalităţii întreprinderii în lupta economică de pe piaţă. În caz contrar, când proprietarul se amestecă direct în gestiunea întreprinderii, în numirea, funcţionarea, subordonarea corpului managerial, întreprinderea are toate şansele să fie deturnată de la obiectivul raţional-instrumental al cotării maximale pe piaţă (la bursă) spre obiectivul iraţional al satisfacerii nevoilor imediate de consum ale proprietarului. Mai mult, întreprinderea poate deveni

astfel victima unor *interese exterioare* (*outside interests*), care nu au în vedere profitabilitatea pe termen lung.

O altă dimensiune a iraţionalităţii în economie şi în societate este aceea concretizată în *inflaţie*.

Inflaţia se referă la imixtiunea intereselor de status în raţionalitatea mecanismelor de piaţă.

> "Inflaţia reprezintă întotdeauna şi în primul rând un mijloc de creştere a puterii de cumpărare pentru anume interese." (Weber, p. 183).

Desigur, inflaţia are şi alte semnificaţii, mai *ortodoxe* în raport cu discursul massmedia şi ştiinţific contemporan, în sensul că acest fenomen se referă şi la aspecte *obiective* precum: dezechilibrul balanţei de plăţi, creşterea indicelui preţurilor de consum, dezechilibre valutare etc. Însă aceşti termeni ilustrează mai degrabă procese finale ale degradării mecanismului social politic al inflaţiei şi mai puţin punctul de pornire al acestuia. În acest sens, ne previne Weber, ar trebui să ne concentrăm atenţia asupra unor probleme precum: distribuţia veniturilor în societate, identificarea beneficiarilor principali şi secundari ai procesului inflaţionist, modul de folosire a utilităţilor – pentru consum, pentru investiţii, orientarea probabilă a schimbării preţurilor şi veniturilor, impactul inflaţiei asupra stimulării producţiei etc. (cf. Weber, p. 188-189).

Chestiunea inflaţiei relevată de Weber este una dintre aplicaţiile în care sociologul german a demonstrat că problemele grave ale economiilor sunt, în esenţa lor, probleme sociale, acestea posedând o logică socială şi că maladiile economice sunt de fapt maladii sociologice.

I. 2. Albert O. Hirschman. Sociologia subdezvoltării

Pentru sociologia economică, studiile lui Albert O. Hirschman au, ca şi cele ale lui Max Weber, o importanţă covârşitoare. Hirschman oferă explicaţii cu mare putere de cuprindere pentru fenomenul global al subdezvoltării (al dezvoltării subdezvoltării). Analiza economică devine, ca şi la marii clasici precum Durkheim şi Weber, analiză sociologică. Pentru Hirschman, economia este o reţea socială în care un rol preponderent revine conduitelor.

In lucrările sale autorul consideră că abordările uzuale ale ştiinţei economice se bazează pe simplificarea grosolană a comportamentului uman, reducându-l la *interes*.

> "Este nevoie ca economiştii să includă în analizele lor, ori de câte ori este justificat, astfel de caracteristici umane esenţiale precum dorinţa de putere şi de sacrificiu, teama de plictis, plăcerea ca sursă de acţiune violentă şi inconstantă, dorinţa de a căpăta un sens al comunităţii ....".

De asemenea, conceptul de morală ar trebui să pătrundă în centrul analizei economice, sugerează Hirschman, conform cu cerinţele realităţii (**Essays**, p. 303). Este o aici o binevenită recuperare a concepţiei durkheimiene după care moral este „tot ceea ce produce solidaritate socială". Individul nu poate rezista prea mult în medii imorale (adică în afara legăturilor cu un Celălalt). Cum cea mai mare parte a timpului ne-o petrecem în organizaţii cu finalitate economică, rezultă că organizaţia economică trebuie să fie morală.

Cu privire la poziţia sa ideologică, aceasta ne-o prezintă chiar autorul ca fiind micromarxistă, centrată pe *localizarea* analizei sociale. Spre deosebire de marxism, punctul de plecare în analizele sale nu este factorul material al producţiei ci competenţa socială a elitelor faţă cu problemele locale. Elitele competente vor facilita dezvoltarea socială (care este mai mult decât dezvoltare economică) prin generarea unor aşa numite *efecte de relaţie* (*linkages*) între diferitele componente ale societăţii. Spre deosebire de marxism şi de neomarxism, Hirschman atrage atenţia că acelaşi proces productiv poate avea implicaţii sociale şi politice diferite la nivelul unor grupuri sau societăţi diferite, care se situează însă pe aceeaşi treaptă a subdezvoltării.

Rolul elitelor în progresul economic al societăţii

Hirschman are meritul de a supune reexaminării rolul elitelor în cadrul proceselor de dezvoltare. Elitele sunt, în viziunea sa, operatorii strategici ai dezvoltării şi lor le revine meritul dezvoltării, când societăţile înregistrează un progres real, şi răspunderea subdezvoltării când societăţile ajung în impas sau se degradează prin adâncirea degradării sociale. Fenomenul economic, arată Hirschman într-unul din studiile sale pe marginea inflaţiei, nu numai că poate fi gestionat, dar poate fi manipulat în defavoarea majorităţii de către elite. Elitele sunt definite în acord cu atitudinile lor dominante faţă de procesul de acumulare, în linia paretiană clasică a distincţiei dintre elite rentiere şi speculative. Această tipologie se suprapune întrucâtva la Hirschman cu ceea ce autorul numeşte *elite antreprenoriale* şi *elite redistributive*. Ele guvernează, ca şi în logica paretiană, prin rotaţie şi se află într-o competiţie constantă pentru putere.

Principala funcţie a elitelor antreprenoriale este acea de acumulare şi de creştere economică. Cum procesul creşterii economice poate fi extrem de dureros pentru societate, rolul echilibrării sociale, anume funcţia redistribuţiei resurselor pentru aplanarea conflictelor sociale potenţiale revine elitelor redistributive. Procesele redistributive însă, arată Hirschman, au eşuat în cea mai mare parte a lumii subdezvoltate întrucât procesul redistributiv a avut loc în defavoarea celor mulţi, fiind doar o continuare a procesului de acumulare. Diferenţa în acest caz între cele două procese de acumulare rezidă în faptul că elitele antreprenoriale construiesc întreprinderi unde folosesc forţă de muncă salahorizată (subremunerată), iar cele redistributive acumulează bogăţie în special prin retrasarea circuitelor financiare din societate. Ambele tipuri de elite, în cazul în care produc sărăcie, se înconjoară de un discurs ideologic mai mult sau mai puţin agresiv, care degenerează adeseori în guvernări militarizate, brutale şi profund nedemocratice.

Complexul de inferioritate şi subdezvoltarea

Rolul elitelor în societate este condiţionat de percepţia pe care acestea o au în privinţa societăţii. Hirschman numeşte această percepţie *înţelegerea complexităţii*. Opusul ei, neînţelegerea, nu este gravă atât prin greşelile asociate neştiinţei, cât prin marele dispreţ faţă de propriile popoare pe care elitele care *nu înţeleg realitatea* îl asociază propriului neajuns. Cum elitele controlează resursele pentru milioane de oameni, acest blocaj comportamental are efecte devastatoare pe termen lung. Elitele marcate de *complexul eşecului* (concept prescurtat de Hirschman sub denumirea spaniolă de *fracasomanie*) vor manifesta sistematic neîncredere în capacitatea societăţii de a depăşi sau de a îmbunătăţi a situaţia actuală. Fracasomania (complexul eşecului) este unul dintre principalii factorii responsabili de criza prelungită

(de zeci de ani) cu care o serie de state se confruntă - în special în America Latină. Responsabilitatea pentru eforturile obositoare ale societăţii, pentru hiperinflaţie, polarizare socială acută şi o rată foarte ridicată a şomajului, este atribuită de Hirschman în mare măsură elitelor.

Neavând suficientă credinţă în valorile locale, neînţelegând ideea de Patrie în numele căreia de altfel săvârşesc chiar atrocităţi pentru protecţia regimului şi neputând să adapteze cunoştinţele căpătate în afară la nevoile propriilor societăţi, elitele complexate sunt, în schimb, puternic dependente ideologic de Occident. Decalajul dintre cum ar trebui să fie realitatea - conform ideologiilor respective - şi cum este ea de fapt, este pus pe seama societăţii. Aceasta întăreşte resentimentele elitelor faţă de propria lor societate ceea ce, mai departe, le întăreşte complexul de inferioritate. Hirschman defineşte, astfel, fracasomania, sau complexul eşecului.

Fracasomania împiedică elementele guvernante (care guvernează sau care îşi aşteaptă rândul la guvernare) **să se adapteze, să perceapă corect** realitatea. În acest fel, guvernarea devine tot mai rigidă, mai ideologizată, şi, în consecinţă, mai brutală. De altfel, în societăţile studiate de Hirschman, societăţi aflate într-un stadiu predictatorial, conflictele cu caracter ideologic au o mare amploare.

Devine explicabilă astfel, alunecarea spre dictatură a guvernanţilor din America Latină din a doua jumătate a acestui secol. Nevoia de dictatură nu reprezintă altceva decât expresia imposibilităţii controlului asupra situaţiei sociale şi antagonizarea puternică a luptei dintre grupurile care candidează la putere. Fracasomania, sau complexul occidental al elitelor, încurajează, astfel, instituirea unor regimuri dictatoriale.

Acest complex, la rândul său, se traduce printr-un deficit de responsabilitate. Elitele în cauză guvernează din perspectiva redusă a interesului imediat, în condiţii de acerbă rivalitate cu alte grupări de interese.

Dezvoltare, dictatură şi inflaţie

Capacitatea elitelor de a înţelege complexitatea realităţii sociale (inclusiv istorice) este, precum am văzut, foarte importantă. Pe baza acestei capacităţi se construieşte ansamblul sociologic al raporturilor dintre elite şi mase.

Hirschman îşi axează discursul în această problemă pe distincţia dintre două categorii funcţionale în cadrul elitei, vorbind despre elite antreprenoriale şi redistributive.

Elitele antreprenoriale au o funcţie *constructivă* directă, în sensul că preocuparea lor majoră o reprezintă acumularea capitalului în condiţiile măririi inegalităţilor de venit din societate.

Elitele redistributive au o funcţie inversă; acestea gândesc acumularea prin micşorarea inegalităţilor de venit în societate. Succesul decolării

economice, arată Hirschman, depinde decisiv de raportul de forţe dintre cele două grupări. Problema elitelor redistributive este că, cel mai adesea, ele reuşesc să micşoreze decalajul de prosperitate doar în ceea ce le priveşte, în raport cu grupul anterior situat la guvernare.

> ".... dacă reformele [de egalizare a veniturilor] apar «prea devreme», acestea vor paraliza forţele antreprenoriale («tăierea găinii cu ouă de aur») şi acest lucru va genera stagnare, nemulţumiri şi încercarea de a asigura procesul de acumulare şi creştere economică prin intermediul unui regim autoritar" (Hirschman, **Essays in Trespassing**, p. 131).

In America Latină "presiunea postbelică pentru industrializare a durat numai o decadă sau aproape şi a fost urmată de o fază ideologică foarte accentuată, în timpul căreia a predominat cerinţa redistribuirii [de nivelare a veniturilor în societate]. .... In orice caz, acest fel de răsturnare a situaţiei nu are corespondent în Europa sau America de Nord - cel puţin nu în primele faze ale industrializării - când sprijinul pentru funcţiunea reformatoare [redistributivă] şi-a făcut apariţia." Politicile de redistribuire a veniturilor pentru egalizarea şanselor împiedică dezvoltarea societăţii dacă apar prea devreme. Astfel de presiuni devin, arată Hirschman, simple exerciţii demagogice dacă nu au suficient suport productiv.

Un alt *rezultat* al raporturilor dintre diversele grupări ale elitei social-politice este creşterea inflaţiei. Dictaturile instaurate în Asia de Sud şi în America Latină - avute în vedere de Hirschman - au apărut ca urmare a incapacităţii elitelor *democratice* de a gestiona inflaţia alături de alte dezechilibre macroeconomice majore precum deficitele nesustenabile ale balanţei de plăţi şi ale comerţului exterior. Pe de altă parte, inflaţia este unul dintre rezultatele cursei pentru putere dintre diverse grupări de interese, susţine Hirschman.

Prin inflaţie, grupul aflat la putere caută să facă în beneficiul său un transfer suplimentar de bunăstare, prin redirecţionarea cheltuielilor publice, prin evaluări forţate ale achiziţiilor statului etc. Această politică nu este neapărat vădit promovată, iar atunci când este aşa apare evident faptul că orizontul temporal al proiectelor respectivului grup este de scurtă durată. Inflaţia este astfel, un mijloc mascat de procurare legală, dar imorală, de beneficii pentru grupul aflat la putere.

Inflaţia are însă şi un rol pozitiv, dacă putem caracteriza astfel rolul său de aplanare a unui posibil război civil între grupările aflate în cursa pentru putere. Inflaţia, arată Hirschman, ocupă locul de mijloc între *pacea socială* şi războiul civil. Dar tot Hirschman ne atrage atenţia că inflaţia, mai ales cea galopantă, poate fi foarte bine prefaţa celui din urmă. Aceasta mai ales în situaţia în care cei care se bucură de transferul de bogăţie nu înţeleg să

accepte în timp util rotaţia la putere a grupurilor rivale. Problema societăţilor astfel guvernate este că această rivalitate marchează, în acelaşi timp, o spirală tot mai accentuată a inflaţiei, pe măsură ce resursele publice se epuizează, situaţia conflictuală devenind astfel la un moment dat, deschisă (prin lovitură de stat, război civil etc.).

> Inflaţia este o "remarcabilă invenţie ce permite unei societăţi să supravieţuiască într-o situaţie intermediară între extremele reprezentate de armonia socială şi de războiul civil. .... In funcţie de circumstanţe, inflaţia poate servi drept substitut pentru războiul civil, dar ea poate prefaţa tulburări sociale şi politice mult mai serioase." (Hirschman, idem, p.200-201).

Există şi guvernări ce provoacă involuntar procesul inflaţionist; este vorba de guvernările în acelaşi timp „ambiţioase şi slabe politic". Acestea manifestă slăbiciune în gestionarea fondurilor publice, încurajând cheltuieli ineficiente, care generează inflaţie.

Efectele de relaţie şi efectul tunel

Cu adevărat revoluţionar în teoria lui Hirschman este studiul asupra efectelor de relaţie. Bunăstarea, şi cu atât mai puţin decolarea economică, nu depind neapărat de echilibrul dintre cerere şi ofertă, cum afirmă aproape mecanic ştiinţa economică contemporană. Ceea ce contează cu adevărat este iniţierea acelor legături, conexiuni cruciale între componentele mecanismului social şi economic. Aceste conexiuni cruciale sau fericite – în sensul că odată realizate produc dezvoltare, sunt numite *efecte de relaţie* (*linkages*) de Hirschman. Şi mai important, aceste conexiuni sau factori de stimulare (push factors) se găsesc în sfera producţiei.

Totodată efortul de decolare economică nu ar putea fi constant susţinut în afara unui context social favorabil, îngăduitor pentru actul guvernării. Acest context social favorabil este legat de ceea ce Hirschman numeşte *efectul tunel.*

Efectele de relaţie

Din punctul de vedere al lui Hirschman, **dezvoltarea societăţii depinde de existenţa în interiorul acesteia a unei *cantităţi critice* de relaţionări semnificative între diverse componente sociale şi economice.** Unul dintre cele mai importante sectoare este cel productiv. Aici, spune Hirschman, se găsesc elementele capabile să invite noi *operatori* să înceapă *noi activităţi*. Este vorba în special de acel tip de sector, tipic pentru fiecare societate, care este capabil să genereze o reacţie investiţională în lanţ. In economia concretă acest proces sau efect de relaţie se manifestă prin

apariţia unui nou tip de *output* (produs, întreprindere, ramură economică) pe baza unui *input* anume (produs, întreprindere, ramură economică).

Menţionăm că teoria lui Hirschman cu privire la efectele de relaţie pleacă de la observaţiile sale asupra *monoeconomiilor*, privind economiile care iniţial au fost axate pe un sortiment foarte limitat de produse destinate exportului, şi care încearcă să îşi diversifice oferta atât pentru piaţa internă şi pentru cea externă. Cu alte cuvinte, care caută să se dezvolte.

Autorul distinge pentru început, două tipuri de relaţionări – efecte de relaţie:

- ***relaţionări regresive*** (*backward linkages):* care generează investiţii puţin complexe din punct de vedere tehnologic şi care se adresează creşterea capacităţilor industriei primare (de regulă de tip extractiv sau agricol),
- ***relaţionările impulsionante*** (*forward linkages):* care generează investiţii în sectoarele care sporesc în mod semnificativ capacităţile de dezvoltare ale industriei primare prin apariţia altor industrii şi servicii (idem, p.65).

Încurajarea industriilor de substituire a importurilor este rezultatul unor ***relaţionări de stimulare a consumului*** (*consumption linkages*). Hirschman precizează însă că efectele relaţionărilor care stimulează consumul nu sunt totdeauna pozitive. Astfel, acestea pot distruge industriile tradiţionale locale fără să încurajeze apariţia sau diversificarea altora. In acest caz, efectul stimulării consumului poate fi „dezvoltarea subdezvoltării".

Procesul prin care sunt încurajate industriile din infrastructura economiei primare (de tip *input*) sau ale capacităţilor secundare (de tip *output*) este rezultatul unor ***relaţionări de stimulare a producţiei*** (*production linkages*).

O altă relaţionare importantă este cea ***fiscală*** (*fiscal linkages*). Este cazul impulsionării dezvoltării socio-economice prin mecanisme de redistribuire a veniturilor către sectoarele care asigură cel mai bine creşterea economică.

Cea mai fericită situaţie este aceea în care relaţionările centrate pe consum, pe producţie şi pe fiscalitate sunt prezente cu aceeaşi tărie, în acelaşi timp. Însă, în majoritatea situaţiilor analizate de autor, între aceste relaţionări apar rivalităţi şi decalaje, conducând la efecte defavorabile economiilor şi societăţilor respective. Aşa, de pildă, economiile unor ţări ca Brazilia sau Columbia, axate pe cultivarea cafelei pentru export (monoeconomii) nu au dezvoltat la un nivel corespunzător sistemul de relaţionare fiscală pentru redistribuţia veniturilor obţinute din exporturi către alte sectoare economice, critice pentru dezvoltare. În acest fel *economia* marilor producători de cafea a rămas în afara restului economiei naţionale, lipsind-o pe aceasta din urmă de principalul motor de creştere. Inabilitatea autorităţilor în a stabili sistemul de prelevare (impozitările) şi nepriceperea lor de a investi sumele rezultate generează, de aceea, dezechilibre economice.

Pe de altă parte, societatea în care guvernanţii se pricep să impoziteze, dar nu ştiu să încurajeze investiţiile, este marcată, arată Hirschman, de existenţa unui aparat birocratic supraponderal, ineficient şi excesiv, de importuri de consum foarte mari şi de investiţii nefolositoare, nesemnificative din punctul de vedere al eficienţei economice. Totodată, când guvernanţii sunt preocupaţi de dezvoltarea economiei, dar se dovedesc ineficienţi în stabilirea sistemului de taxare, cresc inflaţia şi datoria externă.

Comparând perspectiva sa cu teza neomarxistă a dezvoltării subdezvoltării, Hirschman demonstrează că teza respectivă ignoră relaţionările şi efectele perverse ale subdezvoltării. In cazul ţărilor cu decolare economică interminabilă şi tot mai costisitoare, monoeconomia de export nu reuşeşte activarea adecvată a relaţionărilor fiscale, ci doar fixarea relativă a capitalului străin în *enclave* relativ dezvoltate tehnologic faţă de restul ţării, fără legături pozitive cu restul economiei.

Efectul tunel

Pentru ca economia unei ţări înapoiate să se dezvolte ar trebui, în viziunea lui Hirschman, ca aceasta să poată susţine diverse tipuri de *relaţionări* între elementele sale componente, între acestea şi aptitudinile politice ale guvernanţilor.

De asemenea, procesul dezvoltării reclamă sacrificii din partea societăţii. Aceste eforturi pot însă contorsiona climatul socio-politic, aşa încât dezvoltarea ar putea fi oprită. Climatul social de calm relativ, propice procesului de acumulare şi dezvoltare este numit de Hirschman *efectul tunel*.

Efectul tunel – canalizarea paşnică a energiilor sociale - asigură liniştea socială relativă necesară politicilor de creştere economică. El durează atât timp cât sacrificiile cerute de guvernanţi maselor, în condiţiile îmbogăţirii constante ale primilor, asigură celor din urmă speranţa minimală a îmbunătăţirii situaţiei lor materiale şi sociale. Efectul tunel este cu atât mai durabil cu cât speranţa îmbunătăţirii situaţiei este întemeiată pe credinţa în valoarea performanţelor individuale şi este foarte volatil dacă aceasta este înlocuită cu percepţia utilizării mijloacelor oneroase de înavuţire.

De aceea, condiţia esenţială pentru ca efectul tunel să persiste este ca mobilitatea socială să nu prezinte sincope sau blocaje întinse de-a lungul straturilor sociale. Stocul de răbdare sau de toleranţă socială depinde decisiv de nivelul perceput al mobilităţii sociale. Este demn de remarcat că societăţile segmentate etnic, sau după orice alt criteriu, sunt caracterizate de o *nervozitate* mai ridicată întrucât oportunităţile de status sau economice sunt condiţionate de apartenenţa etnică sau la un anume grup privilegiat (de status). Pe de altă parte, cu cât toleranţa socială este mai mare, cu atât speranţele, nivelul de aşteptare, sunt mai ridicate; aceasta înseamnă că manipularea opiniei publice spre false iluzii poate genera, la un moment dat,

veritabile explozii sociale. Faptul devine cu atât mai serios dacă avem în vedere că momentul prăbuşirii aşteptărilor colective nu poate fi stabilit, iar guvernanţii manifestă tendinţa de a lua ca atare şi de a-şi revendica drept merit starea de acalmie.

Ne amintim de cele două funcţii ale elitelor: de acumulare şi de redistribuire a veniturilor. Juxtapunerea dezechilibrată a celor două generează distorsiuni economice şi sociale. Efectul tunel are rolul foarte important de a asigura contextul favorabil procesului de acumulare, deci de mărire a inegalităţilor sociale, acumulare pe baza căreia se poate dezvolta ulterior procesul de redistribuire a veniturilor în sensul micşorării decalajelor sociale. Singurul lucru necesar pentru ca acest proces să se deruleze este asigurarea speranţei în mai bine pentru masa cetăţenilor. Cu cât speranţa este mai bine ancorată în realitate, cu atât efectul tunel va fi mai durabil. Elitele au rolul de a gestiona tocmai acest fenomen, atât prin capacitatea de a promova conduita de acumulare propice mobilităţii sociale, cât şi prin încurajarea echilibrului între cele două mari componente ale dezvoltării – acumularea şi redistribuirea. Responsabilitatea (politică, socială, economică) este astfel principalul ingredient cerut elitelor din societăţile aflate în procesul de decolare economică.

Sociologia declinului organizaţiilor

Hirschman reduce analiza evoluţiilor organizaţiilor la binomul **părăsire** (*exit*) şi **protest** (*voice*). Un termen auxiliar referitor la relaţia acestora este conceptul de **loialitate.**

> "Există două tipuri principale de reacţii de nemulţumire faţă de organizaţiile de care aparţinem sau cu care facem afaceri: fie de PROTEST în faţa insatisfacţiei, continuând să rămânem membrii sau respectiv clienţii organizaţiei nutrind speranţa îmbunătăţirii situaţiei, fie de PARASIRE a organizaţiei sau a relaţiei economice." (idem, p.246)2

Loialitatea este ingredientul psihologic care creşte costurile părăsirii şi induce, până la o anumită limită, canalizarea nemulţumirilor sub forma protestelor.

Părăsirea şi protestul marchează deficienţele şi posibilităţile de redresare ale organizaţiilor. In general, nemulţumirea exprimată ca protest este un mijloc mai bun de identificare a deficienţelor decât părăsirea organizaţiei de către membrii şi clienţi. Pe de altă parte, protestul presupune costuri suplimentare pentru cei nemulţumiţi, prin resursele consumate de fiecare dată în exprimarea nemulţumirile în faţa celor care le-au cauzat. In cazul părăsirii, individul nemulţumit refuză să-şi mai asume ceva, el pur şi simplu pleacă. Mai mult, în cazul membrilor/clienţilor loiali, aceştia vor continua să protesteze faţă de situaţia respectivă chiar şi după ce au fost

nevoiţi să părăsească organizaţia. Apare astfel noţiunea de "individ - producător al calităţii", pe care Hirschman o opune „individului – consumator", cu care operează economia politică uzuală.

Un alt concept interesant analizat aici este acela al *monopolului leneş* sau *tiranic*. Este cazul monopolului care este impasibil faţă de reacţiile de părăsire şi protest în faţa degradării continue a serviciilor sale. Situaţia este tipică pentru monopolurile care sunt foarte greu de controlat, atât de piaţă cât şi de state şi care primesc subvenţii semnificative de la buget.

În ceea ce priveşte statul, în cazul în care regimul politic nu permite manifestarea celor două forme de nemulţumire, pe termen lung, pentru supravieţuirea regimului va fi nevoie de tot mai multă represiune. Din cele trei variabile ale situaţiei – părăsire, protest şi represiune, guvernanţii, arată Hirschman, nu vor putea controla decât câte două.

> În ceea ce priveşte raportul dintre părăsire şi protest, "Statele - şi într-adevăr, organizaţiile - au nevoie pentru stabilitatea şi existenţa lor de unele limitări sau *plafonări* ale nivelului lor de părăsire sau protest sau ale ambelor în acelaşi timp. Cu alte cuvinte, există niveluri ale părăsirii (ale dezintegrării) şi de protest (ale disruperii) dincolo de care este imposibil pentru o organizaţie să supravieţuiască. In acelaşi timp, organizaţiile au nevoie de un *prag minimal* al nivelurilor de părăsire şi protest pentru a putea primi reacţiile de răspuns necesare asigurării propriei performanţe ....
>
> O organizaţie teritorială precum statul naţional trebuie, prin natura sa, să suprime reacţiile de părăsire care ar îmbrăca forma secesiunii (nu în mod necesar şi emigrarea indivizilor); astfel, reacţia de răspuns va avea în acest caz, în mod precumpănitor, forma protestului." (Hirschman, **Essays in Trespassing**, p.224-225, s.a.).

Aspecte de filosofie politică a capitalismului modern

In **Pasiuni şi Interese. Argumente politice cu privire la existenţa capitalismului înaintea triumfului său** (Princeton, 1981), Hirschman dezvoltă o teză paralelă cu aceea a lui Max Weber privitoare la naşterea capitalismului modern. Astfel, dacă "Weber susţine că activitatea şi conduita capitalistă sunt rezultatul indirect (şi iniţial neintenţionat) al unei **căutări disperate pentru salvare individuală**", Hirschman demonstrează că "difuziunea structurilor capitalismului datorează mult căutării tot atât de disperate pentru descoperirea unei căi de **evitare a ruinării societăţii**. .... In mod evident, ambele abordări pot fi valide în acelaşi timp: prima [a lui

Weber] se referă la motivaţiile noilor elite, cea de-a doua [a lui Hirschman], la acelea ale diverşilor păzitori ai ordinii existente (gate keepers)". (ibidem, p.130, s.a.).

Cu alte cuvinte, capitalismul modern nu este rezultatul unei etici speciale, clădite pe bazele Reformei, ci rezultatul unei istorii sistematice de îmbunătăţire a regimului moral al preocupării pentru bani, profit etc., în numele perfecţionării statului şi societăţii. Teorii succesive, începând cu Sf. Augustin şi continuând cu Machiavelli, Montesquieu, Hobbes, Hume, James Stewart şi Adam Smith, au *filtrat* ceea ce era considerat vicios, ridicând *ratingul* moral al tendinţei de acumulare pecuniară de la *viciu* la *interes*. Astfel, în curs de două-trei sute de ani (de la Renaştere şi odată cu apariţia filosofiei liberale) **"dragostea de bani", comerţul, au devenit sinonime cu noţiunea de interes, iar urmărirea interesului devine componentă a binelui pentru indivizi, colectivităţi şi naţiuni.**

În acelaşi timp, emanciparea morală a acestor comportamente, are asociată coborârea altora. Astfel, noţiunea de interes raţional devine relativ incompatibilă cu noţiunea medievală de onoare. Cu lichidarea statutului onoarei şi a valorilor asociate acesteia, Renaşterea dă o ultimă lovitură vechiului cadru mental medieval şi lasă liber drumul capitalului să circule prin Europa. Machiavelli, unul dintre promotorii noilor valori, aduce în sprijinul manifestării interesului raţional ştiinţa, prin enunţarea ideii că statul trebuie întemeiat pe cunoaşterea pozitivistă, *ştiinţifică*, iar nu pe "utopii aristocratice".

După Machiavelli, Hobbes şi Rousseau împământenesc teza conform căreia conduita trebuie cercetată înaintea desfăşurării actului politic, aşa încât omul să fie văzut "aşa cum este". Secolele următoare Renaşterii continuă astfel ideea studiului *realist*, *ştiinţific*, în detrimentul preceptelor creştine, incapabile în viziunea acelor autori să controleze excesele şi viciile umane.

Astfel, secolele XVII-XVIII se axează pe concepţia conform căreia statul este cel chemat să pună ordine la nivelul societăţii. Acest lucru s-ar putea realiza prin **controlul exceselor (pasiunilor, viciilor) prin intermediul altora.** Raţiunea, la Hume, este supusă exceselor, dar totodată, trebuie să le servească (Hume, **Tratatul**, Cartea a II-a, Partea a III-a, Secţiunea a III-a, apud Hirschman, op.cit, p.24).

Pe de altă parte, **Adam Smith realizează pasul hotărâtor, propunând substituirea *viciului*, a *pasiunii* şi a *excesului* prin *interes*.** Astfel, pentru noua filosofie guvernământul poate deveni cu adevărat competent dacă încurajează pe indivizi să-şi urmeze propriul interes (în **Bogăţia naţiunilor**, passim, apud ibidem, p.102-103). Prin aceasta, Hirschman consideră că Adam Smith face pasul decisiv în *lansarea* capitalismului modern - ca şi tip de conduită justificată teoretic, politic şi

economic. Adam Smith, dincolo de unele inconsecvenţe pe această temă, operează cu distincţia dintre pasiune şi interese. Interesul se exprimă prin căutarea avantajului economic. Dorinţa de înavuţire este mediată, devine rezultat, al avantajului economic, nu al pasiunii.

In acelaşi secol XVIII, Montesquieu şi Sir James Stewart susţineau o altă direcţie, în care accentul este pe factorul politic, privind guvernarea eficientă. La Montesquieu şi Sir James Stewart interesul politic îşi subordonează pe cel economic pentru a căpăta eficienţă. Pe de altă parte, însă, pe aceeaşi linie de gândire cu fiziocraţii, aceştia considerau că abuzurile/pasiunile guvernanţilor vor putea fi controlate ţinute de către mecanismul relativ autonom ("de ceasornic") al economiei. In acest fel, Montesquieu şi Sir James Stewart susţin teza unui "douceur commerce", care îmblânzeşte sau canalizează pozitiv comportamentele pasionale. Ei rămân astfel dependenţi de concepţia potrivit căreia pasiunea pentru bani este una *pozitivă*, şi astfel pasiunile pot fi controlate prin intermediul pasiunilor.

Noţiunea de *interes*, în opoziţie cu termenul de *pasiune*, este utilizată înaintea lui Smith, la începutul secolului al XVII-lea, de către Rohan (**Cu privire la interesul Principelui şi al Statelor Creştine**, apud. ibidem, p. 36, 42), şi dezvoltată de La Rochefoucauld, Hobbes, Helvetius. Interesul apare ca având caracteristicile pozitive ale pasiunilor - cu referire la dragostea de sine -, caracteristici îmbunătăţite prin controlul raţiunii. Controlul conduitei de către interes ar proteja societatea de efectele distructive ale pasiunilor şi, pe de altă parte, de lipsa în majorităţii cazurilor a conştiinţei scopurilor.

Descoperirea noţiunii de *interes* a marcat dorinţa manifestată în epocă de a găsi o "bază realistă pentru o ordine socială validă" în raport cu noile state şi economii. Se credea astfel că realitatea socială devine astfel predictibilă, determinată de factori constanţi (cf. Hirschman, op.cit., p.48-53). În acest fel, îndeletnicirile pecuniar-comerciale capătă recunoaştere intelectuală, mai apoi încurajare politică, în opoziţie cu alte activităţi de factură *vicioasă*.

Hirschman concluzionează arătând că, "într-un sens, triumful capitalismului, precum acela al multor tirani moderni, datorează mult amploarei refuzului de a fi luat în serios [de către spiritul european], sau al refuzului de a fi văzut ca făuritor al unei noi ordini (capable of great design or achievement)", (ibidem, p.59).

Capitalismul rămâne astfel, mai departe, o expresie a conduitelor pasionale. Acest fapt a fost sesizat chiar de către Adam Smith, adică de cel care a dus la desăvârşire emanciparea conduitei mercantilist-raţionale de sub povara exceselor cu ajutorul noţiunii de *interes*.

Adam Smith nu crede, precum am văzut, în abilitatea capitalismului de a elibera societatea de viciu; el a crezut însă în posibilitatea existenţei

paralele în societate a raţionalităţii la nivelul vieţii raţionale economice dublată de o mai puţin raţională viaţă politică. Că acest capitalism modern a devenit un tiran, un conglomerat pasional într-o nouă formă, o dovedeşte înflorirea teoriilor marxiste şi freudiene, (ce este altceva psihanaliza freudiană decât analiza rupturilor cu efecte pasionale, excesive, în psihicul indivizilor, generate de mutaţiile sociale de tip capitalist?).

I. 3. Virgil N. Madgearu şi economiile întârziate

Orbitarea societăţii româneşti

În analizele sale, economistul ţărănist identifică cu rigurozitate tendinţele din economia interbelică românească şi componenta sociologică a acestora. Studiile sale pe marginea politicilor economice ale statului român din această perioadă şi asupra principalelor neajunsuri ale sistemului economic românesc sunt foarte precise. Claritatea şi anvergura demonstraţiilor sale de natură social economică conferă operei sale caracterul unui veritabil model de analiză a tranziţiei.

Madgearu continuă, în fapt, seria gânditorilor români aplecaţi asupra *problemei orbitării* ţărilor agricole în sfera capitalismului de tip occidental. Sub impactul contactului permanent cu Occidentul, *tranziţia* României spre o societate a bunăstării era caracterizată de oscilaţii ale structurii sale social-economice. Aceste evoluţii sinuoase intră în analizele deosebit de atente ale lui Madgearu. Alături de Manoilescu, economistul ţărănist corectează *legea orbitării* enunţată de Constantin Dobrogeanu Gherea, cu următorul enunţ de valoare paradigmatică:

> "«**Capitalismul, ca sistem economic mondial nu pătrunde în masa largă a economiilor ţărăneşti prin transformarea modului lor de producţie pe baze capitaliste, ci numai prin aparatul comercial** supunând întreaga fiinţă a economiilor ţărăneşti poruncilor pieţei capitaliste şi luând din munca ţărănească 'plusvaloarea' în forma câştigului comercial." (Madgearu, 1926, p.137, apud Madgearu, 1995, pp. 262-263, s.n.).

Cu alte cuvinte, impactul pe care capitalismul modern îl are asupra economiilor agrare din Estul Europei nu este neapărat şi în mod semnificativ de tip productiv. Cel puţin în prima perioadă. În acelaşi timp, acest contact menţine ţările respective într-o stare de înapoiere economică şi socială prin perpetuarea stării necapitaliste din agricultură. Mai mult decât atât, precum vom vedea, perpetuarea stării necapitaliste în principalul sector economic şi social al statelor agrare antrenează declanşarea unui proces de "pierdere de substanţă naţională" (Madgearu, 1995, p. 199 şi passim), fenomen denumit de cercetătorii anilor '80 *dezvoltarea subdezvoltării*.

Capitalul străin, arată Madgearu, nu are interes în lărgirea pieţei interne româneşti, nu contribuie la sporirea ofertei de capital pe această piaţă, beneficiile obţinute în ţara noastră fiind aproape în totalitate exportate

(Madgearu, 1995, p. 155). Semnificaţia deplină a acestei deficienţe iese la lumină, susţine Madgearu, dacă luăm în considerare faptul că **principala problemă** a decolării economiei româneşti este **insuficienţa pieţei interne**. Influenţele capitalului străin asupra formării capitalului autohton şi instituţiilor democratice sunt sintetizate de Madgearu după cum urmează:

> "Capitalismul comercial care se formează în România, este creaţia anexă a capitalismului extern invadant, funcţiunea lui fiind redusă numai la comerţ şi camătă, iar rolul său limitat numai la promovarea şi dezvoltarea instituţiilor şi instrumentelor necesare expansiunii capitalismului: consolidarea proprietăţii private, dezvoltarea aparatului de circulaţie şi a instituţiilor de drept modern." (Madgearu, 1995, p. 19)

Impactul forţei de atracţie a centrului occidental al sistemului economic mondial asupra ţărilor înapoiate induce efecte perverse şi în mediul politic. Ne referim aici în special la răspunsurile dezordonate ale claselor politice româneşti faţă de noile probleme economice. Madgearu se descrie astfel protecţionismul neinteligent, "intervenţionismul de stat haotic [s.n.], spasmodic şi expus tuturor influenţelor" (Madgearu, 1995, p. 290), de pe urma căruia economia românească nu a izbutit să-şi constituie principalul factor de creştere, anume "capitalurile productive româneşti" (ibidem).

Formula protecţionistă adoptată de elitele guvernante româneşti a condus astfel, prin neîncurajarea formării capitalului productiv autohton, la deteriorarea gravă a situaţiei agriculturii şi la construirea unei industrii în afara conceptului de eficienţă economică.

Evoluţia economiei româneşti. Organizarea deficitară a creditului

După primul război mondial, România intră într-un proces accentuat de tranziţie spre o societate de tip modernă, industrializată. Acest proces se observă în special prin:

- schimbarea treptată a structurii importurilor - creşterea importurilor de materii prime şi micşorarea celor de produse finite;
- orientarea sprijinului bancar spre industrie.

Efortul de dezvoltare al României este certificat de schimbarea structurii importurilor în perioada 1919-1938, în pofida turbulenţelor cauzate de criza mondială de la începutul anilor '30, în sensul creşterii valorii importurilor (de la 93 de milioane de lei în 1919 la 3.558 de milioane de lei în 1938) şi al scăderii volumului acestora (de la 52 de mii de tone în anul 1922 la 28 de mii de tone în anul 1938). Astfel, "se poate conchide că unul din

scopurile principale ale regimului protecţionist - industrializarea ţării - a fost atins." (Madgearu, 1995, p. 189).

Se cuvine precizat că, atunci când ne referim, pe marginea analizelor lui Madgearu, la dezvoltarea României până în 1938, avem în vedere cu precădere procesul de tranziţie al ţării spre un nou model social, dominat de tehnologii mai avansate. Din acest punct de vedere, importurile de tehnologie ale României nu au fost suficiente pentru sincronizarea societăţii noastre cu civilizaţia Occidentală, adică pentru însuşirea unui model de natură economică, politică şi socială axat pe productivitate, profit, salariu, rentă; în aceste condiţii, România anului 1938 se afla încă în plin proces de tranziţie spre modelul occidental, iar nu într-unul de dezvoltare propriu-zis (noţiunea de dezvoltare implicând perfecţionarea unui model deja constituit).

Criza mondială din 1929-1933 a intervenit chiar în momentul în care România reuşise să intre pe drumul implementării unor tehnologii industriale mai performante. Urmarea imediată a crizei a fost aceea că procesul tehnologizării a trebuit să fie reluat de la un nivel relativ similar perioadei de început (vezi graficul de mai jos, cu privire la importurile bunurilor tehnologice, a bunurilor de capital).

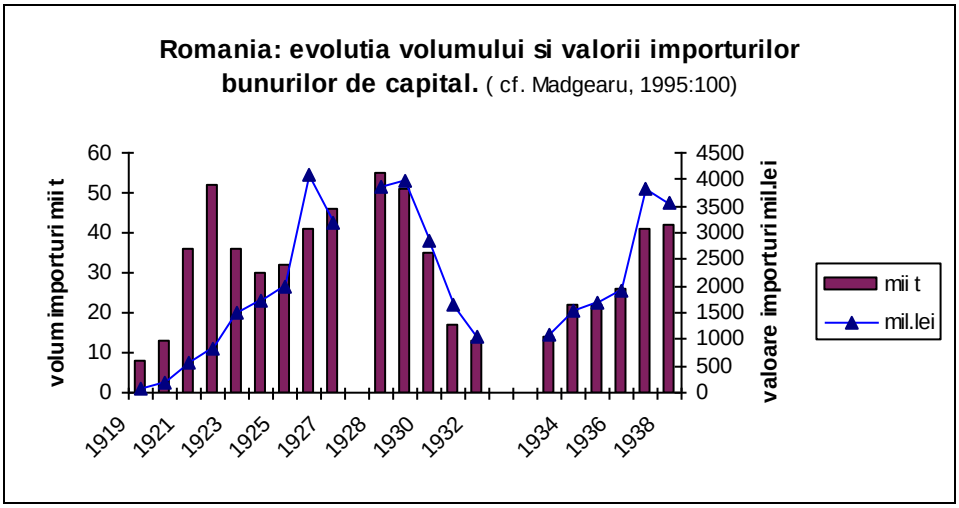

O altă problemă a tranziţiei interbelice româneşti a constituit-o maniera în care băncile româneşti au sprijinit economia prin neglijarea agriculturii, fapt ce denotă existenţa unor distorsiuni majore în sistemul economic şi politic românesc al epocii.

Astfel, în anul 1938, valoarea creditului industrial este aproape dublă faţă de cel destinat agriculturii (creditul agricol a avut valoarea de 11.022

milioane de lei, din care suma efectivă ce a ajuns în agricultură se situa sub 10 miliarde de lei, în timp ce valoarea creditului industrial a fost de aproape 20 miliarde de lei). Tendinţa a fost de altfel marcată chiar de către Banca Naţională, care a redus drastic în perioada 1928-1938 scontul[5] acordat agriculturii, după cum reiese din datele prezentate mai jos:

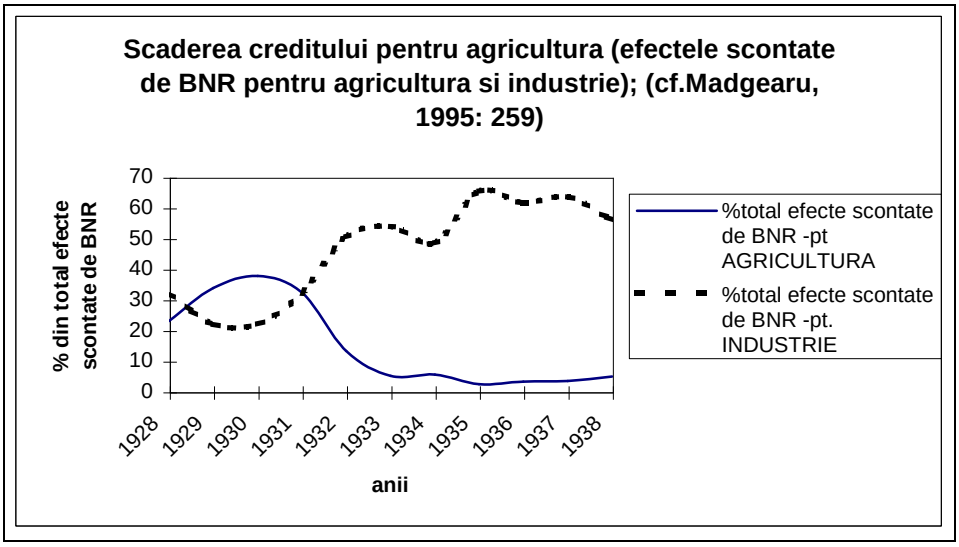

In condiţiile în care capitalul autohton era oricum insuficient faţă de necesităţile financiare ale economiei, orientarea capitalului bancar către industrie nu relevă nu numai *preferinţa* către sectorul economic respectiv, ci neglijarea păgubitoare a agriculturii, lăsată astfel fără instrumente elementare de plată. Madgearu va putea spune astfel că, în România perioadei interbelice, organizarea creditului nu a fost călăuzită de principiul concordanţei dintre interesele sistemul bancar şi necesităţile principalei ramuri economice a ţării - agricultura:

> "**In primul rând, Banca Naţională a fost aşezată de la început într-un cadru necorespunzător structurii agricole a ţării.** Intr-

[5] Scontul "constă în preluarea de către o bancă comercială, contra plată, a unei cambii de la beneficiarul ei, înainte de ajungerea titlului la scadenţă. Ceea ce banca plăteşte este suma înscrisă pe cambie, mai puţin dobânda.... La scadenţă, banca încasează de la debitor («tras») suma nescrisă pe cambie, operaţia fiind astfel lichidată. Raţiunea economică a scontului trebuie căutată în însăşi raţiunea cambiei. In general, cambia este un document care exprimă o tranzacţie comercială şi anume livrarea pe credit a unei cantităţi de marfă de către producător sau de către comerciant, adică un credit comercial. Prin scont, creanţa este transformată înainte de scadenţă în capital bănesc. Scontul accelerează deci circuitul capitalului şi implicit contribuie la dezvoltarea producţiei." (Kiriţescu, 1982, p. 276).

adevăr punctul central al cercului său de operaţiuni a fost scontarea de cambii pe termen de trei luni «având ca obiect operaţiuni de comerţ». **S-a făcut** astfel **abstracţie de faptul că tranzacţiile cele mai importante ale unei ţări agricole sunt determinate de ciclul de producţie care este mai lung** şi impune deci ca şi termenul creditului cambial, să fie corespunzător. **S-a neglijat apoi faptul că o parte covârşitoare a tranzacţiilor comerciale se bazează pe circulaţia cerealelor căreia nu-i corespunde ca instrument de credit cambia, ci warantul[6].**

.... Abia în 1929, cu prilejul stabilizării monetare a monedei naţionale, termenul de scont al efectelor reprezentând "operaţiuni de ordin economic făcute de agricultori în exerciţiul profesiunii lor şi nereprezentând în nici un caz imobilizări» s-a mărit la 9 luni, dar numai până la concurenţa de 25% din portofoliul Băncii Naţionale, cotă care s-a lărgit în 1934 la 40%. ....

In aceste împrejurări, finanţarea recoltei, care implică o expansiune a scontului sau a avansurilor pe warante a Băncii Naţionale, în perioada de comercializare a recoltei, pentru ca agricultorii să găsească la băncile lor, în special la cele cooperative, credit ieftin, a rămas mai departe un compartiment rezervat aproape în totalitate exclusiv comerţului străin." (ibidem, p.247-248, s.n.).

In concluzie, "**creditul de care s-au bucurat agricultorii, în perioada de după război, a fost un obstacol în calea procesului de intensificare a agriculturii**, atât prin dobânzile urcate, cât şi prin insuficienţa sa." (ibidem, p.65, s.n.)

Astfel, situaţia financiară deosebit de dificilă a agriculturii este pusă în evidenţă de Madgearu pe aceste două coordonate: capitalul autohton este dezinteresat de agricultură, iar capitalul străin are obiective strict comerciale,

[6] In literatura economică contemporană, *warant*, o formă specială de cambie. "Titlu de creanţă utilizat în comerţ, eliberat de un antrepozit depunătorului unei mărfi în acel antrepozit. Se compune dintr-o recipisă care constituie titlul de proprietate asupra mărfii şi din warantul propriu-zis, care, prin andorsare, poate circula ca un efect de comerţ [cambie], conferind deţinătorului drepturile care derivă din titlu, garantate prin marfa depusă.... . Avantajul warantului este că acest titlu înlocuieşte circulaţia mărfurilor cu circulaţia documentelor de credit." (Kiriţescu, ibidem, p.314)

Aici, Madgearu subliniază faptul că banca centrală nu a încurajat formarea unor legături financiare de tip capitalist (prin intermediul unor mijloace moderne de plată precum cambia) între antrepozite - poarta de export a ţării, marii comercianţi şi producători - ţărani.

adică limitate la extragerea produsului agricol românesc prin disparitatea (foarfeca) preţurilor de import faţă de cele de export.

Anomaliile tranziţiei agriculturii şi industriei româneşti

> "Cercetarea evoluţiei economiei româneşti în răstimpul de la războiul mondial şi până astăzi reactualizează problema capitalismului în ţările din răsăritul şi sud-estul Europei. Analiza ştiinţifică a faptelor ne arată că avem de-a face cu elemente specifice, care nu corespund schemei de evoluţie «normală» a capitalismului." (Madgearu, 1995, p. 9)

Principalele probleme ale tranziţiei economiei româneşti sunt sintetizate de Madgearu prin analiza **incoerenţei politicilor economice promovate de clasa politică**.

"Lipsind factorii economici principali [ai dezvoltării de tip capitalist în România]: disponibilităţi de capitaluri şi muncă specializată naţională", rolul acestora a revenit aproape în exclusivitate altor două forţe, şi anume, capitalului străin - împreună cu forţa de muncă calificată - şi politicii de stat româneşti (cf. Madgearu, 1995, p. 95 şi passim).

Doctrinarul ţărănist demonstrează că politica economică a statului român nu a avut în vedere construirea complexului necesar de relaţii sociale, productive, comerciale şi financiare între industrie şi agricultură, fapt ce a impus limitări semnificative procesului de industrializare şi a cauzat o gravă înapoiere a agriculturii. Starea grea a agriculturii a afectat procesul de industrializare prin faptul că **cea mai mare parte a pieţei interne, indispensabilă pentru încurajarea ofertei industriale, era constituită de o masă rurală lipsită de putere de cumpărare sau aflată în plin proces de erodare a acesteia.**

Situaţia din agricultură

Agricultura românească este caracterizată, arată Madgearu, de organizarea deficitară a muncii, forţă de muncă subalimentată şi supranumerică, structurată autarhic din punct de vedere economic şi puternic exploatată de către capitalul cămătăresc. Mai mult decât atât, agricultura, ca principală ramură exportatoare, a avut cel mai mult de suferit de pe urma crizei mondiale: pieţele străine au început să se închidă în faţa exporturilor noastre, determinând scăderea drastică a valorii acestora, iar în ţară, devizele aduse de exportul agricol au fost cedate în cea mai mare parte economiei urbane, care nu le-a mai introdus în circuitul economic productiv intern, fiind aproape fără excepţie exportate - prin plăţile serviciului datoriei externe, sau prin *fuga capitalurilor* - România ajungând astfel "într-o situaţie intolerabilă" (Madgearu: 1995, p. 230).

După Madgearu problemele agriculturii româneşti interbelice sunt următoarele:

1. "**Pulverizarea proprietăţilor şi exploatărilor ţărăneşti**", constituie principalul handicap pentru organizarea modernă a muncii şi pentru creşterea puterii de cumpărare, prin fărâmiţarea excesivă a proprietăţilor.

> "....Majoritatea covârşitoare a exploatărilor ţărăneşti (şi anume a 74,9% din total) sunt în întindere de sub 5 ha [date pentru 1930] şi ocupă numai 35,8% din suprafaţa cultivată a ţării. Cel mai numeros grup îl formează exploatările între 1-3 ha, reprezentând o treime din total (33,5%) ţin decât 2,1% din suprafaţa cultivată." (ibidem, p.26-27).

2. **Suprapopularea satelor**, era una dintre cele mai grave probleme a agriculturii şi a României, în general. Fenomenul pulverizării proprietăţii şi a nivelului de trai în mediul rural este indisolubil legat de existenţa unui număr prea mare de indivizi în raport cu dimensiunea şi eficienţa economică a proprietăţilor. Problema este corelată de economistul ţărănist şi cu alte fenomene cum ar fi:

> "«fărâmiţarea pământului, preţuri de vânzare sau arendare de pământ urcate, emigrare, răspândirea ocupaţiilor agricole anexe, salarii joase, raporturi de venituri agricole scăzute şi mizerie, regresul izlazurilor, păşunilor şi ogoarelor, diminuarea stocului de vite şi micşorarea veniturilor brute» [H.I. Seraphim, **Die statistische Erfassung der landwirtschiftlichen. Übervölkerung und Untervölkerung**, Berlin, 1930 în "Berichte über Landwrischaft", N.F., XIII, p.193, apud Madgearu, 1995, p. 25)."

În concepţia lui Madgearu, creşterea populaţiei rurale este efectul eşecului industrializării urbane şi al dezinteresului politicii economice faţă de agricultură (sistemul legislativ nu a încurajat formarea proprietăţii optime ca dimensiuni şi achiziţia de inventar pentru exploatarea de tip capitalist a pământului, iar sistemul de creditare a fost indiferent sau s-a opus oricărei tendinţe de raţionalizare capitalistă a acestui sector).

3. **Venituri foarte reduse în raport cu necesităţile de consum. Calitatea scăzută a vieţii.** Structura retribuţiei muncii în agricultură a determinat în majoritatea regiunilor ţării căutarea unor surse complementare de venit - în sfera de preocupări a producţiei manufacturiere, aspect ce a contribuit, la rândul lui, la o substituire a nevoii de produse industriale şi deci

la creşterea distanţei dintre cerinţele mediului rural şi oferta industrială. Însă mai mult decât atât, nivelul redus al retribuţiei agricole se reflectă în **subalimentarea ţărănimii, răspândirea largă a bolilor cronice şi mortalitatea infantilă foarte ridicată**.

> "In anul 1935, cu toate că economia românească se afla pe o linie ascendentă, ... nu numai că venitul agricol nu era suficient pentru consumul familiei, dar chiar luându-se în consideraţie venitul brut total - adică venitul agricol plus veniturile anexe - consumul familiei a fost mai mare în următoarele regiuni: Muntenia şi Oltenia şes, Muntenia şi Oltenia coline, Dobrogea, Moldova şi Bucovina. Aceasta a dat naştere în unele cazuri la o micşorare a averii, în altele la îndatorarea gospodăriilor ţărăneşti. .... Se poate deci spune că veniturile anexe constituie, după ani şi regiuni, «supapa de siguranţă a exploatărilor ţărăneşti»". (Madgearu, 1995, p. 34)

> Aşa de pildă, "[c]heltuieli mai însemnate pentru căutarea sănătăţii găsim numai la gospodăriile tip 10,1ha-20 ha din Transilvania şi Muntenia, cărora le revine în mediu 2495 lei (Transilvania) 500 lei (Muntenia), 270 lei (Bucovina la exploataţii de tip 3,1-5 ha). In restul gospodăriilor pentru căutarea sănătăţii găsim rareori 5-10 lei în medie. De cele mai multe ori nimic." (ibidem, p.35)

Din datele de mai sus, observăm că tocmai zonele cu cel mai mare randament potenţial agricol (cu solurile cele mai bune) suferă cel mai mult în ceea ce priveşte calitatea vieţii (puterea de cumpărare, starea de sănătate etc.). Altfel spus, **agricultura românească are cea mai slabă productivitate a muncii (ilustrată prin nivelul de trai) chiar în zonele cu cel mai ridicat potenţial economic.**

4. **Ruptura agriculturii de cealaltă principală ramură economică, de industrie** - caracterul autarhic al gospodăriilor rurale**.** Fenomenul se referă, în primul rând, la relaţionarea deficitară între cele două structuri economice, fapt exprimat de către foarfeca preţurilor. Aceasta a fost declanşată în anul 1929 şi nu a încetat să se manifeste până în perioada izbucnirii celui de-al doilea război mondial, când Madgearu a publicat **Evoluţia economiei româneşti.....**

> "Din primul an de criză, indicele preţurilor agricole scade cu 31,8% şi cel al preţurilor industriale cu 2,1%; anul următor situaţia se agravează: reducerea fiind 49% de o parte şi 28% de cealaltă parte. Preţul grâului atinge în 1931 nivelul cel mai de jos: 37,4% în raport cu preţurile din 1929. ....In anii următori [începând cu 1935], deşi indicele preţurilor produselor agricole este în creştere, preţurile

> industriale urmează evoluţia lor ascendentă susţinută de repriza economică generală şi de supraprotecţia asigurată prin regimul contingentării şi al taxărilor corelative." (Madgearu, 1995, p. 61-62).

În ceea ce priveşte tendinţa de întărire a caracterului autarhic al gospodăriei ţărăneşti, Madgearu ajunge la concluzia că, în anii '30, aceasta îşi satisfăcea singură 60-70% dintre necesităţi (ibidem, p.35).

In aceste condiţii, **agricultura se constituie într-o economie paralelă cu cea industrială, necapitalizată şi necapitalistă.** Se cuvine făcută precizarea că, aşa cum demonstrează Madgearu, autarhia agriculturii nu decurge din suficienţa a economiei ţărăneşti (am văzut că necesităţile de consum depăşesc veniturile gospodăriei rurale), ci are **un caracter forţat**, generat de puterea foarte redusă de cumpărare a ţărănimii.

5. **Organizarea muncii şi tehnologiile foarte precare.** Această problemă se reflectă în "utilizarea incompletă a muncii ţărăneşti".

> "Numărul de zile folosite pentru principalele culturi este de 814,4 milioane care scăzându-se din totalul de energie de muncă agricolă disponibilă în România de 1856,1 milioane zile, reiese că rămân disponibile 1050,7 milioane zile, ceea ce înseamnă că **din totalul energiei de muncă agricolă nu se foloseşte în agricultură decât 43,66%."** (Cf. Ion C. Vasiliu şi A. Frunzărescu, în A.Frunzărescu, **Munca omenească în actuala conjunctură agricolă**, Bucureşti, 1935, p.10-15. apud Madgearu, 1995, p. 38, s.n.)

De asemenea, prezenţa principalelor unelte agricole sunt distribuite prost în teritoriu: deşi sunt mult mai puţine decât ar trebui, având în vedere numărul lor raportat la suprafaţa terenului arabil din ţară, nu pot fi utilizate în mod satisfăcător datorită fragmentării excesive a proprietăţii:

> "Un plug revine la 2,1 gospodării, iar suprafaţa arabilă căreia îi revine un plug este de 7,2 ha; astfel încât cu toate că numai jumătate din gospodării au câte un plug, totuşi suprafaţa de teren pe care o lucrează este prea mică pentru capacitatea de lucru a plugului. Se pune întrebarea dacă valoarea capitalului investit în cea mai elementară unealtă agricolă nu înseamnă, prin amortizarea şi dobânda capitalului, sarcină prea mare [pentru economiile ţărăneşti]." (Madgearu, 1995, p. 55)

6. **Fiscalitatea excesivă şi absenţa unui sistem de credit coerent** sunt o altă problemă dificilă cu care se confruntă agricultura românească. Astfel, în perioada cuprinsă între anii 1924-1929, favorabilă exportului de

cereale, datorită taxelor de export ridicate, veniturile agricultorilor suferă o pierdere de aproximativ 120 miliarde de lei, sumă uriaşă dacă avem în vedere că pentru a degreva ţărănimea de povara datoriilor agricole după primul război mondial, statul a oferit un ajutor de circa 37 miliarde de lei - prin „legea conversiunii datoriilor agricole" din anul 1934 (ibidem, p61, 64).

În ceea ce priveşte sistemul de credit, am văzut că acesta, în frunte cu Banca Națională era dezinteresat de agricultură.

> "In lipsa unei organizaţii de credit agricol adecvate, agricultorii au fost constrânşi să contracteze împrumuturi cu dobânzi excesive, de cele mai multe ori cu caracter uzurar. Rezultatul a fost că o dată cu scăderea preţurilor produselor agricole, după declanşarea crizei mondiale din 1929, ei au devenit insolvenţi. .... Numărul debitorilor proprietari agricoli cu întinderi de sub 10 ha, care au cerut beneficiile asanării [adică ale legii conversiunii datoriilor agricole din 1934], se ridică la 2 474 738, adică 64% din totalul proprietarilor mici, iar proprietatea stăpânită de ei se cifrează la 5 696 568 ha, adică 58,76% din totalul de 9 641 584 al proprietăţilor de sub 10 ha. .... Pe de altă parte, ţărănimea în calitate de părtaşă la capitalul şi rezervele băncilor populare, a realizat ca urmare a conversiunii datoriilor agricole o pierdere netă de 23,4 miliarde lei (ibidem, p. 63-65)."

7. In aceste condiţii, **valoarea produsului agricol românesc este foarte scăzută, în raport cu eforturile depuse de ţărani pentru realizarea acestuia şi cu valoarea producţiilor agricole ale altor ţări.** Madgearu arată că pierderile producţiei agricole româneşti, în raport cu ceea ce s-ar fi putut obţine în urma organizării eficiente a agriculturii se situează, în perioada 1932-1936, între 43 şi 118% din recolta de grâu şi între 39 şi 93% pentru recolta de porumb (Madgearu, 1995, p. 67).

Un alt indicator al înapoierii agriculturii româneşti este constituit de structura culturilor. Caracterul intensiv al agriculturii depinde, astfel, şi de extinderea plantelor tehnice, al căror randament economic este foarte ridicat. De asemenea, cultivarea pe scară largă a plantelor industriale denotă şi o bună relaţie între agricultură şi industrie, atât în ceea ce priveşte întreţinerea acestor tipuri de culturi cât şi la nivelul prelucrării superioare a acestora. Dar în România interbelică suprafeţele cultivate cu astfel de culturi erau, în cel mai bun caz, la începuturi:

> "Dacă agricultura ţărănească s-ar afla pe linia progresului ar trebui să constatăm o sporire a suprafeţelor cultivate cu aceste plante. .... Este exact că suprafeţele cultivabile cu plante industriale şi alimentare au fost într-o dezvoltare mai accentuată comparativ cu cele cultivate cu

> cereale în perioada considerată [1920-1937]. Astfel, cultura plantelor industriale s-a dublat, iar a plantelor alimentare s-a mărit cu 40%. Totuşi, aceste plante, caracteristice culturii intensive, ocupă actualmente abia 7,3%, pe când cultura plantelor cerealelor se ridică la 82,4%." (ibidem, p.53).

Situaţia din industrie

Procesul de industrializare a României a fost afectat de situaţia din agricultură, de subdezvoltarea infrastructurii transporturilor şi de sistemul de taxe ("faţă de preţul unui kilogram de bumbac de 51,32 lei în 1934 taxele se ridicau la circa 9%, ... la preţul de 52 lei din 1939 taxele de 58,98 lei revin la 113% din preţul unui kilogram de bumbac brut", ibidem, p.140) şi dobânzi, la care se adaugă efectele crizei economice mondiale.

Însă principala problemă de care suferă chiar industria este **supraprotecţia** (Madgearu, 1995, p. 100) **sau** intervenţia haotică a statului (ibidem, p.290), elemente care au condus la instituirea stării de cvasimonopol pentru unii producători, respectiv, la o politică investiţională ineficientă, preţuri de producţie ridicate şi la calitatea scăzută a ofertei industriale (ibidem, p.113 şi passim). Regimul de supraprotecţie a împiedicat funcţionarea factorilor naturali de control şi de optimizare ai dezvoltării industriale. Astfel, în condiţiile în care "în România capitalul şi mâna de lucru calificată este limitată, într-un regim de concurenţă liberă completă nivelul preţurilor şi rata profitului ar fi factorul decisiv pentru realizarea industrializării tehnice posibile" (Madgearu, 1995, p. 154). Aceştia nu s-au putut manifesta însă într-un regim de protecţie nediscriminatorie.

> "Dovada concludentă este în extensiunea erorilor de investiţii industriale, care se constată prin gradul constant scăzut al utilizării capacităţii de producţie, grevat constant de cota dobânzii şi amortizării ce revine capitalului rămas neproductiv. Este infinit probabil că la numeroasele creaţii industriale, din perioada 1932-1938, caracterizată prin poziţia de cvasimonopol a industriei pe piaţa internă, consideraţia ca mărimea întreprinderii şi gradul ei de ocupaţie să aibă proporţii optime, pentru a lucra cu costuri de producţie minime nu a intrat în calcul." (ibidem)

Productivitatea scăzută a capitalului ca urmare a dezvoltării iraţionale a unor capacităţi de producţie a antrenat la rândul ei creşterea preţurilor industriale, afectând grav clasa ţărănească, a căror muncă era foarte puţin protejată şi încurajată de stat.

Un nivel foarte ridicat al supracapacităţilor de producţie există în industria alimentară. Acest fapt denotă faptul că ramura economică destinată

să confere valoare producţiei principale ale unei ţări agrare nu a reuşit să se relaţioneze eficient cu producătorii şi consumatorii interni (în cea mai mare parte din mediul rural), iar capitalul, chiar în condiţiile rarităţii sale, a fost ineficient investit. Iată mai jos nivelul de utilizare în principalele industrii alimentare:

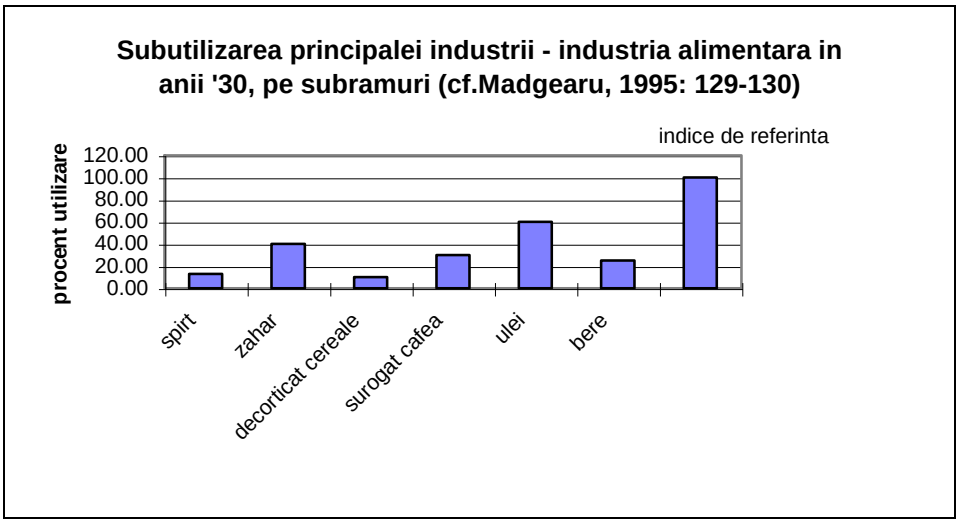

Pe lângă efectele dezastruoase asupra agriculturii, procesul de industrializare în regimul de mai sus a reuşit, totuşi, să sincronizeze tehnologic relativ România cu statele occidentale. Această sincronizare, conform datelor lui Madgearu, nu a avut loc la cel mai avansat nivel, accentuând dependenţa industrială şi în consecinţă, a dependenţei politice faţă de Occident. Paradoxal, singurul partener occidental care a încurajat exporturile româneşti oferind în schimb tehnologie a fost Germania. Pentru Germania, creşterea productivităţii agriculturii româneşti nu constituia o ameninţare la adresa intereselor sale economice, spre deosebire de alte mari puteri europene (Madgearu, 1995, p. 222).

Din acest punct de vedere, vom putea înţelege mai uşor tensiunile din politica externă românească a anilor ’30, ani marcaţi de contradicţia dintre întărirea obiectivă a relaţiilor economice cu statul german şi eforturile noastre constante de amplificare a relaţiilor politico-militare cu Franţa şi Marea Britanie.

Revenind la chestiunea industrială, Madgearu atrage atenţia asupra faptului că dezvoltarea propriei industrii de bunuri de capital nu s-a făcut în termeni fireşti:

> Datorită absenţei “unei dezvoltări precedente normale a industriei bunurilor de consum”, dezvoltarea industriei metalurgice nu a fost

> "un reflex al sporirii consumului particular, ci al creşterii comenzilor de stat. Pe de altă parte, evoluţia industriei bunurilor de consum, manifestă o tendinţă descendentă, caracterizată în unele ramuri printr-o capacitate de producţie superioară capacităţii de consum a pieţei interne, iar în altele, **dezvoltarea remarcabilă din anii din urmă, nu corespunde expansiunii consumului - aflat tot pe linie descendentă - ci comprimării importului** şi sporirii gradului de protecţie a industriei naţionale."(Madgearu, 1995, p. 136, s.n.).

In finalul analizelor sale, Madgearu ajunge la concluzia că industrializarea României, deşi bine situată în raport cu începutului secolului, nu şi-a atins scopul fundamental, anume creşterea puterii de cumpărare a maselor rurale. Rezultatul principal al efortului de industrializare a fost deci unul parţial, limitat la substituirea importurilor. Faptul a avut însă repercusiuni importante asupra nivelului general de trai, sintetizate de Madgearu prin fenomenul pierderii de substanţă naţională în urma intensificării schimburilor inechivalente dintre produsele româneşti (preponderent agricole, fără adaos valoric prin industrializare semnificativ) şi cele occidentale (Madgearu, 1995, p. 153, 199).

> "Se poate conchide că, cu toată acţiunea de industrializare intensă din ultimii ani, **România a rămas un stat semicapitalist, cu o ordine economică social-agrară-ţărănească**". (ibidem: 265, s.a.).

Rolul statului

> "Dacă s-ar îndepărta obstacolele care au condamnat agricultura ţărănească în Ţara Românească la regres, presiunea populaţiei ar acţiona automat în sensul intensificării producţiei [agricole şi industriale, prin absorbirea din forţa de muncă excedentară din mediul rural]. **Necesitatea de a se grăbi acest proces impune însă o acţiune conştientă, de stat. In agricultură nici colectivismul, nici individualismul nu e aducător de scop. În situaţia actuală a agriculturii ţărăneşti, perfecţionarea tehnicii agricole nu se poate aştepta fără o acţiune de stat, absolut necesară** pentru a se uniformiza tehnica de lucru indicată şi a se generaliza aplicarea cunoştinţelor ştiinţifice dobândite în institutele de cercetări agronomice şi staţiunile de încercare şi selecţionare a seminţelor. ....
>
> **Până acum fondurile limitate de care a putut dispune statul au fost folosite pentru a se susţine preţul grâului în loc să se acţioneze ca să se schimbe metodele şi condiţiile tehnice de producţie**." (Madgearu: 1995, p. 267, s.n.)

Statul este astfel instituţia chemată să organizeze şi să încurajeze printr-un sistem fiscal adecvat sistemele de irigaţii, zootehnia (producerea unor rase superioare de animale), industriile aferente, inclusiv industria chimică producătoare de îngrăşăminte. De asemenea, politica agrară a statului ar trebui să aibă în vedere sprijinirea construirii infrastructurii prelucrării şi comercializării produselor agricole, inclusiv susţinerea exportului (antrepozite, sisteme frigorifice navale şi feroviare) şi totodată, să încurajeze cultivarea plantelor tehnice ce permit intensificarea muncii în agricultură - şi deci contribuie la sporirea productivităţii şi a eficienţei muncii (ibidem, p.68-69).

În ceea ce priveşte industria, capacitatea acesteia de absorbţie a forţei de muncă rurale, şi deci de a contribui direct la modernizarea economiei, Madgearu formulează un enunţ axiomatic:

> "Dacă intră în domeniul evidenţei, că în mod natural industria deschide prilejuri noi de muncă pentru excesul populaţiei rurale, **este departe de a fi dovedit, că industrializarea unei ţări agricole implică rezolvarea problemei suprapopulaţiei agricole.**" (ibidem, p.95 s.n).

Pentru soluţionarea acestei chestiuni, statul va trebui să stabilească "în primul rând ţelul ei", al industrializării. Spre deosebire de Manoilescu, a cărui concepţie economică o vom prezenta mai jos, Madgearu are o perspectivă relativ limitativă asupra rostului social al industriei:

> **"....ţelul industrializării nu poate fi decât extinderea activităţii economice şi mărirea productivităţii muncii naţionale în vechile ramuri de producţie**. In acest cadru, problema care primează este alegerea ramurilor de producţie şi ierarhizarea industrializării. Aceasta nu poate fi determinată pentru ramura de producţie de ales decât de criteriul sporirii capacităţii de cumpărare a maselor, deci de extensiunea pieţelor, iar pentru ierarhizarea industrializării, de criteriul maximumului de productivitate." (ibidem, p.154-155, s.n.).

I. 4. Mihail Manoilescu. Teoria statului

Manoilescu este cel mai important gânditor român în problematica dezvoltării. Scrierile sale nu au fost încă egalate, societatea românească contemporană rămânându-i profund datoare din acest punct de vedere. Mai mult, se pare că Manoilescu a intrat într-o a doua uitare după 1989, care chiar dacă nu este atât de brutală precum cea de după 1944 este tot atât de eficientă în ceea ce priveşte înstrăinarea faţă de marile valori ale culturii române. Manoilescu este foarte important pentru noi datorită faptului că identifică într-o manieră completă atât problematica tranziţiei cât şi soluţiile pentru aceasta într-o perioadă în care, de mai bine de 13 ani căutăm, orbiţi de orgoliul modernităţii, rezolvarea actualei interminabile tranziţii, rezolvare care întârzie să apară

Mihail Manoilescu, îşi face debutul internaţional în ştiinţele economice în anul 1929, cu **Forţele naţionale productive şi comerţul exterior. Teoria protecţionismului şi a schimbului internaţional**, până atunci, Manoilescu publicase peste o mie de pagini în limba franceză, dintre care 25 de studii consacrate realităţilor României[7]. Ca toţi marii gânditori din tipul său şi de mai târziu (vezi Hirschman) Manoilescu a fost continuu preocupat de redefinirea structurii conceptuale ale ştiinţei economice. In preajma izbucnirii celui de-al doilea război mondial eforturile sale au întrunit o largă recunoaştere internaţională, fiind numit în urma Congresului internaţional de ştiinţe economice de la Paris, din 1937, şeful comisiei însărcinate cu standardizarea conceptuală a ştiinţei economice.

Manoilescu a ocupat de cinci ori diferite funcţii de ministru înainte de anul 1940, în perioada iulie-septembrie 1940 fiind chemat să ocupe funcţia de ministru de externe de regele Carol al II-lea, aflat într-o situaţie disperată. In acea perioadă, Manoilescu şi-a pus în valoare toate calităţile de strateg şi diplomat pentru a salva fiinţa statului român de la primejdia desfiinţării de tip polonez. Tot atunci, Manoilescu era preşedintele Asociaţiei Generale a Inginerilor Români, organism al cărei membru fondator era de la sfârşitul primului război mondial. (Manoilescu, 1991, p13, 25, 337, passim).

[7] cf. Valeriu Dinu în postfaţa la lucrarea citată, p.424.

Rădăcinile eminesciene

Manoilescu atribuie elitelor un rol esenţial în "conservarea şi ridicarea naţiunii" . Teoriile sale cu privire la organizarea corporativă, a raporturilor dintre sat şi oraş (teoria elevatoarelor) şi analizele privind chestiunea productivităţii muncii se află în continuarea studiilor lui Mihai Eminescu privind legea compensaţiei, teoria selecţiei negative etc.

> Prin teoria selecţiei negative, Eminescu demonstra că "nu e indiferent în virtutea cărui principiu se **selectează** elementele dirigente ale unui popor.
>
> E ştiinţa de carte? Vom avea o biurocraţie cultă, dar poate cam pedantă.
>
> E onestitatea? Vom avea funcţionari oneşti şi de bun simţ, căci aproape toţi oamenii în adevăr oneşti au mult bun-simţ. ....
>
> E slugărnicia? Vom avea [parte - n.ed.] de ciocoi şi de canalii.
>
> E burghezia? Specula. ....[s.a.]" (Eminescu, 1993, p77)

> Teoria compensaţiei se referă la necesitatea echivalenţei între "cantităţile de muncă" ale diferitelor categorii sociale.

Manoilescu ajunge la concluzia că România nu poate reduce din handicapul tehnologic şi al nivelului de trai faţă de statele occidentale în afara politicilor de protejare a industriilor de cea mai înaltă productivitate sprijinite pe structurarea corporatistă a vieţii politice – pe principiul reprezentării intereselor după distribuţia profesiilor (ierarhia competenţelor în stat). Pentru a nu genera demagogia intereselor de clică, arată Manoilescu, reprezentarea politică trebuie ancorată în elementul definitoriu al societăţii moderne, în calitatea profesională a fiecăruia dintre indivizi.

Premisele gândirii manoilesciene

Înainte de a intra în problematica concretă abordată de Manoilescu se cuvine să facem câteva precizări, şi anume:

- **Pentru gânditorul român abordarea problematicii sociale se înscrie în mod obligatoriu cadrul interesului naţional.** Neglijat de unii, considerat piesă de muzeu sau preocupare retrogradă de către alţii, interesul naţional – arată Manoilescu, este singurul cadru de discuţie în raport cu care ştiinţa socială are semnificaţie. Ştiinţa socială este obligatoriu un răspuns local la o problemă precis localizată. Acest *locus* este, ne place sau nu, naţiunea. A milita pentru soluţionarea problemelor sale este tot una cu a susţine interesul naţional. Din acest punct de

vedere Manoilescu nu se lasă amăgit de ideologia *neutralității axiologice* a ştiinţei sociale. Ştiința socială nu poate fi neutră pentru că nu poate fi obiectivă decât în raport cu națiunea în fața căreia dă socoteală. Desigur, există o obiectivitate generală a ştiinţei sociale în sensul demersului logic, controlat, documentat, coerent în raport cu verificarea ipotezelor etc. însă finalitatea sociologiei şi economiei este obligatoriu una naţională după cum fiecare naţiune urmăreşte să fie tot mai competitivă în plan internațional. De asemenea, unitatea de analiză în studiile sale este națiunea "făcând abstracţie de diversitatea intereselor individuale existente în interiorul fiecărei țări" (Manoilescu, 1986, p.173).

- **Înţelegerea chestiunii dezvoltării presupune lectura în adâncime a raporturilor dintre conduitele individuale şi stat.** O componentă de mare interes a conduitei este conştiinţa. Conştiinţa are impact asupra realităţii prin aceea că generează responsabilitate – este aici aceeaşi abordare ca a Şcolii sociologice de la Bucureşti. Manoilescu merge însă mai departe decât Gusti arătând că problema responsabilităţii este în primul rând a elitelor. Dacă fiecare individ este răspunzător pentru actele sale, elitele sunt răspunzătoare, în plus, faţă de restul societății in corpore, ca şi strat social. Aceasta pentru că ele conduc societatea, gestionând şi distribuind resursele peste care stăpânesc. Din acest punct de vedere, elitele trebuie să se ridice la nivelul interesului național, deasupra interesului particular. În plan politic, elitele sunt datoare să promoveze interesul corpurilor productive (corporatism) iar în plan politic să susţină întreprinderile cele mai eficiente (protecţionism). Organizarea statului după principiul competenţei profesionale (corporatismul) şi protecționismul economic reprezintă astfel testul relaţiei dintre elite şi stat, între elite şi societate. Elitele vor trece testul, adică vor încuraja organizarea statului după principiul competenţei şi vor susține cu adevărat întreprinderile de înaltă productivitate dacă **îşi asumă societatea**, **dacă se situează în raporturi compensatorii** cu aceasta Manoilescu arată în acest sens că:

  > "nimeni nu are altă putere decât puterea colectivităţii şi alte drepturi decât acelea care izvorăsc din schimbul de servicii pe care e capabil să-l facă cu colectivitatea..." (Manoilescu, 1941, p.23)

- **Legătura necesară între indivizi, între interesul naţional şi funcţiunile sociale ale diferitelor categorii sociale se realizează în cadrul organizării corporatiste a societăţii.** Corporatismul este acea formă de ordonare a societăţii ce permite depăşirea *anarhiei economice* şi a *centralismului politic excesiv* prin "integrarea națională exactă a categoriilor social-economice", când "interesul țării trece deasupra

partidelor". (Manoilescu, 1933, p.8). Organizarea corporatistă a societăţii urmează să reprezinte, astfel, "forţa gospodarilor organizaţi .... împotriva oamenilor de club". (ibidem, p.4). Aici trebuie precizat faptul că orientarea ideologică aferentă concepţiei corporatiste manoilesciene este de dreapta dar nu de inspiraţie fascistă, după cum însuşi autorul menţionează în **Memoriile** sale:

> "**Din punct de vedere ideologic eu eram, cum am arătat în scrierile mele, ataşat de ideea unei Europe de dreapta, iar din punct de vedere românesc, cum am expus în discursurile mele în Senat, din 1936 şi 1937, eu nu urmăream o politică de afiliere faţă de Puterile Axei, ci una de *neprovocare*** (s.a.) faţă de ele şi de demnitate în raporturile cu aliaţii noştri". (Manoilescu, 1991, p.16, s.n.)

- **O altă componentă importantă a *interesului naţional* este necesitatea organizării vieţii economice pe baze protecţioniste.** Numai aşezarea economiei pe baze protecţioniste (însă nu oricum, ci prin încurajarea acelor întreprinderi de înaltă performanţă) se vor putea limita schimburile inechivalente cu străinătatea. Aceste schimburi inechivalente erau foarte dăunătoare societăţii româneşti prin aceea că propagau acelaşi tip de relaţie inechivalentă între componentele interne ale economiei naţionale, între diferitele categorii sociale, între industrie şi agricultură, între sat şi oraş. Pentru îndreptarea acestei situaţii Manoilescu are în vedere instituirea unui protecţionism real (care să cuprindă întreaga economie, nu numai interesele particulare ale unor producători şi comercianţi). Restabilirea echilibrului în raporturile cu străinătatea este simultană cu refacerea echilibrelor strategice din societate şi economie, prin creşterea eficienţei sociale a muncii şi a capitalului**.** Acest lucru se realizează prin restabilirea concordanţei dintre rentabilitate şi productivitate*,* prin aşezarea schimburilor dintre sat şi oraş, industrie şi agricultură, ţărănime şi populaţie urbană pe baze reciproc avantajoase, care fac posibilă creşterea gradului de civilizaţie rurală**.** Creşterea gradului de civilizaţie rurală ar antrena apoi, o forţă de muncă mai bine adaptată muncii industriale.

- **Interesul individual se subordonează imperativului corporativ al armonizării funcţiilor sociale.** Pacea socială se întemeiază pe reţeaua socială echilibrată a funcţiilor îndeplinite de fiecare individ în viaţa de zi cu zi. Fiecare dintre aceste funcţii sunt integrate unele cu altele prin cuprinderea lor în corpuri profesionale, după tipul ocupaţiilor. Cu alte cuvinte, indivizii interacţionează unii cu alţii în beneficiu reciproc pentru că sunt cuprinşi într-un sistem de reprezentare şi organizare a intereselor

lor după criteriul funcţiei productive îndeplinite în societate. Această concepţie este opusă axiomei liberale după care piaţa, ca rezultantă al intereselor individuale este suficientă pentru dezvoltarea naţiunilor. **Rolul interesului este preluat, la Manoilescu, de către armonizarea funcţiilor profesionale ale diferitelor categorii sociale.**

> "De altfel, metoda şi concepţia noastră sunt foarte departe de orice fel de *atomism*. Clasicii liberali au comis eroarea de a fi considerat naţiunea numai ca o sumă de indivizi - *ba chiar un ansamblu compus exclusiv din întreprinzători* - aceşti clasici deducând de aici că naţiunea în totalitatea ei are un avantaj, atunci când proprietarii la rândul lor profită dintr-o oarecare întreprindere industrială sau comercială. Noi .... vom accentua tocmai neconcordanţa şi uneori chiar antiteza dintre beneficiul naţional şi beneficiul individual al întreprinzătorului. Iată de ce teoriile noastre trebuie să fie considerate, prin excelenţă, antiatomistice şi naţionale. (Manoilescu, 1986, p.172, s.a.).

- **Din punct de vedere metodologic**, infrastructura socială, oricât de democratic este constituită, este compusă dintr-un sistem de funcţii-obligaţii sociale şi nu din interacţiunea întâmplătoare a intereselor individuale.

> "In concepţia noastră - care este şi aceea a tuturor mişcărilor idealiste apărute după războiul mondial [adică după 1918] - **obligaţiunea socială este criteriul de interpretare şi judecare a întregii construcţiuni sociale**. ....O clasă socială ca şi orice grup social nu pot fi un scop în sine; ea nu poate fi decât un instrument în serviciul ţelurilor pe care le urmăreşte naţiunea, singura entitate-scop." (Manoilescu, 1941, p.117, s.a.)

Burghezie, capitalism, liberalism.

Deşi prezente simultan în epoca recentă, burghezia, capitalismul şi liberalismul nu au apărut simultan şi nici nu se confunda una cu cealaltă, precum am fi tentaţi să credem, arată Manoilescu:

> "Burghezia a apărut odată cu renaşterea comerţului şi industriei şi cu puterea regală .... Aşadar, burghezia medievală a existat timp de patru secole - de sec. al 12-lea până în al 15-lea înainte de apariţia capitalismului.... . Concepţia economică tipică pentru această fază a fost corporatismul. .... la această epocă nu se poate vorbi de o diviziune antinomică a producătorilor într-o clasă patronală şi alta proletară şi nici de producţia în vederea beneficiului, adică nu se putea vorbi de capitalism după cum nu se putea vorbi de libera

concurenţă între întreprinzători, şi de intervenţia puterii publice, adică de liberalism."(Manoilescu, 1941, p.43-44).

Din citatul de mai sus se pot schiţa deja definiţia corporatismului - lipsa diviziunii antinomice a muncii şi a capitalismului - producţia în scopul beneficiului.

> "**Capitalism înseamnă o formă de producţie care nu se dezvoltă în funcţiune de nevoile colectivităţii, ci în funcţiune de beneficiul urmărit de proprietarii întreprinderilor** şi se caracterizează prin dihotomism; adică prin existenţa a două grupe deosebite de producători: unii care posedă instrumentele de producţie şi ceilalţi care sunt salariaţii celor dintâi." (Manoilescu, 1941, p.44, s.n.)

Observăm că, deşi capitalismul nu este cea mai pozitivă formă de organizare a societăţii, el presupune **două categorii de producători**, nu doar una singură, adică numai proletariatul, cum consideră marxismul. Această observaţie este importantă, pentru că arată caracterul social al muncii depuse nu numai în timpul procesului de producţiei propriu-zis (munca proletariatului) ci şi în cadrul procesului de organizare a mijloacelor capitaliste de producţie. Cum vom vedea, funcţia de organizare a acestora revine burgheziei.

> "**Burghezia** este o clasă socială aproape milenară **a cărei funcţiune principală este organizarea muncii şi producţiei** .... pe baza posesiunii instrumentelor ei." (ibidem, p47, s.n.).

Pentru definirea clasei sociale Manoilescu are deci în vedere funcţia socială şi nu regimul intereselor, cum se obişnuieşte în sociologia politică contemporană. Aceasta nu exclude însă definirea generică a clasei prin interes, precum vom vedea. Identificarea după criteriul funcţiei sociale are menirea de a delimita metodologic categoriile sociale din perspectiva rolului lor specific şi de a evidenţia, în acelaşi timp, conexiunile funcţionale dintre acestea (din organizaţia corporativă fac parte atât industriaşii cât şi muncitorii, pe ramuri industriale, categorii sociale care fac parte din clase diferite).

> "**Liberalismul** cu toate consecinţele sale s-a suprapus burgheziei capitaliste, aducând ca element nou cea mai mare libertate economică şi politică. .... Acest nou element, suprapus celor vechi [adică «peste» *burghezie* şi *capitalism*], colorează burghezia cu **principiul liberei concurenţe şi a neintervenţiei puterii publice în viaţa economică.** Burghezia capitalistă a devenit atunci burghezie liberală

> capitalistă. .... Această burghezie liberalo-capitalistă a avut un orizont economic mondial şi s-a dezvoltat în ambianţa politică a constituţionalismului democratic. Concepţia economică tipică pentru această fază a fost principiul «laissez faire»". (ibidem, p.46, s.n.).

Distincţia între accepţiunile manoilesciene de liberalism şi celelalte două concepte analizate (capitalism şi burghezie) ne sugerează faptul că **un regim economic liberal nu este neapărat şi capitalist**, sau că **un regim politic liberal nu posedă neapărat o clasă burgheză**. In virtutea acestor constatări putem înţelege mai bine situaţiile de haos economic şi social (numite *de tranziţie*), când "cea mai mare libertate economică şi politică" (liberalism) nu are legătură cu "producţia în vederea beneficiului" (adică cu capitalismul) sau cu "organizarea muncii şi producţiei" (adică cu burghezia).

Pseudoburghezia

Aparatul economiei capitaliste necesită o infrastructură birocratică. Birocraţiile sunt în slujba statului şi a burghezilor şi asigură predictibilitatea mecanismului de stat şi afacerilor. Pseudoburghezia este însă mai mult decât birocraţie, ea fiind însărcinată şi cu formarea noilor mentalităţi. Această funcţie este evidentă în cazul profesorilor, scriitorilor, ziariştilor, avocaţilor, ofiţerilor. O parte dintre aceştia, în funcţie de venituri, constituie ceea ce astăzi numim *clasă de mijloc*.

> "Denumirea de **pseudo-burghez** noi o întrebuinţăm numai pentru caracterizarea unor anumiţi indivizi [mai exact, a unei serii de grupe ocupaţionale] (care nu formează în cadrul burgheziei o grupă distinctă pe care am putea-o numi pseudo-burghezie) ...." (ibidem, p.56)

> In cadrul pseudoburgheziei fac parte următoarele categorii sociale: inginerii şi economiştii, "care se situează între burghezi când sunt proprietari şi conducători de întreprinderi şi între pseudo-burghezi când sunt funcţionari sau liber profesionişti". (ibidem, p.57).

De asemenea, Manoilescu citează ca făcând parte din pseudoburghezie:

1. avocaţii.

2. medicii.

3. ziariştii.

4. scriitorii.

5. magistraţii.

6. profesorii

7. ofiţerii. (ibidem, p.67).

Pseudoburghezii "completează şi ajută pe burghezii propriu-zişi **constituind cadrul juridic, administrativ şi tehnic, necesar organizării muncii şi producţiei, care este funcţiunea burgheziei.** ....

> Pseudo-burghezii dau societăţii burgheze acel «capital de un ordin mai înalt» .... Acest capital constă întâi în **siguranţa politică** ...., graţie activităţii pseudo-burghezilor care sunt oamenii de stat şi ofiţerii. În a doilea rând, în **ordinea juridică** exercitată prin pseudo-burghezii care sunt magistraţii şi avocaţii. În al treilea rând în **cadrul cultural**, fără de care nu se poate concepe dezvoltarea modernă a producţiei ....[, cum sunt] profesorii de toate gradele". (ibidem, p.57, s.a.).

Relaţia dintre pseudo-burghezi şi burghezie este realizată prin intermediul *interesului*. Aceştia au convingerea, spune Manoilescu, că interesele lor sunt cel mai bine servite prin legăturile care le menţin cu burghezia.

Există totuşi **intelectuali capabili să depăşească condiţia de categorie socială *interesată*, de simplă anexă a burgheziei, prin *vocaţie*.** In acest fel, aceştia îşi **asumă,** un rol funcţional în societate. Funcţia asumată este tipică elitelor, şi anume "funcţia devenirii sociale".

> "Dintre toate categoriile profesionale, nici una nu asumă în chip mai direct funcţiunea devenirii sociale .... decât universitarii, de la profesori şi până la asistenţi. Nicăieri rolul de producători de valori culturale nu constituie o mai firească **obligaţiune** - profesională şi legală -, decât această categorie intelectuală, care cumulează toate îndatoririle, fiindcă cumulează toate pretenţiile. ....
>
> [Dar] între universitarii noştri se pot deosebi destul de precis două categorii sufleteşti: **cei care socotesc Universitatea şi ştiinţa drept scop şi cei care le socotesc drept mijloc.** Cei dintâi sunt **universitarii prin vocaţie**; ei **creează** Universitatea. Cei de-al doilea, **sunt universitarii prin interes**; ei sunt **creaţi** de Universitate; .... **Universitarii prin vocaţie constituie elita elitei noastre.** .... [O]amenii aceştia au puterea de a se uita pe ei înşişi, de a suferi - departe de orice egocentrism - de a căuta pe lume numai bucuriile şi satisfacţiile pe care le rezervă, în colţurile ei tăinuite, ştiinţa .... **Categoria cealaltă, a universitarilor, prin interes, este poate cea**

> **mai detestabilă categorie de intelectuali pe care o cuprinde burghezia noastră.**" (Manoilescu, 1941, p.428-429, s.a.).

Vedem aici foarte clar conceptul manoilescian de *vocaţie*. Oamenii de vocaţie reuşesc să se raporteze la societatea dincolo de propriile interese. In acest fel, aceştia devin creatori de instituţii, pentru care viaţa este un mijloc iar instituţia un scop. Aceştia sunt oamenii care arată calea ieşirii din tranziţie, punând jaloanele instituţionale ale societăţii *normale*, viitoare. Remarcăm însă că *instituţia* nu este altceva decât expresia formală a unei *necesităţi colective*.

Clasa şi organizaţia corporatistă

Aici Manoilescu circumscrie cel mai pregnant raportul dintre interes şi funcţie socială. Acestor două tipuri de grupare a indivizilor le corespund, respectiv, *clasa* şi *organizaţia corporatistă*. Clasa socială este structurată în acord de interesele individuale ce o compun, în timp ce organizaţia corporativă este determinată în primul rând de funcţia socială îndeplinită în reţeaua naţională a diviziunii muncii (ca ramură economică, tip de industrie etc.) Organizarea corporativă corespunde, astfel, mai bine interesului colectiv de organizare, întrucât cuprinde în acelaşi tip de organizaţie cu scopuri comune indivizi cu venituri foarte diferite, care realizează împreună aceeaşi funcţie socială.

Manoilescu defineşte *clasa*, *organizarea corporativă* şi *pseudoburghezia* după cum urmează:

> "**Clasa** este o [formă] de integrare socială, bazată pe comunitatea (prezumată) a intereselor. Corporaţia este din punct de vedere social eterogenă, fiind alcătuită din membri având o activitate convergentă, dar situaţii sociale diferite. .... Clasa este din punct de vedere funcţional eterogenă şi din punct de vedere social omogenă, fiind compusă din membri având activităţi foarte diferite, însă ocupând aceeaşi situaţie socială (industriaşul, avocatul şi ofiţerul sunt membri aceleiaşi clase.
>
> **Corporaţia** este o formaţie verticală; clasa este o formaţie orizontală. Corporaţia îşi are originea ei în activitatea socială; clasa în pretenţiile sociale. Corporaţia reprezintă datoriile; clasa reprezintă drepturile. Corporaţia tinde către solidaritatea naţională; clasa către dezintegrarea naţională. Corporaţia este .... integralistă....; clasa este individualistă." (Manoilescu, 1941, p.54, s.n.).

In virtutea caracteristicilor sale *clasa* este foarte dificil de circumscris dincolo de noţiunea de interes. Din acest punct de vedere, cercetările contemporane nu au depăşit nici azi punctul clasic (weberian) de plecare,

centrat pe interes. Spre deosebire de *clasă*, conceptul de *corporaţie* are un conţinut real, identificabil sociologic:

> ”Oricât ar părea de paradoxal, noţiunea aceasta - nouă în forma ei modernă - de **corporaţie, ca organizaţie naţională cuprinzând pe toţi acei care conlucrează pentru a realiza un anumit produs sau un anumit serviciu naţional complet** este o noţiune mai clară - şi sociologic mai concretă - decât noţiunea de clasă.” (Manoilescu, 1941, p.31, s.n.).

Organizaţia corporatistă are, cu alte cuvinte, obiective foarte clare. Obiectul muncii ei este organizarea producţiei (din punct de vedere social, economic şi politic), iar finalitatea este creşterea competitivităţii naţionale şi creşterea gradului de civilizaţie al societăţii. Lipsa de organizare a producţiei - deficienţele managementului resurselor materiale şi umane -, derivată din distribuţia anomică a funcţionalităţilor în societate, constituia principalul handicap al României în constituirea unei pieţe de consum interne aptă să susţină dezvoltarea economică a ţării, în condiţiile menţinerii unui decalaj tehnologic şi financiar periculos faţă de statele dezvoltate în competiţia de pe piaţa internaţională.

Programul corporativ pentru România

Într-o epocă a imperativului istoric, Manoilescu oferă contemporanilor **programul corporatist**, un răspuns complet la marea provocare a modernizării societăţii româneşti. Spunem că epoca era una a imperativului fiind, în fapt, o succesiune de imperative. Istoria parcă nu mai avea timp pentru România. Societatea românească încă nu apucase bine să fructifice oportunităţile deschise de încheierea primului război mondial (ultimele bătălii au fost susţinute de România în 1919) când apare marea criză mondială din 1929-1933. Primul demaraj spre modernitatea societăţii de tip industrial este reluat de România din nou în 1934 (prima reluare – reuşită – avusese loc după 1919). Noua decolare[8] din 1934 durează până în 1938 şi este cea mai consistentă de la pacea de la Adrianopol (1834) până,

[8] „Decolarea este perioada în cuprinsul căreia societatea reuşeşte să depăşească obstacolele care se opun creşterii economice regulate – autoîntreţinute. Factorii progresului economic, care până acum acţionau neregulat şi sporadic, cu eficacitate restrânsă, iau amploare, ajungând dominanţi în societate. Creşterea devine funcţia normală a economiei. Interesele particulare se integrează reciproc într-un ansamblu normativ, luând o formă instituţionalizată.” (Rostow, p.18-19).
La Rostow, ca şi la Manoilescu responsabilitatea pentru canalizarea energiilor naţionale în sensul creşterii economice şi al modernizării sociale în perioada de tranziţie revine elitei politice. Aceasta pentru că elitele „au în mână” gestiunea resurselor societăţii (ibidem, p.52).

am spune noi, în prezent (2003). Decolarea din 1934 este cea mai reuşită întrucât beneficiază de expertiza oferită de cultura glorioasă de dinainte şi de după primul război mondial, marile probleme fiind corect identificate şi diagnosticate. Nu rămânea decât soluționarea lor de către clasa politică şi de marii proprietari din industrie şi agricultură ai epocii. După întreruperile cauzate de izbucnirea primului război mondial şi de marea criză din 1929-1933, cea de a treia întrerupere survine pe fondul slăbiciunii nepermise a clasei politice româneşti, marcată de instaurarea dictaturii regale în 1938, urmată de catastrofa statului în vara anului 1940. Aceasta este succesiunea imperativelor cărora le răspunde, pe măsură, Manoilescu, prin **programul corporatist**. Acesta este structurat după cum urmează:

> "1) Scopul organizării corporative a ţării şi a statului este:
>
> a) Să îngăduie soluționarea problemelor economice, sociale şi culturale ale prezentului, care sunt atât de nesatisfăcător rezolvate de statul politicianist, incapabil prin însăşi natura sa să le rezolve.
>
> b) Să înlesnească evoluţia ţării spre noi forme economico-sociale, în care interesul individual al întreprinzătorului n-ar mai constitui, în toate domeniile, baza unică a producţiei şi schimbului şi în care veniturile din rentă n-ar mai apăsa în chip strivitor activitatea economică reclamată de interesul social, general.
>
> 2) În acest scop reforma corporativă are un triplu caracter: economic, social şi politic. Organizarea economică şi socială este primul său obiectiv. .... In acest sens statul corporativ şi parlamentul corporativ trebuie să fie rezultatul şi încoronarea noii organizări sociale şi economice a ţării. ....
>
> 3) Reforma economică şi socială corporativă va fi pătrunsă de ideea ierarhizării intereselor. Deasupra interesului individual al întreprinzătorului, va sta interesul colectiv al corporaţiei, iar deasupra acestuia interesul general al ţării.
>
> 4) Definirea doctrinară şi încadrarea calităţii funcţionale a individului a individului în texte pozitive de lege va fi începutul şi baza reformei constituționale corporative. .... In principiu, toate funcţiile şi serviciile sociale, care au un caracter permanent, merită încadrate în ceea ce vom numi dreptul funcţional care ia locul vechiului drept cetăţenesc. ....
>
> 5) Împărţirea naţiunei după funcţiile şi serviciile sociale ale indivizilor nu se confundă cu împărţirile, astăzi perimate, după clase sociale, cum erau împărțirile în colegii cenzitare. .... [D]reptul funcţional nu

va face distincţiuni de mărime şi de importanţă înlăuntrul aceleiaşi categorii clasificând în aceiaşi corporaţie şi pe marele fabricant de ghete şi pe micul cismar! De asemenea, dreptul funcţional va exclude funcţiile sociale pur nominale şi neexercitate efectiv, neadmiţând niciodată titlul singur (inginer, avocat etc.), ca o justificare a unei funcţii sociale real împlinite. ....

6) Corporaţiile vor fi constituite pe baza a trei principii:

a) principiul regional, care va da expresiune în compunerea corporaţiilor tuturor elementelor regionale.

b) principiul specialităţii, care va îngădui corporaţiilor în specialităţi diferenţiate. ....

c) principiul parităţii care constă în constituirea corporaţiilor cărora le aparţin întreprinderi organizate capitalist, prin egalitatea în drepturi între întreprinzători şi salariat. ....

Misiunea economică a corporaţiilor este aceea de a organiza şi coordona producţia naţională.

Misiunea socială a corporaţiilor este de a rezolva pe cale de înţelegere toate diferendele dintre întreprinzători şi salariaţi. .... In acelaşi timp, corporaţiile au rolul de a dezvolta printr-o colaborare continuă între întreprinzător şi muncitor sentimentul de solidaritate al muncitorului cu întreprinderea şi o nouă disciplină socială, rezultând din prioritatea acordată interesului naţional.

Misiunea politică a corporaţiilor este da integra politiceşte viaţa locală, viaţa regională şi viaţa regională. .... Organele autonome locale şi regionale şi statul însăşi trebuie să fie expresia elementelor economice sociale pozitive. ....

7) Adunarea naţională corporativă este singurul parlament recunoscut în regimul corporativ. ....

8) Politica economică şi financiară precum şi programul lucrărilor publice se va fixa în liniile sale mari pentru o perioadă de câţiva ani, printr-un Program Economic Naţional. Acest program economic naţional se votează de către Adunarea Naţională Corporativă. (Manoilescu, 1933, p26-35, numerotarea ne aparţine).

Elitele. Burghezia şi rolul elitelor

Pentru Manoilescu, elitele reprezintă în primul rând sectorul social cu cele mai înalte răspunderi în faţa comunităţii naţionale şi în al doilea rând clasa cu cele mai înalte abilităţi în câmpul lor de manifestare (aceasta din urmă este accepţiunea sociologică clasică, paretiană, a elitelor). De altfel, definiţia elitelor - clasa cu cele mai importante responsabilităţi, este în acord cu considerarea funcţiei sociale drept principal criteriu de structurare şi catalogare socială.

> "**Elita înseamnă acea minoritate a comunităţii naţionale care îşi asumă răspunderea socială supremă şi cumulează calităţile cele mai înalte ale comunităţii**. .... Există de fapt o solidaritate a celor trei funcţiuni esenţiale care constituie conducerea unei societăţi: funcţiunea politico-militară, funcţiunea economico-socială şi cea culturală. O adevărată elită este numai aceea care împlineşte în acelaşi timp funcţiunile de conducere în toate cele trei sectoare." (Manoilescu, ibidem, p.275-276, s.n.).

În raport cu necesitatea dezvoltării societăţii, cele două mari obiective ale elitelor trebuie să fie protejarea activităţilor economice de productivitate maximă (protecţionism) şi întemeierea ordinii sociale după criteriul meritului profesional – garanţie a integrării funcţionale a individului în societate (puterea corporativă).

În societatea capitalistă rolul elitei revine burgheziei, aceasta având ca sarcină organizarea producţiei şi a proprietăţii, în virtutea posesiunii mijloacelor de producţie. Burghezia, în aceste societăţi, are *responsabilităţi nelimitate*.

> "În examinarea multiplelor funcţiuni ale burgheziei, trebuie să pornim de la constatarea că î**n orice colectivitate naţională există întâi clase cu funcţiuni limitate** - şi care au .... - **responsabilităţi limitate** - dar există, pe deasupra tuturor şi o clasă socială, ale cărei funcţiuni sunt nelimitate, - fiindcă reprezintă conducerea **colectivităţii naţionale în integralitatea ei - care are, ca atare, responsabilităţi nelimitate.** [s.a.].... **[S]ingură burghezia are obligaţia de a-şi fixa singură - printr-un act de conştiinţă naţională - îndatoririle ei** [s.n.] şi de a învăţa pe celelalte clase cum să-şi împlinească datoriile lor. (Manoilescu, ibidem, p.115).

> "Burghezia are o mare responsabilitate istorică. **Ea întruneşte maximum de putere politică şi economică,** dar puterea obligă. Ea posedă **maximum** de cultură şi **de orizont**; dar luciditatea obligă. In

sfârşit, ea atinge **maximum de consumaţie**; dar consumaţia obligă ...." (ibidem, p.116, s.n.).

Înţelegem astfel că burghezia este mult mai mult decât o clasă de proprietari care, în cel mai fericit caz, se ocupă şi cu organizarea producţiei. Şi aceasta pentru că burghezia este:

- categoria socială pentru care conştiinţa naţională este un imperativ. În absenţa acesteia, burghezia devine o clasă a consumului de lux.
- structura socială unde se concentrează maximum de putere economică şi politică;
- pătura socială unde vizibilitatea socială este maximă, care are la dispoziţie cele mai avansate cunoştinţe ale naţiunii (cu condiţia să le folosească);
- în acelaşi timp, partea cu cel mai mare consum din societate.

Aceste caracteristici reprezintă un model ideal tipic al burgheziei capitaliste contemporane. Raportându-se la el, Manoilescu va judeca gradul de integrare funcţională a burgheziei faţă de imperativul dezvoltării României.

Detaliind funcţiile elitei (şi deci şi ale burgheziei), Manoilescu arată că protejarea economiei şi constituirea statului întemeiat pe competenţă, presupune ca elitele să îşi asume, în concret, **conservarea** şi **ridicarea** naţiunii:

> "Scopul [elitelor] e naţiunea, afirmarea conştiinţei ei, sporirea puterii şi independenţei ei, întregirea ei într-un singur tot şi dezvoltarea tuturor virtualităţilor cuprinse în uriaşa personalitate colectivă pe care ea o formează." (ibidem, p.118).

> "Obligaţiunile elitei nu sunt numai de a conserva, ci şi de a ridica celelalte clase sociale." (ibidem, p.117, s.n.)

Atât funcţia de conservare cât şi cea de ridicare a societăţii sunt în directă legătură cu principala caracteristică a burgheziei, aceea de organizare a producţiei (ibidem, p.129).

Autorul precizează că funcţia de conservare este cel dintâi rol al elitelor:

> "In mare măsură, burghezia îşi ia acest rol fiindcă ea întruneşte cel mai mare grad de conştiinţă şi de luciditate şi fiindcă vede pericolul dezagregării sociale cu o clipă înainte decât celelalte clase. ....

> Noi nu negăm că ţărănimea are un anumit instinct conservator; dar ea nu reprezintă o rezistenţă activă în faţa forţelor de destrămare socială. In Rusia ea a putut tolera revoluţia sovietică care s-a desfăşurat şi împotriva ei!" (ibidem, p.176).

Observăm aici, că în ceea ce priveşte ţărănimea, Manoilescu a lansat de acum o jumătate de veac un avertisment cu largi implicaţii: nu conservatorismul ţărănimii este sursa imobilismului social ci atitudinea elitelor, al căror orizont de percepţie şi acţiune, precum am arătat, îl depăşeşte cu mult pe al fiecărei clase sociale luat în parte. Am făcut această paranteză pentru a releva aspectul neserios al scrierilor contemporane ce susţin că sursa înapoierii economice a ţării se datorează imobilismului, *caracterului rural* al românilor. (Vezi în acest sens şi conceptul de *fracasomanie*, complex al eşecului proiectat asupra maselor, la Hirschman).

Cea de-a doua funcţie a elitelor, de ridicare socială, trebuie să se manifeste în primul rând faţă de categoriile implicate nemijlocit în producţie, adică faţă de ţărănime şi faţă de muncitorime. Aici este vorba, după cum arată autorul, despre două componente foarte actuale, şi anume: protecţia socială şi gestionarea resurselor umane ale societăţii.

> "....Interesul social major [este] ca ţărănimea, cu toate progresele pe care le-ar realiza, să rămână mai departe în stilul său sănătos de viaţă şi să nu fie supusă unui regim de intensitate ca acela care distruge clasele superioare. Grija de a păstra ţăranului privilegiul şi favoarea de a trăi la presiune joasă trebuie să fie cea dintâi preocupare a gânditorului social." (p.178).

> "Burghezia s-a descărcat de răspunderile sale sociale faţă de muncitorime .... tot aşa cum se descărcase de răspunderile ei faţă de ţărănime, prin legea împroprietăririi. .... Marea erezie a asistenţei noastre muncitoreşti este ignorarea [de către marii patroni a] unităţii colective care este fabrica. .... Si atunci patronul [este] dezindividualizat, depersonalizat şi scos din orice rol social şi uman în raporturile cu muncitorii lui...." (ibidem, p.184-185).

Paradigmele organizării protecţioniste

Aşa cum am mai spus la începutul acestui capitol, Manoilescu consideră că măsurile economice protecţioniste, alături de structurarea corporatistă a societăţii şi a statului au rostul **eficientizării muncii**. Pentru a ne bucura de dezvoltare, realizarea acestor scopuri sunt imperative. România interbelică, în ciuda succeselor industrializării, suferea de grave dezechilibre, atât pe plan extern, în raporturile economice şi politice cu străinătatea, cât şi pe plan intern, între diversele forţe social-economice, între industrie şi agricultură, între sat şi oraş. Protecţionismul manoilescian poate fi soluţia acestor dezechilibre pentru că ia în considerare eficienţa economică în raport cu interesul naţional. Cu alte cuvinte, protecţionismul manoilescian nu se adresează promovării intereselor particulare ale marilor posesori de mijloace de producţie (care ar putea prospera de pe urma introducerii unor tarife vamale ridicate la importuri) şi nici pe acelea ale muncitorilor (care ar putea fi mulţumiţi cu salarii mai mari indiferent de preţul de producţie), cât intereselor întregii societăţi, industriile urmând a fi raţional structurate aşa încât principalele dezechilibre externe şi interne să fie ţinute sub control şi, ulterior, înlăturate.

Avantajele acestui tip de protecţionism – care, repetăm, se adresează interesului public nu intereselor particulare – sunt de natură să creeze putere de cumpărare pentru consumatorul român, element crucial oricărei reforme economice. Unul dintre primii beneficiari ai acestor politici este agricultura, cea mai afectată de decalajul intern şi internaţional faţă de preţurile industriale.

> "«O agricultură bine dezvoltată urmează totdeauna formării unei industrii specializate, ea nu-i precede şi de aceea protecţia vamală este o problemă agrară şi nu industrială.»" (H.Ch. Carey, **Les Principes de la Science Sociale**, Guillemin et C-nie, 1861, vol I, apud Manoilescu, 1986, p.375).

Trebuie specificat faptul că Manoilescu nu înţelege oricum aplicarea măsurilor protecţioniste:

> "Concepţia noastră conduce la o dependenţă reciprocă şi la o sprijinire a popoarelor, nu însă la autarhie." (Manoilescu, 1986, p.366).

> "Sistemul nostru în el însăşi este cu totul opus protecţionismului generalizat. **Noi recomandăm protecţia numai pentru articolele de mare productivitate a muncii (a căror productivitate aferentă depăşeşte productivitatea medie a ţării)** cu excluderea de la protecţie a tuturor celorlalte." (ibidem, p.367, s.n.).

Înainte însă de organizarea pe baze protecţioniste a economiei, este necesar ca elitele să dispună de voinţa politică pentru susţinerea producţiei naţionale, chiar dacă în timpul imediat aceasta poate fi mai scumpă.

> "Cu o formulă sumară .... se poate spune că este totdeauna mai avantajos pentru o ţară să cultive, chiar în condiţii inferioare faţă cu străinătatea ramurile productive decât, în condiţii mai favorabile pe cele puţin productive, sau încă şi mai simplu exprimat: **Mai bine să produci scump mărfuri scumpe, decât ieftin mărfuri ieftine**." (ibidem, p.292, s.a.)

Protecţionismul presupune, precum am enunţat deja, o atentă ierarhizare a activităţilor economice după criteriul productivităţii muncii. Mai concret, ramurile economice vor fi departajate, în ultimă instanţă prin compararea *coeficientului de calitate, Q*.

Q = P/AC, unde

P = producţia netă

A = cantitatea de muncă

C = capitalul investit (cf. ibidem, p.147; pentru calculul producţiei nete şi a altor indicatori vezi p.79, 84, 124, 148, 149).

Prin *productivitate*, Manoilescu înţelege *productivitatea muncii* şi *productivitatea capitalului*.

> "Pentru a evalua productivitatea oricărei ramuri economice .... este astfel suficient de a pune într-un raport valoarea acestei producţii cu cantitatea muncii umane şi cu cantitatea capitalului care au găsit întrebuinţare în realizarea producţiei. Prima operaţie ne dă *productivitatea muncii*, cea de a doua - *productivitatea capitalului*." (ibidem, p.95).

Mai concret, productivitatea muncii,

p = s + q*i, unde,

s reprezintă salariul mediu într-o ramură de producţie,

q semnifică capitalul specific, iar

i, rentabilitatea medie.

q = (C+K)/A, unde,

C, reprezintă capitalul investit, iar

K, capitalul de rulment. (cf. ibidem, p.124-125).

Cu alte cuvinte, **productivitatea muncii este "valoarea netă medie produsă de un muncitor într-un an de muncă".** (ibidem, p.95)

De aici rezultă că politicile economice trebuie să aibă ca obiectiv realizarea de valoare cu cât mai puţină muncă, aceasta fiind totodată "problema principală a economiei" (cf. ibidem, p.99).

Precum vedem, protecţionismul avut în vedere de Manoilescu se referă în primul rând îmbunătăţirea organizării economiei, constituind, ceea

ce am numit noi, un *protecţionism inteligent*, pentru a-l delimita de protecţionismul destinat în primul rând marilor proprietari (industriaşi, comercianţi, latifundiari etc.).

Accentuăm acest aspect prin reluarea unora dintre observaţiile lui Madgearu pe marginea practicilor protecţioniste susţinute de diferitele guverne în afara concepţiei unui protecţionism inteligent, singura menire a acestor măsuri fiind protejarea intereselor câtorva indivizi:

> "Efortul de industrializare, început mai bine de jumătate de secol înainte, cu toată amploarea luată în ultimul deceniu nu a produs o schimbare fundamentală în structura economiei româneşti. .... Întregul sector agricol în care exploatările mari - asimilabile categoriei economice a întreprinderii - nu reprezintă decât o şeptime din suprafaţa arabilă a ţării, este dominat de prezenţa unui număr de câteva milioane de economii familiale ţărăneşti, care formează o ţesătură economică specifică, concretizată prin alt sistem de valori economice decât categoriile proprii economiei capitaliste: salariu, profit şi rentă."

> "Aceste împrejurări lămuresc .... [faptul] că, cu toată accelerarea procesului de industrializare din perioada din urmă (1933-1938), sub imboldul unui protecţionism exagerat, industrializării nu i-a corespuns creşterea consumului intern, ci diminuarea corespunzătoare a importului - deşi sporirea populaţiei a fost un factor permanent de mărire a nevoilor."

Madgearu arată că aceste anomalii se datorează dobândirii unei poziţii de *cvasimonopol* a industriaşilor autohtoni, în urma unui protecţionism rău organizat. (Madgearu, 1995, p.262, respectiv, 278 şi 113).

Prin constituirea teoriei cu privire la protecţionism, Manoilescu demonstrează totodată **caracterul inadecvat al teoriilor liberale** cu privire necesitatea aşezării economiei mondiale pe principiul *avantajelor comparative*. Astfel, gânditorul român arată că ţările înapoiate care au urmărit deţinerea de avantaje comparative în raport cu marile puteri tehnologice, fără să susţină în coerent industriile lor cele mai înaintate, au intrat tot mai adânc în capcana dependenţei industriale cu consecinţe financiare şi asupra venitului de trai din cele mai dezastruoase. Manoilescu arată că, pentru statele înapoiate, avantajul cantonării în activităţi la care marile puteri au renunţat prin introducerea progresului tehnologic, este iluzoriu, procurând beneficii *directe şi momentane* pentru câţiva comercianţi (Manoilescu, 1986, p.169, s.a.).

> "Ştiinţa liberală clasică recomandă diviziunea internaţională a muncii şi liberul schimb universal. Ea afirmă că în comerţul internaţional rezultă din aceasta un avantaj pentru ambele părţi şi că toate ramurile

de producţie - ale agriculturii ca şi industria - îmbogăţesc oamenii în mod egal."

"…. Într-un sistem de liberă concurenţă, adică într-un spaţiu liberal ideal, muncitorii câştigă, în toate ramurile de producţie, salarii egale, iar capitalul are o rentabilitate egală. Această ipoteză este, după părerea noastră absurdă. Noi pornim de la ea numai pentru a dovedi că, **chiar pe baza ipotezelor pur liberale, diferenţele în productivitatea muncii continuă să existe.**"(Manoilescu, 1986, p.43, respectiv, p.133, s.n.)

Manoilescu demonstrează falsitatea concepţiilor liberale, construind următorul set de enunţuri paradigmatice (de valoare axiomatică):

I. "…. ceea ce produce muncitorul industrial într-un an este de un multiplu de ori mai valoros decât ceea ce produce muncitorul agricol în aceeaşi perioadă de timp." (Manoilescu, 1986, p.43).

II. "Dominaţia economică a unui popor printr-un altul constă în schimbul inegal al muncii acestor două popoare." (ibidem).

III."…. schimbul mărfurilor se face după cantităţile de muncă încorporate în ele şi după mărimea respectivelor productivităţi ale muncii aferente acestora." (ibidem, p.139).

IV. "Argumentul principial al liberului schimb este ideea că un stat, la fel ca şi un individ, trebuie să cumpere cât mai ieftin …. . Pentru un individ, ca şi pentru un stat întreg, este cu mult mai bine să câştige mult şi să cumpere scump, decât să câştige puţin şi să cumpere ieftin", cum este cazul unui stat agricol. (ibidem, p.178).

V. "Dacă într-o ţară se produc două mărfuri cu productivităţi ale muncii AP diferite, atunci pentru această ţară este avantajos să renunţe la producţia unei mărfi care prezintă o mică productivitate aferentă AP şi să se îndrepte exclusiv spre producţia mărfii cu productivitate AP aferentă mai mare, chiar dacă prima marfă ar prezenta în producerea ei o superioritate relativă sau absolută faţă cu străinătatea." (Manoilescu, 1986, p.210).

VI. "…. realitatea economică ne învaţă că organizarea şi conducerea unei industrii este cu atât mai grea cu cât este mai mare productivitatea acestei industrii, deci, cu atât mai multe piedici întâmpină iniţiativa creării unei astfel de industrii. …. Si iată cum ajungem în mod inevitabil la concluzia că acel faimos «altceva» [în virtutea «avantajului comparativ» momentan] recomandat de partizanii liberului schimb în locul unei industrii de mare productivitate a muncii …. nu poate să fie decât o producţie «uşoară», de mai mică productivitate a muncii". (ibidem, p.284-285).

VII. "Producţia este .... totdeauna mai importantă decât comerţul internaţional, fiindcă constituie condiţia indispensabilă pentru satisfacerea necesităţilor omeneşti. .... Comerţul nu este decât un mijloc şi numai un rău necesar, fiindcă extinderea lui nu constituie un bun în sine. .... Comerţul (distribuţia bunurilor) scumpeşte într-un mod disproporţionat preţul mărfurilor...." (ibidem, p.330). Ori doctrina schimburilor libere între naţiuni (comerţul) ocupă un loc central în concepţia liberală, în cadrul lui urmând să se manifeste "avantajele comparative" ale fiecărei naţiuni.

VIII. ".... comerţul exterior în comparaţie cu producţia în interiorul ţării va oferi un avantaj şi numai atunci va fi profitabil pentru o ţară agricolă - să cumpere din străinătate plătind-o cu produsele ei agricole - când **superioritatea comparativă a agriculturii într-un stat agricol va fi mai mare decât superioritatea intrinsecă a industriei în acelaşi stat**." (ibidem, p.234).

IX. "Ţările agricole înapoiate se găsesc aşadar în faţa următoarei dileme: **Dacă produc ele însele mărfuri industriale, atunci le produc în condiţii nefavorabile în comparaţie cu străinătatea, deci mai scump; dacă totuşi renunţă la producţia mărfurilor industriale ele nu mai sunt capabile să le importe, fiindcă nu mai pot să le plătească.**" (ibidem, p.364).

X. "Accentuăm .... energic, că **între creşterea beneficiului naţional şi aceea a venitului întreprinzătorului nu există nici o corelaţie.**" (ibidem, p.89).

XI. Din toate acestea rezultă că "teoria clasică este falsă. **Nu este destul ca o ramură de producţie să plătească salarii mai mari şi să realizeze o rentabilitate mai mare pentru ca prin acesta să realizeze o productivitate mai mare a muncii"** care să conducă la o creştere semnificativă a venitului naţional şi a gradului "de utilizare a forţelor economice din punct de vedere naţional".(ibidem, p.127, respectiv, p.91-92, s.a.).

Astfel, în esenţă, "întreaga demonstraţie a renumitei teorii a comerţului internaţional se bazează pe [faptul că,] .... calitatea muncii omeneşti ca şi calitatea economică nu joacă aici nici un rol. Aici contează numai cantitatea muncii. .... Pe această opinie Ricardo şi-a fondat teoria costurilor [avantajelor] comparative." (ibidem, p.189).

Teoria economistului român se încadrează în "**legea concentrării economiei naţionale în direcţia productivităţii maxime**, [şi] conduce, înainte de toate[,] la încurajarea activităţii industriale, iar nu, aşa cum pare să rezulte din exemplul absurd al lui Ricardo, la acela al încurajării activităţii agricole." (ibidem, p.212, s.a.)

Situaţia României în perioada interbelică

Structura socială şi economică a României interbelice, în ciuda succeselor înregistrate în parcursul tranziţiei, era profund distorsionată. Elitele liberale erau puternic dependente mental de Occident. Ne amintim aici de fenomenul blocajului de înţelegere al elitelor complexate din analizele de după al doilea război mondial ale lui A. Hirschman.

> Aşa de pildă, în anii '30, o serie de responsabili români erau "obsedaţi de puterea aparentă a Franţei şi dominaţi de francofilia noastră comprehensibilă (în care mă integrez sufleteşte şi eu pe multe linii) .... [socoteau] că polul politic al lumii este Parisul ...." (Manoilescu, 1991, p.113).
>
> "[Astfel] .... nu ne putem împiedica să ne mărturisim convingerea că dacă evoluţia noastră n-ar fi fost dominată de-a-lungul întregului veac al 19-lea de interesele şi de teoriile economice ale străinătăţii, cu totul alta ar fi fost soarta noastră." (Manoilescu, 1941, p.92)

Acest fapt, conjugat cu situaţia internaţională economică şi politică tulbure, care nu îngăduia deplina libertate de mişcare a politicilor româneşti, a contribuit la situarea României în preajma celui de-al doilea război mondial pe o poziţie slăbită. Până în anul 1940, România nu reuşise să rezolve dosarele chestiunii ţărăneşti, al industrializării pe criterii de rentabilitate şi eficienţă.

> "In materie economică şi socială, regimul nostru politic de la război [după 1918] încoace, a avut specialitatea de a dezorganiza tot şi de a nu organiza nimic. ....
>
> In adevăr într-o ţară ca a noastră democraţia, care este prin definiţie domnia celor mulţi, ar fi trebuit să reprezinte în primul rând domnia celor mulţi, ar fi trebuit să reprezinte în primul rând grija faţă de ţărănime şi organizarea ţărănimii în vederea ridicării sale, mai ales pe planul economic. Ei bine, de la război încoace nu s-a făcut nimic în favoarea ţărănimii nici o singură reformă constructivă, **nu s-a organizat în nimic producţia ţărănească, nici vânzarea produselor, nici aprovizionarea.** Regimul politic românesc n-a reuşit să dea ţărănimii decât două reforme: împroprietărirea şi conversiunea datoriilor. Dar **amândouă aceste reforme** au în ele ceva negativ; ele **reprezintă soluţii de repartiţie, nu soluţii de construcţie.**" (Manoilescu, 1933, p.13-14, s.n.).

Înainte de a trece la analiza responsabilităţii elitelor, este necesar să relevăm faptul că însăşi compoziţia socială a instituţiilor politice

fundamentale ale statului era, spune Manoilescu, generatoare de grave disfuncţionalităţi.

Iată mai jos, "imaginea statului «democratic» românesc. .... Echilibrul nestabil al acestei ciudate figuri geometrice este simbolul echilibrului organizaţiei actuale a statului nostru." (Manoilescu, 1933, p.16).

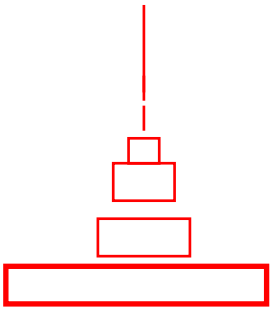

0,07%	- **avocaţi -**	**38.3%**
0.35%	- profesori -	18,8%
0,29%	- preoţi -	8,9%
0,21%	- medici, ş.a. -	8,1%
2,6%	- militari -	2%
2,7%	- comercianţi -	1,3%
7,7%	- industriaşi -	2,7%
78,2	**- agricultori** -	13,7%
(1)		**(2)**

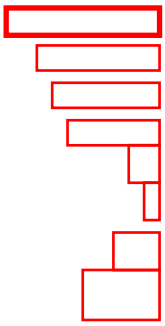

Categoriile profesionale din societate (1 - % pondere în forţa de muncă) şi reprezentarea lor în Parlament (2 - % din totalul de 634 de parlamentari). (cf. Manoilescu, 1933, p.15, 17).

Manoilescu precizează că în condiţiile în care Parlamentul României este dominat de trei categorii sociale (avocaţii, profesorii, preoţii deţineau 66% din mandate), nu poate fi vorba de democraţie ci de dezordine, chiar *anarhie*. (ibidem, p.17).

Dincolo de structurarea deficitară ale unor instituţii precum Parlamentul, România înregistra, precum am mai amintit, dezechilibre generate de fenomene precum:

- **Valorile în care cred elitele româneşti sunt false, întârziind dezvoltarea societăţii.**

> "…. [B]urghezia noastră nu este încă o elită. Or, până nu vom avea o elită nu vom putea păşi la ridicarea neamului ….
>
> Noi nu vom avea o elită până când nu vom avea destui oameni capabili să-şi susţină convingerile, să sufere pentru ele şi să se afirme în viaţa publică prin caracter." (Manoilescu, 1941, p.286-287).

Spiritul burgheziei româneşti, spune Manoilescu, nu este dominat de valorile capitalismului modern (legate de organizarea producţiei şi profit în urma acesteia), ci de valori *anticapitaliste*. Acestea sunt, în ordine, **rangul, confortul, securitatea**. Mai mult,

> "Din tot ce s-a petrecut de la războiul mondial şi până acum, înţeleptul a putut trage concluzia că «rentează» mai bine să fii risipitor

decât econom şi că debitorului i se rezervă bucurii şi surprize mai plăcute, care nu-l aşteaptă niciodată pe creditor. ....

Iată de ce burghezia românească nu este burghezie în una din trăsăturile cele mai esenţiale; pe când occidentalul pune preţ pe agonisire, pe siguranţă şi pe viitor, burghezia noastră pune preţ pe cheltuială, pe satisfacţii şi pe prezent." (ibidem, p.307).

Pentru a „trage după ele societatea", elitele trebuie să îndeplinească, în acelaşi timp, trei funcţiuni: 1) *politico-militară*, 2) *economico-socială*, 3) *culturală*. (cf. ibidem, p.276). Din acest punct de vedere, Manoilescu recunoaşte că burghezia a îndeplinit cu precădere rolul industrializării, însă responsabilitatea economică nu a fost asumată faţă de activitatea crucială a României – faţă de agricultură. De asemenea, "ea [, burghezia,] nu şi-a înţeles responsabilităţile .... sociale nici chiar faţă de colaboratorii ei imediaţi." (Manoilescu, 1941, p.188).

Principala responsabilitate a elitelor, faţă de agricultură, adică în raport cu creşterea eficienţei producţiei agricole ridicarea materială a ţărănimii, nu a fost deloc asumată de burghezie: "Agricultura noastră are un Stat major extrem de redus, iar satele sunt aproape lipsite de orice conducere din partea burgheziei." (Manoilescu, 1941, p.111).

Această stare de lucruri iese în evidenţă prin balanţa comercială puternic dezechilibrată între România şi Occident, între sat şi oraş, între industrie şi agricultură:

- **Schimbul inegal între România şi statele Occidentale.**

"..... pentru noi .... a ne baza pe industria străină, pentru a ne aproviziona cu produsele sale «mai ieftine» este o greşeală pe care numai ignoranţa o poate scuza. Produsele ieftine ale străinătăţii nu ne sunt accesibile, pentru că nu vom putea exporta niciodată atâtea produse agricole cât să ne procurăm, prin import, toate produsele industriale pe care le consumăm .... [mai ales în condiţiile în care] productivitatea muncii ţărăneşti este atât de scăzută...." (Manoilescu, 1941, p.85).

- **Schimbul inegal între sat şi oraş.**
- **Schimbul inegal dintre industrie şi agricultură**

Dezechilibrul absolut al acestor relaţii, ajunse într-o fază cu adevărat dramatică pentru ţărănime sunt sintetizate astfel:

"..... ţăranul român pentru ca să producă atât cât produce muncitorul industrial american în opt ore şi muncitorul industrial român în 16 ore ar trebui să lucreze 72 ore pe zi, răsturnând pentru aceasta şi legile fiziologice şi pe acela al calendarului." (Manoilescu, 1941, p.85).

Statele puţin dezvoltate suferă, în general, de raporturi sociale şi economice inegale între mediul rural şi cel urban. Una dintre urmările acestui fapt este separarea celor două sectoare economice. Agricultura şi industria se constituie în două economii rupte una de cealaltă, nicidecum complementare, integrate în economia naţională. Agricultura românească era redusă la două funcţii: de subzistenţă pentru cei mai mulţi dintre ţărani şi de economie de export pentru nevoile oraşului. Mai mult decât atât, agricultura era structurată la nivelul tehnicilor de producţie şi al circuitelor financiare într-o manieră necapitalistă. **Interesul capitalist faţă de agricultură se manifestă numai prin intermediul relaţiilor comerciale şi are un caracter de prelevare, de redistribuire a plusvalorii.**
Iată tabloul acestei stări de lucruri descris de Manoilescu:

"Ţăranii desfăşoară la sate o muncă de robi, dar o muncă intermitentă şi calitativ inferioară. La oraş oamenii cei mai înzestraţi îşi pierd vremea în ocupaţii mărunte şi inutile. O burghezie adevărată nu face elogiul muncii, ci pe cel al organizării. Căci nota specifică şi misiunea în lume a burgheziei este .... să organizeze. .... Nu am organizat în nici un fel funcţionarea de ansamblu a diferitelor ramuri din industrie. .... [N]oi nu am avut, după opera de simplă parcelare realizată de Reforma Agrară, nici un fel de organizare a agriculturii. .... **Datoria ei [a burgheziei] era să promoveze comerţul interior şi producţia de calitate a satelor**.

Câtă vreme există alte «afaceri» simple şi rentabile, nici un burghez nu se îndreaptă spre operaţii complicate şi de mică rentabilitate. .... **In sectorul agriculturii se vădeşte în chip expresiv şi simbolic caracterul inorganic al economiei capitaliste** [româneşti]." [s.a.]. ... Şi astfel se vede structura hibridă a unei economii naţionale în care subzistă concomitent două sectoare eterogene, sectorul capitalist al industriei, finanţei şi comerţului şi sectorul necapitalist al agriculturii ţărăneşti." (ibidem, p.124-127, s.n.).

Contribuţia la exporturile României a oraşelor era de 20%, iar a satelor, la importuri, de 80%, exportul românesc fiind compus precumpănitor din produse agricole. De aici rezultă că exportul agricol era destinat "numai pentru a plăti în străinătate importul .... destinat aproape în exclusivitate oraşelor. (cf. ibidem, p.87-88). In plus, "cu cât era mai mare comerţul exterior, cu atât mai mare era dezavantajul ei [al ţărănimii şi al ţării]!" (ibidem, p.90). Limitarea exploatării ţării prin schimburile internaţionale dezavantajoase a

început să se facă într-o oarecare măsură simţită începând cu *faza industrială* de după 1918 (cf. p.91 şi passim).

Manoilescu construieşte pe aceste coordonate *teoria dublului elevator* conform căreia, **în statele din periferia Occidentului raporturile de schimb internaţional servesc exclusiv la creşterea nivelului de trai în statele străine respective şi al păturilor burgheze din oraşele statelor periferiale.** (cf. ibidem, p.86-90)

- **Disproporţia numerică între burghezi şi pseudoburghezi**.

"Burghezia nu înseamnă la noi decât abia 2,50% din întreaga populaţie a ţării şi abia a opta parte din populaţia oraşelor. .... Disproporţia dintre burghezi şi pseudo-burghezi este izbitoare. Elementele de conducere din sectorul producţiei şi al distribuţiei se ridică la abia 22.500, pe când cele încadrate în bugetul Statului sau exercitând profesiuni libere indirect productive, reprezintă 101.000. .... [In acelaşi timp,] pseudo-burghezii noştri sunt încadraţi pe trei sferturi (78.000 din 101.000) în bugetul Statului şi numai pentru un sfert (23.000) trăiesc din profesiuni liberale." (Manoilescu, 1941, p.110, 111.)

Rezultă caracterul paradoxal al capitalismului românesc, anume că "burghezia românească stă în mod precumpănitor în solda Statului ....", încât "bugetul apare astfel ca instrumentul cel mai puternic de susţinere a burgheziei şi de garantare a privilegiilor ei." (ibidem, p.111, respectiv p. 194). Aceasta se explică prin administrarea de către statul român a unui protecţionism rău înţeles, care a urmărit dezvoltarea unor industrii în afara obiectivului major al dezvoltării pieţei interne. Aşa se explică, totodată, neconcordanţa dintre indicele de productivitate a muncii în diferitele industrii şi rentabilitatea capitalului în cadrul acestora. Astfel, în România interbelică, s-a ajuns ca rentabilitatea capitalului să fie mai mare în industrii de mai mic randament, iar investiţiile să fie direcţionate, paradoxal, în virtutea măsurilor protecţioniste, către industrii de mică productivitate (cf. Madgearu, 1995, p.121-122 şi passim, Manoilescu, 1996, p.115).

Concluzia acestei stări de lucruri vine de la sine:

"România nu este o ţară de burghezi, dar este o ţară de proprietari. .... Formula structurală a României este dar: proprietari mulţi, salariaţi puţini, burghezi rarissimi." (Manoilescu, 1941, p.112).

Soluţiile pe care le întrevede Manoilescu pentru ieşirea României din criza socială, economică şi politică sunt, după cum am arătat, organizarea corporatistă a societăţii şi structurarea protecţionistă a economiei. Ambele soluţii reprezintă, în fapt, norme de organizare ale statului şi ale societăţii. Manoilescu demonstrează că doar aşezarea pe aceste principii poate înscrie România pe baze democratice reale, finalizând astfel o tranziţie începută cu peste 100 de ani în urmă (de la tratatul de la Adrianopole). Altfel, veritabilele patimi ale tranziţiei vor continua accentuat. Între acestea, reamintim:

I. **centralizarea politică excesivă** – cu urmarea economică numită *capitalism de stat*.
II. **anarhia relaţiilor de producţie** - la adăpostul capitalismului de stat materializat în politici protecţioniste inadecvate, industriile se dezvoltă în afara criteriilor de performanţă, contribuind la restrângerea pieţei interne şi la prăbuşirea agriculturii.
III. **lipsa unei elite naţionale apte să îşi asume simultan responsabilităţile ridicării sociale şi a conservării claselor producătoare.**

Pentru a reuşi în soluţionarea acestor probleme elitele trebuie să se reformeze ele însele, să se pună în acord cu şi să promoveze interesul naţional. Cea mai bună promovare a acestuia este organizarea raţională a producţiei şi recunoaşterea valorilor pe baza competenţei. Aşezarea statului pe temeiul corpurilor profesionale ar asigura românilor garanţia unui stat puternic şi cu adevărat reprezentativ.

> "**Statul este o entitate sufletească [iar nu una contractuală ca în liberalismul clasic] şi trebuie conceput ca atare**; el trebuie să fie **popular** în cel mai bun înţeles al acestui cuvânt şi să se identifice cu ţara însăşi; el nu poate rămâne un simplu aparat rece şi birocratic condus de o minoritate care-l foloseşte pentru interesele sale; el cată să fie **expresia instituţională a legăturii fiecăruia dintre români cu toţi ceilalţi români** şi mai ales a **legăturii elitei cu masele**, constituind ca atare manifestarea permanentă a conştiinţei de unitate şi a idealurilor comune ale românilor." (Manoilescu, f.a., p.395, s.a.).

I. 5. Mattei Dogan. Critica neocorporatismului

Problemele tranziţiei societăţii româneşti ar putea fi mai puţin dureroase dacă liderii ţării, intelectualitatea cu acces mediatic (există în România, cel puţin la ora actuală şi o intelectualitate cu un acces mediatic destul de restrâns) ar ţine seama de erorile modelului occidental de dezvoltare.

Vom considera în acest sens una dintre cele mai interesante lucrări româneşti postbelice, anume cartea lui Mattei Dogan (împreună cu Dominique Pelassy) – **Economia mixtă, jumătate capitalistă, jumătate socialistă**. Prin traducerea ei în România, ea semnalează încă de la începutul experimentului numit *tranziţie* o serie de fapte faţă de care, dacă s-ar fi ţinut cont, s-ar fi putut fi evita erorile unei tranziţii cu prea multe modele şi cu prea multe distorsionări politice. Însă, după cum vedem, nu a fost să fie aşa. Cartea profesorului Dogan rămâne un reper foarte important în această dezbatere comparativă asupra modelelor de dezvoltare din Europa, cu privire la capcanele dezvoltării, fenomene care pot induce distorsiuni majore chiar şi la nivelul unor societăţi maturizate democratic, cum sunt naţiunile occidentale.

Chestiunea neocorporatismului occidental

Mattei Dogan este unul dintre primii cercetători care au descris cu acurateţe problema complexului de dezvoltare occidental: neocorporatismul. Dogan sesizează faptul că, în ciuda unor progrese majore în ceea ce priveşte calitatea vieţii cetăţeanului de rând, democraţia şi libertăţile fundamentale riscă să fie serios diminuate prin expansiunea unui complex de interese politic, economic şi administrativ pe care Dogan îl numeşte, în concordanţă cu alte scrieri contemporane, *neocorporatism*.

Noţiunea de *economie mixtă* este indisolubil legată de profesorul Dogan de problematica neocorporativă a statului bunăstării. Statul occidental modern, are un fundament corporatist din punctul de vedere al mecanismelor de reglare a intereselor private şi profesionale. În acelaşi timp, statul occidental modern este un stat social, este un stat de servicii, este un stat al bunăstării. Problema este că statul nu mai face faţă corect şi suficient de flexibil noilor cerinţe, din ce în ce mai mari, de asistenţă. Statul, ca instrument de asistenţă interferează cu economia prin mecanismul corporativ şi o socializează, ii mai atenuează laturile *dure*,

printr-un concept larg instituţionalizat de *protecţie socială* etc. În acelaşi timp, statul, interferând ca furnizor de servicii şi ca promotor al intereselor capitalului cu economia, este pătruns de interesele grupurilor profesionale şi ale marilor interese financiare, într-o formulă care nu este neapărat democratică, funcţionarii statului devenind oarecum *aserviţi* acestor interese foarte puternice, odată chiar cu o bună parte a maşinăriei statului. În acest fel economia occidentală este, în fapt, o economie mixtă, cu structuri ale serviciilor sociale foarte puternice alături de cele ale intereselor marilor corporaţii.

> "Conceptul de economie mixtă s-a născut odată cu apariţia primelor întreprinderi constituite prin asocierea colectivităţilor publice şi a producătorilor privaţi. Cu timpul, expresia s-a extins până la a acoperi orice formă de cooperare între stat şi interese private. …
>
> Extinderea rolului său a contribuit la transformarea logicii capitalismului. Au apărut astfel economii în care piaţa nu mai este decât un element de reglare printre altele.
>
> Văzut din acest unghi, conceptul de economie mixtă poate să fie înţeles ca un compromis între «capitalism» şi «socialism»" (Dogan, op.cit., p.11)
>
> "În timp ce statul devine o caracatiţă şi cuprinde într-o reţea de irigare din ce în ce mai întinsă ţesutul social, se produce un alt fenomen de colonizare, care implică invadarea statului de către forţele sociale. Acest proces de colonizare l-am definit prin termenul de «corporatizare a statului»." (Dogan, op.cit, p.115)

Înainte de a enunţa conceptele cu care operează Mattei Dogan, să subliniem cele două coordonate pe care operează neocorporatismul în societăţile occidentale moderne: pe linia individuală – prin inducerea unui fals sentiment de siguranţă prin supradimensionarea aparatului de servicii şi de asistenţă care transformă spiritele libere într-o masă de *asistaţi*, aspect cu ample implicaţii asupra eficienţei economiilor respective însele. Pe un plan mai larg, cel politic, neocorporatismul "se face vinovat" de constanta ocolire a instituţiilor şi practicilor democratice, de a le face inutile, prin promovarea negocierii directe cu guvernanţii sau cu alte organizaţii politico-economice:

> "Unii [autori] ne asigură că prea multă redistribuire paralizează efortul şi economisirea şi pun la stâlpul infamiei mentalitatea de

asistaţi debili. …" (Mattei Dogan, Domnique Pelassy, **Economia Mixtă**, p.95)

"Scurt-circuitarea parlamentelor se produce ca o caracteristică esenţială a democraţiilor gestionare. … Acordul dintre partenerii sociali ar avea ca dezavantaj … faptul că se realizează «în detrimentul exigenţelor unei reprezentări reale, mergând chiar împotriva legitimităţii şi a controlului democratic.»" [Reinhold Knoll & Antonn Mayer, **Osterreichische Konsensdmokratie in Theorie und Praxis**, Wien, Bonhlaus, 1976, p.122 şi 127 apud Dogan, ibidem, p.199]."

Neocorporatismul ar putea fi "«un nou totalitarism» într-o situaţie ce contribuie la slăbirea organelor clasice de reprezentare, mărind simetric puterea asociaţiilor şi atrăgând asupra tuturor defectele oligarhiei. (ibidem, p.199)

Şi totuşi, ne lasă să înţelegem Dogan, **Occidentul nu are în momentul de faţă o soluţie viabilă, de înlocuire a sistemului neocorporativ. Sistemul acesta, arată Dogan, aparţine unui întreg set de necesităţi legate de însuşi funcţiile statului modern.** Nu ne rămâne de adăugat că sistemul corporativ modern (neocorporatismul) are şi imperfecţiuni, unele dintre ele îngrijorătoare, însă performanţa economică garantată prin armonia intereselor şi liniştea socială dată prin asistenţa statului constituie o ţintă deja realizată de către Occidentul organizat pe baze corporative.

Noţiunea de neocorporatism

Fără să dea o singură definiţie, care să epuizeze semnificaţiile noţiunii, Dogan oferă o serie de exemple din experienţa naţiunilor occidentale referitoare la problematica statului neocorporativ – stat al bunăstării, sub diferite aspecte ale sale, mai cu seamă sub acela al sistemului de echilibrare a intereselor. De asemenea, neocorporatismul, ca sistem de gestiune a intereselor sociale chiar de către actorii implicaţi în viaţa economică, este legat de un sistem social foarte dezvoltat, extins până la autoblocaj, de redistribuire a veniturilor. Sistemul este numit al "statul bunăstării".

Elementul important al organizării neocorporative este cadrul pe care îl stabileşte pentru rezolvarea problemelor prin implicarea directă a grupurilor profesionale – devenite grupuri de interese. Aici este, arată Dogan, şi principalul pericol al neocorporatismului în raport cu interesele democratice ale societăţii: corpurile profesionale tind să scurtcircuiteze

mecanismul partidelor politice reprezentat mai cu seamă la nivelul parlamentului şi să îşi rezolve problemele direct, prin negociere între ele, între ele şi guvern.

Iată mai jos o primă definiţie a neocorporatismului din perspectiva caracterul său de armonizator al intereselor:

> "Neocorporatismul manifestă o formă deosebit de elaborată de articulare colectivă a intereselor pentru că una din condiţiile succesului său este un tip de organizare cvasi-monopolistă, rigidă şi disciplinată. În acelaşi timp, legătura dintre partide şi interese a fost un alt factor al acestei tendinţe corporatiste, asociind grupurile la puterea de stat." (Dogan, op.cit, p.131)

Care sunt aceste interese? Dogan le descoperă la nivelul principalelor corpuri profesionale, într-o manieră în care

> "politica agrară asociază interesele ţăranilor; politica transporturilor sau a construcţiilor, [asociază] … diversele grupări interesate; politica sănătăţii …, politica regională aşa cum s-a văzut ea aplicată în Sarre sau în Ruhr, unde în jurul comitetelor s-au asociat partide, sindicate, reprezentanţi ai autorităţilor federale şi locale." (Dogan, op.cit. p.194)

> "Observatori ai scenei austriece au legat performanţele onorabile ale naţiunilor neocorporatiste de faptul că marile organizaţii integrate în stat «nu se consideră limitate la o reprezentare strict sectorială, ci îşi asumă mai degrabă o responsabilitate economică globală». Astfel, «neocorporatismul» ar putea în mod paradoxal, să se prezinte ca o garanţie împotriva coroziunii «corporatismelor». …" (Dogan, op.cit., p.193)

Vedem, iată, că succesul economic şi social al Occidentului este indisolubil legat de participarea grupurilor profesionale şi industriale – aşa numitele "tendinţe corporatiste" la puterea de stat, alături de partide. Legătura dintre acestea, este atât de puternică, încât formula lor politică neocorporativă este caracterizată de Dogan drept *rigidă*. Asocierea corpurilor profesionale la puterea politică este, astfel, cheia statului bunăstării, atât a succeselor cât şi a relelor sale. Dogan ne semnalează o primă problemă atunci când interesele grupărilor corporative ocolesc mecanismul parlamentar:

> Neocorporatismul este "un nou tip de democraţie reprezentativă, pe jumătate parlamentară, pe jumătate corporativă. Partidele şi parlamentarii nu mai par suficient inseraţi în viaţa socială în timp ce o asociaţie familială, profesională sau confesională permite membrilor săi să ocupe un loc în viaţa politică pe calea intereselor lor majore.»" (Dogan, op.cit., p.134)

Rolul funcţional al neocorporatismului

Capacitatea socială a statul bunăstării, posibilităţile sale de guvernare a mecanismului economic şi de armonizarea intereselor particulare, este, arată Dogan, asigurată de mecanismul neocorporativ. Aceasta în ciuda efectelor sale secundare, unele dintre ele foarte serioase, după cum am văzut deja.

Aşa de pildă, chestiunea vitală a accesului la resursele financiare este reglementată prin mecanisme neocorporative la nivelul statului. De asemenea, balanţa producţie-consum în societate ar fi grav perturbată în absenţa cadrului de negociere oferit de către aceste mecanisme. Statul este astfel, la nivelul instrumentelor sale executive "informator şi mediator: de acţiunile sale depind în parte schimburile internaţionale, ca şi climatul social. …" (Dogan, op.cit., p.30). Faptul că însuşi climatul social depinde de modul de comunicare a diferitelor interese la nivelul înalt al statului, arată uriaşa importanţă a maşinăriei neocorporative în statul modern occidental.

Dincolo de acest aspect, statul neocorporatist este principalul furnizor de servicii şi de asistenţă pentru societate. Şi de cel puţin 40 de ani nici o altă instituţie nu a reuşit o mai bună furnizare a acestor servicii decât statul, de unde şi denumirea de *stat al bunăstării*. În acelaşi timp, nimeni nu poate garanta că organizaţiile private sau neguvernamentale privată ar putea face mai bine acest lucru sau, că odată ce ar avea la dispoziţie aceleaşi resurse pentru aceleaşi scopuri declarate nu ar cauza aceleaşi probleme:

> "Cei care văd ca miză a secolului alegerea deschisă între statul total şi individul renăscând într-o înmulţire ieşită din comun a organizaţiilor de mărime limitată, par să nu-şi fi pus problemele aferente disfuncţiilor politice evidente pe care le provocă orice frământare a reţelelor de protecţie socială. … Se poate prevedea că delegarea unei părţi din responsabilităţile sale sectorului privat va genera multe greşeli asemănătoare." (Dogan, op.cit., p.107)

Problemele statului neocorporatist

Statul bunăstării ajunge să "consume mai mult decât produce" – după cum afirmă unii politicieni români, cu referire însă nu la stat ci la societatea civilă -, aspect concretizat în creşterea ineficienţei serviciilor furnizate, demobilizarea unor importante resurse materiale şi umane şi, mai grav, în subminarea însăşi a principiului controlului democratic asupra puterilor. Criza aceasta a statului bunăstării şi a mecanismelor sale de tipar neocorporativ nu au o soluţie foarte bine conturată – cu câteva excepţii -, deocamdată. Astfel, declinul statului bunăstării este foarte greu de oprit, cauzele fenomenului aflându-se chiar în raţiunea de a fi a sistemului, chiar la nivelul principalelor imperative la care acesta a fost *proiectat* să răspundă.

Astfel, presiunea maselor în sensul extinderii proceselor redistribuirii veniturilor pentru "uşurarea condiţiilor de muncă şi viaţă", dublate de presiunile tot mai mari ale *intereselor,* constituie factori majori ai erodării statului occidental contemporan.

Concret, Dogan identifică la nivelul *grupurilor defavorizate*, pe de o parte, iar pe de alta, la nivelul *funcţionarilor aserviţi* şi al burgheziei antreprenoriale, principalele piedici pentru adaptarea statului, de unde şi decăderea sa:

> "Presiunile exercitate în sensul redistribuirii veniturilor contribuie la umflarea rolului statului în aşa fel încât el devine producător de servicii colective pe piaţă sau agent de transferuri. …" (Dogan, op.cit., p.15).
>
> "Grupurile sociale defavorizate sunt primele tentate să ceară intervenţia statului. Hugh Dalton, celebru financiar britanic, un timp ministru al majestăţii sale, spunea cu umor că singurul mijloc de a reduce cheltuielile publice ar fi retragerea dreptului de vot anumitor categorii, ca bătrânii de pildă." (Dogan, op.cit., p.16)
>
> "**Masa funcţionarilor aserviţi** unor sarcini colectiviste se constituie, într-adevăr, în mod natural, într-un gigantesc grup de presiune pentru a interzice o repliere semnificativă a statului. …
>
> Dar**, antreprenorul**, el însuşi, resimte nevoia unei puteri reglatoare capabilă să intervină pentru a elimina la maximum fluctuaţiile ciclice care duc la încurcături în privinţa resurselor materiale, financiare, umane." (ibidem, s.n.)

O contribuţie importantă la declanşarea crizei statului bunăstării a avut-o, arată Dogan, şi o anumită doză de politicianism şi demagogie, atât la nivelul sindicatelor cât şi al conducătorilor politici. Asumarea repetată, odată cu ciclurile electorale, a unei palete largi de promisiuni, a mărit

încărcătura de sarcini asupra statului, de unde şi o parte importantă a problemelor cu care acesta se confruntă în prezent.

> "Astfel ia fiinţă un câmp de presiune despre care puţinul pe care-l putem spune este că îl împinge pe politician la o raţiune cu alură sinucigaşă. Concurenţa electorală alimentează cel mai adesea demagogia promisiunilor sau legi ale căror consecinţe sunt departe de a fi recunoscute sau chiar explorate." (Dogan, op.cit., p.83)

Fiind tot adânc prins în plasa propriilor interese şi ale comanditarilor săi, statul bunăstării ajunge să se înfunde treptat, într-un complex de probleme tot mai greu de rezolvat. Domeniul acestora variază de la deturnarea energiilor sănătoase privitoare la motivaţia muncii până la risipirea fondurilor.

> "Acest stat social … nu umanizează logica rece a profitului decât producând propriile efecte perverse: exacerbare birocratică însemnând constituirea unui ecran prin număr, apăsare şi centralizare …; incapacitatea agenţilor statului de a-şi asuma noile sarcini ale funcţiei publice; incapacitatea agenţilor monopolurilor instituite pentru nevoile reale ale publicului; lipsa de raţiune în producerea deciziilor inerentă marilor organizaţii protejate etc." (Dogan, op.cit., p.96)

Într-o ordine oarecare, iată câteva din problemele enunţate de profesorul Dogan:

- **Feudalizarea societăţii**. Aparatul de stat, prin genul de protecţie pe care îl realizează determină apariţia unor adevărate *proprietăţi de interese*, scoase cumva din jocul liberei concurenţe şi al iniţiativei. Economia şi societatea devin victimele unor interese patrimoniale, care nu se supun logicii eficienţei capitalismului instrumental-raţional.

> "Aproape peste tot, statul distribuie în sectorul productiv o mană financiară atât de considerabilă încât a devenit actuală problema atribuirii acestor fonduri. De care principiu de adjudecare să te ţii pentru a evita stâncile-capcană simetrice, una ridicată de concesiunile generalizate şi costisitoare şi alta ivită de un favoritism ce poate duce la renaşterea unor forme incontrolabile de «neo-feudalism». Tentaţiile protecţionismului, transformarea miniştrilor în voiajori de comerţ par să aparţină noii logici a unei congruenţe monstruoase între ceea ce rămâne din capitalism şi un stat, chiar

corporaţii sindicale, ale căror vocaţii specifice şi antagoniste nu mai apar în mod clar." (Dogan, op.cit, p.31)

- **Năruirea valorilor clasice** care au condus la dezvoltarea capitalismului de tip occidental modern. Transformarea publicului într-o *masă de asistaţi*, de "practicanţi ai cultului loisir-ului" loveşte indubitabil mentalitatea autodeterminării individului, a liberului arbitru şi a raţiunii individuale, atât de esenţiale pentru apariţia capitalismului modern. Această *anestezie* îşi asociază sentimente de puternică dezamăgire datorate înmulţirii eşecurilor în furnizarea bunăstării, conducând la grave disjuncţii între ideea de justiţie, de pildă, şi cea de libertate. Libertatea, piatra de temelie a Occidentului modern este pusă în mare pericol atunci când nevoia de securitate socială devine mai pronunţată decât cea a recunoaşterii meritului, arată Dogan.

  "Tocmai ineficacitatea însăşi a **welfare state** în planul justiţiei sociale ajunge să fie denunţată." (Dogan, op.cit., p.97)

  "Securitatea a mistuit ideea riscului, scumpă capitalismului incipient şi egalitatea îşi face cuib în locul ideii de merit. (Dogan, op.cit., p.71)

  "… La pierderile evidente de motivaţie pentru recipiendari, care pot găsi că este mai confortabil să aştepte subsidii decât să se scoale de dimineaţă, e opune reacţia plătitorilor nu prea înclinaţi să suporte nevoile generale ale sistemului. Observăm astfel cum cadrele se transformă în funcţionari …, cum industrialii ezită să mai angajeze noi salariaţi de teamă că pe urmă nu vor mai putea scăpa de ei etc.

  Unii [autori] ne asigură că prea multă redistribuire paralizează efortul şi economisirea şi pun la stâlpul infamiei mentalitatea de asistaţi debili. … (Dogan, op.cit., p.94-95)

  "Dar unde se ajunge când … bazele creşterii economice se năruie … Decepţia provocată de instituţiile protectoare urcă la suprafaţă: conflictul între egalitate şi libertate, opoziţia între securitate sau justiţie şi un individualism renăscut." (Dogan, op.cit., p.65)

- **Reducerea eficienţei sociale şi economice. *Capcana sărăciei* şi pericolul dezindustrializării** sunt două dintre principalele efecte perverse ale decăderii statului bunăstării şi, implicit ale degradării mecanismului neocorporativ. Astfel, prin tolerarea creşterii solicitărilor de asistenţă, statului încurajează *aşteptarea* şi mai puţin munca, chiar în defavoarea celor nevoiaşi. Al doilea aspect, acela al

pericolului dezindustrializării, se referă la scăderea însemnată a competitivităţii industriilor europene ca urmare a creşterii costurilor sociale şi a presiunilor fiscale aferente asupra producţiei şi investiţiilor, tocmai ca urmare a creşterii sarcinilor sociale.

> "Nu s-a făcut încă bilanţul confuziei provocate de ceea ce se numeşte **poverty trap** [capcana sărăciei – n. n.], care afundă în sărăcie pe cei care văd un avantaj în a rămâne nevoiaşi pentru a profita de ajutoarele destinate celor care au cu adevărat nevoie." (Dogan, op.cit., p.93)

> "Fondul criticilor ţine de faptul că preţul statului social, scumpindu-l pe acela al muncii, ar omorî în faşă productivitatea. Cum să asiguri competitivitatea industriilor europene când produsele pe care le fabrică revin la un preţ mult mai ridicat decât cel al bunurilor manufacturate la Singapore sau în Brazilia? Avansul tehnologic al Occidentului – p.92 nu a împiedicat un proces de dezindustrializare pe care observatorii serioşi îl consideră dramatic." (Dogan, op.cit., p.91-92)

> "… la pierderile evidente de motivaţie pentru recipiendari, care pot găsi că este mai confortabil să aştepte subsidii decât să se scoale de dimineaţă, se opune reacţia plătitorilor nu prea înclinaţi să suporte nevoile generale ale sistemului. Observăm astfel cum cadrele se transformă în funcţionari …, cum industrialii ezită să mai angajeze noi salariaţi de teamă că pe urmă nu vor mai putea scăpa de ei etc. (Dogan, op.cit., p.94)

- **Creşterea nepermisă a presiunilor fiscale.** După cum arătam mai sus, Mattei Dogan demonstrează că vicierea mecanismului bunăstării are la origine şi dereglarea sistemului de redistribuţie, adică a fiscalităţii. Se ajunge astfel la demotivarea muncii şi investiţiilor şi la încurajarea economiei subterane. Pierderile de competitivitate naţională sunt indisolubil legate de scăderea productivităţii muncii, care la rândul ei este datorată în mare măsură presiunilor fiscale ale statului.

> "Absenteismul şi cultul loisir-ului care au devenit o adevărată plagă în unele ţări, trebuie să fie înţelese în parte ca dezertări datorate unei presiuni fiscale prea grele. La ce bun încăpăţânarea de a urca în ierarhia salariilor dacă statul confiscă până la 80 sau 85% din tranşele superioare de venit, ca în Marea Britanie şi în Suedia? … În unele ţări, au fost evaluate la 5% din PNB, pierderile de productivitate legate de aceste atitudini." (Dogan, op.cit., p.94)

- **Denaturarea echilibrelor sociale şi demografice** constituie o altă problemă deosebit de grave a statului bunăstării. Aşa de pildă, multiplicarea de câteva ori a cheltuielilor destinate şomajului şi a celor destinate asistenţei populaţiei în vârstă, a contribuit la adâncirea crizei financiare, la întărirea controlului fiscal şi la creşterea ineficienţei economice. Aşa de pildă au fost situaţii când, în Anglia, ajutorul de şomaj a fost echivalent cu valoarea producţiei platformelor de petrol ale ţării, fapt cu un puternic impact asupra balanţei financiare. Alături de doleanţele şomerilor, cele mai puternice presiuni fiscale asupra statului vin din partea sistemului sanitar – prin ceea ce Dogan numeşte *socializarea sănătăţii*. În contextul în care populaţia Occidentului este tot mai în vârstă, se înţelege că presiunile fiscale din sistem devin aproape de nesuportat.

  "Recesiunea a constituit evident o pârghie principală a creşterii cererii. … Cu rate de şomaj care, în 1985, erau aproximativ 10% în Franţa, ca şi Germania Federală, atingând în Marea Britanie 13%, în Belgia 15%, în Ţările de Jos 16% şi în Irlanda 18%, iar în Spania 22%, politica de susţinere adoptată pentru a putea face faţă crizei a reprezentat sume considerabile. … În Marea Britanie, statul ar fi cheltuit pentru alocaţii, în 1981, «echivalentul veniturilor lunare obţinute din petrolul extras din Marea Nordului, cam 8 miliarde de lire.»" (Dogan, op.cit., p.75)

  "O constrângere care apasă asupra cheltuielilor sociale provine din **îmbătrânirea demografică** a populaţiilor europene. Peste tot pe bătrânul continent, guvernanţii consideră, cu nelinişte, datele prospective care asigură că proporţia persoanelor de peste 65 de ani, egală astăzi cu aproximativ 1/7 din populaţie, ar putea să urce la 1/3 în două decenii. Aceste cifre sunt cu atât mai alarmante, cu cât menţinerea sănătăţii septuagenarilor şi octogenarilor reprezintă de acum înainte o sarcină de cel puţin 3 ori superioară celei asumate pentru sănătatea tinerilor sub 15 ani." (Dogan, op.cit., p.78)

  "Peste tot, prelungirea vieţii şi declinul natalităţii se combină într-un amalgam exploziv. … Cu excepţia Greciei şi a Irlandei, toate ţările Europei celor zece au plonjat sub rata de fecunditate de doi copii pentru o mamă." (Dogan, op.cit., p.83)

  "Deciziile politice au contribuit activ la exagerarea locului pe care îl au pensiile în cadrul cheltuielilor sociale. Astăzi, mai multe persoane acced mai mult ca ieri la beneficii care nu au fost încă amputate de criză, ci, dimpotrivă, au progresat sensibil. … Preocupate de a

elibera o piaţă a muncii saturate, clasa politică atinsă de miopie sau constrânsă de împrejurări s-a orientat spre soluţia reducerii vârstei de pensionare." (ibidem, p.84).

"Pentru guvernele Europei, problema demografică, adăugându-şi povara la alte «fatalităţi» economice şi tehnologice, deschide problema celor mai crude dileme. Care societate poate, într-adevăr, să prefere pe termen lung bătrâneţea naşterilor, susţinerea şomerilor în dauna unei educaţii generoase – bază pentru noi locuri de muncă în viitor?" (ibidem, p.86)

- În finalul acestui rezumat de probleme al sistemului neocorporativ, să adăugăm pe una dintre cele mai importante. Este vorba despre pericolul înlocuirii mecanismului democratic prin *noul totalitarism* al intereselor diferitelor corpuri sociale şi grupuri de interese. Aceasta este, de fapt, cea mai serioasă problemă a *democraţiilor gestionare* moderne – reapariţia statului totalitar, rupt de interesele alegătorilor şi legat direct de interesele diferitelor grupări cu acces la pârghiile de redistribuţie ale statului. Criza parlamentarismului îşi asociază, de asemenea, o criză a sindicatelor, ca aparţinând aceluiaşi mecanism democratic tradiţional de guvernare.

"Scurt-circuitarea parlamentelor se produce ca o caracteristică esenţială a democraţiilor gestionare. … Acordul dintre partenerii sociali ar avea ca dezavantaj … faptul că se realizează «în detrimentul exigenţelor unei reprezentări reale, mergând chiar împotriva legitimităţii şi a controlului democratic.» [Reinhold Knoll & Antonn Mayer, **Osterreichische Konsensdmokratie in Theorie und Praxis**, Wien, Bonhlaus, 1976, p.122 şi 127]."

"Dacă unii au observat în mecanismele corporatiste mijloacele pentru o participare de tip nou, alţii au sesizat excluderea maselor în folosul unui cartel restrâns. Dacă unii au descifrat în sistem o modalitate de control al activităţii organizaţiilor private, alţii au insistat, dimpotrivă, asupra degradării înseşi a conceptelor de stat şi de interes colectiv, sub impactul feudelor care asediază statului ca să şi-l împartă. Promovarea agenţiilor guvernamentale independente produsă de însăşi promovarea statului-negociator, accentuează acest fenomen de descompunere a centrului politic …" (Dogan, op.cit., p.199)

Tipologia negocierii şi a conducerii politice occidentale

Pentru a înţelege contextul politic al neocorporatismului, Mattei Dogan construieşte o tipologie originală a democraţiei, după modul de gestiune şi de rezolvare a diferitelor interese din cadrul societăţii. Interesează mai puţin problema clivajelor sociale sau religioase, ca în tipologiile cu care ne-am obişnuit până acum în analizele de sociologie politică. Ceea ce e important pentru Dogan, este modul de soluţionare a potenţialelor conflicte de interese, modul de armonizare a puterilor în societate. Europa poate fi văzută astfel ca o aglutinare de state democratice structurate predominant parlamentar, *consociativ, executiv* sau *gestionar*.

Democraţia parlamentară clasică ("democraţia centrată pe parlament") este deja un tipar politic revolut şi cu eficienţă socială îndoielnică. Problema majoră a democraţiei parlamentare este *proliferarea intereselor de partid* şi a *mandarinatului guvernamental*, adică transformarea societăţii dintr-una modernă, într-una de status, întemeiată pe ierarhia prestigiului şi a funcţiei de tip prebendial cum ar spune Weber. În acest tip de democraţie, cetăţeanul are cuvânt numai în ziua alegerilor, iar societatea este profund divizată după geografia intereselor diferitelor grupuri politice ce o domină, arată Dogan. Democraţiile centrate pe parlament sunt instabile. Cazuri tipice în acest sens sunt Republica de la Weimar, cea de-a III-a Republică Italiană etc.

Democraţia consociativă este acel tip de organizare social-politică în care grupările de interese profesionale şi politice, cu orientări uneori divergente, reuşesc să coabiteze într-o manieră acceptabilă. Aici domină negocierea intereselor între partide, între partide şi corpurile sociale active ale societăţii. Problema acestui model de structurare este *pericolul oligarhiilor*, anume acela că societatea riscă să fie guvernată de un *consorţiu de interese* din sfera politicului şi a marilor industrii (sindicate pervertite şi patronate.

> "Principiul consociativ se aplică de fapt în toate cazurile când elitele unor categorii sociale, profund impermeabile, ajung la o înţelegere pentru a-şi armoniza interesele lor conflictuale la vârful piramidei. … constând într-o acomodare ce implică, la nivelul segmentelor sociale, atât organizare cât şi autonomie, iar la nivelul oligarhiilor, dispoziţia spre concesii reciproce, recunoaşterea dreptului de veto şi regula proporţionalităţii." (Dogan, op.cit., p.181)

> "Dezavantajele sistemului sunt legate de caracterul prea puţin democratic al jocului oligarhiilor, care sunt, în acelaşi timp, partizane şi corporative." (ibidem, p.183)

Belgia şi, parţial Olanda, sunt cele mai ilustrative *democraţii consociative*. Tot în acest tip, s-ar putea încadra şi Austria, deşi în această ţară, ca şi în Olanda, sistemul consociativ face tot mai mult loc unor mecanisme politice mai moderne.

Democraţia executivă asociază unor guverne relativ puternice, care se bucură în proporţii variabile de autonomie, relativa implicare a cetăţenilor în luarea deciziilor politice. Însă puterea crescută a executivului riscă să antreneze, arată Dogan, o *hipertrofie executiv*", acesta fiind cazul Franţei, fapt care însă nu este tot atât de pregnant în alte *democraţii executive*, precum în cea britanică. În aceste guvernări poate predomina figura primului ministru, ca în Anglia, sau a miniştrilor, cazul Germaniei Federale din anii 70. Se pare că, arată Dogan, acest sistem de guvernare reuşeşte într-o manieră satisfăcătoare "să asocieze intereselor [diferitelor grupuri] cu procesele de luare a deciziilor" prin intermediul unor instituţii specializate, adevărate interfeţe între guvern şi grupările de expresie socială (Dogan, op.cit, p.188).

Democraţia gestionară este unul dintre cele mai perfecţionate mecanisme de guvernare în societăţile occidentale contemporane. Este tipică formelor moderne de structurare corporatistă ale societăţii (neocorporatismului) şi principala ei calitate este aceea că reuşeşte să *coboare* democraţia la nivelul grupărilor sociale direct implicate în crearea valorilor, adică la nivelul corpurilor profesionale. Armonizarea intereselor nu se mai face preponderent între partide, ci prin intermediul dialogului dintre corpurile profesionale. În acest fel sindicatele se regăsesc implicate în gestiunea societăţii în ansamblul ei, direct, prin promovarea intereselor ramurii în care activează şi indirect, prin negocierile purtate cu alte sindicate şi organizaţii social-politice. Axul central al acestui complicat sistem este puterea executivă cu autonomie faţă de interesele de partid, asistată de către o administraţie de stat corect proporţionată, armonios descentralizată.

> "**Democraţia gestionară** răspunde mai bine condiţiilor neocorporatismului. … Negocierea, consubstanţială funcţionării neocorporatismului, este mai puţin indispensabilă la nivel politico-partizan decât modelul consociativ; ea implică cu prioritate organizaţiile corporatiste. …
>
> Deşi partidele sunt stăpâne pe putere şi domină democraţia în sistemul consociativ, procesul de decizie se realizează aici «în marile coaliţii încheiate la nivelele inferioare: reprezentanţii grupurilor de interese şi birocraţiile sunt aici actorii principali.» Descentralizarea teritorială a numeroaselor decizii unge sistemul; o administraţie dezvoltată dar controlată serveşte ca adjuvant eficace

pentru luarea deciziilor, într-un sistem politic degrevat de o parte din sarcini. Autonomia câştigată de executiv faţă de parlamente şi partide garantează că sistemul posedă acel «centru politic eficace exterior birocraţiei» … «Dacă un asemenea centru n-ar exista, administraţia ar risca să nu-şi poată conserva nici autonomia, nici unitatea. Anumite grupuri ce se comportă ca clienţi, pot dezvolta o influenţă atât de mare asupra diferitelor servicii încât sfârşesc prin a le coloniza complet. Administraţia devine incapabilă să reconcilieze şi să echilibreze aceste grupuri dominatoare ale căror revendicări contradictorii presează atunci direct asupra centrelor de decizie.»" [Almond şi Powell, **Comparative Politics**, Little, Brown & Co, 1966 apud Dogan, op.cit, p.189]. …

Mulţi autori au văzut în integrarea politică a marilor organizaţii profesionale mijlocul cel mai eficace de a le face mai «responsabile», cum s-ar spune, de a-l îmblânzi." (Dogan, op.cit., p.189).

„A crea cu aceeaşi muncă o valoare cât mai mare sau a crea aceeaşi valoare cu mai puţină muncă, aceasta este problema principală a economiei. (Manoilescu, 1986, p.99)"
„Criteriile noastre de judecată. … Cel dintâi criteriu este *interesul integral al ţării*. Cel de-al doilea – mai puţin afirmat în veacul al 19-lea dar subliniat cu sânge de tot ceea ce este contemporan – este *interesul naţiunii* …" (Manoilescu, f.a., p.9)

II Aspecte introductive ale sociologiei economice

"Unităţile sociale variază nu după criterii logico-economice ci după criterii non-logice reziduale, afective şi de interese. …

Economia eşuează exact la hotarul în care începe splendoarea şi triumful sociologiei, ceea ce înseamnă că o raţionalizare economică a societăţii este o iluzie şi de fapt o 'derivaţie', adică justificare la care recurg elitele tehnocratice pentru a-şi impune criteriile lor de definire a 'utilităţii sociale'. În absenţa sociologiei ei pot fi, în cel mai bun caz, ideologi." (Bădescu, 1994, p.163-164)

Încercarea teoretică de faţă se înscrie în eforturile de sistematizare sociologică a chestiunilor economice directoare pentru viaţa societăţii.
Linia de cunoaştere pe care o continuăm aici este aceea întreruptă tragic acum 50 de ani, reprezentată de ultimele scrieri ale lui Mihail Manoilescu. Fundamentul paradigmatic al abordărilor de sociologie economică sunt aşezate, în România, de Mihai Eminescu, dezvoltate ulterior pe diferite direcţii de Dobrogeanu-Gherea, C.Stere, Zeletin, Rădulescu-Motru etc.

De ce sociologie economică?

Problema economică are sens numai în raport cu interesul public. Sociologia este o ştiinţă a interesului public (naţional). Ca ştiinţă pe deplin maturizată, sociologia consideră economia specie a acţiunii sociale. Deşi din punct de vedere teoretic bazele analizei mecanismului economic din perspectivă sociologică au fost puse de 100 de ani de Max Weber, intervenţia sociologului în câmpul de acţiune al economiei a fost mai mult decât modestă. În special după cel de-al doilea război mondial, cu câteva excepţii notabile, avem în vedere gruparea lui Immanuel Wallerstein, pe Mancur Olson şi Albert Hirschman, sociologia aproape că nu a *călcat* teritoriul economic. În paralel, economia a continuat să dezvolte un discurs tot mai abstract social, apropiindu-se foarte mult în ultimele două-trei decade de caracterul unei *ideologii dominante*. Publicul a fost educat tot mai insistent că ceea ce nu merge este de natură *economică*, aflat undeva în zona unor concepte intangibile, care au o logică proprie, inaccesibilă omului de rând, vizibilă numai unor elite restrânse. Eventual, societăţii i se spunea din când în când că trebuie să accepte restructurarea şi *strângerea curelei*, pentru că aşa cerea *logica economică* a globalizării sau a tranziţiei etc. sau a unei alte *divinităţi* conceptuale aflate în vogă. Aceasta pentru că, în special în România, elitele guvernante şi în special elitele intelectuale, au părăsit prea puţin confortul gândirii din fotoliu, luând decizii (politice, în cazul guvernanţilor, sau de informare-teoretizare, în cazul intelectualităţii) în afara unor analize profunde, sistematice şi extinse a realităţii. Astfel de analize presupuneau derularea aproape gustiană (monografică) a studiilor şi deci, fundamentarea sociologică a deciziei politice, şi ar fi condus mai ales la restrângerea comerţului de cuvinte practicat de o întreagă faună de analişti prin carte dar mai ales pe la televiziune.

Ştiinţa economică, aşa cum este ea fundamentată pe filosofia neoliberală, centrată pe monetarism, este o aproximare insuficientă a realităţii sociale. Logica socială pe care se bazează ştiinţa neoclasică a economiei este extrem de strâmtă. Omul devine o vietate statistică dominată de plăcere (şi implicit, de evitarea durerii), care are un singur fel de comportament – comportamentul de cumpărare – şi care reacţionează constant la un singur stimul major, la evoluţia preţurilor: cumpără mai mult dacă preţul scade şi invers, cumpără mai puţin dacă preţul creşte. Ce se întâmplă însă, dacă acţiunea individului nu mai este orientată spre achiziţia satisfacţiei, ci spre supravieţuire, sau, dimpotrivă, spre dezvoltarea colectivităţii şi către reconstrucţie – aspecte care nu au nici o legătură cu satisfacţia materială imediată?

S-a spus în repetate rânduri că sociologia, spre deosebire de psihologie, este ştiinţa socială care nu poate apela la experiment pentru a-şi dovedi teoriile. Locul experimentului este luat de istoria socială, care prezintă cercetătorului evoluţia din trecut a unor cazuri similare. Sociologul este

constrâns deontologic să reconsidere permanent realitatea prin raportare la colectivitatea din care face parte, prin raportare la trecut (trecutul defineşte identitatea unei colectivităţi). Economia politică , nefiind considerată o ştiinţă socială, deşi paradigmele ei au în vedere în fiecare secundă individul şi colectivităţile întregi, experimentează de 200 de ani direct pe popoare şi societăţi, uneori cu succes, de foarte multe ori fără, teorii care au la bază o concepţie absolut deficitară asupra comportamentului! Sociologia nu are dreptul, în aceste condiţii, să se rezume la a constata efectele. Sociologia poate mult mai mult decât să fie descriptivă, ea poate fi, şi trebuie să fie, *militantă*, după cum afirma răspicat Dimitrie Gusti tot pe marginea problematicii tranziţii acum aproape un secol.

Acestea sunt câteva dintre motivele pentru care considerăm necesară şi urgentă o reconsiderare a chestiunilor economiei cu implicaţii majore pentru societate.

Punctul de plecare în această încercare îl constituie definiţia noţiunii de *sociologie economică*. **Sociologia economică este acea ştiinţă care este preocupată de studiul sistematic al relaţiei dintre conduitele umane (individuale şi colective) şi eficienţa economică.**

Cum economia se referă la gestiunea unor resurse materiale limitate, inevitabil ajungem la problema corpului social plasat într-un asemenea *punct*, al distribuţiei resurselor, ne referim la problema elitelor, la conduitele acestora. **Chestiunea elitelor nu se reduce însă la controlul direct al resurselor economice ca atare. Controlul asupra resurselor unei societăţi este şi unul de natură culturală, ideologică. Controlul ideologic asupra resurselor mentale ale unei societăţi** (carte, televiziune, presa scrisă, programe şcolare, burse etc.) **este un control indirect sau implicit asupra resurselor economice ale societăţii.**

Ce înţelegem prin *eficienţa economică a societăţilor*? În definiţia neoclasică, o societate are o economie eficientă atunci când *se situează* pe curba frontierei posibilităţilor sale productive[9]. Noi nu credem că economia este în stare să funcţioneze ca o maşină fără nici un dumnezeu şi cu atât mai puţin ca o maşină-dumnezeu. Dimpotrivă, cel puţin atât timp cât societatea nu a ieşit dintr-o criză, iar mecanismele prosperităţii nu funcţionează încă, economia este un mecanism care funcţionează, totuşi din plin sub impactul conduitelor gestionarilor resurselor limitate ale societăţii. Eficienţa economică este, deci, o chestiune de comportament, adică este expresia unui tip special de voinţă socială (Gusti).

[9] Curba frontierei posibilităţii productive a unei societăţi se referă la cantitatea maximă a oricărui produs ce poate fi realizat fără a împiedica realizarea altuia. (Samuleson, p.23 şi passim)

Putem aproxima eficienţa economică prin raportul dintre remuneraţia muncii şi cantitatea de muncă. O societate este eficientă economic atunci când acest raport este supraunitar, eventual progresiv supraunitar.

Dedicarea indivizilor în procesul muncii ar fi lipsită de sens dacă aceştia nu ar putea mări valoarea raportului dintre remuneraţie (indiferent de natura acesteia) şi cantitatea de muncă.

Mai concret, pentru reprezentarea acestui raport am recurs la aproximarea următoare: o economie este eficientă atunci când asigură indivizilor un raport supraunitar între cheltuielile nestringente (bunuri nealimentare, servicii) şi cele stringente (bunuri alimentare). Am considerat astfel că o economie este eficientă atunci când un efort de muncă considerabil este acompaniat de creşterea cheltuielilor nealimentare faţă de cele alimentare.

În ceea ce priveşte România primilor ani de după 1989, constatăm o erodare abruptă a raportului dintre consumul nealimentar şi cel alimentar. Viaţa de zi cu zi se transformă în luptă pentru supravieţuire iar economia devine ineficientă prin prăbuşirea pieţei interne (dată de limitarea consumului la bunuri de strictă necesitate).

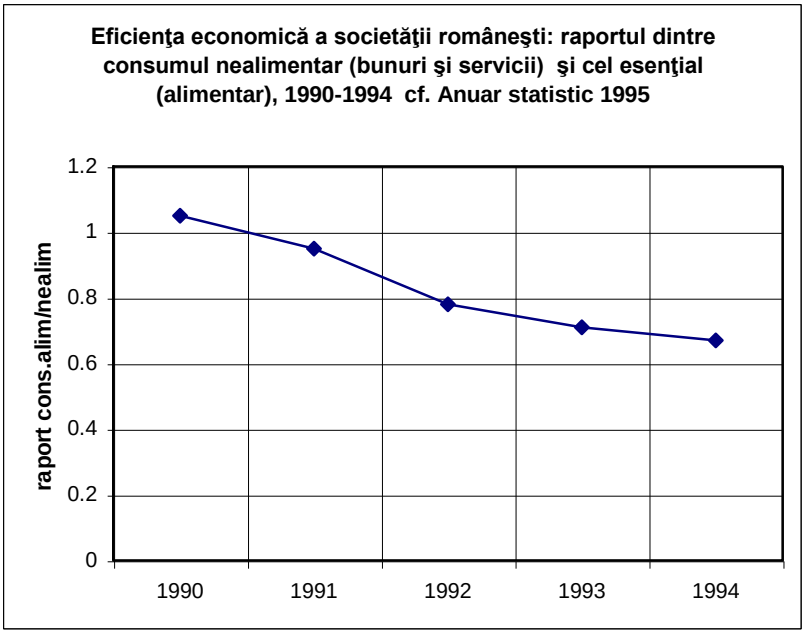

II.1 Elitele şi chestiunea muncii

> "Păziţi-vă de proroci mincinoşi, care vin la voi *îmbrăcaţi* în haine de oi, dar pe dinăuntru sunt lupi răpitori.
>
> Îi veţi recunoaşte după roadele lor. Au doară se culeg struguri din spini sau smochine din mărăcini?
>
> Aşa că, orice pom bun face roade bune, iar pomul rău face roade rele.
>
> Pomul bun nu poate face roade rele, nici pomul rău nu poate face roade bune." (Mt, 7, 15:18)
>
> "Iată dar situaţia în care ne aflăm. Ne-am modificat legislaţiunea… după placul străinilor. Toate garanţiile de inalienabilitate a bunurilor [publice – vezi privatizarea comunicaţiilor, flotei, apelor minerale, electricităţii, poştei etc., bunuri publice, cazul Romtelecom, Petromin/Navrom, RAMIN, RENEL, Poşta Română, n.R.B.] … s-au dus … şi, neavând nici industrie [ea mai există dar nu se poate exprima sub povara fiscalităţii şi a blocajului financiar n.n.R.B.], nici negoţ, suntem în pericol a pierde până şi ţărâna … Razimul nostru nu poate fi decât în ţară, în întărirea ei, în dezvoltarea aptitudinilor ei. … [Guvernanţii] s-au dovedit cu totul incapabili de a pricepe o mare idee organică pentru că, în mare majoritate, sunt prea ignoranţi, prea necunoscători de istoria şi obiceiurile ţării pe de o parte, de ştiinţa vastă a organizării muncii pe de alta." (Eminescu, apud Bădescu, 1994, p177).

Precum vedem, slăbiciunile poziţiei societăţii româneşti în chestiunea economică sunt, în principiu, aceleaşi ca acum o sută de ani. Ceea ce înseamnă că, România se confruntă cu acelaşi proces de periferializare[10].

[10] Noţiunile de *periferie, semiperiferie, centru*, au fost lansate în cultura socio-economică contemporană de către cercetătorii de la Institutul Fernand Braudel din Binghampton, Statele Unite ale Americii, în deceniul al optulea al secolului nostru. În esenţă, criteriile de stabilire a acestor categorii se referă la: nivelul tehnologic (reflectată inclusiv în structura exporturilor şi a forţei de muncă), nivelul salariilor, sistemele de gestionare a muncii (controlul muncii), autonomia şi forţa bancară. – Wallerstein, 1986, p.18. Alături de Immanuel Wallerstein, liderul grupării, se mai află şi Giovanni Arrighi, T.Hopkins ş.a.

Marea diferenţă este că, timp de mai bine de o jumătate de secol, până la invazia sovietică, societatea a găsit soluţii pe care, deşi cu greutate, a reuşit să le aplice, aspect concretizat în saltul României spre statutul de semiperiferie a sistemului mondial, în preajma celui de-al doilea război mondial[11]. Vreme de aproape 100 de ani elita culturală a ţării a dat răspunsuri cuprinzătoare chestiunii dezvoltării, mai precis problemei ieşirii din subdezvoltare, prin personalităţi de excepţie: Mihai Eminescu, Titu Maiorescu, Dobrogeanu Gherea, Constantin Stere, Rădulescu Motru, Dimitrie Gusti, Mircea Vulcănescu, Ştefan Zeletin, Virgil Madgearu, Mihail Manoilescu şi alţii. Răspunsul la criză a fost unul complet, care a depăşit hotarele înguste ale ştiinţei economice, răspunzând marii provocări a dezvoltării subdezvoltării[12].

Referindu-ne la actuala situaţie economică, socială şi politică a României, vom observa că aceasta nu este tratată într-o manieră unitară, cel puţin aspectele sociale ale reformei economice fiind tratate mai degrabă şablonard şi *beletristic*. De aici şi sărăcia răspunsurilor coerente la criză (fapt măsurabil prin durata tranziţiei).

Dezbătând problema crizei din perspectiva logicii sociale observăm că deficitul este localizat în special la nivelul relaţiei instituţionalizate dintre elite şi societate. Distribuţia resurselor – aflată în sarcina elitelor, este adeseori supusă arbitrarului. Blocajul instituţional şi sufocarea financiară a economiei reale generează, la rândul lor, reacţii de evaziune. Din acest punct de vedere munca la negru şi câştigurile nedeclarate sunt rezultatul eşecului elitelor în administrarea reformei iar nu punctul de plecare pentru acest eşec. Primul factor care generează infracţionalitate economică este cadrul legislativ şi fiscal ambiguu, stufos şi rău constituit, iar nu aşa numitele *apucături anticapitaliste* ale românilor.

Este imperios necesar elitele politice să îşi asume o nouă concepţie economică, care să depăşească concepţia finanţistă, ridicată, din lipsă de curaj politic, la rang de ideologie de guvernare. Statul nu poate fi redus la chestiunea abstractă a monedei şi a impozitelor, având un cerc de resurse şi de nevoi mult mai amplu decât o prevăd calculele de tip finanţist. **Efectul**

[11] Elitele României interbelice au reuşit să construiască un mediu favorabil făuririi statului naţional unitar român, pentru o monedă credibilă şi o infrastructură corespunzătoare. De asemenea, în ceea priveşte dinamica şi structura exporturilor, a indicelui industrializării, România interbelică era cea mai bine situată dintre toate ţările balcanice. Cf. Giovanni Arrighi, 1985, p.70 şi Virgil Madgearu, 1995, p.119

[12] Gunder Frank precizează că prin *dezvoltarea subdezvoltării* se înţeleg următoarele: "dezvoltarea unei economii de export cu o distribuţie puternic inegală a veniturilor [ceea ce denotă caracterul primitiv al exportului], drenarea surplusului economic către metropolă, modificarea clasei conducătoare prin transformarea sa într-o funcţie a nevoilor de dezvoltare ale capitalismului metropolitan, alianţa naturală dintre puterea [neo]colonială şi elitele locale în ceea ce priveşte politica de subdezvoltare locală …" (G.Frank, 1978, p.148-149)

guvernării prin mijloace fiscale este reducerea vieţii economice prin îngheţarea iniţiativei şi descurajarea răspunderii muncii ca urmare a supraexploatării fiscale. Politicile de acest tip afectează în cele din urmă chiar baza de impozitare. Vom putea spune, în consecinţă, că de peste o decadă, politica economică a fost lipsită de sens: la nivelul politicilor economice nu s-a atins şi nu se atinge nici scopul clasic, al liberalismului clasic, anume dezvoltarea societăţii prin urmărirea satisfacţiei individuale (utilitatea *pentru* individ *a* activităţii colectivităţii[13]), şi cu atât mai puţin funcţionează alternativa, anume actul economic ca utilitate pentru colectivitate (utilitatea *pentru* colectivitate).

La baza acestei teorii se află presupoziţia caracterului de motor social şi istoric, al elitelor în raport cu naţiunile, cu societăţile. Alături de aceasta, pornim de la considerentul, tot cu valoare axiomatică, că bunăstarea individuală este condiţionată de eficienţa muncii la nivel naţional, adică de productivitatea socială şi de beneficiul naţional.

Prima axiomă, **a caracterului de motor social al elitelor în societate**, porneşte de la necesitatea existenţei acestora ca şi corp social gestionar al resurselor materiale ale societăţii, cu acces direct la acestea. În consecinţă, după cum vor fi aceste elite, aşa va fi şi gestiunea resurselor societăţii. Cu cât distanţa dintre elite şi societate este mai mare, cu atât resursele vor fi mai rău administrate.

Cea de-**a doua axiomă**, **a condiţionării bunăstării individuale de către eficienţa promovarea interesului public (naţional)**, este enunţată de către Mihail Manoilescu în **Teoria protecţionismului**, pe linie eminesciană. Cheia acestei chestiuni constă în caracterul social al muncii. Munca se desfăşoară într-un cadru colectiv, în cadrul diviziunii sociale naţionale (şi internaţionale) a muncii. Manoilescu dezvoltă această teorie prin gândirea producţiei în raport cu corolarul ei – puterea de cumpărare. Întreaga problemă economică este însă chestiunea producţiei naţionale:

> "Pentru individ, problema cumpărării rămâne exclusiv în domeniul unei pure tranzacţii comerciale. În cazul ţării însă, cumpărarea nu este în nici un caz numai o problemă de comerţ; ea este în acelaşi timp o problemă de producţie." (Manoilescu, 1986, p.182).

> "Un venit individual cheltuit înseamnă **un anumit sacrificiu consimţit de către comunitatea naţională în favoarea unui om** …; nimeni nu are altă putere decât puterea colectivităţii şi alte drepturi decât acelea care izvorăsc din schimbul de servicii pe care e capabil să-l facă cu colectivitatea …" (Manoilescu, f.a., p.151.)

[13] principiul paretian al ofelimităţii.

Munca are caracter social, în general şi naţional, în particular. Din acest punct de vedere, raţionalitatea intrinsecă a muncii este posibilă prin integrarea individului într-un ansamblu colectiv (întreprinderea) şi nu prin urmarea exclusivă a interesului personal (principiul plăcerii)[14].

Pe de altă parte, individul este acceptat de colectivitate în raport cu rezultatele muncii sale. De asemenea, procesul de socializare, prin care munca devine posibilă, ca ansamblu de abilităţi şi cunoştinţe, este o altă componentă de tip colectiv a muncii. Denaturarea caracterului social al muncii conduce implicit la scăderea treptată a acceptării activităţii respective de către comunitate. Munca devine *speculă*, sau *speculaţie*, adică tip de acţiune săvârşită *pe seama* celorlalţi.

Principalul factor responsabil de caracterul social al muncii este mediul politic, tipul de stat, adică în cele din urmă, *caracterul elitelor*, al celor răspunzători pentru accesul la resursele societăţii. Elitele speculative vor dezvolta state demagogice, orientate spre activităţi propagandistice şi consum de lux pe seama muncii celor mulţi.

Ajungem astfel, la interpretarea elitelor ca problemă economică. Putem chiar spune că problema economiilor în suferinţă este şi o problemă a elitelor.

[14] După Pareto, ofelimitatea este utilitatea *pentru* individ, satisfacerea obţinută de individ în urma tranzacţiei economice, politice etc. Din acest punct de vedere, vorbim despre utilitatea colectivităţii *pentru* individ.
Pe de altă parte, utilitatea, ca element social complex şi de maximă raţionalitate este *pentru colectivitate*. Individul nu poate ajunge la o reală satisfacţie decât crescând nivelul de utilităţi *pentru* colectivitate. Cf. Pareto, 1933, vol II, p.1186-1370.

II.2. Elitele. Tipologia şi rolul lor

> "Stăpân pe noile instituţii să dai exemplul de supunere şi moralitate. Să subordonezi interesele tale interesului public în vederea căruia acele instituţii au fost create. Să fii tu primul care să crezi în realitatea acelor instituţii. Să consolidezi prin fapta ta rolul lor social. Să faci din funcţionarea lor o binefacere pentru popor. Ai putea şi tu să abuzezi de instituţiile pe care le-ai creat, ai putea să-ţi organizezi un mare partid din bugetul statului, în fruntea căruia tu stai; ai putea să-ţi votezi recompense naţionale ţie şi prietenilor tăi… [Dar] tu lucrezi pentru prosperitatea publică, ştiind că prin aceasta indirect lucrezi pentru prosperitatea ta personală. … Aşa procedaţi însă domnilor politicieni?" (C. Rădulescu Motru, 1904, p.167).

Elitele sunt corpul social (nu neapărat omogen) prin care se defineşte realitatea socială în societate. Ele reprezintă acea categorie aflată în poziţia de a influenţa semnificativ acţiunea socială a celorlalţi membri ai societăţii. Din acest punct de vedere, putem spune că realitatea oricărei societăţi *derivă* în mare măsură (uneori într-o măsură decisivă) din conduita elitei. De asemenea, elitele sunt singurul strat social care acces relativ nelimitat la resursele societății şi la instrumentele de gestiune ale acestora.

Este de ajuns ca indivizii să **ocupe *punctele sociale de rezistenţă (nodale)*** pentru a intra în categoria elitei. Referitor la sintagma *puncte sociale de rezistență* este suficient să amintim că, de pildă, cine controlează presa, armata, serviciile secrete, banca naţională poate controla întreaga societate, începând cu nivelul de şcolarizare (programele şcolare) şi sfârşind cu nivelul intrărilor de venituri ale respectivelor instituţii. În acelaşi timp, prin această definiţie se poate deduce că denominaţia de *elită* nu este determinată în mod absolut de competență. *Elita* se poate mulţumi doar cu avantajele ce decurg din suprapunerea statutului (rangului) peste o funcţie socială, care trebuie îndeplinită şi care justifică formal prezenţa individului în poziţia respectivă. Distanţa dintre funcţia socială de îndeplinit şi rangul ocupării acesteia este acoperită de **competenţă**. Aceasta se întâmplă numai când cel numit îşi asumă răspunderea sau când societatea posedă mecanismele prin care obligă respectarea criteriului competenţei pentru promovarea în funcţii. Lipsa competenţei atrage după sine deficitul de funcționalitate, iar aceasta, la

rândul ei, antrenează pierderea legitimităţii clasei politice care gestionează distribuţia posturilor în stat.

Tipul de competenţă care propulsează indivizii în poziţia elitelor diferă de o epocă la alta. Competenţa, ca tip de abilitate, se distribuie în acord cu orientarea acţiunii sociale dominante (Weber). Astfel, *competenţa instrumentală* este tipică pentru gestiunea mijloacelor practice, empirice şi raţional-pozitiviste. *Competenţa tradiţională* fixează tradiţia ca standard de acceptare în cele mai înalte poziţii sociale. *Competenţa de valoare* se întemeiază pe raţionalitatea de valoare, care cere indivizilor credinţa într-un set de valori ultime, cu caracter religios.[15] Aceste diviziuni tipologice ale competenţei sociale sunt constructe ideal tipice. De regulă, guvernările şi, în genere, elitele devin nelegitime în momentul în care pentru societate nu dovedesc competenţă în raport cu interesele colective.

O importanţă aparte pentru societăţile aflate în deruta tranziţiei o au elitele aşezate pe competenţa de valoare, elitele care *au un crez* în misiunea lor şi în idealurile propuse celor mulţi.

România, în perioada interbelică, era cel mai dezvoltat stat din regiunea Europei de Sud-Est, cu o economie mai dinamică decât Grecia şi Yugoslavia[16].

Astăzi România este ţara cu poziţia cea mai coborâtă în acelaşi context balcanic (cu excepţia Serbiei şi Macedoniei). Situaţia nu este străină de rolul şi configuraţia elitelor. Teoria lui Hirschman a efectelor de relaţie constituie o bună bază de pornire în cercetarea relaţiei dintre elitele şi economia unei ţări într-o perioadă istorică determinată.

Acest cumul de efecte pozitive ale rolului elitelor asupra condiţiei generale a României în context balcanic reiese din graficul de mai jos:

[15] Diviziunile tipologice ale competenţei sociale sunt constructe ideal tipice după modelul weberian al raţionalităţii acţiunii sociale. Considerând că factorul competenţă are un rol covârşitor în ceea ce priveşte elita, guvernantă sau neguvernantă şi că, în plus, competenţa poate fi definită istoric în raport cu tipul de raţionalitate ce structurează societatea, putem aşeza competenţa într-o tipologie de tipar weberian după modelul raţionalităţii sociale.

[16] Giovanni Arrighi (ed.), **Semiperipheral Development. The Politics of Southern Europe in the Twentieth Century**, Sage Publications, 1985, p.70**.** Dinamica economiilor este aproximată aici de balanţa comercială şi de volumul comerţului exterior**.**

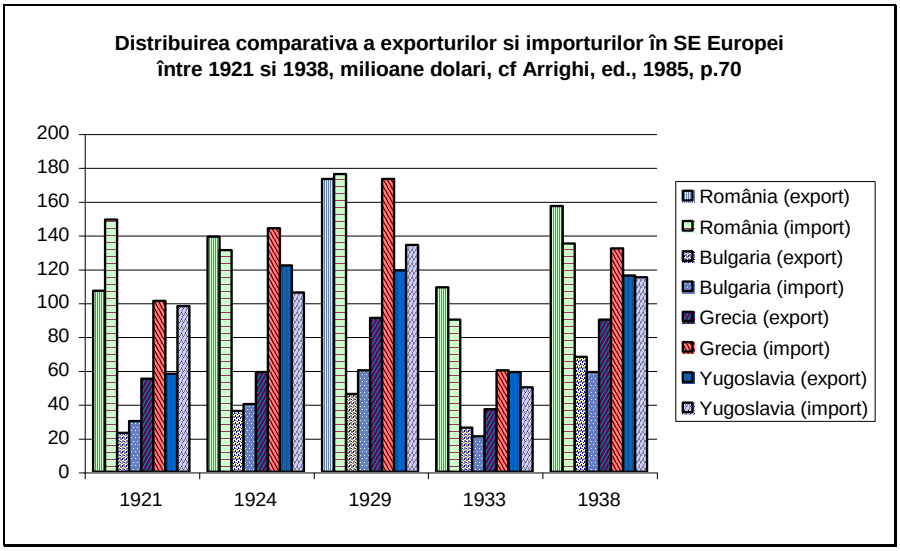

Prin ilustrarea dinamicii economiei româneşti între 1921 şi 1938, graficul de mai sus este o bună introducere în problema efectelor guvernării diferitelor tipuri de elite. Este evident că România era cea mai avansată ţară din regiune. Astăzi, după 13 ani de *reforme*, conform rapoartelor Uniunii Europene, România este cea mai înapoiată dintre statele candidate la integrarea în UE.

Analiza istorică şi sociologică românească a elitelor a relevat o primă tipologie, ajungând la distincţia dintre **elite organice** şi **pătura superpusă**. Criteriul pentru distincţia acestora este maniera în care se integrează în societate, prin servirea sau exploatarea comunităţii (raporturi compensatorii, respectiv necompensatorii. Aceasta este tipologia clasică eminesciană. De atunci au trecut mai bine de o sută de ani şi istoria pare să rezerve societăţilor noi surprize.

Au apărut **elitele monopoliste.** Acestea nu produc mai nimic şi consumă aproape tot ceea ajung conducă. Dacă în regimul de exploatare al păturii superpuse a fost realizată prima infrastructură modernă a României, pentru satisfacerea nevoilor de export ale acestora, elitele monopoliste abia dacă au reuşit să menţină în stare de funcţiune infrastructura moştenită de la comunism.

În regimul elitelor monopoliste, economia devine o anexă a capitalismului de pradă, unde sunt gestionate fraudulos atât interesele private cât şi cele publice. Masa cetăţenilor devine înregimentată în *goana după ziua de mâine*, fiind adusă la cele mai scăzute cote ale sărăciei din ultimii 70 de ani. Vom detalia însă această chestiune în capitolul dedicat *economiei de status*.

Pătura superpusă

> "Aristocraţia domnitoare în România e aristocraţia avocaţilor, cea mai rea din toate. Ce am zice în adevăr de un om care toată ziua ar dovedi când că albul e negru, când negrul că e alb?" (Eminescu, 1993, p.78)

> "Oricine ne promite o îmbunătăţire care nu se datoreşte muncii, adecă oricine ne promite un *venit* de forţe fără ca noi să fi cheltuit pentru el, e ca un prestidigitator care vrea să ne facă să credem că lucrurile ce le scoate la iveală s-au ivit din *nimic*. … [- **Legea compensaţiei]**

> [De aceea,] cestiunea de căpetenie este [cea] pusă de bătrânul Menenius Agrippa: dacă cineva e un *organ* al vieţii sociale, dacă munca care se transmite asupra lui e tradusă într-un echivalent de muncă proprie, care se reflectează asupra totalităţii, sau dacă e o superfetaţie, un neg social, care n-are nici o funcţiune organică." (idem, p.82)

> "Precum *a* trebuie să fie egal cu $\frac{a}{a}$ şi nu poate fi niciodată egal cu $\frac{a}{3}$, tot astfel o cantitate de muncă comunicată unui altuia, posito că spoliare ar fi, nu se poate traduce decât iar într-o cantitate de muncă: intelectuală, artistică, cum vreţi, dar un echivalent de muncă. Cestiunea de căpetenie nu este aceasta. E vorba de altceva. Acel echivalent de muncă *unde* se prestează? La Paris ori la Bucureşti? Pentru poporul *român* se-nţelege că nu e indiferent.

> De aceea suntem fără îndoială protecţionişti şi adversari ai absenteismului." (idem, p.80)

Raporturi necompensatorii şi politicianism

Pătura superpusă, în sensul clasic eminescian, încalcă legea raporturilor compensatorii dintre consumul cantităţii de muncă depusă de colectivitate pentru întreţinerea lor şi cantitatea de servicii pe care acestea le oferă în schimb.

Randamentul social al acestor elite a fost foarte scăzut, dar nu nul. Aşa cum scria C. Dobrogeanu-Gherea despre marii proprietari:

> "nu sunt legaţi de lege în relaţiile lor cu cei mici (vorbim bineînţeles relativ nu absolut), ei îşi valorează interesele lor faţă de cei mici după lege dacă le convine, în afară de lege dacă le e util. Aceasta a ajutat la prosperarea materială a claselor oligarhice, nu însă şi la prosperarea lor morală,

> sufletească şi culturală, nu deloc, dimpotrivă! Asupra claselor muncitoare acest regim de ilegalitate a avut o influenţă dezastruoasă."[17]

Guvernarea liberală *roşie*, cum o numea Eminescu în scrierile sale, a împrăştiat în România tot felul de *forme fără fond*, dar a lăsat posterităţii, cum am arătat, o infrastructură, independenţa politică şi un sistem de alianţe care a permis realizarea României Mari. Industrializarea, cumplit de costisitoare, după cum arată Madgearu şi Manoilescu în scrierile lor, a existat. Munca românilor a crescut în randament şi ca valoare adăugată datorită modernizării economiei. Funcţia economică, arată Manoilescu, a fost relativ bine îndeplinită de burghezia română.

În termenii lui A. Hirschman, acţiunea economică a păturii superpuse a generat *efecte de relaţie*[18] favorabile, care au contribuit la decolarea societăţii româneşti până la al doilea război mondial.

Cum vom vedea în analiza statului demagogic, costurile guvernării păturii superpuse sunt *politicianismul* – în plan politic şi cultural, iar în plan economic – *neoiobăgia*. Aceasta din urmă afectează agricultura, în general, ţărănimea, în special.

> "Prin «politicianism» înţelegem un gen de activitate politică … prin care câţiva dintre cetăţenii unui stat, tind şi uneori reuşesc să transforme instituţiunile şi serviciile publice, din mijloace pentru realizarea binelui public, cum ele ar trebui să fie, în mijloace pentru realizarea intereselor personale." – C. Rădulescu Motru[19].

Trăsătura politicianismului fusese deja descoperită de Eminescu iar C.D. Gherea o reia prin *teoria substituirii rolurilor*. Elitele se folosesc de funcţii pentru dobândirea de privilegii mult dincolo de cele normal recunoscute.

> "Şi de aceea funcţiile statului democratic neputând fi împlinite pe calea directă şi francă de către stat, cată să fie împlinite pe cale indirectă, *ocultă* [s.a.], de nişte organe sociale a căror menire ar fi cu totul alta. … Prefectul, în loc de administraţie face politică şi alegeri, politicianul, şeful local al partidului de la putere, face administraţie şi numeşte în funcţii; … dar nici o întreprindere comercială sau industrială şi nici chiar o grupare culturală, [nu pot exista] ca să nu apară o ocultă corespunzătoare."[20]

---

[17] C. Dobrogeanu-Gherea, **Neoiobăgia. Studiu economico-sociologic al problemei noastre agrare**, Bucureşti, Ed. Librăriei Socec & Comp., 1910, p.163.

[18] A.O.Hirschman, **Essays in Trespassing. Economics to Politics and Beyond,** Cambridge, 1984.

[19] C. Rădulescu Motru, **Cultura română şi politicianismul**, a treia ediţie, Librăria Socec & Co., 1904, pIII.

[20] C.D. Gherea, op. cit, p. 287, 288

Dezorganizarea muncii şi ineficienţa capitalului

Confuzia rolurilor la nivelul elitei şi distanţa dintre acestea şi problemele comunităţii conduc la un excedent considerabil de efort pentru atingerea de societate a obiectivelor cotidiene, într-o astfel de societate muncindu-se mult şi prost. Ne amintim că Manoilescu spunea că problema României nu este cantitatea de muncă ci dezorganizarea acesteia – aceasta fiind principala funcţie a elitelor pe care acestea nu prea şi-o îndeplineau: "în România se munceşte mult, dar se munceşte rău şi fără socoteală"[21].

De pe urma dezorganizării muncii are de suferit însuşi capitalul. Acest fapt este evident prin orientarea capitalurilor spre investiţii în afara raţiunii randamentului economic. Singura justificare a acestei situaţii este protecţionismul rău organizat care încuraja astfel de întreprinderi şi astfel redescoperim tezele lui Manoilescu cu privire la burghezia aflată în *solda statului*.[22]:

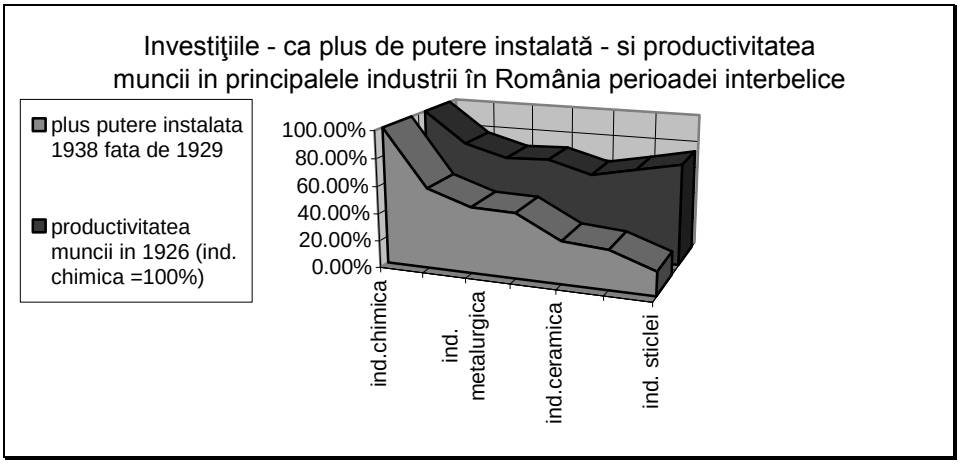

Competenţa acestor elite este o mixtură deformată între competenţa instrumentală – prin preocuparea exagerată pentru formele superficiale ale

[21] Mihail Manoilescu, **Rostul şi destinul burgheziei româneşti,**' Cugetarea – G.Delafras, Bucureşti, f.a., p.123

[22] Protecţionismul ar fi trebuit să încurajeze tocmai industriile cu productivitate ridicată în raport cu importurile de aceeaşi factură. La noi însă, protecţionismul era astfel direcţionat încât încuraja şi industriile fără randament. Datele cu privire la forţa motrice, ca indicator al industrializării şi al investiţiilor, provin de la Virgil Madgearu, **Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial**, Ed. Ştiinţifică, 1995, p.119. Cu privire la productivitatea muncii în diferite industrii, vezi Mihail Manoilescu**, Forţele naţionale productive şi comerţul exterior. Teoria protecţionismului şi a schimbului internaţional**, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, p.115.

raţionalităţii occidentale, competenţa tradiţională – utilizată mai degrabă spre a justifica ascensiunea unor alogeni prin crearea unor obârşii de împrumut - şi competenţa de valoare – în virtutea afirmării credinţei în Statul Naţional Unitar Român.

Labilitatea competenţelor păturii superpuse se explică prin caracterul excesiv combinatoriu al acţiunii sociale a acestora, de unde şi caracterul speculativ al capitalismului din România dintre 1834-1938. Să nu uităm că aceste elite erau preocupate de rang, confort şi securitate personală decât de valori capitaliste propriu-zise (cf. Manoilescu, 1941, p.307).

După cum am arătat, costurile suportate de societatea românească au fost uriaşe. Randamentul acestor elite a fost foarte scăzut. Dar în cele aproape 100 de ani de dominaţie a acestor elite oligarhice au existat şi rezultate pozitive. Dacă România dominată de pătura superpusă reuşise să facă saltul tehnologic pentru a-şi acoperi, în anul 1937, circa 80-100% din nevoile sale industriale, România de după 1989, dominată de elitele monopoliste a pierdut, în opt ani, între 30 şi 60% din forţa industriilor considerate aflate la un nivel tehnologic comun.

La elitele monopoliste, precum vom vedea, nu se mai pune problema competenţei. Ele nu mai au nici o competenţă, nici măcar una deplasată, în raport cu interesele comunităţii. Ele sunt incompetente. Ele nu făuresc nimic, nici măcar *de formă*. Ce au făurit elitele României între 1989 şi 2000 pentru România? În industrie, în agricultură, pe plan geopolitic, militar sau cultural? Nimic semnificativ. Industria suferă un acut proces de haotică dezmembrare, agricultura este aproape complet dezindustrializată şi fărămiţată, pe plan geopolitic România a rămas într-o continuă defensivă. Despre industriile avansate autohtone – de optică şi mecanică fină, electronică şi telecomunicaţii, computere şi componente, tehnică spaţială şi aviatică – aproape că nici nu mai putea fi vorba în anul 1998[23]. Pomenim de aceste industrii nu pentru că am cred în autarhia de tip comunist ci pentru că credem cu tărie în necesitatea valorificării la maximum a inteligenţei naţionale[24], iar în lumea anului 1998, aceste industrii încă reprezentau locurile unde aceasta se putea întâmpla.

[23] Producţia acestora este total nesemnificativă, ea nefiind practic luată în calcul la stabilirea valorii producţiei industriei constructoare de maşini, la nivelul anului 1997. Vezi în acest sens Cojocaru, 1998, p.188.

[24] Unde productivitatea muncii este maximă (Manoilescu) iar impactul asupra societăţii, în virtutea efectelor de relaţie, este la cotele cele mai înalte, industriile de vârf solicitând la maximum serviciile industriilor din aval.

Gradul de acoperire al tehnologiilor uzuale si avansate in industria din Romania anului 1937 (Madgearu, 1995: 130-131)

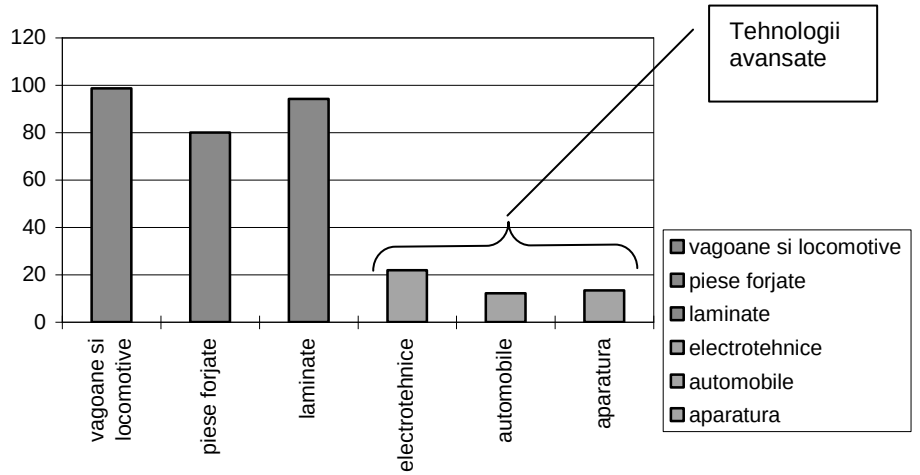

Demantelarea industriilor uzuale în România după 1989 (cf. Cojocaru, 1998: 187, 188)

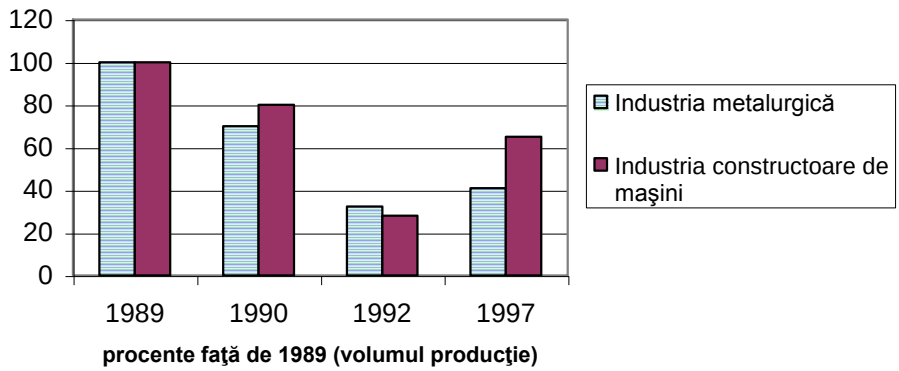

Elitele monopoliste

> "Cel puţin în spaţiul european, nimeni n-a trăit un stres atât de puternic, de polivalent – fizic, psihic , spiritual – ca poporul român. Aceste presiuni ale sistemului au alterat, au pervertit toate mecanismele sociale, deturnând valorile morale, culturale, au afectat grav şi pe producătorii de bunuri spirituale. În acelaşi timp, mizeriile vieţii, stresul programat au şubrezit zestrea genetică a naţiunii, motivaţiile ei milenare … [Acum], speranţele nefiind împlinite, după atâta aşteptare, angajarea poporului este mică."[25]

Elitele monopoliste sunt şi *mai îndepărtate* decât pătura superpusă de interesul public. Distanţa dintre rang şi funcţionalitatea poziţiilor ocupate este maximă. Competenţa lor funcţională în raport cu interesele colectivităţii este aproape nulă pe toate cele trei dimensiuni: instrumental-raţională, tradiţională şi de valoare. Acestea nu se pricep nici la economie, le pare retrograd să se revendice din vreo tradiţie (ele se revendică dintr-o dizidenţă cetoasă, iar nu din rezistenţa faţă de comunism) şi nu *se ţin* de nici un sistem de valori. Singura lor competenţă este cea politică (speculaţii cu puterea). Corespondentul acestor elite în logica capitalului este *capitalismul politic* de tip fiscal – prădalnic prin excelenţă, al cărui impact asupra economiei şi societăţii este strict dezorganizator. Conform datelor statice privind evoluţia economiei, perioada în care elitele monopoliste şi capitalul politic au acţionat cel mai virulent este cuprinsă între 1996 şi 2000. Singurele inovaţii semnificative ale regimului din această perioadă au fost în domeniul perfecţionării tehnicilor de prelevare a impozitelor.

Vom ilustra mai jos, din presa contemporană şi fără comentarii, această distanţă colosală a elitelor monopoliste faţă de interesele colectivităţii, raportând-o la câteva dintre dimensiunile acestor interese atinse în timpul campaniei electorale din noiembrie 1996: a) cumpătarea şi aplecarea guvernanţilor spre problemele societăţii, b) creşterea răspunderii demnitarilor şi c) reconstruirea imaginii României în lume. Vom vedea încă odată că, spre deosebire de elitele oligarhice interbelice, elitele monopoliste aproape că nu mai păstrează nici o legătură cu ţara reală.

Să examinăm prima dimensiune – cumpătarea şi gradul de implicare pentru soluţionarea problemelor interne:

> „Deputaţii Partidului Democrat conduc în topul deplasărilor în străinătate, cumulând 10,3 zile de persoană, în medie, în perioada 25 noiembrie 1996 – 16 septembrie 1997, relevă o statistică depusă de Departamentul de relaţii externe la Biroul Permanent al Camerei

[25] Prof. Univ. Mihai Şelaru, şef de clinică la Spitalul Clinic de Psihiatrie "Socola" – Iaşi, în V.Iancu, **Oboseala la români …**, în "România Liberă", nr. 1847, 25 aprilie 1996, p2.

> Deputaţilor. Deputaţii din PD au fost în străinătate 444 de zile, grupul parlamentar fiind format din 43 de persoane. Cei din PNŢCD, cu 497 de zile la 91 de membri, se situează pe poziţia a doua, cumulând 5,4 zile de deplasare/persoană. ..." [26]

Iată un caz înalt ilustrativ pentru cea de a doua dimensiune – creşterea răspunderii demnitarilor (eradicarea corupţiei):

> „Criza uleiului declanşată în a doua jumătate a lunii august a.c. a păgubit cumpărătorii, cei 17 milioane de alegători, şi a îmbogăţit comercianţii, în mod special proprietarii marilor depozite, care în anumite cazuri se întâmplă să fie şi oameni politici. Deputatul PNŢCD Gheorghe Cristea, preşedintele Comisiei pentru Agricultură a Camerei Deputaţilor, a profitat şi el de haosul creat de majorarea preţului şi lipsa uleiului de pe piaţă, pentru a încheia afaceri de miliarde de lei, din care a realizat profituri de sute de milioane de lei, uitând, probabil, că se îmbogăţeşte pe socoteala celor care l-au votat. Promisiunile făcute în campania electorală [cu doar câteva luni în urmă – n.n.], speranţele alegătorilor că vor duce o viaţă mai bună nu l-au împiedicat pe omul politic Gheorghe Cristea să lase afacerile şi interesul personal deoparte măcar pe perioada mandatului.
>
> Gheorghe Cristea este acţionar, printre alte firme, la SC Delphi SA din Slobozia, SC MONA COM din Ploieşti şi SC PRONTO MAURICE ROMANIA SRL, tot din Ploieşti. Prin aceste societăţi, deputatul Cristea şi-a derulat afacerile cu ulei. În perioada 29 august – 17 septembrie a.c., SC Delphi SA a cumpărat de la ULCOM International Slobozia – 270.519 litri de ulei îmbuteliat ... această cantitate reprezentând mai mult de 10 la sută din rezerva de ulei disponibilizată din fondul Administraţiei Naţionale a Rezervelor Materiale către ULCOM Slobozia." [27]

Şi ultimul caz, privind promovarea imaginii României în lume[28]:

> „Aşadar, sub pretextul obiectivului politic (necesar) de susţinere a unei imagini favorabile a României în lume, Consiliul pentru Reformă şi Relaţii Publice al României şi firma americană Trans World Insurance Broker (TWIB) din Los Angeles – California încheie un contract de lobby în acest sens. Numai că fiind perfectat

[26] "Adevărul", nr. 2279, joi, 18 sept. 1997
[27] "Adevărul", nr. 2297, joi, 9 oct. 1997
[28] "Adevărul", nr.1355, 6 sept. 1994. Adrian Severin, ministru pentru relaţia cu Parlamentul în guvernul Roman, a redevenit ministru, ministru de externe, tot în echipa lui Roman, în cadrul guvernării Ciorbea, din 1997.

de Adrian Severin, avea oarece slăbiciuni. Prima dintre ele a fost aceea că firma TWIB n-a aflat exact nici cu cine stă de vorbă. Convingerea ei a fost că dl. Severin este ungur. Cel puţin aşa reiese din adresa prin care dl. Fred Mutz se adresează clientului său, Guvernul României, cu sediul la ... Budapesta. De ce spunem noi că este o slăbiciune a clientului: fiindcă putea să-i pretindă contractantului Mutz să înveţe cel puţin capitala României, în favoarea căreia s-a angajat să facă lobby – treabă pentru care a încasat pe loc 22 000 de dolari.

Contractul în întregime a ajuns însă până la suma de 275 000 dolari, din care 75000 imputabili direct lui Severin. Bani mulţi, dar e adevărat că în schimbul lor i-a cerut d-lui Mutz să facă imposibilul. Anume să bage România în GATT!!! Or, asta nu se putea cu nici un chip, câtă vreme România era deja în GATT încă din 1971. ..."

Elitele monopoliste nu numai că încalcă legea compensaţiei dar se situează cu totul în afara acesteia întrucât acţiunea lor coboară societatea la rangul de instrument, subordonând-o, în totalitate, intereselor egoiste ale indivizilor ce compun elita.

Întrucât elita monopolistă *are* astfel de legături compensatorii cu societatea putem spune că acţiunea lor frizează absurdul şi este la limită socială, aceste elite fiind *incompetente social*.

Regimul *noii servituţi* (aservirea socială generalizată)

Sărăcia generalizată implică o puternică vulnerabilitate socială, instituind mecanismul generalizat al dependenţei individului de rând faţă de bunăvoinţa *proprietarilor de locuri de muncă* (atât din sectorul de stat cât şi din cel particular). Cel mai adesea aceşti "proprietari ai locurilor de muncă" au comportament discreţionar, fapt demonstrat de ignorarea criteriului competenţei profesionale în promovarea celor mai diverse ierarhii sociale. Fenomenul este la rândul lui evidenţiat de ineficienţă cronică a instituţiilor economice, politice etc. de după 1989.

La rândul său, patronul se transformă din *întreprinzător* (persoană socială autonomă, guvernată de principiile raţionalităţii instrumentale şi de criteriile eficienţei economice prin raţionalizarea muncii) în *posesor de afacere*. Afacerea devine un fel de prebendă, fiind recompensa acordată posesorului faţă de loialitatea sa faţă de o reţea politică (oligarhie) sau alta. Mediul de afaceri devine o imensă încrengătură de dependenţe personale, cu legislaţie încâlcită, confuză şi anticapitalistă, care încurajează menţinerea sistemului iraţional al controlului politic asupra mediului de afaceri. În statul demagogic, afacerea şi locul de muncă devin privilegii.

Subordonarea societăţii faţă de interesele elitelor monopoliste conduce la instaurarea unei servituţi sociale generalizate, mai ales atunci când

obţinerea unui loc de muncă acceptabil remunerat este aproape un privilegiu care obligă la prestarea unor servicii extracontractuale. Spre deosebire de capitalismul modern, întemeiat pe logica competenţei, capitalismul politic reclamă structurarea societăţii după un criteriu de tip feudal, acela al dependenţelor personale. Ineficienţa economică este o consecinţă natură a acestei stări de lucruri. Cea mai gravă consecinţă a ineficienţei economice este sărăcia generalizată, care devine astfel, şi ea, un rezultat natural al ordinii sociale denaturate. În acelaşi timp, elita se bucură de toate mijloacele moderne de exploatare a muncii (printr-o legislaţie *armonizată* cu Occidentul) şi de circulaţie monetară (prin liberalizarea pieţei monetare etc.). Ne reamintim de cele scrise de Gherea acum mai bine de o sută de ani despre neoiobăgie[29]:

> "Participarea la civilizaţia Apusului foloseşte la început numai claselor superioare; celor producătoare le face mai mult rău. … Când … vine noua formă de gospodărie, gospodăria bănească, şi grâul devenit marfă se vinde pe bani, nu mai există limită pentru exploatare, afară numai de limita pusă de însăşi natura puterilor iobagului [ţăranului]."

Întrucât această aservire generalizată survine după o alta, cea comunistă, tot atât de agresivă, presiunile acumulate în societatea românească vor avea, cu siguranţă, consecinţe nebănuite în viitor.

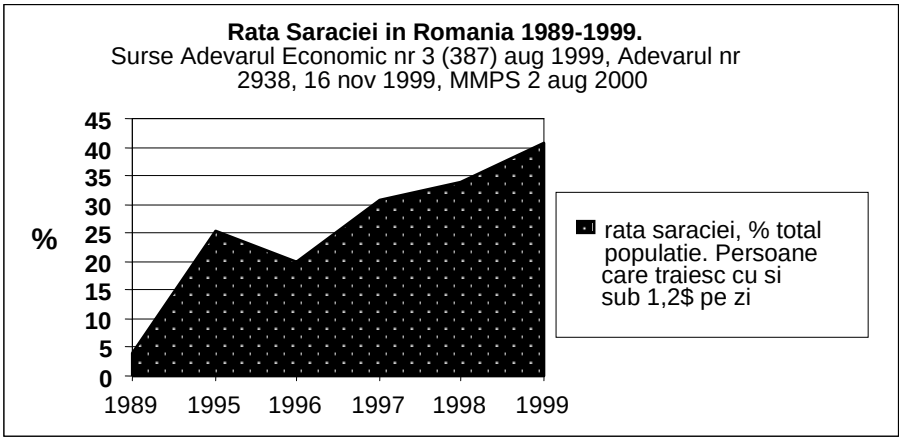

Acţiunea la limita socialităţii este inumană şi absurdă. Spunem că elitele monopoliste acţionează la limita socialităţii întrucât gesturile şi, mai cu

[29] După C. D. Gherea, în op. cit, p.33.

seamă, efectele acestora lor pun sub semnul întrebării însăşi caracterul social al acţiunilor lor, aflate în afara oricărei forme de solidaritate cu restul comunităţii. Cum putem interpreta altfel faptul că în numai câteva luni de guvernare rata sărăciei s-a dublat, iar consumurile de bază au scăzut de câteva ori?

Iată de pildă situaţia aprovizionării cu produse alimentare, aşa cum era ea în toamna anului 1997[30]:

> „Dacă în 1996 pe piaţa autohtonă s-au aflat peste 600.000 tone carne tăiată în abator şi aproape 150.000 produse din carne, în primele şase luni ale lui `97 producţia a scăzut dramatic. În ceea ce priveşte preparatele din carne, producţia scăzut de aproape cinci ori ... «În primul semestrul al anului în curs producţia s-a redus la mai puţin de jumătate faţă de cea a anului trecut, scăderile cele mai importante fiind înregistrate în sectorul privat al industrializării cărnii. Datele Comisiei Naţionale pentru statistică arată că în primele şase luni ale anului consumul individual de carne a fost de 7,3 kilograme, respectiv 1,4 kilograme preparate din carne, un calcul elementar arătând că românii îşi permit să mănânce şapte grame de mezeluri pe zi! În România există familii în care o bucată de salam apare pe masă doar la ocazii speciale», ne-a declarat Mihai Vişan, director executiv al Asociaţiei Întreprinderilor cu capital privat de Industrializare a Cărnii, ASIC."

Oligarhia de tip monopolist nu este interesată în organizarea muncii, în protecţia producţiei, şi nici în încurajarea investiţiilor şi a legilor stabile şi clare, după cum nu se manifestă responsabil nici pe scena politică.
Dincolo de dezindustrializarea forţată, neoservitutea practicată de elitele monopoliste se concretizează în blocajul cronic al capitalului autohton (blocajul financiar), în paralel cu vânzarea ieftină a capitalului fix naţional.

Pentru mase, acelaşi regim înseamnă atât eliminarea protecţiei sociale minimale existente în vechiul regim comunist cât şi amânarea la nesfârşit a avantajelor societăţii democratice. În acelaşi timp, forţa de muncă **nu are alte alternative de subzistenţă**, tocmai ca urmare a eşecului Reformei – *este legată de glie*. În ceea ce priveşte ansamblul economic, aceasta nu beneficiază nici de regimul industrial, nici de cel agrar, nicidecum de unul postindustrial. Societatea este aruncată într-un regim căruia elitele politice monopoliste îi spun *de tranziţie*, regim lipsit de legături suficient definite deopotrivă cu trecutul şi cu viitorul, în care sistemul de valori dominant este confuz şi mai

[30] Dragoş Mihail Toader, **Deoarece guvernanţii vor să falimenteze creşterea animalelor şi industrializarea cărnii, românii consumă doar 7 grame de mezeluri pe zi!**, în "Evenimentul Zilei", an VI, nr. 1632, 5 nov 1997, p.10

degrabă negativ - unde munca, compasiunea, competenţa şi interesul naţional sunt de dispreţuit.

Agresivitatea politică şi absurdul economic

Acţiunea la limita socialităţii este violentă. Mizeria socială constantă şi tot mai adâncă în numele unor *idealuri* fără legătură cu interesul public este rezultatul întrebuinţării violenţei ca principiu de structurare socială la scară unei întregi societăţi, fapt fără precedent în Europa civilizată contemporană. Violenţa politică dată de sărăcirea abruptă şi de lichidarea administrativă a economiei consacră situarea acestor elite în afara intereselor societăţii româneşti.

Ajungem astfel la rolul de agresor politic al elitelor monopoliste faţă de propria societate, inclusiv în raport cu interesele statului român.

Noţiunea de *agresivitate politică*, sau de *violenţă politică* nu se referă la confiscarea societăţii de către stat, cum am putea crede la prima vedere. Este vorba mai degrabă, de distrugerea societăţii şi a statului de către şi prin **dictatura clasei politice asupra statului şi asupra societăţii.** Agresivitatea politică marchează în acest fel ruptura definitivă dintre grupurile de la putere şi restul societăţii. Spunem că clasa politică dictează inclusiv statului, adică îşi orientează acţiunea împotriva acestuia, încât statul este pe punctul de a înceta să-şi mai exercite autoritatea asupra teritoriului naţional şi să mai menţină armonia socială. Problema are relevanţă geopolitică întrucât slăbirea statului român antrenează modificări ale ierarhiei puterilor regionale şi slăbirea şanselor societăţii româneşti în competiţia internaţională pentru dezvoltare.

Absurdul apare prin separarea intereselor clasei politice, de acelea ale societăţii şi statului: societatea ajunge să fie reprezentată de indivizi care nu o reprezintă, statul ajunge să slujească unor indivizi care nu îl servesc. Absurdul economic este expresia lipsei de raţionalitate a acţiunii elitelor şi se referă la apariţia unor fenomene socio-economice groteşti, am spune chiar *mutante,* cum ar fi *blocajul financiar* – statul, dator către el însuşi, îşi blochează aparatul productiv; *moneda perversă* – din mijloc de circulaţie economică moneda devine instrument de prelevare prădalnică, prin sistemul de impozite, şi de blocaj financiar, prin regimul dobânzilor; *antieconomia* – economia devine un mecanism de pauperizare, de dezvoltare a subdezvoltării etc.

Actorii regimului noii servituţi

Am arătat mai sus că în regimul noii servituţi, unde masele sunt salahorizate prin salarii de mizerie iar piaţa forţei de muncă devine o iluzie pentru cei mai mulţi, elitele se manifestă ca agresori ai societăţii.

Singura preocupare a oligarhiei monopoliste este puterea. Aceasta fiind singura preocupare, sentimentul răspunderii în faţa comunităţii dispare. Prin aceasta, spre deosebire de elitele organice, *normale*, care distribuie puterea *în* societate, elitele monopoliste acţionează *în afară* de societate, *asupra* acesteia.

În afara degradării nivelului de trai, dintre elementele care au făcut obiectul acţiunii politice de acest tip şi care, în consecinţă, au avut cel mai mult de suferit, enumerăm:

- politica integraţionistă dusă la extrem, indiferent de costuri;
- lipsa unor concepţii coerente cu privire la reformă, în ansamblul ei;
- prăbuşirea agriculturii, în special a zootehniei;
- reaprinderea ciclică a inflaţiei galopante;
- restrângerea drastică a investiţiilor ş.a.

Tipul de raţionalitate. Absurdul

Violenţa politică se încadrează, aşadar, foarte greu într-unul din tipurile de raţionalitate socială identificate de Max Weber, şi aceasta pentru că violenţa politică examinată ca acţiune socială este socială numai parţial, întrucât în cadrul acestui tip de acţiune actorul nu ţine cont de ceilalţi decât pentru a-i exploata.

Din acest punct de vedere orientarea acţiunii elitelor monopoliste în raport cu societatea românească nu poate fi:

- *instrumental-raţională*, bazată pe calcul, previziune, pe ierarhia competenţelor, pe principiul remunerării salariale, lucru probat de faptul că nici una din guvernările postdecembriste nu a avut o strategie coerentă cu privire la politica de reforme şi cu atât mai puţin în ceea ce priveşte aplicarea acesteia. Criza economică prelungită, alături de măsurile contradictorii de la nivelul factorilor de decizie sunt o dovadă în acest sens.
- *raţională de valoare*, întrucât nu promovează un sistem de conduite centrat pe credinţă. Cea mai des citată prioritate naţională, de pildă, a fost şi este integrarea euroatlantică de unde deducem că, în vederile clasei politice, aceasta este o valoare, adică un mijloc de orientare a acţiunii politice. Chestiunea este însă lipsită de substanţa raţionalităţii de valoare întrucât practicile politice motivate astfel se situează la limita democraţiei, valoare subsidiară integrării. Vezi în acest sens guvernarea prin

ordonanţe de urgenţă – cu deosebire cazul guvernării Ciorbea, despre care s-a spus că reprezintă „izbânda forţelor cu adevărat democratice" din noiembrie 1996.

- *de tip tradiţional*. Politicile aplicate poporului român s-au făcut în dispreţul total al valorilor tradiţionale româneşti. Acest lucru este vizibil dacă luăm în considerare numai degradarea dincolo de orice închipuire a conţinutului manualelor şcolare de istorie şi literatură.
- *afectivă*, căci o dirijează cinismul[31] intrinsec orientării violente a actului politic. Nu demult, unul din principalii responsabili din Televiziunea Naţională, simpatizant fervent, dacă nu slujitor de-a dreptul al puterii politice instaurate în 1996, declara cu privire la masele ce urmează să fie *baleiate* de mesajul TVR: "… naţiunea română nu este naţiune… Motivele sunt două: analfabetismul şi … realizarea României Mari! … Din acest punct de vedere naţionalismul românilor este fals şi periculos …" (Alina Mungiu în "Jurnalul Naţional" nr. 821, 8 februarie 1996, p3.) În aceste condiţii, când elitele dispreţuiesc până la spulberare identitatea celor care îi ţin la putere, nu vedem cum ar fi posibilă o relaţie de tip afectiv sau tradiţional între acestea.

Violenţa politică, ca tip de acţiune socială în fapt, de natură *aproape antisocială* este, precum vedem, imposibil de analizat prin prisma tipurilor recunoscute de raţionalitate socială, consacrate de sociologia clasică. Dată fiind lipsa de raţionalitate a actului politic de această factură, suntem nevoiţi să constatăm caracterul absurd şi imoral al acestuia[32]. Actul politic devine astfel *anti*social*, anti*economic, *anti*cultural*, anti*naţional.

[31] La puţin timp după ce a ajuns ministru de finanţe, ţărănistul Mircea Ciumara declara că nu ar fi o problemă deosebită sacrificarea din motive bugetare a unui număr oarecare ("1000") de români aflaţi pe paturile spitalelor.

[32] Discutăm despre caracterul *absurd* al acţiunii elitelor în raport cu societatea de pe urma căreia se întreţin. Acţiunea elitelor îşi pierde, evident, caracterul absurd de îndată ce avem în vedere *funcţia de aservire* de către acestea a societăţii pe care o conduc şi vis-a-vis de interesele grupurilor de interese străine pe care le reprezintă sau pe care le susţin.

Antieconomia

***Antieconomia* este acţiunea economică situată în afara moralei**. Spre deosebire de acţiunea economică normală, care uneşte oamenii (este morală) prin procesul de producţie, de schimb etc., antieconomia este doar un mecanism spoliator. Raţionalitatea acesteia este inversată, apetitul pentru utilităţi manifestându-se prin distrugerea acestora.

Logica locurilor de muncă este subordonarea aproape totală a salariatului intereselor obscure şi relativ iraţionale ale unui management fără respect faţă de fiinţa umană, unde individul este încurajat să se dezvolte în latura detestabilă a caracterului său. Explicaţia este puţinătatea locurilor de muncă bine remunerate în contextul unei economii sufocate de impozite şi de presiuni macroeconomice externe. Principalele abilităţi cerute pentru intrarea în sistem sunt de tip speculativ, care supun forţa de muncă unui stres moral şi psihologic greu de suportat, cu costuri dificil de prevăzut asupra sănătăţii salariaţilor pe termen lung. Este aici procesul *selecţiei negative* al valorilor, descris acum aproape 150 de ani de Eminescu. Forţa noului capital, purtător de noi tehnici de management şi de producţie, este purtător în România de un straniu proces de selecţie negativă a aptitudinilor social-morale.

Revenind la chestiunea antieconomiei ca fenomen general, reţinem că îmbogăţirea capătă proporţii ridicole şi monstruoase în acelaşi timp. Procesul este ridicol pentru că de pe urma afacerilor oneroase – legate în special de privatizarea întreprinderilor, noii îmbogăţiţi acumulează valori nesemnificative din punctul de vedere al poziţiei ţării pe arena internaţională. El este monstruos pentru că de pe urma lui milioane de oameni ajung brusc în sărăcie, iar ţara pierde industrii întregi.

O bună ilustrare în acest sens este modul în care se desfăşoară, în special în perioada 1996-2000, procesul de privatizare prin vânzări în afara oricăror consideraţii raţionale privind preţul, prin lichidări şi prin disponibilizări luate pe criterii administrative. Chestiunea este reflectată de *filosofia* guvernanţilor în decizia de vânzare a unor întreprinderi:

> "Un criteriu foarte important pentru cumpărarea unei întreprinderi într-o economie de piaţă este raportul între preţ şi profitul anual pe care îl aduce întreprinderea. Aşa cum recunoştea recent şi vicepreşedintele FPS, Bogdan Baltazar, acest raport depăşeşte 20 în SUA, se situează între 12 şi 15 în ţările cu o economie de piaţă «aşezată» şi este de circa 7 pentru *o ţară ca România* [s.n.]. O serie de specialişti din FPS au încercat să ne explice că acest criteriu [al unui raport mai mare de 7] nu poate fi aplicat la noi, că cifrele nu sunt relevante etc. Practica infirmă aceste opinii. Obţinerea unui raport mai bun de 7, ţinând cont de rezultatele pe ultimii trei ani, s-a realizat sau a fost pe aproape [a se realiza] la vânzarea fabricilor de ciment

«Romcim» (80 milioane dolari preţ net[33] şi 7,1 milioane dolari profit mediu anual) şi «Casial» (20 milioane preţ neţ şi 3,4 milioane dolari profit mediu anual) şi la «Oţelinox» (18 milioane de dolari preţ net şi 2,9 milioane dolari profit mediu anual). În aceste cazuri, preţul de vânzare a «transpirat» destul de repede, fiind chiar explicat pe înţelesul tuturor de însuşi preşedintele FPS. … Când a fost vorba însă de întreprinderi ceva mai mici dar foarte profitabile, lucrurile s-au schimbat, fiind invocat secretul tranzacţiei. Din datele pe care le deţinem, privatizările de la «Policolor», «Arctic» şi «Ductil» au fost dezastruoase pentru statul român. Preţul net la toate aceste trei întreprinderi a fost sub 10 milioane de dolari. Or, media profitului anual la aceste întreprinderi se prezintă astfel: Policolor, 7,5 milioane dolari; Arctic, 8,5 milioane dolari; Ductil, 7,1 milioane dolari. Se observă uşor că preţul net plătit poate fi recuperat foarte uşor, în circa doi ani, ţinând cont şi de impozitul pe profit. Practic, pentru statul român era mai avantajos să păstreze aceste întreprinderi. Dacă nu era bun managementul, aşa cum s-a spus de nenumărate ori, trebuia pus un manager privat, firmă românească sau străină. Surprinzător sau nu, străinii care au cumpărat întreprinderile menţionate nu au schimbat manageri. …"[34]

În acelaşi context sunt relevante şi relaţiile elitelor monopoliste cu organismele financiare internaţionale.

Astfel, în preajma alocării unei tranşe de împrumut de 86 milioane de dolari (!)**[35]**, negociatorul şef al Fondului Monetar Internaţional pentru România a declarat agenţiei Reuter, preluat de ziarul "Adevărul"**[36]**:

"«Reforma din România, mai mult decât în oricare altă ţară din regiune, *va trebui* [s.n.] să înceapă cu închiderea sau reducerea activităţii unor întreprinderi.» … Poul Thomsen a refuzat însă să exprime vreo opinie asupra şanselor ca banii respectivi să ne fie acordaţi. …«Este o decizie care va fi luată de conducerea FMI, a precizat el, adăugând că se aşteaptă ca forul respectiv «să primească

33 "Precizăm că preţul net este suma vărsată efectiv statului român după returnarea a 60% din bani către întreprinderea vândută, conform legii."

34 Dan Cristian, **Privatizările lui Sorin Dimitriu. FPS a vândut întreprinderi mult sub valoarea reală**, în "Evenimentul Zilei", nr. 1638 din 12 noiembrie 1997, p.11

35 Sumă de dimensiuni ridicole în raport cu necesităţile unui stat de dimensiunile României, penibilă prin raportare la comportamentul guvernelor CDR faţă de responsabilii FMI şi tragică, având în vedere sacrificiile impuse pentru eliberarea ei.

36 **FMI, îşi reafirmă sprijinul pentru restructurarea prin lichidare**, în "Adevărul", nr. 2268, 5 septembrie 1997, p.5

accentul pe reforma în industria grea şi energointensivă ca pe un semnal pozitiv.»"

"Acordul ASAL, încheiat de Guvernul Ciorbea cu Banca Mondială, prevede liberalizarea preţurilor şi reducerea taxelor vamale [pentru produsele agricole] până la un nivel mediu de 27 la sută[37]. Nivelul maxim al acestor taxe – 60 la sută – se aplică la carnea de porc şi de pasăre. Cel puţin 20 de complexuri zootehnice trebuie lichidate, conform ASAL.

Campania de primăvară se subvenţionează prin acordarea unor credite în valoare totală de 550 miliarde lei, cu dobândă de 80%; … Agricultura românească va primi de la Banca Mondială un împrumut de 200 milioane $, în mai multe tranşe."[38]

Nefiind preocupate de raţionalizarea muncii, elitele monopoliste debilitează munca naţională prin lichidarea bazei productive a societăţii. Munca este de-raţionalizată prin intervenţia excesivă a politicilor fiscale. Astfel, prin impozitele foarte mari şi prin lipsa de finalitate economică a orientării acestora sunt descurajate investiţiile, creditul, tehnologia, creşterea productivităţii şi preocupările pentru protejarea mediului, adică tocmai formarea Produsului Intern Brut. Numim aceste politici şi practici de guvernare *antieconomie*. Pe cuprinsul ei au loc practici devastatoare privind **dezorganizarea, distrugerea forţelor productive şi dezagregarea raţiunii economice** Iar o situaţie dintre cele mai cumplite în agricultură:

"După calculele Institutului de Economie Agrară rezultă că din cauza fărâmiţării şi parcelării terenurilor arabile, numai în campania agricolă din primăvara acestui an [1996] s-a consumat ineficient, în principal prin mersul în gol, aproape 15 mii tone de carburanţi şi 4 milioane de ore-om, ceea ce înseamnă o cheltuială neproductivă de circa 115 miliarde lei [de comparat cu valoarea subvenţiei pe 1997 de 500 miliarde lei], care se reflectă apoi în creşterea costurilor produselor agricole. Dacă estimăm aceleaşi cheltuieli neproductive şi pentru campania de vară şi pentru cea de toamnă, rezultă că, în total pe an se cheltuiesc circa 350 miliarde lei din cauza fărâmiţării suprafeţelor agricole. ….

[37] Foarte curioasă această cerinţă. În Ungaria, statul subvenţionează cu până la 60% producţia agricolă de export, indiferent de natura acesteia (vegetală sau animală), la care se mai adaugă o politică de impozitare specială favorabilă operaţiunilor respective de export.

[38] Valentin Gros, **Agricultura românească a lăsat garda jos în faţa concurenţei străine**, în "Libertatea", nr. 2088, 18 aprilie 1997, p.8.

> Scăderea producţiei agricole din ţara noastră ca urmare a fărâmiţării poate fi evaluată la circa 3 milioane tone cereale, ceea ce ar reprezenta circa 1000 miliarde lei. …."[39]

Vom prezenta succint în cele ce urmează efectele politicilor oligarhiei monopoliste pe două din direcţiile sale de acţiune (absurdul economic şi deteriorarea geoeconomică):

1. **Dimensiunea absurdului economico-social**, fenomen concretizat în mizeria materială a celei mai mari părţi a societăţii şi
2. **Dimensiunea geoeconomică,** marcată de slăbirea dramatică a poziţiei economice şi implicit geopolitice a statului român în regiune.

Fenomenele destructurante aflate în desfăşurare pe aceste dimensiuni pot fi ilustrate după cum urmează:

Problema reală	Absurdul economic
Stabilirea punctului de echilibru al preţurilor şi al valorii muncii, premisă a dinamicii economice normale, **prin armonizarea cererii şi ofertei**. Cum alt operator semnificativ în economia românească nu este decât statul român, sarcina acţiunilor de revigorare a cererii, în special a cererii productive din lanţul industrial revine statului şi, implicit clasei politice. Unul dintre elementele cheie de care depinde relansarea economică este preţul energiei.	**Guvernanţii *fixează* preţul fundamental al energiei** la o valoare care măreşte blocajul financiar al producătorilor[40]. Consumul de energie scade în România fără a se produce reorientarea producţiei şi creşterea satisfacţiei consumatorului (satisfacţia economică). Puterea politică *părăseşte* economia, prin lipsa unor programe coerente *după ce intervine, fixând arbitrar*, în folosul aparent şi oricum insuficient al RENEL, preţul energiei. **Slăbirea geoeconomică a ţării** Guvernanţii reuşesc cu acest prilej să întârzie *în principiu*, relansarea economică prin perturbarea mecanismelor economice de

[39] dr. Traian Lazăr, directorul Institutului de Economie Agrară - ASAS, **Fărâmiţarea suprafeţelor agricole, ca factor de criză**, în "Adevărul economic", nr.35, 30 aug-5 sept.1996, p.10.

[40] Elena Pârvu, **O dezvăluire senzaţională a prof.dr.ing Aurel Leca, preşedintele RENEL "Preţul energiei nu este cel real, ci cel impus de Banca Mondială şi Guvern"**, în "Adevărul Economic", nr. 25 (275), 20-26 iunie 1997, p.8. Astfel, preţul energiei RENEL depăşeşte alte preţuri europene (Germania, Franţa) cu 10-15 dolari pe megawatt / oră, ibidem.

autoreglare dintre cerere şi ofertă. Astfel, formarea şi funcţionarea mecanismelor pieţei sunt împiedicate să se manifeste ca urmare a intervenţiei directe a statului.
Fixarea preţului energiei *în dolari* marchează *redolarizarea economiei* şi astfel, perturbarea relaţiilor dintre cere şi ofertă *în* România. **Astfel, în loc să se limiteze la a influenţa economia românească, preţul mondial *îi determină evoluţiile*.** Favorizând acest proces nefiresc, statul român încetează, implicit, a mai acţiona suveran în raport cu propria economie.

Problema reală

Constituirea unei monede, **aptă să susţină progresul economic** prin relansarea investiţiilor, prin încurajarea circulaţiei valorilor produse în societate.

Absurdul economic

Operarea cu moneda într-o manieră cel puţin neeconomică, dacă nu antieconomică. Moneda devine *antimonedă*, adică **mijloc de blocare a circuitului economic** prin politica bancară a dobânzilor, a acordării creditelor, prin politicile fiscale de impozitare şi de investiţii, de dirijare în ansamblu a efortului financiar naţional. Din funcţia circulatorie a monedei nu a mai rămas decât aspectul pervertit al acesteia, adică satisfacerea intereselor de status ale grupurilor cu **acces în virtutea funcţiei la monedă**. Statul a abandonat rolul său de motor economic prin atrofierea până la anulare a programelor de investiţii şi prin distrugerea prin abandon a celor în curs. În lipsa investiţiilor şi a accesului eficient la credite, în mai puţin de un an de guvernare CDR, circa 50% din micile întreprinderi au fost lichidate.

	Slăbirea geoeconomică a ţării Este lesne de înţeles că, în condiţiile în care economia naţională este blocată, prin disfuncţiile de la nivelul circulaţiei creditului, puterea statului în raporturile sale regionale este din capul locului lipsită de substanţă.
Problema reală Calmarea dinamicii inflaţioniste prin restructurarea producţiei, prin punerea în acord a cetăţeanului producător cu calitatea aceluiaşi cetăţean de a fi *consumator*.	Absurdul economic Inflaţia este pusă pe seama cetăţeanului consumator, în condiţiile în care puseul inflaţionist declanşat ca urmare a stabilirii preţului de referinţă al economiei naţionale (preţul energiei) *în afara* acesteia nu a fost urmat de politici adecvate de restructurare, de re*facere* economică, ci de *lichidare* a producătorilor, fapt ilustrat de concepţia "ministrului Industriei şi Comerţului, Călin Popescu Tăriceanu, [care] a declarat luni, că principala cauză a creşterii ratei inflaţiei o constituie indexările salariale." ("Adevărul" nr.2326, 11 nov.1997).
	Slăbirea geoeconomică a ţării Atât timp cât sarcina relansării producţiei stă în reducerea puterii de consum a cetăţeanului producător, şansa României de integrare în sistemul mondial constă, în cel mai fericit caz, în transformarea României într-o economie de export, cu toate riscurile ce decurg de aici (atrofierea pieţei interne, instabilitate politică etc.). Aceasta întrucât politică bazată pe sacrificiul constant al puterii de cumpărare nu creează suficientă forţă de consum internă. Iar o ţară cu o piaţă de consum internă slăbită nu va putea avea decât o eficacitate redusă

Problema reală

Refacerea agriculturii ca principală ramură a economiei naţionale. Fără sprijinul legislativ şi logistic al statului, acest lucru este imposibil.

în competiţia politică internaţională.

Absurdul economic şi slăbirea geoeconomică a ţării.

Fără a recurge la alte comentarii, modul în care clasa politică a înţeles să chestiunea "refacerii agriculturii", este ilustrată de următoarea situaţie:

"Pentru anul 1995, statul a rămas dator producătorilor din sfera agriculturii şi industriei alimentare 380 miliarde lei. La această datorie se adaugă alte 395 miliarde lei, reprezentând fondurile speciale destinate compensării efectelor calamităţilor din primăvara şi vara lui '95, bani care la rândul lor nu au fost primiţi de agricultori. După cum se vede, cu 775 miliarde lei restanţă de plată, Guvernul nu are nici un drept în a afirma că susţine agricultura. … vedem că, de fapt, statul este susţinut de agricultură şi de industria alimentară"[41].

"De când România a devenit membră CEFTA, în ţară au început să curgă mari cantităţi de carne de pasăre şi făină din ţările cu care acum ne-am «întovărăşit». Declaraţiile vamale acceptate, preţurile declarate sunt unele nu mincinoase, ci menite să distrugă producătorii autohtoni. … Mai mult, în timp ce agricultorii din România sunt subvenţionaţi cu 8 la sută din cheltuielile necesare cultivării unui hectar (127.000 lei valoarea cuponului), în Ungaria producătorii primesc 40 la sută subvenţie şi 28 la sută primă pentru export. Cum poate face concurenţă agricultorul român,

[41] Ada Ştefan, **În România, producătorii subvenţionează statul şi nu invers**, în "România Liberă", nr.1765, 18 ian.1996, p1, s.n.

care ia credite cu dobânzi de 70 la sută, celui din Ungaria, care primeşte subvenţii egale cu dobânzile plătite de plugarul de pe malurile Dunării…?"[42]

Elitele organice

După analiza critică a păturii superpuse şi a oligarhiei monopoliste se poate contura deja un model al elitelor organice. Pe lângă studiile consacrate ale lui Vilfredo Pareto şi Gaetano Mosca şi ale altor sociologi occidentali, scrierile autorilor români, de la Mihai Eminescu – la sfârşitul secolului al XIX-lea, la Petre Ţuţea – la sfârşitul mileniului al doilea, constituie baza pentru teoria elitelor organice.

Principiile generale ale teoriei elitelor organice. Conceptul de naţiune

> "O clasă socială ca şi orice grup social nu pot fi un scop în sine; ea nu poate fi decât un instrument în serviciul ţelurilor supreme pe care le urmăreşte naţiunea, singura entitate-scop.
>
> Scopul e naţiunea, afirmarea conştiinţei ei, sporirea puterii şi independenţei ei, întregirea ei într-un singur tot şi dezvoltarea tuturor virtualităţilor cuprinse în uriaşa personalitate colectivă pe care ea o formează." (Manoilescu, f.a., p.57)

Definiţie. Caracterul organic

Elitele organice sunt corpul social constituit din indivizii cu cele mai bune abilităţi în domeniul lor activitate. Elitele organice încurajează mecanismul împrospătării lor (al circulaţiei elitelor) pe principiul meritului în raport cu interesul public. Totodată, **caracterul organic decurge din faptul că acţiunea lor este sursă de solidaritate socială.** Din toate acestea rezultă că elitele organice sunt morale. Datorită acestui fapt, ele sunt **sursă de solidaritate naţională.**

[42] Mihai Vişoiu, **CEFTA pune pe butuci ce-a mai rămas din agricultura şi zootehnia românească**, în "Adevărul", nr.2325, 11 nov.1997, p.6

Naţiunea este conceptul central în studiile româneşti consacrate dezvoltării. Aceasta pentru că societatea se dezvoltă ca şi concept colectiv, în urma unui efort colectiv. Societatea, naţiunea, nu sunt o sumă de interese individuale ci o reţea de legături interpersonale, unde interesul individual prosperă sub umbrela succesului colectiv. Cea mai bună ilustrare în acest sens este conceptul de piaţă internă – concept colectiv, fără de care nu poate exista nici întreprinzători moderni şi salarii interne ridicate. Iată mai jos definiţia naţiunii dată de Mircea Vulcănescu:

> "Ceea ce constituie un neam este o realitate care stă la încheietura metafizicii cu istoria, o unitate de soartă, de destin în timp, unitate pentru care pământ, sânge, trecut, lege, limbă, datini, obicei, cuget, credinţă, virtute, muncă, aşezăminte, port, dureri, bucurii şi semne de trăire laolaltă, stăpâniri şi asupriri alcătuiesc doar chezăşii, semne de recunoaştere, peceţi, temeiuri. … *Actual* [s.a.], neamul nostru nu este decât în ceea ce vom fi noi în stare să facem din el." (Vulcănescu: 1991, 15).

Principiul integrării funcţionale

Condiţia ca elitele să poată fi sursă de solidaritate naţională o constituie integrarea funcţională (morală) în societate. Elita care se *separă* de masa care o întreţine nu poate fi organică şi nicidecum sursă de solidaritate colectivă.

Cercul manifestărilor elitelor trebuie să fie în concordanţă cu dezideratul naţiunii de a se realiza "cât mai credincios pe sine, de a-şi exprima puterea de muncă şi de creaţie, [astfel încât] să ajungă la o formulă proprie de cultură şi deci de aşezare şi manifestare specifice înlăuntrul civilizaţiei universale." (Gusti, p.8) De asemenea, accesul colectivităţii la propriile sale resurse, prin intermediul elitelor, trebuie să aibă loc în aşa fel încât "să [îi] asigure o cât mai mare forţă şi o cât mai mare independenţă faţă de celelalte naţiuni." (idem).

Elitele organice sunt elementele cu abilităţi superioare din societate, cu poziţie de control direct (economic, politic) sau indirect (ideologic, cultural) asupra resurselor societăţii (materiale şi psihologice). Acestea utilizează mijloacele de control pe care le au la dispoziţie pentru a integra **funcţional** resursele în sistemul social.

Integrarea funcţională a elitelor denotă concordanţa dintre statutul şi rolul al acestora. Astfel, la elitele organice se poate constata echivalenţa dintre **ceea ce societatea aşteaptă de la ele** (rol) **şi ceea ce ele pretind de la societate**(status). Această concordanţă nu este altceva decât respectarea legii compensaţiei.

Teoria elitelor organice

> "… Numai elitele înălţate prin muncă, adică cele care produc «înlesniri de civilizaţiune» popoarelor, se înalţă cu adevărat la rangul de factor de direcţionare istorică a popoarelor." (Eminescu apud Bădescu, 1994, p.232)

> "În viziunea lui Eminescu, de îndată ce «omul superior» s-a rupt de marea masă, ascensiunea morală şi intelectuală încetează, este compromisă. Omul de elită nu se poate înălţa pe sine, decât ori sub formă *morală* împreună cu marea masă, ori sub formă *imorală* (sau amorală), fără masa socială, prin simplă superpunere şi prin *parazitarea* muncii acesteia …, atunci societăţile merg spre semibarbarie, adică spre mizerie, declasare socială şi degenerare etnică. Axul antropologic al unei societăţi, aşadar, îl constituie oamenii de caracter, nu inteligenţele." (Bădescu, 1994, p.222)

În afară de cele două principii axiomatice ale elitelor organice (organicitatea şi funcţionalitatea), teoria elitelor organice mai conţine următoarele propoziţii generale:

- **Elitele organice se încadrează în definiţia clasică paretiană a elitelor**: "§2031. Formons donc une classe de ceux qui ont les indices plus élevés dans la branche où ils déploient leur activité, et donnons à cette classe le nom d'*élite* [s.a.]."[43]
- **Elitele organice se supun legii compensaţiei muncii în raporturile cu restul societăţii**. "«Compensaţia – scrie Eminescu – nu se dă de către o clasă sau un om decât prin muncă intelectuală sau muşchiulară. Munca muşchiulară constă în producerea de obiecte de utilitate necontestată, cea intelectuală în facilitarea producerii acestor obiecte…»"[44].
- **Circulaţia elitelor este cea de a doua lege importantă după aceea a compensaţiei, căreia elitele organice i se supun**. Prin aceasta se păstrează contactul permanent cu comunitatea. Circulaţia elitelor este condiţia prezervării caracterului *organic* al acestora. Precizăm că în cazul societăţilor dominate de elite monopoliste, dincolo de zona ocupată de acestea, subzistă, în fiecare domeniu de activitate, o zonă în care se

[43] ibidem, p.1297.
[44] Mihai Eminescu apud Ilie Bădescu, **Sociologia eminesciană**, Ed. Porto Franco, Galaţi, 1994, p.124

formează elite organice, ca urmare a procesului natural de decantare a valorilor. Şansa existenţei lor este dată, în mod paradoxal, chiar de existenţa elitelor monopoliste, ca o consecinţă a înstrăinării acestora de problemele reale. Existenţa stratului elitelor organice în regimul elitelor monopoliste este dovedită de funcţionarea, chiar şi la regim redus, a principalelor instituţii şi sectoare economice.

- Unul dintre cele mai precise indicii cu privire la caracterul elitelor este tipul lor de acţiune **în situaţii de criză. Elitele organice îndrumă într-o formulă sau alta masele spre soluţia, sau ce pare a fi o soluţie, derivată dintr-un sistem de valori în care aceste elite cred şi pentru care sunt în stare să-şi dea viaţa**. Astfel, elitele organice se arată competente în raport cu valorile societăţii, ce trebuie regăsite, reinventate sau descoperite, la un moment dat. Setul respectiv de valori este orientat în favoarea comunităţii şi nu în dispreţul acesteia.
- Oricare ar fi valorile în care o elită organică crede, într-o manieră mai mult sau mai puţin omogenă, o valoare comună diferitelor segmente ale acesteia este *instituţia*. **Elitele organice cred în instituţii**: în Statul aflat în slujba cetăţenilor, în Biserică, în Armată, în Tradiţii, în Familie, în Şcoală etc. Numai prin dezvoltarea şi organizarea instituţională a unei societăţi se poate încuraja dezvoltarea acesteia. De altfel, ca piese de rezistenţă ale societăţii, acestea sunt primele ţinte ale păturilor superpuse sau a elitelor monopoliste.
- **Elitele organice sunt preocupate de raţionalizarea muncii** (sau de organizarea muncii, cum spune Mihail Manoilescu). Ele se îngrijesc de integrarea funcţională a diferitelor instituţii şi sectoare sociale, economice, politice. Elitele organice reuşesc nu numai să conserve achiziţiile de civilizaţie deja dobândite, dar contribuie şi la ridicarea societăţii în ansamblul ei[45]. În societăţile înapoiate ele îşi asumă astfel, concomitent, cele două funcţii ale dezvoltării identificate de Hirschman – funcţia creşterii economice şi cea a redistribuţiei pozitive a veniturilor (funcţia de egalizare a şanselor pentru toţi membrii societăţii).

Aşa cum a prefigurat şi Max Weber în teoria sa asupra elitelor, cu privire la constituirea elitei din rândul celor *aleşi* prin muncă (de unde şi importanţa vocaţiei – semnul că eşti ales de Dumnezeu), apariţia elitelor organice poate fi anunţată cu ajutorul ***semnelor***. Elitele organice nu sunt apariţii programate, după cum nici temperamentul, ca trăsătură psihosocială individuală, nu poate fi controlat. Putem însă vorbi de condiţii politico-sociale care pot încuraja sau bloca apariţia elitelor organice. În acelaşi timp,

[45] Mihail Manoilescu, **Rostul şi destinul burgheziei româneşti**, Cugetarea-G. Delafras, Bucureşti, f.a., p.117.

prezenţa elitelor organice poate fi anunţată prin *semne* –ale hărăzirii acelei grupări, ale menirii sale. *Semnele* sunt acele fapte, manifestări speciale (excepţionale, am putea zice) care ne anunţă (grăiesc prin ele însele) apariţia unei grupări excepţionale.

Manifestările în cadrul procesului de selecţie (ascensiunea spre poziţiile de vârf din societate) sunt, aşadar, cu totul speciale. Doar anumite *fapte* sunt de natură să propulseze individul în categoria elitelor organice. Acestea *semn*alează caracterul excepţional al individului.

Odată trecute de etapa selecţiei, elitele organice **acţionează** într-un mod specific (conduita în rolul de elită). Tipul general de acţiune al elitei organice este *opera* cu rezonanţă colectivă. Membrii acesteia nu cad în derizoriul dorinţelor individuale, ci îşi dirijează conduita în virtutea interesului general. Opera este categoria în care se încadrează faptele cu rezonanţă colectivă (utilitate pentru colectivitate).

Dacă *semnele* anunţă apariţia noilor elite, *manifestările* şi *acţiunile* marchează formarea şi implicarea acestora în concretul social. Elita poate eşua fie în procesul formării sale – la nivelul manifestărilor sale incipiente - fie în cursul acţiunilor din perioada maturităţii. *Semnele* pot fi astfel anulate prin *corupere*a lor de către presiunile exercitate de către un context social, politic nefavorabil, în aşa fel încât cei ce-ar fi fost să formeze elita organică rămân o simplă şi tristă promisiune.

1. Semnele harului (al elitelor dăruite): caracterul şi vocaţia

Care sunt *semnele*, indiciile apariţiei elitelor organice? Vom constata că acestea sunt, pe rând, caracterul, harul, vocaţia şi conduita morală.

I. Şansa colectivităţilor în istorie constă în apariţia un corp de conducere cu abilităţi sociale superioare în toate domeniile. Cea mai importantă dintre acestea este **caracterul**, adică persistenţa în proiect, cu asumarea dezinteresată a tuturor riscurilor implicate. Oamenii de caracter îşi asumă, indiferent de costuri, probleme ce depăşesc interesul lor imediat şi care privesc îmbunătăţirea situaţiei celorlalţi. Acest corpus social va influenţa implicit performanţa socială prin puterea exemplului şi prin spiritul de ordine. Persistenţa în proiect, asumarea dezinteresată a interesului public şi puterea exemplului sunt trei dintre elementele care definesc elitele *de caracter*. "Propoziţia antropologică de bază a lui Eminescu este înscrisă în Mss. 2 262, 42v. «În fiecare om Universul s-opinteşte.» «Omul e o-ntrebare? Fiecare om e o-ntrebare pusă din nou spiritului Universului?» (Fragm. p.76). Forţa pe care se reazemă această «opintire» este caracterul. … «Între caracter şi inteligenţă n-ar trebui să existe alegere. Inteligenţe

se găsesc foarte adese – caractere foarte arare» (Mss. 2 254, 390v, Fragm., şi Mss 2269)". (apud I. Bădescu, 1994, p.219)

Semnificaţia sociologică a caracterului este clar explicitată de Rădulescu Motru: caracterul este premisa realizării faptelor de care "o societate are nevoie pentru a-şi asigura viitorul său." (Motru, p.355) Numai oamenii de caracter sunt capabili să-şi exprime acţiunea în formule utile pentru colectivitate, care să depăşească cercul strâmt al interesului individual.

II. O altă premisă a existenţei elitelor organice este, cum scria Petre Ţuţea, **harul,** harul social, politic, economic, militar, cultural al neamului. Nu putem da o definiţie a harului. Această calitate primară indispensabilă pentru elitele organice este încă şi mai puţin exprimabilă decât **caracterul**. Ştim doar că el se traduce prin situarea elitelor (românește în acest caz) "între Dumnezeu şi neamul românesc." (cf. Ţuţea, p.336). Oricine se mişcă între aceste coordonate va avea resursele morale să nu confunde interesul de grup-partid (obiectiv: "supravieţuirea coaliţiei" – cum credea un consilier prezidenţial în septembrie 1998) cu interesul naţional. **Harul este menirea dăruită** individului de către Dumnezeu în raport cu imperativul ajutorării celorlalţi. Poate că unul din semnele harului, adică ale alegerii omului hărăzit, al unei meniri, este **vocaţia**.

III. **Vocaţia** – prin raportare la har, **vocaţia este asumarea harului, conştientizarea darului divin şi implementarea lui în societate prin dezvoltarea abilităţilor dăruite.** "Omul de vocaţie simte faptele sale înlănţuite în realitatea timpului şi de aceea … se simte dator să utilizeze fiecare moment de timp, fiindcă el crede în realitatea fiecăruia din aceste momente …" (Motru, p.683). Vocaţia înseamnă *ceea ce poate oferi* individul, *fără să i se ceară*, spre deosebire de interesul individual, care semnifică *ceea ce doreşte individul oferind cât mai puţin*. Vocaţia reprezintă legătura morală a individului cu *ceilalţi*. Interesul nu permite decât o legătură morală facultativă, conjuncturală cu *ceilalţi*.

IV. Aşezarea prin har şi conştiinţă a elitelor în slujba vieţii sociale permite ca fiecare gest al acestora să aibă **utilitate morală**. Orice altă raportare la realitate devine insignifiantă la scara neamului, chiar tragică, arată Ţuţea (p.59). Morala elitelor nu este altceva decât conştiinţa nevoilor şi a menirii colectivităţii neamului în istorie. Prin urmare, exemplaritatea, caracterul, harul şi vocaţia sunt semnele celor meniţi să devină o elită

organică. Cercetarea elitelor însă nu se poate opri la nivelul inventarierii semnelor ci, ea trebuie să includă examinarea manifestărilor acestora.

2. Manifestările din perioada formării elitelor

Manifestările din perioada formării se referă la modul în care acestea îşi *însuşesc* realitatea socială înconjurătoare. Pentru a deveni organice, conform teoriilor româneşti, elitele trebuie să se formeze într-un anume context.

I. Condiţia primară a formării corpului elitelor organice este situarea acestora în orizontul sau spiritul unui **ideal**. Idealul este setul de valori care furnizează scopurile, deci face posibilă principala funcţie a elitelor – organizarea socială.

Idealul este fundamentul credinţei, fără de care conştiinţa socială este considerabil limitată. Idealul "este [chiar] principiul progresului … inspirând şi diriguind activitatea, pe care în acelaşi timp o măsoară şi o precizează, după cum se apropie ori se îndepărtează de realizarea lui." (Gusti, III, p.22). Idealul cel mai înalt al oricărei elite nu poate fi altul decât **iubirea poporului** peste care aspiră să guverneze, iubire tradusă în slujirea devotată a intereselor acestuia. N. Crainic a numit această iubire, **demofilie**.

II. Direcţia pe care idealul social, credinţa elitelor ar trebui să o urmeze, arată Petre Ţuţea şi Nichifor Crainic, este **demofilia,** integrarea în societate prin *iubirea de popor*. Din acest punct de vedere, a fi democrat nu este decât un mijloc pentru a fi demofil (Ţuţea, p.293). Cea dintâi calitate pe care elitele trebuie să şi-o cultive este, deci, iubirea de popor. Însă iubirea de popor (sensul demofiliei) înseamnă mai mult: "… în realitate, iubirea de poporul tău nu înseamnă neapărat demofilie. Eu pot să-mi iubesc neamul din care fac parte, gândindu-mă bunăoară numai la marile lui calităţi, prin care s-a afirmat ca personalitate etnică în existenţa sa istorică. Aceasta nu e încă demofilie, ci iubirea de neam care se confundă cu mândria naţională. Mândria naţională se mulţumeşte să aleagă anumite trăsături caracteristice din desfăşurarea istorică a neamului, să le idealizeze, şi din acest conţinut sublim, cum ar fi geniul estetic al rasei, să-şi facă izvor de energie morală. Demofilia e altceva decât mândria naţională. Pe când aceasta idealizează poporul ca existenţă istorică sau ca neam, demofilia, îl priveşte în realitatea prezentului, aşa cum se înfăţişează poporul acum şi aici, cu cele bune, dar mai ales cu cele rele din natura şi din viaţa lui. Câmpul ei nu e istoria, ci prezentul, ziua de azi. Obiectul ei

nu e neamul în totalitatea lui, devenit abstracţiune conceptuală, ci fragmentul concret din acest neam, poporul, care ocupă acum, viu şi suferind, spaţiul pământesc strămoşesc. Demofilia priveşte poporul nemijlocit, cu ochiul care distinge pe viu şi calităţile şi defectele şi marile neajunsuri de care suferă mulţimea. Ea consideră mai ales rănile de care sângeră trupul şi sufletul acestei mulţimi. Şi le consideră cu acel sentiment adânc al comunicaţiilor sufleteşti, prin care suferinţa din inima mulţimii năvăleşte în inima ta şi-i pricinuieşte durerea care unifică şi înfrăţeşte. Sentimentul acesta, prin care luăm asupra noastră chinul aproapelui, ne transpunem în el, iar el se transpune în noi, sentimentul acesta al identificării spirituale în durere se numeşte **milă** [s.a.]. Mila este iubirea de aproapele muiată în suferinţa comună. Ea dă tot înţelesul cuvântului demofilie … A iubi poporul după modul lui Iisus Hristos, care privind gloatele obosite, flămânde şi fără adăpost în amurgul zilei a suspinat: Mi-e milă de popor! – iată ce înseamnă a practica naţionalismul demofil, sau naţionalismul creştin." (Crainic, p.33)

III. Capacitatea de **susţinere a convingerilor** este o altă caracteristică pe care elitele organice trebuie să şi-o dezvolte în procesul formării. O elită care nu este capabilă să-şi susţină vederile naţionale şi sociale din considerente ce ţin de *imaginea în exterior* sau *de stabilitatea coaliţiei* nu va putea acţiona în spiritul interesului public. Aceasta pentru că interesul public reclamă verticalitate, onestitate şi demnitate – adică susţinerea convingerilor. Capacitatea de susţinere a convingerilor reprezintă, în acelaşi timp, o măsură a caracterului. Elita incapabilă să depăşească faza declaraţiilor fie nu este încă *formată*, fie este *rău formată* (lipsită de caracter, neorganică). După cum spune şi Manoilescu: "Noi nu vom avea o elită până când nu vom avea destui oameni capabili să-şi susţină convingerile, să sufere pentru ele şi să se afirme în viaţa publică prin caracter." (Manoilescu, f.a., p.287).

IV. Demofilia, empatia cu suferinţele, scăderile şi calităţile neamului, este pregătită, cultivată, printr-o serie de practici şi tehnici de socializare. Dintre aceste tehnici vom trece în revistă **întărirea morală (progresul etic), cultivarea demnităţii, a competenţei şi a responsabilităţii**.

Individul care aspiră la statutul social cel mai bine cotat trebuie să treacă printr-un proces de **întărire morală**, de **progres etic** (Gusti). "Progresul etic constă în eliberarea

individului (sau mai departe a **grupului, a societăţii din care face parte**) de toate presiunile determinate din afară care îl fac pe individ să nu fie stăpân pe el însuşi, ci să fie întotdeauna în funcţie de autoritate, care autoritate îi impune individului sau societăţii o anumită atitudine …" (Gusti, vol II, p.275). După cum vedem, chestiunea progresului etic al elitelor priveşte grupul, societatea în ansamblu, fiind fundamentul următoarei etape în formarea acestora, anume **demnitatea**.

V. **Demnitatea** este o mare cerinţă etică, arată Gusti. Acesta arată că între progresul etic şi demnitate există o legătură indisolubilă şi directă: rezultatul întăririi morale este puterea de a fi tu însuţi, conform cu principiile ce asigură libertatea ta şi a celorlalţi. Demnitatea individuală şi demnitatea naţională sunt faţete ale aceleiaşi probleme. Demnitatea implică manifestarea **competentă** a individului în societate: "aceea ca nici o personalitate să nu fie întrebuinţată, în cadrul vieţii sociale şi culturale, pentru scopuri care i-ar fi străine, pentru care nu s-a pregătit sau pentru care îi lipsesc posibilităţi de înţelegere certă şi reală." (Gusti, II, p.297).

VI. **Competenţa** este veriga de legătură dintre demnitatea individuală şi demnitatea naţională. Reprezentarea demnă a interesului naţional nu se poate face în afara unei desfăşurări competente a individualităţilor din perspectiva interesului colectiv. De asemenea, demnitatea individuală a membrilor elitelor este de neconceput în afara protejării de către acestea a demnităţii naţionale, prin intermediul competenţei: "Nimic nu este mai important din punctul de vedere democratic decât ca organizaţia competenţei unei naţiuni să fie la baza organizaţiei sale politice." (Gusti, III, p. 26).

VII. **Demnitatea, competenţa,** sunt completate de **sentimentul responsabilităţii**. "În înţelesul obişnuit al cuvântului, responsabilitatea este atitudinea sufletească şi morală prin care, fiind conştienţi de fiecare atitudine şi acţiune a noastră, înţelegem să justificăm în mod demn motivele care ne-au determinat în producerea acestora şi să ne luăm asupra noastră toate consecinţele lor." (Gusti, II, p.298).

3. Acţiunile – măsura finală a caracterului elitelor

Caracterul organic al elitelor este relevat, în cele din urmă, de caracterul acţiunii lor sociale. Oricare ar fi fost semnele din perioada formării lor, acţiunile acestora în perioada de maturitate socială şi politică[46] constituie indicatorul determinant al caracterului lor. Ne referim aici la modul de inserare al elitelor în societate, la modul de îndeplinire a rolului lor social.

Principala unitate de măsură a organicităţii acţiunilor elitelor este **funcţionalitatea** acestora în raport cu problemele societăţii. De altfel, acest aspect este atât de important, încât unii cercetători ai chestiunii plasează aici definiţia elitei organice: "Elita înseamnă acea minoritate a comunităţii naţionale care îşi asumă răspunderea socială supremă şi cumulează calităţile cele mai înalte ale comunităţii. Există de fapt o solidaritate a celor trei funcţiuni esenţiale care constituie conducerea unei societăţi: **funcţiunea politico-militară, funcţiunea economico-socială** şi **cea culturală** [s.n.]. O adevărată elită este numai aceea care împlineşte în acelaşi timp funcţiunile de conducere în toate cele trei sectoare." (Manoilescu, f.a., p.276). Din acest punct de vedere, "elita înseamnă o superioritate recunoscută şi absolută." (ibid. p.278). În cele ce urmează vom dezvolta cele de mai sus, referitor la schiţa acestor funcţiuni. Caracterul funcţional decurge din existenţa raporturilor compensatorii cu societatea: "Banii sunt munca cuiva. … Ce înseamnă acest lucru? Înseamnă că într-o ţară în care oamenii produc în general puţin, dreptul la consum al claselor superioare trebuie să fie adaptat şi proporţionat acelei producţii scăzute. Dreptul de a consuma derivă pentru orice clasă conducătoare, din funcţiunile pe care le îndeplineşte, ca şi din rezultatul concret şi direct pe care activitatea sa îl are asupra economiei. … nimeni nu are altă putere decât puterea colectivităţii şi alte drepturi decât acelea care izvorăsc din schimbul de servicii pe care e capabil să-l facă cu colectivitatea săracă …" (Manoilescu, f.a., p.151).

I. ***Funcţia politică*** se referă la apărarea şi dezvoltarea naţiunii, ca scop suprem: "O clasă socială ca şi orice grup social nu pot fi un scop în sine; ea nu poate fi decât un instrument în serviciul ţelurilor supreme pe care le urmăreşte naţiunea, singura entitate-scop." (Manoilescu, f.a., p.117). Funcţia politică a elitelor organice se traduce prin armonizarea tuturor rolurilor din societate, începând cu propriul rol şi sfârşind cu raporturile dintre patronat şi salariaţi. Întreprinderea corporatistă devine locul *solidarităţii productive*, iar spaţiul politic, Parlamentul, devine locul

[46] Vom putea spune că elitele sunt maturizate social-politic din momentul în care deţin controlul direct sau indirect asupra pârghiilor economice, politice, culturale ale societăţii.

de manifestare al *solidarităţii corpurilor profesionale.* **Funcţia politică majoră** a elitelor organice devine astfel **aşezarea structurii sociale pe principiul solidarităţii profesionale-funcţionale**[47]**.**

II. **Funcţia economică** a elitelor organice este, în esenţă, aceea de organizare a muncii şi de organizare a producţiei. Dezorganizarea economică este principala *maladie* de care societăţile mai înapoiate suferă la contactul cu "Occidentul mai înaintat", mai ales atunci când cele dintâi încearcă să se sincronizeze cu acesta prin imitaţia formelor. Protecţionismul industriilor cu cea mai mare productivitate în scara productivităţii naţionale este manifestarea concretă a funcţiei economice a elitelor organice.

III. ***Funcţia socială*** elitelor organice este sinonimă cu devenirea socială, sau cu ridicarea socială a maselor. "Obligaţiunile elitei nu sunt numai de a conserva, ci şi de a ridica celelalte clase sociale (Manoilescu, f.a., p.117). … Acei oameni, puţini, care în fruntea unei elite creează valorile supreme, recunoscute în urmă de întreaga comunitate şi ridicate de aceasta la rangul de idealuri naţionale, constituie elita elitei şi împlinesc o funcţiune pe care noi am numit-o odată «funcţiunea devenirii sociale»." (idem, p.271). Funcţia socială a elitelor depăşeşte deci problema protecţiei sociale, ea se pune în termenii ridicării maselor. **Funcţiunea**

[47] "Ce voim noi?

Noi voim o funcţionare a statului în care interesul ţării ar trece deasupra partidelor şi în care Suveranului I s-ar da dreptul să facă binele pe care partidele i-l refuză azi.

Noi vrem un regim în care înfrânarea politicianismului s-ar face fără dictatură şi care ar asigura continuitatea şi corectitudinea în toată viaţa de stat.

…. Ce forţă s-ar putea opune forţei dovedită atât de puternică şi de dăunătoare a politicianilor?

Este numai forţa gospodarilor organizaţi.

Gospodarul împotriva oamenilor de club, acesta este îndreptarul zilei de mâine.

Organizarea forţei gospodăreşti nu poate să ia altă formă decât forma corporativă. …

Corporaţiile sunt asociaţii libere a tuturor acelor care împlinesc un serviciu social într-o anumită profesiune sau într-o anumită breaslă. Corporaţiile sunt baza organizării statului şi statului corporativ. Ele pornesc de la principiul că în viaţa publică a ţării fiecare are dreptul să vorbească şi să lucreze prin [*profesia*] breasla lui. Nimic nu este mai logic decât ca în Parlamentul ţării ţăranii să fie reprezentaţi prin ţărani, muncitorii industriali prin muncitori industriali, industriaşii şi comercianţii prin industriaşi şi comercianţi. … Guvernele ţării ar fi atunci guverne de gospodari în care cei mai buni s-ar alege pentru Departamentul cel mai potrivit. În aceste guverne nu ar mai exista ca astăzi solidarizarea nefirească între toţi miniştrii, solidarizare care face ca fiecare guvern să considere că a luat ţara în arendă pentru el şi pentru partidul său!" (Manoilescu, 1933, p.4, 5)

socială a elitelor este, astfel, foarte aproape de funcţia culturală a acestora.

IV. ***Funcţia culturală*** a elitelor este sarcina acestora de îndrumare a maselor. Elitele, din acest punct de vedere, trebuie să se îngrijească de conservarea şi promovarea valorilor şi obiectivelor naţionale. **Elitele organice sunt principalii *furnizori* de scopuri pentru societate**. "Scopurile sociale, naţionale sau umanitare există numai datorită valorilor personalităţii şi valorilor culturale … [ce constituie] suprema lor legitimitate." (Gusti, II, p.38). La rândul ei, politica nu poate adopta o cale justă în afara considerării unitare a scopurilor sociale, naţionale şi umanitare, arată Gusti. **Mai mult decât oricare din celelalte îndatoriri-funcţii, funcţia culturală este direct răspunzătoare de coerenţa socială şi pentru stabilitatea statului pe termen lung**: "Răsturnările de valori şi marile valuri sociale pricinuite de [mutaţiile internaţionale[48]] … fac mulţimea mai primitoare decât oricând pentru făgăduielile demagogiei sau întetirea mişcărilor anarhice. Lăsarea fără îndrumare a acestei mulţimi, neintrate de fel sau de mult ieşite din cercul de influenţă al şcolii, ar duce la o sigură destrămare a statului şi a societăţii actuale[49]. Al treilea aspect politic-social al problemei e acela al pregătirii unei democraţii reale." (Gusti, III, p.230).

Funcţia culturală primează, organizarea şi eficienţa societăţii depinzând de sistemul de valori dominant, promovat de elite. Astfel, arată Gusti referindu-se la chestiunea economică, "adăugăm pentru realiştii intransigenţi ai timpului, care nu pot înţelege decât rezultatele imediate şi simţite, că această problemă a culturii este şi o chestiune de rentabilitate. Lipsa valorilor spirituale şi morale în viaţa unui popor ne duce la constatări triste: micşorarea capacităţii producţiei economice, întunecarea înţelegerii politice, otrăvirea vieţii sociale." (Gusti, III, p.195). Un alt mare cercetător - Mircea Vulcănescu - precizează: "În loc să-l prefacem pe român după chipul şi asemănarea unui ideal de împrumut, **vom preface firea românului în criteriu de judecată pentru alţii** [s.a.]. În treacăt fie zis, toţi cei care au vrut să schimbe pe român după chipul şi

[48] "de război", în original.

[49] În alt loc, Gusti face următoarea precizare: "Fiecare neam are o linie a lui de propăşire şi strălucire care face cu putinţă un maximum de manifestare pentru fiecare generaţie şi o continuare a sforţărilor şi o îmbogăţire a culturii naţionale. **Cei care nesocotesc această linie se îndepărtează de istorie şi-şi împing propria lor naţie spre decădere** [s.n.]." (Gusti, I, p.497).

idealul lor, în loc să caute în românitate un criteriu, ori au fost români de baltă, ori au capetele stricate de străini, adică au fost smintiţi, … scoşi din fire." (Vulcănescu, p.23)

V. Concret, aceste funcţiuni se traduc printr-o serie de expresii. Între acestea, **industrializarea inteligentă**, în funcţie de scara productivităţilor la scară naţională, este un factor cheie: industria posedă o superioritate intrinsecă faţă de toate celelalte sectoare economice (prin productivitatea medie a muncii), şi deci are cea mai ridicată capacitate de venit (în condiţii normale). "Ca atare, opera burgheză de căpetenie … este industrializarea …" (Manoilescu, f.a., p.84).

VI. **Industrializarea** este indisolubil legată de principiul **creşterii *utilajului naţional***. Dezvoltarea utilajului naţional înseamnă nu numai o industrie mai puternică, înseamnă şi o agricultură industrializată, un sector al transporturilor superior motorizat etc. Elitele au datoria de a dirija veniturile statului şi ale claselor superioare către creşterea capacităţilor productive *naţionale*. Aceasta este şi calea naturală de îmbunătăţire a distribuţiei bogăţiei naţionale. Potenţialul productiv se măsoară în fond, arată Manoilescu, după dimensiunea utilajului său, restul, chestiunea materiilor prime rămânând apanajul unei politici externe inteligente şi a tehnologizării industriei extractive: "Într-o ţară înapoiată ca România, oricine sporeşte utilajul naţional binemeritează de la colectivitate. Acesta este punctul de plecare a oricărei aprecieri în ce priveşte veniturile şi inegalitatea lor. Căci **nu interesează mărimea absolută a veniturilor, ci întrebuinţarea lor**." (Manoilescu, f.a., p.153, s.n.).

VII. La baza încurajării industriei şi a creşterii utilajului naţional, se află concepţia politico-economică a **identităţii dintre consumator şi capitalul industrial**. Dezvoltarea industrială în afara unei politici de încurajare a consumatorului intern este un nonsens, arată Manoilescu, o absurditate. Din acest punct de vedere, politicile fiscalist-monetariste, de dirijare a economiei prin intermediul simbolului monetar, făcând abstracţie de problema consumatorului naţional – factor de producţie, reprezintă o mare problemă politică şi de cunoaştere (un impas): "Consumatorul este în orice caz cel care constituie capitalul fabricilor. Dacă consumă mărfuri naţionale, el ajută să se constituie şi să se reconstituie capitalul fabricilor naţionale; dacă consumă mărfuri străine, el ajută să se reconstituie fabricile din străinătate. Numai aşa trebuie văzută … problema capitalului; numai aşa se ridică la adevărata ei semnificaţie, funcţiunea pe care o are industria … aceia de a crea însuşi capitalul …" (Manoilescu, f.a. , 147-148).

VIII. O altă modalitate practică de acţiune a elitelor organice o constituie **încurajarea dezvoltării ştiinţelor sociale prin apelul la expertiza acestora.** Decizia politică, pentru a fi corectă, trebuie să apeleze la ştiinţele sociale, aşa încât **nevoile societăţii să fie cunoscute şi respectate.** Aşa de pildă, "cunoaşterea sociologică dezvoltă modestia în materie de legiferare, căci cunoaşterea naturii voinţei sociale ne învaţă că societatea se bazează pe comunitate … Reforma socială capătă prin această cunoaştere o graniţă naturală. Reforma … nu poate fi făcută cu orice preţ, ea trebuie să ţină seama de voinţa socială naturală, adică de trebuinţele, interesele şi credinţele comunităţii." (Gusti, I, 231-232).

IX. **Reforma însăşi trebuie să exprime concordanţa dintre realitate şi ideal***:* "[Reforma reprezintă] acordul sintetic stabilit între realitate, idee şi ideal…"[50] (Gusti, III, p.6). Manifestarea idealului social, fiind o chestiune de iniţiativă socială, aparţine elitelor (aşa cum am arătat la manifestările formative ale elitelor) şi trebuie să fie concordant cu problemele societăţii în ansamblu. Din acest punct de vedere, putem spune că: "Adevărata reformă socială se referă şi ea la viitor, ca şi utopismul revoluţionar, ea îl concepe nu ca un absolut opus, ci ca un complement al prezentului; şi ea urmăreşte reformă totală, corespunzătoare totalităţii şi unităţii sociale, după cum este şi ea pătrunsă de idealism; ea este însă pătrunsă în acelaşi timp şi de un sever realism, ştiind că adevărata revoluţie trebuie cuprinsă în spirite şi stări, şi nu în cuvinte şi formule." (Gusti, III, p.20).

X. În cele din urmă, acţiunea elitelor organice se concretizează în ceea ce Rădulescu Motru numeşte ***operă***. Elitele organice dau societăţii **opere:** operă socială de îmbunătăţire a situaţiei maselor şi de *ridicare* a acestora, operă economică prin dezvoltarea potenţialului productiv al naţiunii, operă culturală prin protejarea şi promovarea valorilor naţionale etc. Prin operă elitele îşi legitimează, în acelaşi timp, statutul: "Societăţii îi trebuie opera şi nu persoana …" (Motru, p.362). Opera se înscrie în zona *faptelor exemplare*, prin care se "anticipă deprinderile voluntare de cari o societate are nevoie pentru a-şi asigura viitorul său." (idem, p.355).

[50] Prin idee, Gusti înţelege "conştiinţa realităţii", iar prin ideal, "ideea perfectă" (Gusti, III, p.6).

II.3. Sociologia şi economia statului

În cele ce urmează vom schiţa teoria statului, centrată pe raportul dintre conduita elitelor şi eficienţa economiilor. Reluarea teoriei statului se dovedeşte necesară întrucât unitatea de analiză cu care operăm în problematica eficienţei societăţii la scară macroeconomică este *statul naţional*.

De asemenea, studiul din perspectiva raportului dintre conduita elitelor şi statul naţional determină reconsiderarea unor categorii şi principii economice, chestiune pe care o vom trata într-un subcapitol separat, intitulat „**Critica principiilor economice"**.

Statul (naţional)

> "Statul este o entitate sufletească şi trebuie conceput ca atare; el trebuie să fie popular în cel mai bun înţeles al acestui cuvânt şi să se identifice cu ţara însăşi; el nu poate rămâne un simplu aparat rece şi birocratic condus de o minoritate care-l foloseşte pentru interesele sale; el cată să fie expresia instituţională a legăturii fiecăruia dintre români cu toţi ceilalţi români şi mai ales a legăturii elitei cu masele, constituind ca atare manifestarea permanentă a conştiinţei şi a idealurilor comune ale românilor." (Manoilescu, f.a., p.395).

Statul reprezintă singura entitate administrativă capabilă şi îndrituită să folosească principiul forţei în organizarea unui spaţiu dat. Această calitate are impact asupra menţinerii ordinii sociale nu atât prin folosirea forţei cât prin caracterul potenţial, unic şi permanent, al acestei utilizări. Singura formulă de stat îndreptăţită, însă, la depozitarea energiei unei colectivităţi sub forma forţei şi la utilizarea ei (legitimă) în organizarea unui spaţiu dat o constituie statul naţional. Forţa şi legitimitatea statului constă în special în caracterul său naţional, organizaţia birocratico-politică a statului având aceeaşi identitate culturală cu ceilalţi membrii ai comunităţii. Statul naţional modern este şi democratic, interesele cetăţenilor fiind reprezentate prin aleşi în viaţa politică. Statul democratic care nu este şi naţional nu poate dăinui întrucât, spre deosebire de principiul identităţii culturale – care stă la baza statului naţional, principiul reprezentării prin aleşi este doar un construct raţional, el neavând aceeaşi *adâncime* psihologică. Pe de altă parte, statul naţional care nu devine democratic riscă înstrăinarea aparatului birocratic şi al clasei politice de restul comunităţii şi erodarea sentimentului solidarităţii pe suport etnocultural.

Filosofia asigurării accesului tuturor la unele bunuri numite *publice*, care în concepţia neoliberală este suficientă pentru fundamentarea statului democratic, nu este suficient de acoperitoare pentru a asigura mobilizarea pe termen lung a energiilor şi resurse colective. Statul democratic care nu este, ori nu devine şi stat naţional poate ajunge prizonierul unuia sau altuia dintre grupurile pe care le *satisface* la un moment dat. Apare atunci statul oligarhic, fie el de natură mizeră, tiranică (formula sud-americană), fie în formula societăţilor de masă (mulţimile *adormite* de consumul de masă, livrate intereselor marilor trusturi).

Legitimarea utilizării forţei de către stat decurge din următoarele:

a) **Caracterul naţional**. Aşa cum am arătat mai sus, cea mai solidă legitimare a unei instituţii colective consumatoare de resurse colective nu poate fi decât de natură tradiţional-valorică (Weber), adică acea formulă de legitimare a autorităţii pe temeiul tradiţiilor unei colectivităţi. Această legitimitate nu devine chestionabilă decât odată cu prăbuşirea sentimentului comunităţii. Acest sentiment de solidaritate nu este altceva decât *tradiţia* – ansamblu de norme, experienţe cu relevanţă colectivă din vremuri mai mult sau mai puţin imemoriale. Din acest punct de vedere, dreptul la existenţă a aparatului militar, poliţienesc, fiscal şi juridic nu se justifică decât aparent prin apărarea drepturilor de proprietate ca drepturi universale, valabile pe deasupra naţiunilor.

b) **Nevoia de ordine asigurată (garantată) de o *maximă* morală general admisă.** Maxima respectivă este un ansamblu de norme însuşite de către colectivitate referitoare la totalitatea aşteptărilor cu privire la prosperitate, securitate, armonie socială. Aceste chestiuni privesc însă tocmai cercul fiinţei naţionale. Fiecare societate îşi are propriile deziderate şi modalităţi ideale de a atinge prosperitatea, şi de a-şi menţine securitatea, economică, militară şi armonia socială. Maxima morală general admisă în jurul căreia se structurează instituţia statului este neapărat naţională din acest punct de vedere. Apărarea acestei sfere a *maximei generale* este una dintre raţiunile majore de existenţă ale aparatului de stat şi justifică, în mentalitatea colectivă, delegarea puterii colective acestuia.

Funcţiile statului naţional

> "Pe cei mulţi, poporul român, pe aceştia cine-i adăpostea? Cine ar fi putut adăposti un popor întreg? Cine poate feri popoarele de marile tragedii ale istoriei?" (I.Bădescu, **Cu faţa spre Bizanţ,** p.294).

> "Statul are o obligaţiune generală şi nelimitată de a îndeplini toate funcţiunile în care este deficientă iniţiativa privată …" (Manoilescu, f.a., 130)

Statul este, deci , protectorul în istorie al popoarelor, are, cu alte cuvinte, funcţia **de conservare** a naţiunii. Dincolo de această misiune pe termen lung, prezentă în psihicul de adâncime al popoarelor – care atunci când este zdruncinată conduce la delegitimarea definitivă a instituţiei statului naţional, statul are ca misiune asigurarea îndeplinirii scopurilor constante ale naţiunii – **prosperitatea** acesteia.

Statul este un produs al naţiunii, este expresia modernă a popoarelor (nu ne referim aici la Antichitate ci la perioada care cuprinde popoarele actuale), este expresia nevoilor naţiunii de a se manifesta şi îşi proteja interesele economice şi spirituale. Statul este o umbrelă instituţională din acest punct de vedere, care **armonizează** manifestările politice, juridice, economice şi spirituale de pe cuprinsul unei comunităţi mari, de tipul popoarelor devenite naţiuni. Maturizarea statului coincide cu maturizarea naţiunii.

Statul asigură şi garantează **dreptul la prosperitate** – după cum am arătat mai sus. Legat de aceasta, el asigură nevoia de expansiune internă şi externă a naţiunii. Naţiunile se află constant într-un proces de expansiune, mai mult sau mai puţin pronunţat, aşa cum inima pulsează în mod constant. Expansiunea internă se referă la rafinarea şi întărirea mijloacelor de coeziune internă a comunităţii, a mijloacelor de control social, prin creşterea conştiinţei de sine şi de evidenţiere a scopurilor-oportunităţilor prin cultură şi şcoală, pe de o parte, şi prin **constituirea pieţei interne** pe de altă parte. Statul, prin mecanismul legislativ este singura instituţie care poate asigura spaţiul credibil, sigur şi predictibil necesar derulării afacerilor membrilor comunităţii. Care afaceri trebuie neapărat să conducă şi la consum intern – adică la transformarea muncitorului în consumator pe măsura muncii depuse – fenomen care stă la baza apariţiei pieţei interne. Piaţa internă este condiţia prosperităţii naţionale, fiind procesul în care fiecare individ accede la resurse pe măsura capabilităţilor sale, prin muncă. Un stat care nu asigură accesul individului la rezultatele muncii sale transformă cetăţeanul în salahor iar democraţia în demagogie. În exterior, odată industrializate, naţiunile intră în circuitul competiţiei dintre diferitele competitivităţi naţionale – definită prin capacitatea de cumpărare pe terţe pieţe a forţei de muncă naţionale – şi sunt obligate, în acest fel, la dezvoltare tehnologică şi la expansiune comercială.

Expansiunea comercială este adesea acompaniată de suport din partea statelor mai puternice şi, nu de puţine ori, de sprijin militar.

O altă funcţie importantă a statului, subordonate expansiunii interne şi externe este **asigurarea predictibilităţii.** Aceasta se realizează prin mecanisme fiscale şi juridice, dar mai ales prin instrumente juridice. Stabilitatea şi clarviziunea legislativă sunt vitale în raport cu logica capitalului raţional instrumental. Un stat care nu are capacitatea de a asigura o minimă stabilitate legislativă se va supune singur capitalurilor prădalnice, care au logica profiturilor colosale pe perioade foarte scurte de timp, cu costuri sociale, morale, materiale şi politice aproape de nerecuperat. Predictibilitatea este esenţa raţionalităţii instrumentale şi a raţionalizării muncii – după cum demonstrează Max Weber. Totodată statul poate stabili, în linii oarecum generale, prioritățile generale ale societăţii. Prin simpla dirijare a resurselor spre programe navale, nucleare, spaţiale, etc., fiind cel mai mare cumpărător de pe piaţă, statul orientează resursele şi capitalurile spre direcţii de dezvoltare cu impact pe termen mediu şi lung. Statul are, prin acest fapt, responsabilitatea dezvoltării *programate* pe termen mediu şi lung a unei naţiuni.

Statul demagogic

> "«Despotismul» se întemeiază pe lipsa de gândire a maselor, demagogia pe ideile greşite pe cari panglicarii politici le inspiră acestora, făcându-le să crează că aceste idei constituie voinţa lor». Despotismul şi demagogia abat popoarele de pe drumul evoluţiei lor organice, din mersul lor natural, generalizând «lenea intelectuală şi dezinteresarea pentru viaţa publică». … «În statul despotic şi-n cel demagogic puterea disprețuieşte poporul şi poporul disprețuieşte puterea. … Despotismul şi demagogia sunt două vlăstare ale unui şi acelaşi principiu, a egalizării condițiilor sociale.»" (Eminescu, apud Bădescu, 1994, p271-274)

Statul demagogic este principalul instrument de guvernare al păturii superpuse şi al elitelor monopoliste. Subliniem că rolul statului demagogic este redus la acela de simplu instrument de guvernare. Statul încetează să mai funcţioneze în deplinătatea funcţiilor sale în regimul demagogic al elitelor monopoliste.

În raport cu interesul public, statul demagogic este o structură **disfuncţională**, care, din perspectiva cetățeanului, are ca primă sarcină impozitarea muncii şi alte prelevări fiscale. În logica sistemului mondial modern (I. Wallerstein), statul demagogic se încadrează în logica statului periferial. Acesta se încadrează însă în raționalitatea centrului privind

obţinerea profitului prin costuri comerciale minimale. Când centrul sistemului mondial intră în contact cu un stat periferial demagogic îşi limitează interesul la comerţ şi la prelevări imediat profitabile, fără investiţii semnificative. Singurul element social care trebuie să fie *mulţumit* în această relaţie la nivelul societăţii înapoiate este pătura superpusă, restul societăţii având prea puţină influenţă asupra mecanismelor politico-economice (prin sărăcire, tehnici oligarhice de guvernare etc.).

> "Lumea este compusă din naţiuni-Centru şi naţiuni-Periferie; fiecare naţiune, la rândul ei, fiind structurată în centre şi periferii." (Galtung, p.81) "Imperialismul este un tip de relaţionare între naţiunile-Centru şi naţiunile-Periferii aşa încât,
>
> (1) putem vorbi de *armonia intereselor* între *centrul* din naţiunea-Centru şi *centrul* din naţiunile-Periferie,
>
> (2) *dezacordul intereselor* este mai mare în naţiunile-Periferie decât în naţiunile-Centru,
>
> (3) putem vorbi de un *dezacord de interese* între periferia [socială] din naţiunile-Centru şi periferia [socială] din naţiunile-Periferie." (Galtung, p.83)

Sociologia occidentală redescoperă aici, la scară geopolitică, trăsătura esenţială a statului demagogic, enunţată de Eminescu încă din secolul XIX: ruptura dintre elite şi mase, ruptură ce marchează caracterul *imoral / amoral* al conduitei primelor în raport cu acestea de urmă.

Problema disfuncţionalităţii statului demagogic se rezumă în trei dimensiuni sociologice, fiecare dintre acestea fiind expresii ale manifestărilor sale concrete:

I. **Economia de status (antieconomia, moneda perversă, capitalul de pradă).**
II. **Administraţia paralelă.**
III. **Statul, partidul fără doctrină (statul-partid fără doctrină).**

Economia de status

> "Senatorul PDSR Nicolae Văcăroiu, vicepreşedinte al Băncii Comerciale Române (BCR), a recunoscut franc …, că în ultimele două luni toate băncile, şi în primul rând cele de stat, au făcut speculă cu valută pe seama populaţiei, acumulând venituri uriaşe. «Băncile respective au avut informaţii privind cursul valutar, au cumpărat valuta la 5000-6000 lei /dolar, au vândut-o ulterior la 9000 şi o recumpără acum la 6000 lei /dolar, cu profituri remarcabile», a afirmat fostul premier, menţionând, cu aceeaşi sinceritate, că

> operaţiunea respectivă s-a derulat inclusiv în banca al cărei vicepreşedinte este în prezent, BCR."[51]

Economia de status este acţiunea economică în care accesul la resursele societăţii are loc în virtutea poziţiei (privilegiilor) sociale a (ale) actorilor iar nu ca urmare a abilităţilor lor pe şi de pe piaţă.

Accesul la resursele societăţii fiind condiţionat de obedienţa politică, dreptul la a avea o afacere este un drept politic *dobândit*, contând mai puţin abilităţile manageriale şi antreprenoriale.

Afacerea personală devine un *lot* de tip feudal, conferit spre exploatare discreţionară, drept recunoaştere şi promovare a loialităţii omului de afaceri faţă de binefăcătorul său politic. De aceea, am numit această economie şi *regimul noii servituţi*, unde îmbogăţirea este dată de gradul de loialitate faţă de o reţea oarecare de dependenţă (oligarhia) iar nu de competenţă şi raţionalizarea muncii. Afacerea ca „exploataţie financiară" este o specie modernă a *prebendei* sau a *sinecurei*:

> "Vorbim despre *prebende* şi despre organizarea *prebendială* a administraţiei în toate cazurile în care sursele de venit sunt acordate pe viaţă, fie sub forma rentei sau a uzufructului, sau a oricăror tipuri de rentă, în compensaţie pentru îndeplinirea unor funcţii administrative reale sau fictive…" (Weber, 1978, vol2, p.966-967, s.a.)[52]

Spre deosebire de prebenda propriu-zisă, exploataţia financiară a spaţiului de afaceri este o formulă adaptată la formulele moderne de exploatare a economiilor şi de revendicare a bunurilor. **Uzufructul exploataţiei financiare este cu precădere de natură industrial-bancară, şi chiar de valoare simbolică** – ne referim la negoţul cu marile valori ale culturii române practicat de unele ziare, edituri, televiziuni şi posturi de radio.

Marile afaceri, cele care vehiculează cele mai mari sume, sunt, astfel, *exploataţii financiare,* gestionarii acestora fiind *proprietarii de afaceri*. Aşa cum statul demagogic este o sumă de feude dominate de diverse grupări politice, aşa şi economia sa, economia de status este o sumă de *exploataţii financiare*, unde legea nu are putere decât în măsura în care este utilă, concordantă cu interesele administratorilor acelor proprietăţi. Exploataţia financiară a

[51] "Evenimentul Zilei", an VI, nr. 1460, 15 aprilie 1997, p.7

[52] "We shall speak of *prebends* and of *prebendial* organization of offices in all cases of life-long assignment to officials of rent payments deriving from material goods, or of the essentially *economic* usufruct of land or other sources of rent, in compensation for fulfillment of real or fictious duties of office, for the economic support of which the goods in question have been *permanently* allocated by the lord."

proprietăţii de afaceri nu este benefică pentru domeniul astfel administrat: exploataţia financiară este subordonată interesului de grup. Interesul de grup nu se identifică cu interesul proprietăţii. În timp ce soarta respectivei zone socio-economice devenită exploataţie financiară interesează întreaga societate, administrarea acesteia are loc în virtutea interesului restrâns al grupării care a dobândit-o. Prin sistemul prebendial de proprietate, societatea se fragmentează într-o reţea de afaceri fără legături semnificative între ele.

În consecinţă, piaţa, ca joc al cererii şi ofertei este redusă la minim, cu mult sub nivelul manifestării ei în economiile occidentale. Preţurile nu se stabilesc pe piaţă ci de grupurile de interese ce domină piaţa. Ca urmare, consumatorul nu contează decât pentru acei întreprinzători care nu au acces la controlul oligarhic asupra economiei. Iar consumatorul care nu contează este rău remunerat şi beneficiază de mărfuri scumpe şi de slabă calitate. Aceste trăsături fac din economiile de status drept unele dintre cele mai iraţionale formule de acţiune socială. Din acest punct de vedere putem numi economiile de status şi ***antieconomii.*** *Antieconomiile* funcţionează în afara legilor fireşti ale circulaţiei economice, mijlocul de schimb devenind instrument de pradă, fenomen ce se exprimă prin *moneda perversă.* Moneda ia acum adeseori forma creditului – mijloc de îmbogăţire prin falimentare.

O altă trăsătură generală a economiilor de status este caracterul lor redistributiv. Economiile de status nu sunt economii de producţie propriu-zise, - guvernate de logica raţionalizării muncii, cu implicaţiile sociale aferente. Economiile de status sunt orientate către satisfacerea consumului elitelor oligarhice şi, cele mai multe dintre ele, au tendinţa de a deveni economii de export. Valoarea exporturilor economiei de export este însă foarte redusă, datorită conţinutului tehnologic minim înglobat (datorită dezinteresului pentru raţionalizarea muncii). Procesul de dezindustrializare a României ne îndrepta cu siguranţă, cel puţin la nivelul anilor 1998-2000, către statutul unei economii de export.

Economiile de status funcţionează în afara legii compensaţiei, încât clasa conducătoare şi cea a intelectualilor nu oferă nimic sau oferă prea puţin celorlalţi membrii ai societăţii, implicaţi direct în efortul productiv naţional. Clasa guvernantă este incapabilă să conducă ţara în raport cu interesele acesteia, iar o parte importantă din intelectualitate este victima unui un complex de inferioritate cronic în faţa superiorităţii civilizaţiei occidentale, în paralel cu un tot atât de cronic complex de superioritate faţă de ideea de neam românesc. Ceea ce este mai grav, este faptul că această intelectualitate îşi transformă complexele în argument pentru fundamentarea politicilor de guvernare.

În cadrul acestor economii, nu există o legătură normală, coerentă, între efort (muncă) şi salariu:

> „În primul rând, chiar şi în cifre absolute indemnizaţia lunară pe care şi-au umflat-o aleşii electoratului român (fără a mai pune la socoteală diurnele, sumele forfetare, sporurile şi scutirile) sare cu mult peste plafonul stabilit în Slovacia, Letonia, Ungaria sau Bulgaria. Mai mult, raportul de 7,25:1 între salariul parlamentarilor şi cel mediu brut pe economie nu mai este întâlnit şi tolerat nici măcar în ţări mult mai dezvoltate din punct de vedere economic decât România."[53]

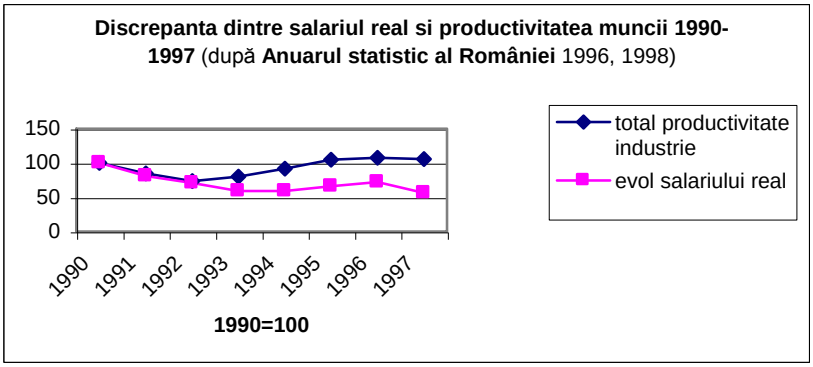

Raportul dintre cerere şi ofertă constituie o relaţie economică de bază. De modul în care această relaţionare se stabileşte depinde în mare măsură nivelul de raţionalitate în economie.

[53] Adrian Ursu, **Parlamentarii români năzuiesc să devină bogăţaşii Estului şi Centrului Europei** în "Adevărul", nr. 2326, miercuri, 12 nov.1997, p1.

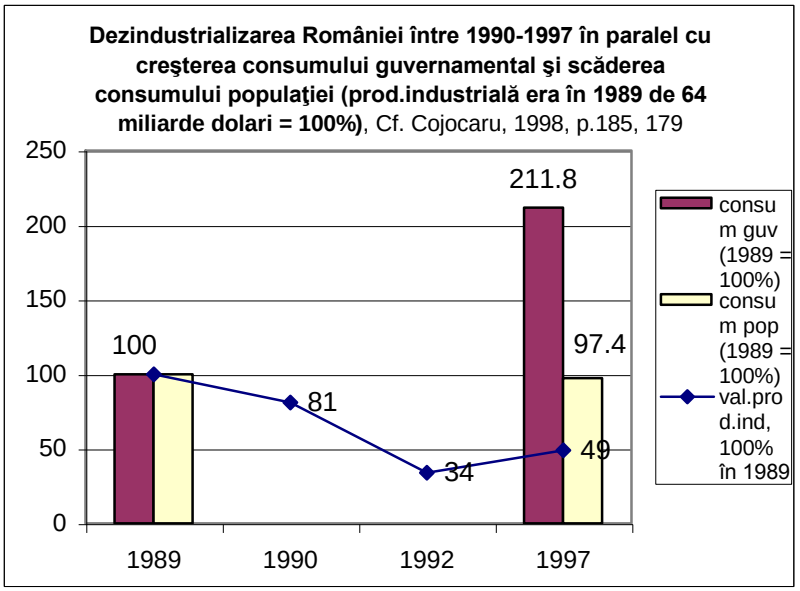

Vigoarea reacţiilor reciproce dintre cerere şi ofertă este determinantă pentru sănătatea economiei. Flexibilitatea acestora, este posibilă numai în condiţiile în care nici cererea şi nici oferta nu sunt prizonierele preţurilor (adică inelastice; cererea şi oferta inelastică reprezintă lipsa de reacţie a consumatorilor şi a producătorilor faţă de modificarea preţurilor: oricât s-ar scumpi sau ieftini un produs, el continuă să fie cumpărat, acelaşi produs, în relativ aceleaşi cantităţi). Obligarea agenţilor economici să producă la un anumit preţ constituie încălcarea principiilor economiei de piaţă. distorsiune economică. *Forţarea* producătorului va antrena *forţarea* consumatorului, şi, în ultimă instanţă, *alinierea* mecanismului economic.

Chestiunea preţului care ţine captive şi cererea şi oferta la scara întregii societăţii, este ilustrată de mărturisirile directorului Regiei Naţionale de Electricitate, într-un interviu acordat de acesta ziarului "Adevărul Economic", în 1997. Acesta recunoştea că preţul energiei în România "nu este preţul RENEL, ci preţul agreat de Guvern şi de Banca Mondială":

Iată ce spunea dl Leca, membru marcant al unui partid de guvernământ. Iar preţul energiei controlează, la rândul său, toate preţurile din economie…

> „–[Reporter:] Să nu ne ascundem după deget şi să recunoaştem că preţul energiei în România ajunge să fie pentru consumatorii industriali cu 40-50% mai mari decât în Occident. Trebuie să fii orb ca să nu remarci că preţurile sunt mai dihai decât acolo, dar că nu există nici un fel de altă facilitate sau înlesnire care, de fapt, în Vest este sine qua non. «Energofagii» vă ţin piaţa, domnule profesor, şi nu sunt trataţi decât cu indiferenţă, cel mult.

– [Leca, directorul Regiei Naţionale de Electricitate - RENEL:] Şi nu primesc aceşti consumatori nici un alt fel de facilitate din partea RENEL? Nu se poate! Nu pot să accept această idee! Dacă aceasta este realitatea, dacă se întâmplă aşa şi dacă sunt informat cu cifre exacte că salariaţii RENEL nu acceptă diferenţieri de preţuri, aceştia vor trebui să plătească. Recunoscu, în prezent nu am toate datele concrete pentru a face o analiză reală a situaţiei [atunci cum s-au stabilit preţurile? – n. Radu Baltasiu].

- [Rep.:] Domnule profesor, preţul care Renel îl practică astăzi – 50$/MWh, la care se adaugă alte «n» sporuri - este sufocant pentru marii dumneavoastră beneficiari pe care generic îi numiţi «marii consumatori».

- [Leca:] Preţul pe care Renel îl practică în prezent în relaţiile cu consumatorii este, în principiu, preţul real. **Acest preţ nu este preţul Renel, ci preţul agreat de Guvern şi Banca Mondială** [adică realitatea economiei româneşti este prescrisă printr-un acord între Guvernul României şi o altă entitate birocratică din afara ţării]. Scopul lui a fost, pe de o parte, să descurajeze consumul excesiv, iar, pe de altă parte, să acopere cheltuielile şi costurile Renelului – cheltuielile de producţie. Căci ineficienţă există, în egală măsură, şi la Renel şi în exterior, la toţi consumatorii. Pot afirma că preţul energiei electrice este atât de mare încât toţi cei care au fost obişnuiţi să consume energie ieftină vor fi extrem de incomodaţi (puţin spus!). [54]"

În ceea ce priveşte consumatorul, *elasticitatea* (elasticitatea cererii) este condiţionată în principal de venituri. Ştiinţa economică a stabilit că elasticitatea scade puternic în cazul produselor de strictă necesitate. În condiţiile în care peste 50 la sută din veniturile familiei, în România, sunt alocate consumului alimentar - consum de strictă necesitate, putem stabili cu certitudine că cea mai mare pondere în comportamentul de consum individual din ţara noastră o are cererea inelastică. Aceasta este una dintre cauzele pentru care România are o piaţă internă nesemnificativă şi, în consecinţă, aceasta este o cauză a trenării tranziţiei la limita subdezvoltării.

Blocajul raporturilor dintre cerere şi ofertă marchează, în acelaşi timp, ***salahorizarea* forţei de muncă**. **Piaţa se *blochează* prin separarea rolurilor de producător şi consumator la nivelul cetăţeanului.** Producătorul nu mai are acces la rezultatele muncii sale (directe sau în virtutea schimbului cu produsele altor munci) în virtutea sărăcirii sale.

[54] Elena Pârvu, **O dezvăluire senzaţională a prof.dr.ing Aurel Leca, preşedintele RENEL "Preţul energiei nu este cel real, ci cel impus de Banca Mondială şi Guvern"**, în "Adevărul Economic", nr. 25 (275), 20-26 iunie 1997

Fenomenul l-am ilustrat mai sus prin creşterea distanţei dintre salariu şi efortul muncii (productivitatea muncii), încă din primii ani ai reformei.

Preţurile sunt mari şi din alte motive. Una dintre acestea se referă la *costurile de oportunitate* foarte mari. Datorită procedurilor birocratice foarte greoaie, a legislaţiei confuze şi a caracterului „selectiv" al modului de intrare în lumea afacerilor după criterii netransparente, mobilitatea capitalului de la o activitate posibilă la alta este foarte redusă. Oportunităţile de afaceri sunt restrânse şi incerte. Oferta de afaceri fiind redusă, costurile sunt mari.

Costul de oportunitate se referă la *preţul plătit* de producător prin renunţarea la alte posibilităţi de activitate. Costurile de oportunitate foarte mari, reflectate la nivelul preţurilor de desfacere a bunurilor de primă necesitate, certifică incertitudinea producătorului, adică:

- neimplicarea sistemului bancar în susţinerea economiei, nici măcar la nivelul industriilor bunurilor de consum elementare (în special în agricultură);
- existenţa unui sistem birocratic iraţional, ce interferează cu economia reală, îngreunând prin mijloace administrative decizia economică a ofertantului (sau a potenţialilor ofertanţi) şi care absoarbe totodată resursele publice destinate încurajării producţiei;
- rolul redus al statului în raţionalizarea economiei: fondurile publice dirijate ca subvenţii spre sectoarele economice nu ating obiectivul esenţial al eficientizării producţiei. În condiţiile creşterii continue a preţurilor în raport cu veniturile populaţiei, subvenţiile de stat încurajează producţia iraţională.

Moneda perversă

Economiile de status operează cu moneda fără ca valoarea acesteia să aibă vreo legătură cu utilitatea ei socială – *moneda perversă*. Atunci când moneda îşi schimbă funcţia primară de instrument de schimb standardizat spre a deveni instrument de control oligarhic şi de gripare a economiei, vom spune că moneda devine monedă de status. Principala funcţie a monedei nu mai este aceea de a reprezenta şi de a mijloci contactul diverselor utilităţi sociale din cadrul societăţii, ci aceea de a servi interesele grupărilor cu acces la controlul resurselor acesteia. Moneda devine în aceste condiţii un instrument de control în slujba unui cerc delimitat de grupări de status (elitele bancare, guvernante sau altele).

Astfel, într-o societate cu economie de status, principalul factor de circulaţie economică în procesul distribuirii resurselor, moneda, poartă implicit amprenta principiului de organizare socială, al privilegiului de grup.

Moneda, dintr-un instrument de schimb nepersonalizat, devine simbol de statut şi penetrează economia în acord cu puterea grupului sau a grupurilor care, în virtutea poziţiilor lor, o posedă.

Moneda perversă nu numai că este anticapitalistă din punctul de vedere al capitalismului modern, dar este şi antieconomică. Moneda perversă este un mijloc de redistribuire prin *deposedare*. Astfel, fie deposedează întreprinderile de capital (decapitalizare prin inflaţie, prin jocurile valutare, prin ratele exagerate ale dobânzilor bancare, prin prăbuşirea forţată a băncilor), fie aduce pe cetăţean la starea de *salahor* – în special prin mecanismul inflaţionist din zona utilităţilor. Moneda din mijloc de circulaţie devine instrument de gripare economică (vezi amploarea blocajului financiar care la sfârşitul anului 1996 totaliza aproape 8 miliarde de dolari, adică 21% din produsul intern brut).[55]

Primele victime ale monedei perverse sunt chiar băncile. Cea mai mare dintre ele, a fost lichidată de guvernanţi în 1999 după ce a fost falimentată prin operaţiuni speculative ce egalau datoria externă dintre 1989-1999. Pierderile oficiale înregistrate erau de 2,3 miliarde de dolari.

> Un raport al Curţii de Conturi din 1996 dezvăluie unele din mijloacele folosite de oligarhia monopolistă pentru devalizarea BANCOREX (Banca Română de Comerţ Exterior – bancă de stat). În raport se scrie: "unele companii private au beneficiat în permanenţă de un tratament preferenţial din partea băncii: aceste companii au avut la dispoziţie mari cantităţi de monedă în afara legii … cele mai multe din aceste operaţii fiind conduse de către oficiali ai băncii care nu aveau dreptul să le desfăşoare."[56]

Reacţia organismelor de stat în faţa acestui fenomen este foarte curioasă, guvernul şi Banca Naţională dirijând o cantitate uriaşă de bani nu spre *deblocarea* întreprinderilor (investiţiile totale în România anului 1996, inclusiv cele străine, au atins doar de 6,6 miliarde de dolari)[57], ci pentru susţinerea băncilor! Este absolut de neînţeles cum clasa politică hotărăşte că trebuie să susţină băncile cu credite de *refinanţare*, care la nivelul lunii decembrie 1996 se situau la suma de 8.000 miliarde de lei[58] (aproximativ 100 de milioane de dolari la cursul din iarna 96-97, aproape 200 milioane dolari, la nivelul cursului din toamna anului 1996), în condiţiile în care economia

[55] După declaraţia ministrului finanţelor, Florin Georgescu, în "România Liberă", nr.2026, 21 nov.1996. Calculul a avut la bază procentul de 21% blocaj financiar dintr-un PIB de 37,4 miliarde dolari.

[56] Raportul a fost publicat în 1999, trei ani de la realizarea sa. Vezi, de pildă, "România Liberă", nr.2936, 18 nov. 1999.

[57] Cojocaru, 1998, p.178

[58] Mugur Isărescu, guvernatorul BNR, într-un interviu în "Adevărul", nr.2347, 8 decembrie 1997

suferea de blocaj financiar! Este curios faptul că aceşti bani nu au fost investiţi în modernizarea întreprinderilor, întreprinderi care apoi să fie apte să depăşească criza stocurilor şi a blocajului financiar.

Accesul la credite, la salarii acceptabile, este condiţionat, într-o măsură mai mare sau mai mică, de acceptul uneia sau alteia dintre grupările ce domină sfera politico-economică a societăţii. Aşa de pildă, pentru creditarea agriculturii, este nevoie ca grupările de interese din jurul diferitelor ministere să *ajungă la un acord*. Atât timp cât acel acord nu este realizat, agricultura nu primeşte nici un ban.

> „Proiectul hotărârii de guvern prin care se constituie un fond de creditare în valoare de 280 miliarde lei destinat agriculturii, cu precădere sectorului privat, se află în plin traseu birocratic pentru obţinerea avizelor de la Ministerul Finanţelor şi Banca Naţională. Data târzie – 18 aprilie – la care executivul s-a decis să acorde acest sprijin agriculturii reclamă o maximă operativitate în rezolvarea formalităţilor pentru punerea creditelor la dispoziţia producătorilor. După aproape două săptămâni nici un leu n-a ajuns la ţărani, mai mult, nu au fost stabilite nici condiţiile în care vor fi acordate împrumuturile." [59]

Un alt exemplu concludent în acest sens este ***inflaţia***. Blocarea circuitului normal al banilor în societate, a funcţiei lor fireşti, generează inflaţie. Acumularea monetară în afara economiei reale, a sprijinirii producţiei şi a consumului de produse interne, generează inflaţie. Însă inflaţia este un mijloc de îmbogăţire pentru cei cu acces la resurse societăţii. În acest fel, ne putem explica ruptura dintre sistemul bancar şi clasa politică – pe de o parte, şi economia reală a ţării. În condiţiile în care creditele de refinanţare aduceau dobânzi anualizate între 295% şi 540% (cu penalizări)[60], dobânzi din care se putea extrage un profit substanţial, este lesne de înţeles de ce sistemul bancar s-a bucurat constant şi la timp de sprijin, în defavoarea economiei reale. Guvernatorul Băncii Naţionale, Mugur Isărescu recunoştea în acea perioadă, că "un relativ exces de lichiditate s-a format la nivelul sistemului bancar. Penetrarea acestuia în economia reală se face însă dificil, de parcă s-ar fi format o crustă între cele două sisteme. Remonetizarea, care este esenţială, nu s-a produs încă şi **este clar că acum excesul de lichiditate conduce sau riscă să conducă la majorări de preţuri în locul unei creşteri economice sănătoase** [s.n.]."[61]

---

[59] "Adevărul", nr.1253, 10 mai 1994

[60] A.R., **La licitaţia pentru creditele de refinanţare, lipsa de transparenţă - o simplă eroare de management?**, în "Adevărul", nr. 2100, marţi 18 feb. 1997

[61] "Adevărul", nr. 2100, marţi 18 feb. 1997

Administraţia paralelă (compradoare)

> "Cei tari nu sunt legaţi de lege în relaţiile lor cu cei mici (vorbim bineînţeles relativ nu absolut), ei îşi valorează interesele lor faţă de cei mici după lege dacă le convine, în afară de lege dacă le e util. Aceasta a ajutat la prosperarea materială a claselor oligarhice, nu însă şi la prosperarea lor morală, sufletească şi culturală, nu deloc, dimpotrivă! Asupra claselor muncitoare acest regim de ilegalitate a avut o influenţă dezastruoasă." (Gherea, 1910, p.136)

Chestiunea administraţiei în statul demagogic este dominată de caracterul disfuncţional al acesteia în raport cu interesele comunităţii. Ceea ce dorim să subliniem aici este ruptura dintre administraţie şi corpul social. Administraţia devine *paralelă* cu dezideratului progresului societăţii, având alte interese decât restul societăţii. Dacă statul modern este administrat de un aparat birocratic riguros, loial raţionalităţii şi interesului public, statul demagogic sau oligarhic întreţine un aparat administrativ de pradă, *comprador* (Weber). Un exemplu în acest sens îl constituie, în 1997, viziunea comercială a Fondului Proprietăţii de Stat privind managementul privatizării la scară naţională a „sistemului public de suprastructură":

> „Recent, ziarul nostru a dezvăluit încheierea unui contract suspect între FPS şi o firmă anonimă din [Spania], Eurinvest, căreia i s-au acordat împuterniciri extrem de mari în domeniul privatizării din România, contract în valoare de un miliard de dolari ... Cum se ştie, luni, preşedintele FPS, Sorin Dimitriu, a anunţat rezilierea contractului amintit pe motiv că partenerii Eurinvest nu şi-au achitat obligaţiile stipulate în contract, şi asta din chiar primele săptămâni de derulare a contractului respectiv.
> În luna decembrie a anului trecut, Fondul Proprietăţii de Stat a încheiat un mega-contract cu societatea spaniolă Eurinvest (Internactional) Ltd., cu sediul în str. Pasco de la Castellana nr. 50, 28001, Madrid, în fapt un acord general de cooperare şi finanţare pentru managementul şi finanţarea programului de privatizare şi a sistemului public de suprastructură, contract semnat de însuşi preşedintele FPS, Sorin Dimitriu ...
>
> Vă prezentăm mai jos traducerea răspunsului primit de la experţii spanioli contactaţi de către specialiştii bancari români ..., privind firma Eurinvest:
> «Informaţiile obţinute în legătură cu firma Eurinvest Ltd sunt următoarele:

> Consultând serviciul de informaţii al Telefonica (ROMTELECOM-ul spaniol n.n.) rezultă că această companie nu figurează cu nici un număr telefonic.
> Firma nu este cunoscută de către nici o bancă din Madrid.
> Vecinii de clădire nu au auzit niciodată despre această companie.
> Compania nu figurează în registrul comercial din regiunea Madrid.
> După cum se poate constata, toate datele conduc la ideea că Eurinvest este o companie-fantomă sau realmente nu există.»" [62]

Administraţia compradoare îşi are propriul ritm de acţiune. Nu atât cadourile, mita, câştigurile necuvenite, constituie problema principală, acestea fiind de altfel fenomene relativ curente şi în administraţiile altor state, cât *raţionalitatea deplasată* - paralelă a acesteia în raport cu interesele societăţii. Administraţia compradoare are o logică proprie, care nu serveşte neapărat interesele funcţionarului de rând, însă sigur convine intereselor celor ce o controlează.

Singurul context faţă de care conduitele acestei administraţii manifestă o oarecare raţionalitate este regimul exploatării fiscale a societăţii.

În mod firesc, instituţiile ar trebui să funcţioneze în acelaşi timp şi cu aceeaşi finalitate generală – prosperitatea cetăţeanului – cu restul societăţii.

Temporalitatea birocraţiilor compradoare marchează un ritm propriu de acţiune, aflat în contratimp sau în contradicţie cu cel reclamat de necesităţile publice. Problematica socială pe care respectivele birocraţii ar trebui să o servească este tratată cu o logică răsturnată. Logica răsturnată poate avea însă o logică firească în cadrul administraţiei paralele.

Prezentăm mai jos, câteva exemple de administraţie paralelă:

- 1997. În plină campanie agricolă, coaliţia de guvernământ, dezbate în parlament o nouă lege agrară, a proprietăţii agrare. În condiţiile în care legea 18 funcţionează ca o anomalie, dovadă prăbuşirea agriculturii de după 1991, reformularea principiului proprietăţii de pe poziţiile principiului *restitutio in integrum* în plin proces productiv se constituie într-un factor absolut demotivant şi economic descurajant (siguranţa proprietăţii). Interesele parlamentarilor PNŢ nu coincideau cu obiectivele campaniei agricole din vara-toamna lui 1997.
- 1997. La puţin timp după ce RENEL obţinuse un substanţial împrumut extern de pe piaţa liberă, directorul său, Aurel Leca,

[62] "Naţional", an II, nr. 195, 4 feb.1998 şi "Naţional", an II, nr.185, 23 ian. 1998

declara public că regia "trebuie desfiinţată cât mai repede"[63]. Se înţelege că astfel condiţiile de creditare ale RENEL s-au înăsprit.

- 1997. Primul an de guvernare al celor „15 000 de specialişti" – conform lozincii CDR din alegerile anului 1996 este şi anul celor mai acute crize politice. Partidul Democrat ameninţă PNŢcd, în câteva rânduri, că va ieşi de la guvernare din cauza colaborării defectuoase cu premierul ţărănist Victor Ciorbea. Disputa mută mare parte din interesul politic dinspre realităţile ţării spre *algoritmul de guvernare* – care se referă la distribuirea funcţiilor în cadrul coaliţiei de guvernământ. În acest timp, pentru prima oară din 1992, produsul intern brut al ţării scade, România fiind **dată înapoi cu încă trei ani**, la nivelul anului 1995[64]. Interesele partenerilor de coaliţie nu au coincis cu problema formării produsului intern brut (ceea ce echivalează cu problema generală, economică, a ţării).
- 1998, octombrie. Fondul Proprietăţii de Stat este decis să privatizeze la orice preţ: "«Privatizarea marilor societăţi comerciale este obligatorie, nu din perspectiva preţului, ci pentru debarasarea de nişte saci fără fund», a declarat Radu Sârbu, preşedintele FPS…"[65]. Întrebarea care se ridică este: Cum poate FPS să privatizeze, adică să vândă, în condiţiile în care îşi numeşte *marfa*, "sac fără fund"? Sau poate FPS doreşte să vândă la preţuri foarte coborâte respectivele industrii? Una dintre explicaţiile ale acestui veritabil caz de patologie socială, când administratorul a 70% din economie numeşte respectiva parte *sac fără fund*, este aceea că interesele domnului Radu Sârbu, preşedintele FPS, nu coincid cu cele ale industriilor scoase la vânzare.

În interiorul instituţiilor, timpul birocratic este sterp, adică ritmul în care sunt consumate resurse sociale (personal educat, salarii, infrastructură) nu este justificat printr-un răspuns funcţional în raport cu nevoile societăţii. Consumul nefuncţional de resurse sociale este disolutiv (disonant), demotivând puternic angajaţii structurilor administrative. Instituţiile capătă

[63] Monopolul de stat în domeniul energiei va fi desfiinţat. "RENEL este o regie ineficientă şi îmbătrânită" - a declarat directorul general Aurelian Leca, în "Adevărul", nr.2360, 23 decembrie 1997

[64] după datele dr. Cojocaru (1998), PIB-ul României în 1997 a fost de aproximativ 35 miliarde de dolari, iar în anul 1995 de circa 36 miliarde de dolari.

[65] Gabi Moroianu, Andreea Calmofirescu, **Radu Sârbu afirmă că «privatizarea marilor societăţi comerciale este obligatorie», Fondul Proprietăţii de Stat preferă privatizarea la orice preţ …,** supl. "Ziua financiară",28 oct. 1998, an II, nr. 253 în "Ziua", 28 oct.1998, an V, nr.1326.

reacţii *inerţiale* faţă de majoritate stimulilor cu care intră în contact. Faptul pune statul român într-una dintre cele mai vulnerabile poziţii din ultimul secol.

Dacă din punctul de vedere al intereselor societăţii instituţia nu se mai justifică, iar în interiorul acesteia nu mai există acel complex de energii coerent structurate ce o definesc în raport cu restul comunităţii, în schimb, instituţia îşi găseşte justificare din punctul de vedere al interesului de grup, sau al exploatării financiare a spaţiului de afaceri.

Instituţiile astfel confiscate, dezvoltă o serie de false mitologii pentru a-şi justifica maniera de acţiune faţă de proprii angajaţi şi pentru public

Organizaţia instituţională devine dintr-o componentă funcţională a societăţii, slujitoarea directorului, slujitoarea mediului politic, iar nu a societăţii.

Soluţia de depăşire a crizei provocate de marile deviaţii ale timpului birocratic este *reforma instituţiilor*, redirecţionarea eforturilor ansamblurilor instituţionale spre utilitatea lor socială firească. Acest lucru însă nu-l vor putea face decât acele elite care au conştiinţa statului întemeiat pe rolul instituţiilor şi care cred în ierarhia competenţelor în stat. Altfel, instituţiile vor continua să prelungească confuzia socială (cetăţeanul nu mai ştie-l protejează, de ce utilităţi beneficiază, care mai este justificarea loialităţii sale faţă de stat), să genereze dezordinea spaţiului public (angajaţii instituţiilor au false credinţe, îşi structurează comportamentul după false mitologii cu privire la rosturile instituţiilor, ale relaţiei dintre celelalte organizaţii, stat, societate şi risipesc fondurile publice).

Statul şi partidul fără doctrină

> "În conferinţa sa [de] la Institutul Social Român, în 1923, asupra doctrinei ţărăniste, Virgil Madgearu spune cu drept cuvânt că «elementele constitutive ale unei doctrine politice sunt două: *o concepţie asupra situaţiei sociale* sau asupra evoluţiei sociale şi un *ideal social*.»" (Manoilescu, f.a., p.228)

Analiza discursului politic, a acţiunilor factorilor de decizie în statul român de până în 1998, denotă un dezinteres aproape total al acestora faţă de trecutul, prezentul şi viitorul naţiunii. Am arătat că aşa se explică naşterea mutanţilor economici şi administrativi numiţi *monedă perversă*, *antieconomie*, *proprietate de afaceri*, *capitalism politic*, *administraţie compradoare* şi *timp birocratic*. Cu alte cuvinte, elitele româneşti nu au încă doctrină şi din acest motiv nu au cum să îşi îndeplinească prima dintre funcţiile ce le revin – conform lui Manoilescu – anume organizarea producţiei naţionale.

Statul român era încă lipsit de o perspectivă doctrinară, suferind chiar de o gravă lipsă de fundamentare a deciziilor la nivelul elementar, al

faptelor cotidiene – ceea ce denotă caracterul profund imoral al elitelor din perioada respectivă. Vom încheia această ilustrare prin efectuarea unei paralele între concepţia doctrinară ţărănistă clasică (Madgearu) şi acţiunea politică a PNŢ, ca partid de guvernare, între 1997-1998.

Ilustrăm mai jos câteva dintre erorile decizionale din acea perioadă:

1. Cazul acțiunii sistematice de lichidare (timp de peste șase luni) a uzinei unicat de motoare electrice din Bucureşti, UMEB SA – în condițiile în care astfel de întreprinderi ar fi trebuit să fie trambulina de refacere a economiei:

> „Inclusă în celebra listă a celor 17 (rămase 16 după numai o zi, prin retragerea Romvag Caracal), UMEB SA Bucureşti se află astăzi la şase luni de la anunţul televizat de lichidare a premierului Victor Ciorbea într-o situaţie destul de delicată. Cu o activitate productivă relansată, dar cu satârul lichidării decise de FPS pe grumaz, întreprinderea bucureşteană este motivată să lupte până în pânzele albe pentru supravieţuire. Situaţia economică a societăţii la momentul anunţului guvernamental, cât mai ales în lunile care au urmat, a demonstrat că celebra listă a celor 17 a fost făcută în pripă şi fără să se ţină seama de conjunctura economică în care acestea îşi desfăşurau activitatea.
>
> Deşi UMEB este unicul producător de motoare şi maşini electrice speciale pentru majoritatea sectoarelor cheie din economie, respectiv petrochimie, metalurgie, energetică nucleară (90% din motoarele folosite la Centrala atomoelectică de la Cernavodă sunt producţie UMEB), minerit etc. Guvernul nu a ezitat să o pună pe lista de lichidare. Motivaţia principală a deciziei guvernamentale, pripită şi nefundamentată, nu a ţinut cont deloc de specificul activităţii întreprinderii bucureştene, faptul că aceasta avea la momentul respectiv datorii (în exclusivitate la bugetul de stat şi bugetul de asigurări sociale) de aproximativ 29 miliarde lei, fiind îndeajuns de convingător pentru mai-marii de la Palatul Victoria. În acelaşi timp UMEB are de primit de la diverşi beneficiari circa 20 miliarde lei, majoritatea de la regii şi întreprinderi de stat.” [66]

2. Cazul industriei metalurgice româneşti, concepţia de restructurare prin lichidare a industriei siderurgice:

> „**Cristian Pârvan, managerul general al «SIDERCA» Călăraşi, preşedintele organizaţiei patronale «HEFAISTOS»:**

[66] N.C. Văleanu, **Fără nici un motiv serios, FPS vrea să lichideze cu orice preţ Uzina de Motoare Electrice Bucureşti**, în “Naţional”, an II, nr.212, 24 feb.1998, p.9.

Patronatul şi-a propus, în mod onest, să alinieze strategia siderurgică românească la strategia mondială, la procesele de restructurare-privatizare care au loc în toate ţările similare României, şi anume Ungaria, Cehia, Polonia, Slovacia. Din documentele internaţionale, cum sunt cele emise de Comisia ONU pentru Europa, Metal Buletin, Steel Week, rezultă că în orice ţară dezvoltată sau care îşi doreşte dezvoltarea există o corelare foarte clară între PIB şi procentul de creştere a siderurgiei, demonstrându-se că un procent de creştere a PIB este sprijinit de 1% creştere în producţia siderurgică.

În acest context, se ridică întrebarea: România rămâne ţară industrială sau nu? Îşi restructurează şi mai utilizează construcţia de maşini? Mai foloseşte România producţia de oţel în mod inteligent, introducând-o în maşini şi echipamente? La aceste întrebări ar fi trebuit să răspundă Ministerul Industriei şi Comerţului prin strategii coordonate şi viabile! Ministerul nu a venit cu răspunsuri, iar aceste întrebări rămân pentru noi, evident, o necunoscută. Este trist faptul că prognozele, inexistente pe diversele ramuri industriale, nu pot duce la o estimare a necesarului de metal pe piaţa internă.

O bizară evaluare în orizontul 2002

Strategia lui SOFRESS Conseille din 1993 prevedea, pe baza datelor furnizate de români, o creştere a consumului de metal în următorii ani în România, deci şi o creştere a produselor siderurgice până la 8,5 milioane tone la nivelul anului 2002. Departamentul de resort din Ministerul Industriei şi Comerţului ar fi trebuie să preia aceste structuri de calcul, făcute de SOFRESS în `93, să le reactualizeze şi să facă o prognoză mai apropiată de realitate pentru anul 2002. Dar departamentul nu a fost capabil să facă acest lucru, iar patronatul nu dispune de date de sinteză care să-i uşureze prognoza de producţie a oţelului. Şi în acest caz, patronatul a mers pe altă linie, şi anume pe evoluţia şi funcţionarea siderurgiei în ţările Europei Centrale şi de Vest. Toate aceste ţări caută să-şi crească parametrii economici prin producţia pe oţel pe cap de locuitor, ca expresie a randamentului transformării oţelului în produse siderurgice. În acest cadru, se constată că nici una din ţările dezvoltate nu coboară sub 250 kg producţie de oţel pe cap de locuitor. Germania are 400 kg oţel pe cap de locuitor, iar România are 140 kg oţel pe cap de locuitor, tot atât cât are şi Grecia! Ţinând seamă de mersul înainte al ţărilor cu care ne comparăm, mie mi se pare cel puţin bizar faptul că Departamentul propune pentru anul 2002 un nivel de doar 6,5 milioane tone oţel, în contextul în care România a produs 6,2 milioane tone oţel în 1997, când economia mers cum a mers. De aceea, patronatul afirmă că

siderurgia nu poate să-şi propună un nivel sub 7,5 milioane tone în 2002, ba, dimpotrivă, creşteri până la 8,5-9 milioane tone." [67]

3. Iată acum ilustrarea cazului Petromidia – cea mai mare rafinărie de la Marea Neagră şi una dintre cele mai moderne din Europa de Est, terminal petrolier strategic, pilon economic ce ar fi trebuit să-şi găsească locul într-o concepţie programatică de valorificare *pentru* România (pentru interesele strategice şi economice ale statului şi societăţii româneşti) a ieşirii la Mare a unui sistem petrolier integrat:

„«Petromidia» poate rafina peste 5 milioane tone ţiţei într-un an, cifră comparabilă cu producţia internă de rafinate. Ea poate aduce anual sute de milioane de dolari statului român, cu condiţia ca rafinăria să lucreze la un nivel cât mai aproape de capacitatea maximă. ...

În aceeaşi perioadă «în jurul «Petromidiei» a început să dea târcoale afaceristul Mark Irch, persoane condamnată de justiţia americană la 325 ani de pârnaie. Fondator al societăţii Glencore, Rich s-a retras ulterior din Glencore, dar a continuat să o conducă din umbră.»

Scoaterea de pe lista societăţilor de lichidare a «Petromidiei» s-a hotărât după ce SRI a primit o informare avizată, în care se arăta că se urmărea, de fapt, vânzarea la un preţ mic unui cumpărător dinainte ştiut. Experţii FPS au evaluat ulterior rafinăria la o valoare contabilă de 216.262.450 dolari, în timp ce valoarea de piaţă era mult mai mare. După prima fază a licitaţiei organizate de FPS, în cursă au rămas concernele Daewoo, Glencore şi Petromidia USA. Daewoo s-a retras din competiţie, iar Glencore a oferit sub preţul cerut de FPS, construind, de fapt, un preţ mic de pornire pentru Petromidia SUA, care şi-a adjudecat rafinăria la circa 432 milioane de dolari, la care se adaugă datoriile de 180 milioane de dolari." [68]

[67] Elena Pârvu, **Metalurgia românească a intrat în Europa. Cu ce preţ? Azi, punctul de vedere al patronatului**, în "Adevărul economic", nr.4 (306), 23-29 ian.1998, p.37.

[68] **O dezvăluire incendiară în revista Academia Caţavencu: Privatizarea rafinăriei 'Petromidia' poate aduce României 0 dolari**, în "Naţional", an I, 10 dec. 1997, nr. 152, fragmente, paginaţia ne aparţine.

Doctrina ţărănistă clasică şi acţiunea ţărănistă de azi

Doctrina ţărănistă clasică - Madgearu

1. Politica agrară

A (situaţia industriei) + B (urmările geopolitice ale situaţiei industriei)

"Statele care sunt obligate, din cauză că teritoriul lor nu se află înlăuntrul câmpului principal al activităţii şi întreprinderii moderne **[A]**, să acorde concesii, sunt într-o astfel de poziţie, că interese străine sunt în măsură să domine afacerile lor interne, o situaţie totdeauna periculoasă şi gata să devină intolerabilă **[B]**." (1936, p.152)

Acţiunea ţărănistă în 1996-1998

1. Politica industrială şi implicaţiile geopolitice

A (situaţia industriei):[69]

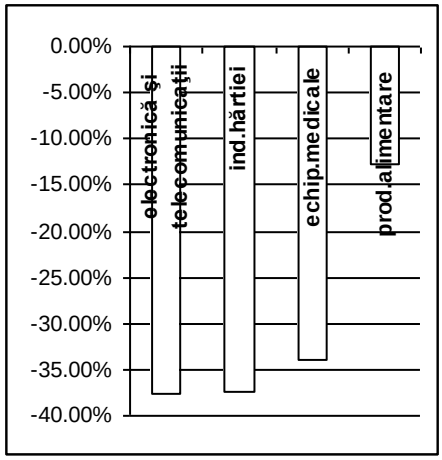

B (consecinţa geopolitică): Instituţii străine dictează economiei româneşti, direct, prin intermediul statului român.

„La 27 august 1997, Fondul Proprietăţii de Stat trimitea câte o adresă rafinăriilor VEGA şi PETROTEL prin care se anunţa că «în conformitate cu mandatul special aprobat de către Consiliul de Administraţie al Fondului Proprietăţii de Stat în şedinţa din data de 11 august 1997 ... reprezentanţii săi au fost împuterniciţi şi au hotărât dizolvarea societăţii dvs. ...» . În aceeaşi adresă, descoperim cu stupoare cum se atrage atenţia, da, chiar aşa, că «realizarea măsurilor pentru oprirea funcţionării reprezintă o condiţionalitate de îndeplinire a Acordului FESAL/ASAL (împrumutul de ajustare a sectorului

[69] "Părăsirea teritoriului industrial" de către România în doi ani de guvernare dominată de PNŢcd - Căderea producţiei industriale 1997-1998 (Comisia Naţională de Statistică, apud "Naţional", an II, nr.242, 31 martie 1998, februarie 1998 faţă de decembrie 1997)

financiar şi al întreprinderilor) convenit de către Guvernul României cu Fondul Monetar Internaţional." [70]

2. PROBLEMA AGRARĂ – doctrina clasică

"Dezvoltarea forţelor de producţiune naţională e la baza existenţei oricărui Stat, dar fiecare Stat trebuie să recunoască care este structura sa social-economică. Baza existenţei noastre de Stat este agricultura; …

Organizarea producţiunei naţionale înseamnă, înainte de toate, crearea condiţiunilor pentru ridicarea producţiunei naţionale a agriculturei ţărăneşti: **creditul, cooperaţia şi şcoala. …** [s.n.]

Intensificarea producţiei agricole ţărăneşti este însă condiţia sine qua non pentru crearea unei industrii naţionale, în raport cu forţele naturale de existenţă, o industrie naţională [care] să fie cu adevărat creatoare." (1936, p.101)

În cadrul doctrinei ţărăniste clasice, dezvoltată de Madgearu, **problema bancară este subordonată rezolvării chestiunii agrare** şi nu invers. Astfel, sistemul de credit naţional trebuie structurat aşa fel încât să fie satisfăcute în primul rând "nevoile păturii ţărăneşti, pentru a termina cu nevoile de credit ale industriei". (1935, p.145)

Concepţia fundamentală a acestei politici este următoarea: "În primul rând, trebuie să pornim de la premisa

2. PROBLEMA AGRARĂ – gândirea şi acţiunea PNŢcd din 1997-1998

Prezentăm mai jos "programul" cabinetului Ciorbea, primul guvern dominat de ţărănişti în perioada postbelică. Se observă cu uşurinţă că problema agrară este schiţată la modul comic.

„**6. Politici agricole şi de dezvoltare rurală**

6.1 Introducere

În prezent, România deţine unul dintre primele locuri în Europa în ceea ce priveşte potenţialul agricol şi, pe de altă parte, unul dintre ultimele locuri în ceea ce priveşte utilizarea acestui potenţial.

Lumea rurală este îmbătrânită şi sărăcită. Astfel, 66 la sută din populaţia rurală este în vârstă de peste 65 de ani, iar veniturile celor de la sate sunt cu 50 la sută mai mici decât cele din mediul urban în condiţiile în care 70 la sută dintre aceştia lucrează în sectorul agricole.

Strategia de guvernare în domeniul agricol trebuie să vizeze corectarea acestei situaţii pe baza consolidării proprietăţii private şi asigurării preponderenţei mecanismelor de piaţă. Se porneşte de la principiul ca agricultura să devină un sector generator de valoare adăugată şi stimulator de creştere economică.

Crearea pieţei funciar este elementul primordial în relansarea unei reforme viabile în agricultură.

[70] "Jurnalul Naţional", an V, nr. 1368, 22 nov 1997

că suntem un stat agrar, cu tendinţa de a avea şi o industrie puternică, legată în special de pământul nostru. Tendinţa supremă a politicii noastre economice trebuie să meargă spre desăvârşirea idealului de stat agrar-industrial, îmbrăţişând întreaga agricultură şi neîncurajând, în afară de industriile strâns legate de apărarea naţională, decât industriile a căror rentabilitate este asigurată prin condiţiunile naturale de dezvoltare puse la dispoziţia lor de clima şi pământul ţării. …" (1935, p.145)

Politica de credit în doctrina ţărănistă clasică, este şi ea în totală discordanţă cu cea de astăzi a PNŢcd: **creditul este subordonat interesului agricol al ţării şi nu invers:** "Micul agricultor are mai întâi nevoie de un credit imediat; pe termen scurt, prin care înţelegem creditul pe termen de minimum 9 luni şi maximum 15 luni, pentru valorificarea mai bună a cerealelor sale, pentru sămânţă, pentru unelte simple şi pentru nevoi izvorâte din diferite evenimente familiare şi gospodăreşti. În al doilea rând, el are nevoie de un credit mijlociu extins pe un termen de circa 1 ¼ - 5 ani, pentru cumpărare de inventar viu şi mort. În sfârşit, are nevoie şi de credit pe termen lung, pentru eventuale cumpărări de pământ, construcţiuni, etc." (idem, p.145-146)

6.2 Obiective

Relansarea producţiei agricole se poate realiza prin formarea exploataţiei agricole familiale comerciale, cu dimensiuni eficiente. Mediul economic trebuie să fie reprezentat de mecanismele şi instituţiile pieţei, atât în sfera organizării producătorilor (cooperative, sindicate, asociaţii profesionale) cât şi în sfera organizării serviciilor. Agricultura va fi din ce în ce mai antrenată în filierele agroalimentare.

Susţinerea agricultorilor privaţi va avea în vedere, în mod special, performanţa şi competitivitatea.

Obiectivul strategic al securităţii alimentare va fi susţinut de performanţele economiei agroalimentare. Politicile de echitate şi de susţinere a consumatorilor ce fac parte din categorii sociale defavorizate urmează să fie susţinute prin politica socială desfăşurată de Guvern.

Obiectivele politicilor agricole vor urmări cele patru categorii economice sectoriale, şi anume: economia alimentară, agroalimentară, agrară şi rurală. Economia alimentară şi cea agroalimetnară sunt determinante pentru economia agriculturii. Economia rurală este loc de desfăşurare al celorlalte trei categorii economice sectoriale.
Modelul societăţilor naţionale şi transnaţionale este cel mai avantajos sistem al funcţionării economiei agroalimentare. ... "[71]

Guvernul României, îşi propunea, iată,

[71] **Programul de bază de macro-stabilizare şi de dezvoltare a României până în anul 2000**, în "Economistul, cotidian al Asociaţiei Generale a Economiştilor din România - A.G.E.R"., anul VII, nr.864, 18-19 decembrie 1996, serie nouă

să trateze practic fără program chestiunea agrară. Agricultura *reformei* este privată din acest moment de orice sprijin coerent bancar şi managerial (*cooperativele* enunţate de Madgearu reprezintă o formulă superioară de organizare a muncii – similară *fermelor* occidentale de astăzi).

Astfel, în timp ce guvernul să grăbea să susţină Banca Agricolă cu aproape 3500 miliarde de lei, aceasta acorda credite ţăranilor cu dobânzi incredibile, de circa 70%, şi avea credite neperformante de zeci de miliarde de lei[72]. Susţinerea agriculturii de către guvern s-a ridicat în anul 1997 abia la suma de 2500 miliarde, din care, doar 1400 de miliarde au fost destinate direct producătorilor (prin cupoane)[73], restul fiind acordat prin sistemul bancar, constituind un substanţial credit pentru acesta. Şi totuşi, în Ungaria, proporţia subvenţiei la 1 ha de grâu în total cheltuieli a fost în 1997 de peste 60%, pe câtă vreme în România se situa sub 10%.

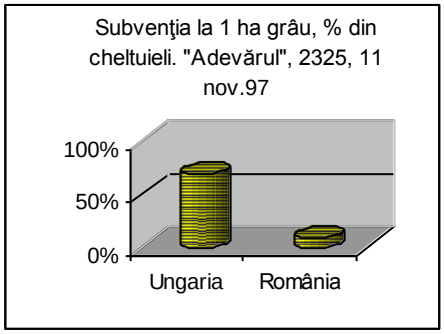

Retragerea statului din agricultură a fost un dezastru de o virulenţă nemaiîntâlnită. În zootehnie, într-un singur sector, în cel avicol, efectivele de păsări s-au redus în 5 luni de la 34 milioane capete în decembrie 1996, la

[72] "Naţional", an I, nr. 93, 1 oct. 1997
[73] "Jurnalul Naţional", an V, nr.1135, 20 feb.1997

13,5 milioane capete, în mai 1997[74]. În aceste condiţii, puterea de cumpărare a ţărănimii, şi implicit o parte importantă din puterea economică a societăţii româneşti, a scăzut dramatic. Iată mai jos, ilustrat acest fenomen prin evoluţia efortului necesar echipării gospodăriei ţărăneşti[75]:

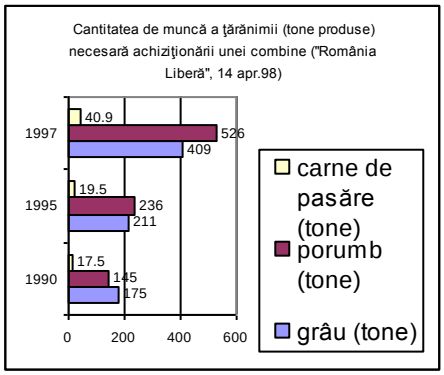

3. CREDITUL ŞI STRUCTURA SOCIALĂ. POLITICA FINANCIARĂ, BANCARĂ şi de INVESTIŢII – concepţia clasică

"Din aceste împrejurări, rezultă **necesitatea unei politici de împrumuturi productive** [s.n.], care să facă cu putinţă să se completeze lacunele înzestrării tehnice a naţiunii noastre, pe lângă politica de împrumuturi necesare pentru organizarea apărării naţionale. Dacă se menţine însă actuala sarcină, rezultată din structura datoriei publice externe existente, orice politică de împrumuturi va fi

3. POLITICA FINANCIARĂ, BANCARĂ şi de INVESTIŢII – în lumina acţiunii guvernelor dominate de ţărănişti: 1997-1998

Investiţii productive, credite pentru producţiune, buget şi finanţe echilibrate – iată obiectivele doctrinei clasice ţărăniste. Singura problemă a guvernărilor dominate de ţărănişti în ultimii doi ani a fost aceea a deficitelor (buget şi finanţe echilibrate). Chestiunea s-a dovedit a fi un eşec total: România anului 1998 are un buget serios dezechilibrat (vezi rectificările dureroase de la sănătate, învăţământ, armată etc.), o balanţă de plăţi deficitară şi un echilibru financiar precar[76]. Moneda

[74] "Evenimentul Zilei", an VI, 4 iulie 1997

[75] "România liberă", 14 aprilie 1998, "Suplimentul Săptămânal de agricultură"

[76] Guvernul dominat de ţărănişti a reuşit restrângerea deficitului bugetar de la 29% (1996) la 21% (1997) – procente deficit venituri bugetare, Cojocaru, p.182. Reducerea deficitului poate fi considerată importantă însă acesta se menţine, în continuare, foarte ridicat.

îngreuiată în primii 20 de ani. Această perspectivă trebuie să fie îndepărtată pentru că ar însemna zădărnicirea consolidării Statului român în graniţele sale etnice." (1935, p.249).

Pentru însănătoşirea monedei, Madgearu enunţă ca obligatorii, următoarele politici:

1) "Executarea rapidă a unui program de investiţiuni productive şi lucrări publice pentru accelerarea ritmului activităţii economice generale, cu mijloace financiare interne, procurate cu concursul Băncii Naţionale …,

2) Reorganizarea sistemului nostru de credit, pentru a pune în serviciul producţiunii naţionale, economiile agonisite anual din rodul muncii naţionale, cu dobânzi ieftine.

3) Echilibrul real în finanţe publice. …" (1935, p.122).

Doctrina ţărănistă clasică avea în vedere o veritabilă reformă bancară. Scopul era *ieftinirea creditului*, ca mijloc de scoatere a României din criza care cuprinsese lumea interbelică la începutul anilor '30. Ieftinirea creditului trebuia însă să aibă loc prin *adaptarea politicilor bancare la realităţile locale* de pe cuprinsul ţării. "Astfel, dobânzile vor trebui să difere, după regiuni, după proveniența depunerilor, după termenul depunerilor sau creditelor acordate, după scopul creditelor şi după continuă să nu se poată manifesta ca instrument de încredere în tranzacţiile comerciale, în ciuda acumulărilor de dolari (pe seama limitării drastice a creditării economiei[77]) ale BNR.

Căderea investiţiilor productive, şi în consecinţă, a producţiei agriculturii şi industriei, sunt o dovadă a faptului că nimic din aceste învăţăminte nu a fost recuperat.

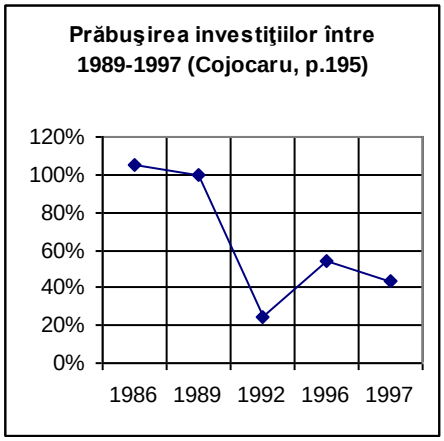

Ignorarea aproape completă a integrării productive a sectorului bancar în societatea şi în economia românească constituie explicaţia echilibrului financiar fragil şi costisitor în care se află România anului 1998. Un indicator important în acest sens îl constituie evoluţia investiţiilor.

Atragem însă atenţia că cea mai mare parte din efortului investiţional al statului nu a fost de natură productivă, ci de încurajare a disponibilizărilor din industrie ("compensaţii" sau "asistenţă socială"):

[77] **Principala bancă de promovare a exporturilor, banca de stat EXIMBANK, nu a reuşit să susţină decât 0,32% din valoarea exporturilor româneşti, în 1997!** Cf. "Adevărul Economic", nr.18 (320), 1-7 mai 1998

felurile de instituţiuni de credit…

Prin aceste măsuri se va inaugura o politică de ieftinire a creditului care, într-un stat cu structură agrară ţărănească, este o condiţie sine qua non pentru asigurarea dezvoltării normale a vieţii sociale şi echilibrului social." (1935, p.164).

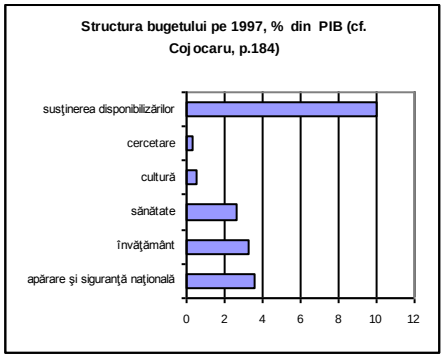

Madgearu nu are succesori, iar doctrina ţărănistă nu mai are nici un suport în zilele noastre. Prin aceasta, ţărănismul a încetat să mai existe.

Nu diferenţa datorată timpului, inevitabilă, este cel mai important aspect al acestei paralele. Ceea ce îngrijorează este lipsa oricărei similitudini: ce mai reprezintă PNŢ, la sfârşitul secolului XX, fără doctrină ţărănistă?

II.4. Critica principiilor economice

> "Societatea se compune din unităţi sociale, adică din grupări de oameni legaţi între ei printr-o organizare activă şi o interdependenţă sufletească." (Gusti, **Opere**, I, p.502)
>
> "Esența societății este voința socială." (ibidem)
>
> "Voința dă … societăților umane relativa lor autonomie față de cosmosul înconjurător, de aceea o şi socotim esență a vieții sociale." (idem, p.229)
>
> "Omul izolat nu formează societatea, prin urmare aceasta nu poate fi redusă până la el." (idem, p.268)

Am citat aici din teoria gustiană câteva din coordonatele logicii sociale față de care știința economică în uz (neoclasică, neoliberală etc.) s-a arătat foarte înstrăinată, anume față de: complexul relaţiilor sociale dintre grupurile mari, cauzalitatea motivațională a acțiunilor sociale şi complexul social-colectiv din individ.

Prin ridicarea satisfacţiei individuale la rang de ax de referinţă al cunoaşterii, ştiinţa economică se întemeiază pe noţiuni cu valoare *nonlogică*, *derivativă* (în sens paretian, noţiuni cu mari carenţe în cuprinderea realităţii pe care îşi propun să o reprezinte). Rezultatul acestei raportări la realitate este apariţia unui real specific, *realul economic*, îndepărtat până la opoziţie de realitatea socială. Fenomenul acesta de suspendare a cunoaşterii într-o realitate virtuală are implicaţii deosebit de grave pentru societăţile slăbite din Europa de Est. Aşa se face că "experienţa istorică a «miracolului economic» a reconstrucției postbelice din Europa de Vest contrazice în mod expres și în toate punctele esențiale calea preferată încă în Europa Centrală şi de Est."[78]

[78] Jan Kregel, Egon Matzner, Garnot Grabher, **Şocul pieţei. O agendă pentru reconstrucţia economică şi socială în Europa Centrală şi de Est**, Ed. Economică, 1995, p.129.

Categoriile fundamentale ale economiei
Munca, prima categorie a economiei

Pentru a se pune în acord cu realitatea socială, ştiinţa economică în trebuie să-şi recentreze discursul teoretic în noţiunea de *muncă*.

Singura modalitate de integrare în realitatea şi în logica socialului a ştiinţei economice este de a muta centrul de greutate al cunoaşterii dinspre profit, valoare, satisfacţie individuală, raportul dintre cerere şi ofertă, etc. către **muncă – întemeietoare a economiilor. Situarea muncii la baza explicaţiei economice ne descoperă caracterul social al acţiunii economice, în sensul că economia este o specie a acţiunii sociale. Munca se referă, astfel, la ansamblul relaţiilor sociale ce permit individului accesul la resurse**, implicit limitate. Munca nu este posibilă în afara colectivităţii, a integrării unui efort colectiv, a distribuţiei raţionale a funcţiilor în cadrul procesului productiv. Prin intermediul noţiunii *muncii* înţelegem că existenţa socială matură a individului devine posibilă numai prin încadrarea într-un grup lucrativ. Legea socială care defineşte integrarea normală a indivizilor în societate este ***legea compensaţiei.*** Problema muncii devine astfel centrală şi din punct de vedere economic şi din punct de vedere sociologic, în raport cu înţelegerea problemei economice. Cum trebuie să se încadreze, în general, indivizii, în corpul social? Printr-un raport compensatoriu, printr-un echilibru al muncilor, arată Eminescu:

> "Într-o accepţie mai largă, raportul de compensaţie priveşte un echilibru optim între «proporţia muncilor» şi «structura trebuinţelor», altfel spus, structura trebuinţelor trebuie să urmeze procesul natural de creştere şi diversificare a structurii şi funcţiilor «comunităţii economice». În caz contrar, acele trebuinţe formulate peste structura şi funcţiile comunităţii economice productive vor căpăta caracter parazitar, de cheltuieli necompensate, care vor atrage declinul economic al întregului popor. Cu cercetarea raportului dintre «puterea de muncă» a unei naţiuni şi evoluţia trebuinţelor, teoria socială merge într-o direcţie nouă … În general, irosirea puterii de muncă este raportată, … fie la absenţa comerţului înlăuntru (ca la Ricardo), fie la «pătura intermediarilor» (ca la fiziocraţi). Eminescu va lega sistematic «irosirea muncii fizice şi intelectuale a comunităţii» (Ricardo) de consumul necompensat al păturii superpuse." (Bădescu, 1994, p.124).

Organizarea muncii

Conceptul imediat subordonat categoriei muncă este acela de *organizare a muncii.*

Munca fiind un fenomen social, eficienţa sa devine o chestiune de *organizare*. **Eficienţa economiilor este în modul cel mai direct o problemă de organizare a muncii, înaintea oricărui indicator statistic** (cum ar fi acela al situării preţurilor tuturor producătorilor la nivelul *costului marginal*[79]):

> "De aceea nu merge bine ţara, pentru că românii muncesc prea puţin? Adevărul este, dimpotrivă, că în România se munceşte mult, dar se munceşte rău şi fără socoteală. Lozinca noastră nu trebuie să fie munca cu orice preţ, ci munca individual inteligentă şi colectiv organizată." (Manoilescu, f.a., p.123)

Pentru ca societatea să ajungă, din punctul de vedere al potenţialului său, pe curba posibilităţilor sale productive, este necesară constituirea sistemului de integrare funcţională a tuturor forţelor productive, în aşa fel încât creativitatea individuală să se poată exprima cât mai liber şi cu cât mai mare folos. Acest sistem trebuie să corespundă, în acelaşi timp, ideii de dreptate socială, adică să permită remunerarea eficientă (corectă) a muncii. Pentru aceasta, arată Manoilescu, structurarea societăţii trebuie să urmeze distribuţia şi ierarhia funcţiilor (a *funcţionalităţilor* şi a profesilor). Astfel, viaţa politică şi, în consecinţă elitele politice, ar ajunge să reprezinte exact diferitele structuri funcţionale (profesionale[80]), în funcţie de ponderea acestora în societate. Soluţia manoilesciană, a organizării vieţii economice pe principiile productivităţii muncii şi ale corporatismului profesional apare drept cel mai indicat mijloc de modernizare a democraţiei.

[79] Unul dintre indicatorii de eficienţă cei mai generali ai economiilor, şi care are o componentă socială relativă, este acela al situării pe curba frontierei posibilităţilor productive. Acest indicator se măsoară, la rândul său, cu ajutorul costului de producţie marginal: "Vom spune despre o societate că se află pe curba posibilităţilor sale productive numai atunci când preţul echivalează costul [de producţie] marginal pentru toate firmele." Samuelson, p.152.

[80] Funcţia socială este reprezentată prin profesie – cf. Manoilescu, 1933, p.28

Protecţia muncii naţionale

Organizarea muncii presupune *protecţia muncii naţionale, protecţionism*.
Rezultatul protecţiei muncii naţionale este *competitivitatea naţională* ridicată.
A doua categorie centrală a ştiinţei economice devine astfel, *producţia naţională.*

> "Consumatorul este în orice caz acel care constituie capitalul fabricilor. Dacă consumă mărfuri naţionale, el ajută să se constituie şi să se reconstituie capitalul fabricilor naţionale; dacă consumă mărfuri străine, el ajută să se constituie şi să se reconstituie fabricile din străinătate. Numai aşa trebuie văzută … problema capitalului; numai aşa se ridică la adevărata ei semnificaţie, funcţiunea pe care o are industria … aceea de a crea însuşi capitalul…" (Manoilescu, f.a., p.147-148)

Fenomenul organizării muncii, pe ansamblul economiei mondiale este un fapt de geopolitică a economiilor, de distribuire a sarcinilor şi a remuneraţiilor la scară mondială: nu toate economiile găzduiesc cele mai performante industrii, sau cele mai puternice reţele bancare, după cum nici remuneraţia muncii nu este identică în toate societăţile. Fiind o chestiune de *distribuţie a* intereselor şi eforturilor productive subordonate acestora, problema economică devine o problemă de promovare şi *protecţie a muncii naţionale.* Cel mai bun indicator al protecţiei muncii naţionale este nivelul *productivităţii muncii* – raportul dintre valoare şi munca aferentă valorii, concept strălucit definit de către Mihail Manoilescu, în concordanţă cu interesele sociale, politice, economice şi geostrategice ale naţiunii. Prezentăm mai jos această definiţie a productivităţii muncii alături de punctarea altor elemente pe marginea acesteia (privind *valoarea* şi *schimbul*):

> [**Productivitatea muncii:**] "A crea cu aceeaşi muncă o valoare cât mai mare sau a crea aceeaşi valoare cu mai puţină muncă, aceasta este problema principală a economiei. (Manoilescu, 1986, p.99)
>
> [**Problema valorii:**] După … concepţia lui Ricardo, mărfurile se schimbă în interiorul unei ţări exclusiv după cantităţile de muncă încorporate în ele. Schimbul se face aşadar: **muncă egală contra muncă egală** …
>
> **După concepţia noastră**, dimpotrivă, **schimbul mărfurilor se face după cantităţile de muncă încorporate în ele şi după mărimea respectivelor productivităţi ale muncii aferente acestora.** (idem, p.139, s.a.) …
>
> [**Problema schimbului:**] Nu sunt decât două moduri de a achiziţiona o marfă: sau prin producerea directă, sau prin producerea

unei alte mărfi cu a cărei remitere în schimb se achiziţionează marfa necesară. În amândouă cazurile este vorba de o producţie, iar problema schimbului nu este nimic altceva decât o comparaţie între două cazuri ale producţiei." (idem, p.182, nota 119).

Componentele sistemului mondial interacţionează în cadrul diviziunii internaţionale a muncii în concordanţă cu interesul *competitivităţii naţionale*, noţiune ce se referă la gradul **acoperirii necesităţilor de consum intern în condiţiile presiunii concurenţei externe**[81]**.** Din acest punct de vedere, competitivitatea naţională se referă la:

1) "Abilitatea [actorilor economici] de a menţine componentele preţurilor în concordanţă cu evoluţiile de pe piaţa mondială …"
2) "… [Şi] direct, la lupta [*struggle*] de a câştiga [*capture*] putere de cumpărare, sau cu alte cuvinte, de a câştiga noi segmente din piaţa mondială."[82]

Comentarii pe marginea unor noţiuni şi principii economice

i. Definiţia economiei ca acţiune socială. Utilitatea ca funcţie socială

Concepţia tradiţională asupra problemei economice:

"*Ştiinţa economică* se referă la studiul modalităţilor în care societăţile folosesc resurse limitate pentru a produce bunuri şi de a le distribui". (Samuelson, p.3, s.a.)

Problema concepţiei tradiţionale asupra problemei economice – reducerea societăţii la satisfacţia individuală:

"În explicarea comportamentului de consum, pornim de la premisa fundamentală după care indivizii tind să aleagă acele bunuri şi servicii pe care le valorizează cel mai mult."

"Într-un cuvânt, prin *utilitate* înţelegem *satisfacţie*. Mai precis, utilitatea denotă plăcerea subiectivă sau plusul de util pe care o persoană îl câştigă prin consumarea unui bun sau a unui anumit serviciu." (Samuelson, p.83)

[81] Alfred Pfaller, Ian Gough, Göran Terborn (ed.), **Can the Welfare State Compete?**, p.17-18
[82] Pfaller op.cit., p.18.

Comentarii pe marginea caracterului social (socio*logic*) al problemei economice. Economia ca acţiune socială

Unul dintre primii gânditori moderni care demonstrează esenţa sociologică a obiectului şi problemei economice este Max Weber. Acesta arată că economia nu este altceva decât o formă de acţiune socială. Caracterul social al problemei economice, aspect care înscrie chestiunea în problematica *socio*-logicii este ilustrat prin definirea *economiei* şi a *întreprinderii economice*:

> "Vom considera acţiunea economică autocefală drept «o economie» [«economie»]…, iar un sistem organizat al acţiunii economice continue drept «întreprindere economică»." (Weber, 1978, p.63),

unde acţiunea economică autocefală este o modalitate specială de organizare – adică o problemă de relaţionare şi de structurare socială: organizarea autocefală a acţiunii sociale are loc în condiţiile în care factorul politic nu interferează semnificativ cu mecanismele de selecţie a indivizilor şi intereselor diferitelor grupări umane[83]. Caracterul social al obiectului economiei este accentuat de Weber când acesta defineşte acţiunea economică:

> "Spunem despre o acţiune că este «economic orientată» atât timp cât, în concordanţă cu semnificaţia sa subiectivă este centrată pe satisfacerea nevoii de «utilităţi» … . «Acţiunea economică» … se referă la exercitarea paşnică a controlului asupra resurselor …" (Weber, 1978, p.63)

La Weber, noţiunea de *satisfacţie (satisfaction)* depăşeşte cadrul *plăcerii individuale (subjective pleasure)* de la Samuelson (Samuelson, p.83). Acţiunea economică este un proces între o reţea de actori sociali.

Mai mult decât atât, caracterul de *acţiune* al economiei implică în mod automat şi caracterul său social. Economia este un proces de relaţionare între indivizi, grupuri, mentalităţi, şi **determinată de acestea.** (Acţiunea este mai mult decât un act, pentru că, presupune, la Weber, orientarea conduitei *în funcţie* de Celălalt).

[83] cf. Max Weber, p.50 şi passim.

Comentarii pe marginea caracterului social (socio*logic*) al problemei economice. Chestiunea utilităţii

Înţelegem mai departe implicaţiile analizelor weberiene cu privire la caracterul social al obiectului ştiinţei economice prin teoria lui Vilfredo Pareto asupra *utilităţii*.

Pe baza acestor studii observăm că economia nu poate fi orientată raţional (adică spre utilităţi) dacă în „cursa pentru utilităţi" este ignorat *Celălalt*. *Celălalt*, „a ţine seama de acesta", este condiţia raţionalităţii economice. Fără prezenţa *celuilalt* vorbim de plăcere individuală ca motor al progresului, de *ofelimitate* iar nu de *utilitate*. Pe lângă distincţia dintre categoriile utilităţii (utilitate şi ofelimitate), Pareto subliniază faptul că ştiinţa economică tradiţională ia în considerare aspectul ideologico-demagogic al utilităţii – rezumată de mitul bunăstării generale ca efect al bunăstării individuale, sub formula *utilităţii colectivităţii*, iar nu a *utilităţii* pentru *colectivitate*:

> "Din punctul de vedere al plăcerii individuale (al ofelimităţii) … [nu putem vorbi de o adevărată ştiinţă a economiei]." (Pareto, p.1210)
>
> "Ştiinţa economică nu are dreptul să trateze problematica unei colectivităţi ca şi când aceasta ar fi un simplu individ; … . [Şi aceasta întrucât] ofelimitatea unei colectivităţi nu există. Desigur, la rigoare, am putea să ne imaginăm cam cum ar arăta *utilitatea unei colectivităţi* [s.n.]. (idem, p.1343) …
>
> În special clasele guvernante practică confuzia dintre maximul de utilitate *al* unei colectivităţi cu maximul de utilitate *pentru* colectivitate [s.a.]. Acestea încearcă să reducă discuţia asupra problemei utilităţii la aceea a maximei utilităţi pentru individ, crezând astfel că pot păcăli clasele guvernate cu existenţa unui fel de utilitate indirectă, care le-ar remunera sacrificiul în slujba claselor superioare." (idem, p.1344).
>
> "Să presupunem că o colectivitate nu are altă cale de a fi bogată decât printr-o distribuire foarte inegală a veniturilor, egalizarea relativă a acestora implicând sărăcirea comunităţii. Prima situaţie aproximează condiţia maximei utilităţi *a* colectivităţii iar cea de-a doua, maximum de utilitate *pentru* colectivitate." (idem, p.1344)

Raţionamentul paretian cu privire la problema utilităţii demonstrează că **valoarea ca expresie a utilităţii *pentru* individ este de fapt expresia interesului unui cerc restrâns *pentru* cei ce controlează economia.** Distincţia dintre utilitatea pentru colectivitate şi utilitatea colectivităţii este de natură să nuanţeze teoria formării libere a preţului la intersecţia dintre cerere şi ofertă. Acest aspect a fost de altfel redescoperit şi argumentat ca atare de

către economistul american Kenneth Galbraith, atunci când acesta arăta că cea mai mare parte a economiilor dezvoltate este de fapt un uriaş sistem planificat:

> "… în sistemul planificat, utilizarea resurselor nu mai reflectă, prin intermediul preţurilor, deciziile consumatorilor. Imaginea consumatorului care îşi distribuie cumpărăturile încercând să-şi distribuie resursele în aşa fel încât satisfacţiile să fie maxime devine irelevantă. Distribuirea resurselor reflectă în cel mai înalt grad puterea unei anumite firme de a-şi atinge, alături de alte firme, obiectivele; şi tocmai această putere ne îndreptăţeşte să vorbim despre un *sistem planificat*. Este evident că preocuparea firmei moderne pentru preţuri ar putea camufla exercitarea puterii pe un plan mult mai general. Ar putea distrage atenţia de la exercitarea mult mai amplă a puterii – planificarea – în cadrul căreia controlul preţurilor nu este decât un capitol." (Galbraith, 1982, p.149, s.n.)

Chestiunea utilităţii este rezolvată însă cu mult înainte de Galbraith de către Mihail Manoilescu (pe linia gândirii lui Mihai Eminescu). Acesta subordonează direct problema utilităţii aceleia a producţiei-productivităţii muncii naţionale: scopul ştiinţei economice devine la marele gânditor român identificarea celor mai bune mijloace productive pentru satisfacerea *utilităţii pentru naţiune* a unor resurse. Astfel, schimbul, ca şi comparaţie a valorii unor produse, devine comparaţie între productivităţi ale muncii.

> **"Omul trebuie să se încadreze în circumstanţele real-sociale ale ţării sale**; că nimeni nu are putere afară de colectivitate şi nimeni nu posedă alte drepturi decât acelea care izvorăsc din sacrificiul pentru colectivitate şi din schimbul reciproc de servicii." (Manoilescu, 1986, p123, s.n.)

Corolarul problemei utilităţii sociale este că problema pe care trebuie să o soluţioneze ştiinţa economică nu mai este pur şi simplu *satisfacţia individuală* ci, aşa cum am arătat la începutul acestui capitol, creşterea eficienţei *producţiei naţionale.* A pune altfel problema ar însemna deplasarea spre inutilitate a cunoaşterii economice (spre problema utilităţii colectivităţii pentru un număr redus de indivizi – după cum au demonstrat Pareto şi Manoilescu):

> "Pentru individ, problema cumpărării rămâne exclusiv în domeniul unei pure tranzacţii comerciale**. În cazul ţării însă, cumpărarea nu este în nici un caz numai o problemă de comerţ; ea este în acelaşi timp o problemă de producţie.**" (Manoilescu, 1986, p.182, s.a.)

ii. Legea raritățiii

Enunţul clasic[84] al legii raritățiii:

> "Chiar în centrul ştiinţei economice se află adevărul de necontestat, adevăr pe care îl vom numi *legea raritățiii* [the law of scarcity], care postulează faptul că bunurile sunt rare întrucât nu există suficiente resurse pentru a produce toate bunurile pe care oamenii doresc să le consume. Întreaga cunoaştere economică porneşte de la acest fapt." (Samuelson, p.8)

Problema enunţului clasic al legii raritățiii

Aşa cum este prezentată în ştiinţa tradiţională, legea raritățiii ne poate conduce la concluzia eronată conform căreia nevoile materiale ale societăţilor depind numai de distribuţia naturală a resurselor. Din acest punct de vedere, extragem din enunţul de mai sus partea problematică:

> "… bunurile sunt rare întrucât nu există suficiente resurse…" (ibidem)

Comentarii pe marginea problemei enunţului tradiţional al legii raritățiii

Bunurile pot fi rare, puţine, insuficiente şi în situaţia în care **resursele există în cantităţi satisfăcătoare (sunt îndeajuns)**. Factorul perturbator, care interferează circuitul resurse – bunuri este constituit de comportament. Comportamentul, conduitele celor cu acces la resurse sunt factorul care acoperă distanţa de la resursă la bunul de consum (sau de capital). Resursele sunt bunuri potențiale. Resursele se transformă în bunuri în virtutea unui comportament. Nu este vorba atât de comportamentul personalului direct productiv, cât a celui, sau a celor ce **iau decizia transformării resursei în bunuri.** Aşa se şi poate explica de ce regiuni cu resurse materiale naturale limitate au devenit societăţi de consum iar zone întregi cu resurse din abundenţă suferă de lipsuri materiale cronice, încadrate într-o ordine a *dependenței* şi a *servituții*.

Factorul conduită implică generarea unor lanţuri de creştere productivă (apariţia unor industrii sau servicii care să prelucreze tot mai complet o categorie de resurse), numite şi *efecte de relație*[85]. Apariţia sau blocarea funcţionării unor astfel de efecte de relaţie sunt definitorii pentru statutul societăţilor în sistemul mondial. Abundenţa sau inexistenţa resurselor (materiale naturale) contează prea puţin în distribuţia ulterioară a producţiei, în stabilirea densităţii bunurilor. Cu alte cuvinte, "întreaga cunoaştere economică" porneşte de la o premisă cel puţin parţial eronată.

[84] Ne referim la teoremele economice în uz astăzi, de tipar neoliberal şi monetarist.

[85] Vezi Albert O. Hirschman, **Essays in Trespassing. Economics to Politics and Beyond**, Cambridge, 1984, p.65

Pentru a fi corectă, legea raritățiii ar trebui completată după cum urmează:

"Puţinătatea bunurilor este semnificativ dependentă de adecvarea comportamentului grupărilor sociale ce au controlul asupra resurselor (elitele) faţă de necesităţile gestionării raţionale a acestora."

iii. Problema pieţei

Principiile ştiinţei economice tradiționale presupun că relația socială în mecanismul economic este unul de piață, axat pe jocul dintre cerere şi ofertă, impersonalitate, calcul şi schimb intermediat de monedă. Însă sociologia a lămurit încă de la începutul secolului, prin Mihai Eminescu şi Max Weber faptul că legile raționalității economice nu funcţionează în societăţile guvernate de structuri demagogice, în statele oligarhice, unde capitalismul este de factură politică. În capitalismul politic accesul la resurse este o chestiune de status, de prestigiu, sau de ocupație (în sens de cucerire).

Astfel, orientarea spre profit este tipică capitalismului politic în situaţiile în care

> "Oportunităţile sunt abordate din perspectiva profitului de pradă conform intereselor organizațiilor politice sau ale unor persoane cu interese politice … În situația în care oportunităţile de profit sunt luate în calcul în virtutea intereselor de afaceri în virtutea dominației prin forță sau a unei poziții de forță garantate de o autoritate politică. …
>
> De asemenea, este evident că profitul pur speculativ şi creditul destinat exclusiv consumului sunt iraționale din punctul de vedere al satisfacției nevoilor şi al producției de bunuri, datorită faptului că acestea au la bază o distribuție forțată a proprietății şi a avantajelor de piață." (Max Weber, 1978, p164-166).

Dincolo de aspectul capitalismului politic, unde legile economiei de piață nu au cum să se aplice în vreun fel (cel mult ca efect pervers), **în general, ştiinţa economică nu se poate limita la problematica pieţei.** Acest fapt devine evident în *problema valorii*, unde nu toate procesele economice, bunurile sau serviciile pot fi *corect* exprimate prin preţ. Valoarea socială a unor bunuri şi servicii, în special cea a infrastructurii productive a acțiunii economice, nu este echivalentă cu prețuirea lor conjuncturală (cu valoarea lor liber stabilită pe piață sau impusă), a balanței dintre ofertă şi cerere, mai ales în situațiile în care oferta este controlată politic iar cererea constrânsă de mizerie (condiția statului demagogic).

iv. Moneda

Conceptul tradiţional de *monedă*:

> "*Banii* [s.a.] constituie mijlocul de plată sau mediul de schimb [standardizat al economiei]." (Samuelson, p.30)

Problema conceptului tradiţional al *monedei*

Definiţia de mai sus este insuficientă. Există economii în care moneda este instrument de plată şi, în acelaşi timp, instrument de blocaj economic, de sărăcire şi subdezvoltare.

Comentarii pe marginea problemei *monedei*

Moneda intermediază legăturile dintre aproape toate componentele societăţii, în special între cele implicate în acţiunea economică. Din acest punct de vedere, moneda nu ar trebui să se îndepărteze de realitatea valorilor pe care le relaţionează (fiind în firea lucrurilor să genereze *efecte de relaţie*). Fenomenul de blocaj economic apare atunci şi acolo unde moneda nu este expresia valorilor pe care le relaţionează, generând *efecte de relaţie de înapoiere* (de destructurare a lanţurilor productive). Moneda devine *perversă. Efectele de relaţie de înapoiere* se mai produc atunci când suportul monetar întreţine un regim de plăţi necompensatorii între diferitele munci, servicii sau produse. Cu alte cuvinte, moneda se manifestă destructurant atunci când *validitatea substanţială* a monedei ("substantive validity", bazată pe utilitatea marginală a banilor) nu coincide cu *validitatea* sa *formală* ("formal validity")[86]. La rândul ei, discrepanţa dintre cele două tipuri de validităţi socio*logice* ale monedei apare în momentul în care accesul la monedă este inegal distribuit în societate. Cu distribuţia accesului la bani variază şi valoarea monedei (validitatea sa substanţială este mai mică sau mai mare faţă de valoarea nominală/validitatea formală).

Astfel, în ceea ce priveşte blocajul financiar, menţionăm că fenomenul apare în condiţiile în care mijlocirea monedei promovează raporturi de schimb necompensatorii: schimbul în condiţiile în care unul dintre parteneri nu-şi onorează obligaţiile printr-un schimb echivalent din punct de vedere valoric. Moneda devine astfel mijloc de presiune, de forţare a economiei (atât private cât şi de stat):

1. Prin intermediul banilor (dobânzi, subvenţii întârziate, plăţi compensatorii etc.) întreprinderile sunt presate să-şi direcţioneze

[86] Validitatea substanţială şi validitatea formală a monedei sunt concepte weberiene: "Posibilitatea de schimb a monedei pentru alte bunuri, fapt care se sprijină pe valorizarea monedei prin raportare la bunurile comercializabile va fi numită *validitate substanţială*, în opoziţie cu validitatea legală, formală, a banilor ca mijloc de plată şi de schimb, validitate ce stă sub puterea legilor." (Weber, p.169)

efortul financiar în direcţii periculoase (de plată urgentă a unor datorii crescânde), unele ajungând chiar să fie lichidate (juridic sau de facto), aşa cum a fost cazul seriei de ferme avicole şi zootehnice din iarna anului 1997 sau a unor mari uzine constructoare de maşini (cazul Semănătoarea, 1997 – dispărută din viaţa economică românească după eşecul afacerii New Holland).

2. Circuitul monetar este structurat de aşa manieră încât cooperarea productivă se întrerupe, fragmentând astfel procesul fundamental al schimbului (blocajul financiar).
3. Funcţia monedei, străină de interesele producţiei, este prezentată publicului printr-o formulă *derivată*, ideologică, care răstoarnă cauzalitatea problemei: nu tulburarea circuitului monetar este cauza situaţiei proaste a producţiei (stagnarea, restrângerea sau lichidarea acesteia) ci, însăşi producţia, producţia fiind o veritabilă devoratoare de monedă – celebra sintagmă guvernamentală a "sacului fără fund" sau a "găurilor negre". Principalul punct slab al acestui discurs este dat de faptul că întreprinderea, prin definiţie, nu are cum *să producă pagube*. Orientată spre gestiunea unor resurse rare şi spre valorificarea acestora, întreprinderea nu poate să producă pagube, decât, cel mult, de natură ecologică (poluare) sau juridice (drepturi de proprietate etc.). Pagube nu produc decât dezastrele naturale, războaiele şi actele de jaf şi de corupţie. Se poate spune însă despre o întreprindere că "lucrează în pierdere" – în special în situaţiile în care distanţa dintre utilitatea sau valoarea socială (publică, contribuţia sa indirectă la prosperitatea, securitatea etc. tuturor) a întreprinderii şi valoarea producţiei sale pe piaţă se măreşte foarte puternic, în sensul scăderii celei din urmă. De altfel, o serie de industrii vitale sunt subvenţionate în Occident tocmai pentru că produc în pierdere: utilitatea sau valoarea lor socială este mai mare decât preţul conjunctural al produselor lor. În acest caz, singurul vinovat de situaţia întreprinderilor nu este decât conducerea acestora, care în cazul României, este numit şi subordonat de către structura numită Fondul Proprietăţii de Stat (până în 2001). …

Un alt aspect al monedei perverse este blocajul economiei prin confiscarea pe criteriul prestigiului al accesului la bani. Din instrument de schimb, moneda devine mijloc de marcare a statusului – ea este accesibilă numai acelora care aparţin unor anumite grupări. Din mijloc de relaţionare socială, moneda devine mijloc de închidere socială (de lichidare a întreprinderilor care nu se află sub protecţia grupărilor cu acces la credite,

performante sau neperformante) prin promovarea structurării de castă (casta celor cu acces la credite). Autoalimentându-se prin efectul dobânzilor cămătăreşti, moneda perversă este, ca şi moneda *cu funcţie străină sau denaturată*, un instrument de dominaţie.

Expresia socio*logică* a monedei se referă astfel, la gradul de fluiditate al circuitului monetar. Moneda îşi realizează menirea atunci când circulaţia sa în societate este nediscriminatorie, când diferitele categorii de efort (de muncă) au un acces egal la monedă (când valoarea substanţială a fiecărei categorii de efort coincide cu valoarea formală, legală, a banilor). Astfel, **redefinirea noţiunii de monedă** – prin referire la *preţul muncii* inclus în ea, se impune cu necesitate, dată fiind absurditatea politicilor întemeiate pe o înţelegere superficială a acestui concept. Astfel, având în vedere distanţa dintre utilitatea socială (validitatea substanţială – concordantă cu efortul muncii şi cu nevoile continuării acestuia), şi valoarea sa formală (constituită din valoarea nominală şi nivelul dobânzilor), vom putea spune că: **Moneda reprezintă acel mijloc de plată (de schimb) a cărei valoare reală (valoarea întrebuinţării sale sociale) este determinată de accesul diferitelor categorii de muncă la utilitatea sa socială. Cu cât accesul categoriilor de muncă la monedă este mai redus** (salarii mici, monedă scumpă – dobânzi mari)**, cu atât capacitatea sa de remunerare este mai restrânsă. Cu cât capacitatea remuneratorie a monedei** (puterea de cumpărare) **este mai redusă, cu atât utilitatea sa socială este mai restrânsă şi, în consecinţă, valoarea ei socială este mai mică, chiar dacă moneda devine mai scumpă – în virtutea accesului limitat la ea.**

v. Inflaţia

Conceptul tradiţional de *inflaţie*:

> "*Inflaţia* reprezintă creşterea nivelului general al preţurilor. *Rata inflaţiei* este rata modificării nivelului general al preţurilor …" (Samuelson, p.587)

Problema conceptului tradiţional al *inflaţiei*

Definiţia este insuficientă. Fenomenul inflaţionist este suspendat în afara realităţii conduitei actorilor responsabili cu gestiunea resurselor societăţii, fiind situat în mecanica abstractă a interacţiunii costurilor, ofertei şi cererii în conceptului de răspundere socială. Deşi inflaţia are impact şi cauzalitate socială, fiind expresia uneia dintre cele mai serioase maladii sociale (inflaţia este „purtătoare de sărăcie"), definiţia „economică" a acesteia nu are nici un fel de conţinut sociologic.

Comentarii pe marginea problemei *inflaţiei*

Aspectul sociologic al acestei probleme a fost lămurit încă din prima parte a secolului XX de către Max Weber, acesta arătând că fenomenul degradării valorii banilor este urmarea conduitelor de acumulare primitivă (prădalnică, politică) a capitalului:

> "Inflaţia reprezintă în toate cazurile, şi în primul rând, o metodă tipică de creştere a puterii de cumpărare pentru anumite interese." (Weber, 1978, p.183)

Procesul inflaţionist denotă scăderea utilităţii sociale a unităţii monetare naţionale. Utilitatea socială a unității standard a monedei scade în momentul în care valoarea acesteia încetează să mai exprime corect diferitele tipuri de muncă – prin supraevaluare sau subevaluare, unde prin *tipuri de muncă* înţelegem tipologia diferitelor producţii. Fenomenul inflaţionist, ca urmare a supraestimării unor activităţi (valoare monetară neacoperită – subvenții, credite – prin procese productive), a fost descoperit ca atare în anii '60-'70 în America Latină:

> "Inflaţia este un mijloc de transfer temporar de bogăție. … **Amploarea daunelor aduse economiei [în acest fel] de către grupurile interesate depinde de capacitatea lor de a se sustrage de la îndatoririle lor economice** … prin dirijarea subsidiilor şi taxelor sau a creditului către o direcţie anumită, în paralel cu restrângerea accesului la acestea pentru alte sectoare. Prin aceasta nu doresc să spun că alegerea inflaţiei în locul altor metode neinflaționiste de deturnare a resurselor de la alte sectoare [social-economice] a fost totdeauna o decizie conştientă. Dimpotrivă …" (Hirschman, 1984, p.190-195, s.n.)

vi. Cererea Agregată

Conceptul clasic de *cerere agregată*:

> "Cererea agregată reprezintă cantitatea totală agregată de output [bunuri şi servicii] care se doreşte a fi cumpărată la un anumit nivel de preţ, în condiţiile în care alte fenomene sunt constante. Cererea agregată reprezintă cheltuielile potenţiale în toate sectoarele economiei: consum, investiţii domestice, cheltuieli guvernamentale şi exporturi nete." (Samuelson, p.455)

> "Curba cererii agregate … scade pe măsură ce nivelul preţurilor creşte. Principalul motiv pentru scăderea curbei cererii agregate este dat de *efectul limitării monetare* (money supply effect), în condiţiile în

care preţuri ridicate generează bani scumpi (*tight money*) şi un nivel de cheltuieli agregate mai redus." (idem, p.458).

Problema conceptului clasic al *cererii agregate*

Principala problemă din enunţul tradiţional al cererii agregate este conţinută în a doua parte a acestuia: curba cererii agregate nu răspunde obligatoriu în toate situaţiile, în toate societăţile sau, pentru toate categoriile sociale existente într-o societate, la fenomenul creşterii preţurilor. Cererea agregată poate fi, în anumite societăţi, *inelastică* (nu răspunde evoluţiilor preţului).

Comentarii pe marginea problemei *cererii agregate*

Legea evoluţiei cererii agregate nu funcţionează în societăţile cu disparităţi foarte mari de venituri, între o clasă foarte numeroasă ce trăieşte la limita sărăciei (în cazul societăţii româneşti această cifră era în 1996 de peste 60%[87]). Fenomenul inelasticităţii cererii agregate se poate explica prin două fenomene, tratate pe larg în capitolul dedicat economiei de status:

1. Fenomenul mizeriei – care constrânge cererea la consumul de bunuri de strictă necesitate. Aici consumatorul este ţinut captiv de preţuri foarte ridicate – ca urmare a unor politici agrare şi industriale absurde, antieconomice, aşa încât consumul alimentar, oricât de costisitor, se menţine relativ constant (inelastic).
2. Fenomenul consumului de lux – marchează a doua zonă relativ insensibilă la preţ, de astă dată din cu totul alte motive decât cel al sărăciei. Consumul de lux este unul de status (consumul de status include, bineînţeles cosmopolitismul şi snobismul) şi, din punctul de vedere al poziţiei, al rangului, necesită un tip de consum care să le marcheze (semnalizeze) şi să le promoveze social în consecinţă.

vii. Oferta Agregată

Conceptul tradiţional de *ofertă agregată*:

"Oferta agregată se referă la cantitatea totală de bunuri şi servicii pe care întreprinderile ţării doresc să le producă şi să le vândă într-o perioadă dată. Oferta agregată … depinde de nivelul general al preţurilor, de capacitatea productivă a economiei şi de nivelul general al costurilor [de producţie].

[87] Val Vâlcu, "**Peste 60 la sută din populaţie ţării – sub pragul sărăciei" – recunoaşte noul ministru al sănătăţii**, în "Adevărul", nr.2051, 17 decembrie 1996, p.8.

> "În general, întreprinderile vor căuta să producă la capacitatea maximă şi să vândă la preţuri cât mai ridicate." (Samuelson, p.406-407)

Problema conceptului tradiţional de *ofertă agregată.* Comentarii

> "În general, întreprinderile vor căuta să producă la capacitatea maximă şi să vândă la preţuri cât mai ridicate." (ibidem)

Realitatea economică subordonată *economiei imorale* - antieconomiei (în care elitele au un caracter exclusiv comprador) demonstrează contrariul: întreprinderea cuprinsă în această situaţie nu va fi orientată nici spre acumulare, nici spre profit. Întreprinderea în contextul absurdului economic va fi *deferită* intereselor de consum şi demagogiei clasei dominante (eventual clasei manageriale **subordonate**) şi va fi supusă lichidării dacă interesele acestora o cer. Astfel, restructurarea (producţia) întreprinderilor româneşti, dacă nu este blocată de interesele personale ale corpului directorilor – prin fenomenul firmelor căpuşă şi al contractelor oneroase, este blocată de către interesele şi concepţia de restructurare prin pedepsire (restrângerea accesului la credite, la subvenţii şi programe guvernamentale) şi lichidare, în special ale FPS, dar şi a altor structuri implicate în acest proces.

Din acest punct de vedere**, legea de evoluţie a ofertei agregate ar trebui completată** după cum urmează: **În general, se tinde către producţia maximă, orientată spre vânzarea la preţuri cât mai ridicate, atunci când interesele corpului directorilor şi al proprietarilor coincid cu interesele întreprinderii, când conduita acestora este orientată spre raţionalizarea muncii şi a capitalului.**

viii. Legea scăderii cererii

Enunţul tradiţional al legii scăderii cererii:

> "Când preţul creşte (alte fenomene rămânând constante), cumpărătorii tind să cumpere mai puţin. În mod similar, când preţul scade, alţi factori rămânând constanţi, cantităţile achiziţionate cresc." (Samuelson, p.49)

Problema enunţului tradiţional al legii scăderii cererii. Comentarii

Aşa cum am arătat mai sus, problema inelasticităţii cererii şi ofertei pun sub semnul întrebării enunţuri de tipul "cererea creşte când preţurile scad" şi invers, "cererea scade când preţurile scad".

Chiar dacă preţurile cresc, datorită unor necesităţi stringente, consumatorii sărăciţi vor continua să cumpere aproximativ aceleaşi cantităţi reduse şi scumpe de alimente, îmbrăcăminte, medicamente. De asemenea, în ceea ce priveşte consumul de lux (de status), acesta va continua să fie relativ

insensibil la evoluţia preţului, resorturile sale ţinând de alte legi decât acelea ale cererii şi ofertei, anume de nevoia de a marca şi menţine prestigiul.

Implicaţiile nefuncţionării acestei legi sunt multiple şi serioase. În primul rând, incapacitatea cererii de a controla preţul **îndepărtează societatea de dezvoltarea şi aplicarea tehnologiilor noi**: nici un proprietar (de stat sau particular) nu va fi interesat în implementarea noilor tehnologii atât timp cât "piaţa" cere bunuri care se vând aproape indiferent de preţul lor. În al doilea rând, **investiţiile devin lipsite de importanţă**, în condiţiile în care dezvoltarea tehnologică este lipsită de sens, iar creşterea capacităţilor de producţie nu ar putea creşte semnificativ vânzările datorită puterii reduse de cumpărare. În al treilea rând, blocarea funcţionării legii scăderii cererii şi, în consecinţă, determinarea concentrării acesteia asupra bunurilor de strictă necesitate, implică la rândul său **descurajarea comportamentului de economisire**.

ix. Legea echilibrului

Enunţul tradiţional al legii echilibrului:

> "Preţul de echilibru apare atunci când cantitatea cerută este echivalentă cu cantitatea oferită [spre cumpărare]. …Un preţ prea coborât determină epuizarea stocurilor, iar pentru compensare, preţul va urca. Un preţ prea ridicat determină apariţia surplusului, fapt care va determina apoi scăderea preţului." (Samuelson p.55).

Problema enunţului tradiţional al legii echilibrului:

> "Preţul de echilibru apare atunci când cantitatea cerută este echivalentă cu cantitatea oferită [spre cumpărare]." (ibidem)

Această lege nu poate funcţiona în economiile statelor demagogice datorită deteriorării funcţiei monedei, ca element principal de formare şi de expresie a preţului. Nivelul de stabilitate relativ este mai degrabă rezultatul epuizării puterii de cumpărare decât expresia unui echilibru veritabil între interesele de consum şi cele de producţie.

Comentarii pe marginea enunţului tradiţional al legii echilibrului

În condiţiile în care funcţia de circulaţie a monedei este drastic limitată la un cerc restrâns de utilizatori (moneda este instrument de spoliere şi semn al prestigiului), aceasta nu poate servi drept suport şi expresie a echilibrului dintre cerere şi ofertă. În aceste condiţii, cererea şi oferta nu vor putea ajunge la un echilibru real, circuitul monetar fiind în afara nevoilor aparatului productiv ("Penetrarea [lichidităţilor] în economia reală se face … dificil, de

parcă s-ar fi format o crustă între cele două sisteme [bancar şi productiv]" – Mugur Isărescu, februarie 1997). Mai mult decât atât, fiind inelastice, cererea şi oferta au evoluţii relativ paralele: semnalele cererii nu ajung la producător şi invers, moneda neîndeplinindu-şi rolul de intermediar al circulaţiei economice.

Singura cale de impulsionare a circuitului monetar aşa încât acesta să contribuie la *echilibrarea* cererii şi ofertei este stabilirea unui program naţional de investiţii, de redirecţionare a fluxului monetar dinspre cercurile cu interese închise spre ansamblul economiei, însă aceasta presupune asumarea unei politici economice complet noi.

Astfel, pentru punerea în funcţiune a legii echilibrului, este necesară stoparea speculaţiei neproductive cu moneda ca formă primară de acumulare de capital. Singura formulă benefică de speculare cu moneda este **în interesul promovării întreprinderii pe piaţă.**

În alt plan, acela al tipului de consum, situarea intereselor şi a nevoilor de consum ale păturilor dominante în afara chestiunii eficienţei capacităţilor productive este de natură a menţine blocat la un nivel foarte redus punctul general de echilibru al preţurilor. Acest punct de echilibru este mai degrabă un ***preţ de subzistenţă***. Preţul de subzistenţă este determinat de nivelul atins de sărăcie şi de răbdarea socială.

Reformulată, legea echilibrului ar putea fi prezentată după cum urmează:

În economiile statelor oligarhice nu putem vorbi de un nivel de echilibru al preţurilor, ca expresie a coincidenţei dintre cerere şi ofertă. În economiile de status ale acestor state cererea internă nu întâlneşte decât arareori oferta pe măsura nevoilor sale. Atunci când preţurile au o evoluţie relativ mai lentă (cresc mai lent), vom putea spune că a fost atins *preţul de subzistenţă*, adică capacitatea materială/psihologică efectivă a consumatorului de a suporta o ofertă divergentă (scumpă şi slabă calitativ).

x. Legea cererii şi ofertei (legea pieţei)

Enunţul clasic al legii cererii şi ofertei (legea pieţei):

> "Propoziţia 1: (a) Ca regulă generală, creşterea cererii pentru un anumit produs (curba ofertei fiind constantă) va determina creşterea preţului pentru acel bun. (b) Pentru cea mai mare parte a bunurilor, o creştere a cererii va determina, de asemenea, creşterea cantităţilor cumpărate. O descreştere a cererii va avea efecte opuse.
>
> Propoziţia 2: O creştere a ofertei pentru un produs (curba cererii fiind constantă) va determina aproape cu certitudine creşterea cantităţilor vândute. O descreştere a ofertei va avea efecte contrarii." (Samuelson, p.157)

Problema enunţului clasic al legii cererii şi ofertei (legea pieţei)

Această lege conţine, în general, aceeaşi categorie de inexactităţi ca şi precedentele concepte şi teoreme care au ca punct de referinţă formarea preţului doar în urma jocului dintre cerere şi ofertă. Şi de data aceasta se impune corelarea legilor ştiinţei economice cu realitatea socială.

Comentarii pe marginea enunţului tradiţional al legii pieţei

După cum arată o serie de cercetări economice, această lege, aşa cum este ea formulată de către filosofia neoliberală, nu funcţionează la scara întregii economii, nici chiar în centrul sistemului mondial. Galbraith a arătat că preţul este departe de a fi determinat de echilibrul dintre cerere şi ofertă, fiind stabilit în special prin raporturile dintre birocraţia privată şi cea publică, în condiţiile în care o puternică componentă a economiilor dezvoltate este dată de *puterea de planificare a trusturilor*.

În periferie statul demagogic nu încurajează existenţa mecanismului de piaţă, aşa că nu se poate manifesta nici legea cererii şi ofertei. Aici preţurile de bază – cum este cel al energiei – sunt stabilite politic (vezi cazul preţului energiei stabilit de guvernul Ciorbea peste preţul occidental).

Astfel, dacă legea cererii şi ofertei funcţionează parţial în sistemele economice dezvoltate, nu poate funcţiona în economiile statelor demagogice datorită imixtiunii permanente şi puternic perturbatoare a grupărilor ce domină statul şi mecanismul formării preţurilor interne.

xi. Paradoxul valorii

Enunţul *paradoxului valorii*:

> Cu cât un produs este mai răspândit, chiar dacă de el depinde viaţa oamenilor, cu atât el este mai ieftin:
>
> "Cum se face că apa, care este vitală pentru viaţă, are o valoare atât de redusă în timp ce diamantele, care sunt atât de nefolositoare vieţii se bucură de un preţ atât de ridicat?" … (Samuelson, p.91)

Răspunsul la această întrebare îl constituie raritatea diamantelor şi costurile foarte ridicate de producţie ale acestora, spre deosebire de apă, care este relativ uşor de procurat şi se găseşte din abundenţă. De asemenea, în cazul apei trebuie adăugat faptul că,

> "dincolo de consideraţiile costului [de producţie este] un al doilea adevăr: preţul sau cererea apei nu este determinat de utilitatea sa, în general. Ceea ce determină preţul şi cererea apei este mai degrabă utilitatea sa marginală, anume *satisfacţia ultimului pahar cu apă* [s.a.]. Şi întrucât apa se găseşte în cantităţi foarte mari, valoarea ultimului pahar consumat este foarte redusă." (Samuelson, p.91-92).

Problema *paradoxului valorii*

Din citatul de mai sus, elementul care este problematic se referă la exprimarea superficială a valorii prin utilitatea marginală, respectiv la utilitatea ultimei unităţi consumate, mai mică decât prima unitate: "Şi întrucât apa se găseşte în cantităţi foarte mari, valoarea ultimului pahar consumat este foarte redusă." Aceste valori abundente dar esenţiale **trebuie protejate de stat – ca instituţie a interesului public.**

Comentariu pe marginea *paradoxului valorii*

Acest paradox al valorii explicat mai sus funcţionează negreşit în logica pieţei, adică a utilităţii marginale *pentru* individ. Dacă însă resursele societăţii, indiferent de natura acestora, de la factorul uman la petrol şi ape minerale ar fi tratate din perspectiva utilităţii marginale *pentru* individ atunci cele mai de preţ bogăţii ale unei societăţi sau ţări ar fi risipite cu cea mai mare uşurinţă în cele mai de fără responsabilitate acţiuni. **Măsura individuală a timpului şi a satisfacţiei nu coincide însă cu timpul "mai lung" al necesităţilor sociale.** Cu alte cuvinte, interesul public (social) nu numai că diferă de interesul individual, dar perspectiva temporală asupra ceea este considerat *de utilitate* diferă dramatic de la individ la societate. Interesul individului este cel mai adesea limitat la viaţa sa, la un "aici şi acum" foarte restrâns. Interesul public poate fi măsurat cu anii, cu decada sau chiar cu secolul (în probleme de cultură, de interes geopolitic, militar, economic etc.). Chestiunea care se pune este aceea că factorul politic trebuie să se îngrijească

ca resursele abundente, care "mustesc" pe teritoriul unei societăţi, cum ar fi grâul, apa, porumbul, laptele, cărbunele, personalul şcolarizat, să nu fie supuse logicii paradoxului valorii, altfel există riscul secătuirii ţării. Astfel, în virtutea paradoxului valorii, unele dintre cele mai utile bunuri sunt şi cel mai puţin protejate faţă de exploatarea iraţională, în virtutea răspândirii lor cvasigenerale. Paradoxul valorii trebuie neapărat controlat de instituţiile publice chemate să protejeze interesul pe termen lung al comunităţii, faţă de interesele comerciale imediate ale unor întreprinzători care se raportează la aceste bunuri în virtutea utilităţii lor marginale foarte scăzute. Înţelegem că există bunuri care comportă, în acelaşi timp, două tipuri de valorizări: una comercială şi cealaltă socială-publică. **Economia nu poate trata bunurile numai din perspectiva satisfacţiei pe care o procură *pentru* actori individuali ci**, după cum vedem, **şi din perspectiva utilităţii lor *pentru colectivitate*, mai puţin vizibil la prima vedere.** Ne amintim aici de imperativul gustian al întemeierii actului politic pe cunoaşterea ştiinţifică a realităţilor ţării şi pe aşezarea statului pe principiul ierarhiei competenţelor, tocmai pentru protejarea intereselor pe termen lung ale comunităţii.

xii. Legea comportamentului de consum (şi legea scăderii utilităţii marginale)

Enunţul clasic al legii comportamentului de consum:

> "Pentru a explica comportamentul de consum, plecăm de la premisa fundamentală conform căreia oamenii tind să aleagă acele bunuri şi servicii pe care le valorizează cel mai mult." (Samuelson, p.83)

Problema enunţului clasic al legii comportamentului de consum. Comentarii

> "…oamenii tind să aleagă acele bunuri şi servicii pe care le valorizează cel mai mult." (ibidem)

În condiţii de sărăcie cronică, unde individul nu poate alege pentru că nu există piaţa ofertei, aceste lege nu poate funcţiona decât demagogic. Ea poate însă guverna foarte bine preferinţele de consum ale claselor dominante. De aceea, vom reformula această lege după cum urmează: **În economiile statelor demagogice, cu cererea şi oferta agregată sunt inelastice** (dominate de preţuri ridicate pe care nu le pot controla)**, indivizii tind să cumpere acele bunuri de care au cea mai mare nevoie, nu pe cele pe care le valorizează cel mai mult.**

Din acelaşi considerente, în contexte sociale degradate, nici **legea diminuării utilităţii marginale**. Iată enunţul legii scăderii utilităţii marginale:

> "Această lege arată că utilitatea marginală [utilitatea pentru ultima unitate/cantitate de produs sau serviciu consumată] scade pe măsură ce individul consumă tot mai multe bunuri." (Samuelson, p.8)

Producătorii şi comercianţii ar trebui să ţină cont de acest fenomen pentru a putea păstra ridicată atenţia grupurilor ţintă. În această situaţie, preţurile sunt stabilite în concordanţă cu cerinţele de consum (preţurile scad pentru a compensa scăderea utilităţii marginale). Însă, în economiile de status, producătorii nu pot sau nu sunt interesaţi să *urmeze* îndeaproape preferinţele consumatorului (evoluţia utilităţii marginale) datorită mediului legislativ, fiscal şi politic descurajant. La rândul său, consumatorul, în virtutea prăbuşirii generale a economiei, nu are nici un cuvânt de spus în stabilirea nivelului general al preţurilor, şi va fi constant subalimentat, rău îmbrăcat etc. Faptul că în România sfârşitului de mileniu preţurile sunt foarte ridicate, arată cu claritate menţinerea unei utilităţi marginale foarte înalte chiar pentru bunurile către care sunt dirijate cea mai mare parte din salarii. Utilitatea marginală ridicată pentru bunurile de strictă necesitate demonstrează condiţia sărăciei pentru cea mai mare parte a populaţiei.

xiii. Costul marginal

Enunţul tradiţional al *costului marginal*:

> "Costul marginal [MC] de producţie este costul aferent producţiei unei unităţi suplimentare de produs [output]." (Samuelson, p.120)

> "Costul mediu de producţie [AC] este egal cu costul total împărţit la numărul de unităţi produse."(idem, p.121)

Comparat cu venitul mediu, costul marginal şi costul mediu de producţie permit calculul profitului.

> "[În situaţiile normale,] curba costului mediu de producţie [AC] este intersectată întotdeauna la nivelul său cel mai de jos de către curba ascendentă a costului marginal [MC]. Aceasta înseamnă că dacă MC este sub AC, curba AC trebuie să fie descendentă. De ce aşa? Întrucât dacă MC este sub AC, costul ultimei unităţi produse este mai mic decât costul mediu al tuturor unităţilor produse anterior. " (Samuelson, p.123).

Problema *costului marginal.* Comentarii

> "…costurile ultimei unităţi produse [MC] sunt mai mici decât costul mediu [AC] al tuturor unităţilor produse înainte." (ibidem)

Este un enunţ care nu are relevanţă în toate tipurile de economii. Într-un mediu politic instabil, legislativ confuz şi fiscal abuziv, costul marginal este întotdeauna o problemă: acesta tinde să fie mai mare decât costul mediu

total. Întreprinderile private şi de stat *supravieţuiesc* la limita falimentului (în 1997 s-au închis jumătate dintre firmele private).

Astfel, în economia statului oligarhic, cu preţuri doar aparent stabile, mediu politic foarte instabil, impredictibil, dominat de neîncrederea în viitor, costul marginal nu scade, ci creşte. De unde tendinţa spre nerentabilitate a economiei. Lipsa de predictibilitate este un handicap serios în calea raţionalizării acţiunii economice, care la rândul ei ridică foarte serioase semne de întrebare în ceea ce priveşte ţinta aşa numitei reforme din România.

Derivată din chestiunea *costului marginal* este **condiţia lichidării întreprinderilor**, pe care o vom dezbate mai jos.

xiv. Condiţia lichidării (închiderii) unei întreprinderi

Enunţul clasic al *condiţiei lichidării unei întreprinderi*:

> "Când preţurile scad atât de mult încât veniturile sunt mai mici decât costul variabil [de producţie][88], firma îşi va limita pierderile dacă se va închide. Pentru un nivel al preţurilor situat deasupra punctului de închidere al întreprinderii, firma va putea produce, cu pierderi, în concordanţă cu evoluţia curbei costului marginal. Închiderea întreprinderii când ea poate totuşi vinde în concordanţă cu costul de producţie marginal ar antrena pierderi şi mai mari. …
>
> Analizele pe marginea condiţiilor de închidere ale unei întreprinderi au condus la concluzii surprinzătoare, precum faptul că pentru firmele orientate spre maximalizarea profitului, pe termen scurt, este mult mai bine să continue să lucreze, chiar dacă o fac în pierdere. Această situaţie este valabilă în special pentru marile companii care posedă un capital substanţial şi care, din acest motiv, au costuri fixe ridicate.; pentru aceste companii este adesea mai puţin costisitor să continue producţia cu pierderi decât să-şi închidă fabricile şi să fie în continuare obligate să plătească rate înalte ale costurilor fixe." "În ce fel vor pierde? Pierderile [în cazul închiderii fabricilor] vor echivala exact costurile fixe, în condiţiile în care veniturile vor fi zero." (Samuelson, p.144)

[88] **Costul variabil de producţie** "reprezintă acele cheltuieli care variază cu nivelul producţiei – incluzând materii prime, salarii, combustibil - împreună cu toate celelalte costuri care nu sunt fixe."
Costurile fixe "reprezintă totalitatea cheltuielilor care trebuie plătite chiar atunci când nu există producţie; costul fix nu depinde de variaţia producţiei."
Costul total este, întotdeauna, prin definiţie, suma dintre costurile fixe şi costurile variabile (Samuelson, p.120)

Problema şi primul comentariu pe marginea *condiţiei închiderii unei întreprinderi*:

> "Când preţurile scad atât de mult încât veniturile sunt mai mici decât costul variabil [de producţie], firma îşi va limita pierderile dacă se va închide." (ibidem).

Enunţul acesta nu este specific numai "economiilor de piaţă". El se poate foarte bine materializa, sub impactul deciziilor administrative, şi în societăţile cu mecanism economic înapoiat, de status. Astfel, în condiţiile în care costurile variabile principale (materii prime, energie) sunt stabilite prin hotărâri administrative, falimentarea marilor întreprinderi agricole şi industriale intră direct în responsabilitatea acestora. Este cazul când, chiar preţul materiei prime condamnă întreprinderea la un venit potenţial mai mc decât costurile variabile.

Problema şi al doilea comentariu pe marginea *condiţiei închiderii unei întreprinderi*:

> "În ce fel vor pierde? Pierderile [în cazul închiderii fabricilor] vor echivala exact costurile fixe, în condiţiile în care veniturile vor fi zero." (ibidem)

Marile întreprinderi (din domeniul serviciilor sau al producţiei) au şi *valoare socială*, adică sunt bunuri cu utilitate publică (chiar dacă sunt în proprietate privată). *Valoarea socială* este mai mult decât valoarea de piaţă a întreprinderii. Valoarea de piaţă este o chestiune prea conjuncturală şi prea "fragilă" pentru a hotărî soarta acestor întreprinderi. Mai mult, întreprinderile de valoare socială, sunt rezultatul unui *efort de relaţionare* economico-social de valoare strategică pentru o societate. De asemenea, respectivele întreprinderi, prin funcţionarea lor, generează *efecte de relaţie* la scara întregii societăţi. De aceea, **nu putem spune că ceea ce se pierde prin închiderea unei întreprinderi se reduce la valoarea costurilor sale fixe. Întreprinderea de valoare socială îşi depăşeşte valoarea de piaţă, ea presupune deja costuri strategice**, cu relevanţă globală, inclusiv geopolitică pentru societate. Prin închiderea unei întreprinderi de valoare socială ridicată, costurile vor depăşi cheltuielile fixe, fapt care va afecta în mod serios întreaga structură de costuri (economice, sociale, militare, geopolitice) ale intereselor cu care respectiva întreprindere este relaţionată. Această situaţie este valabilă în special în cazul întreprinderilor a căror *valoare socială* este mai mare decât *valoarea de piaţă*, inevitabil conjuncturală.

xv. Chestiunea eficienţei

Enunţul tradiţional al *eficienţei economice*:

> "Vorbim de alocarea eficientă a resurselor [allocative efficiency] atunci când orice altă reorganizare ulterioară a producţiei va determina creşterea bunăstării câtorva actori economici în defavoarea altora. În situaţia alocării eficiente a resurselor, satisfacţia individuală nu mai poate să crească fără a altera nivelul utilităţilor de care se bucură o altă persoană. …
>
> În termeni intuitivi, putem să ne imaginăm conceptul de eficienţă în termenii frontierei posibilităţilor productive. O economie este în mod evident o economie eficientă când se află pe această curbă." (Samuelson, p.49)

Problema şi Comentarii pe marginea enunţului tradiţional al *eficienţei economice:*

Tot insuficient tratată din punct de vedere al conţinutului social este şi noţiunea *frontierei posibilităţilor productive*, ca expresie a egalizării preţurilor de producţie cu costurile:

> "Numai când preţurile [de producţie] echivalează costurile marginale [de producţie] vom putea spune că o economie «dă tot ce poate», în produse şi în termenii surplusului economic, din resursele sale limitate, constituite de pământ, muncă şi capital. … Numai când preţul [de producţie] reprezintă costurile marginale ale tuturor întreprinderilor vom putea considera că societatea se află pe curba frontierei posibilităţilor sale productive." (Samuelson, p.152).

Costul marginal nu este suficient pentru determinarea eficienţei economice. Aceasta pentru că, deşi utilajul economic poate fi relativ bine reprezentat, societatea suferă de sărăcie: noţiunea frontierei posibilităţilor productive centrată pe costul marginal de producţie nu indică direcţia privind *ce* ar trebui produs – coşuri împletite, butoaie de vin sau automobile şi microprocesoare. **Bogăţia unei naţiuni nu constă atât în cât de bine produce *orice produs* ci, în ponderea bunurilor cu intensitate mare a muncii în ansamblul producţiei.**

Astfel, rezolvarea chestiunii eficienţei economiei se află pe linia protejării industriilor de cea mai înaltă productivitate a muncii (Manoilescu). **Criteriul productivităţii muncii este criteriul eficienţei unei economii.** Manoilescu demonstrează că economiile, şi deci şi *satisfacţia* indivizilor, nu au decât **două** căi de rezolvare a problemei achiziţiei mărfii:

> "Nu sunt decât două moduri de a achiziţiona o marfă [de a achiziţiona utilitatea, satisfacţia]: sau prin producerea directă, sau prin producerea unei alte mărfi cu a cărei remitere în schimb se achiziţionează marfa necesară. În amândouă cazurile este vorba de o producţie, iar problema schimbului nu este nimic altceva decât o comparaţie între două cazuri de producţiuni." (Manoilescu, 1986, p.182)

De aici ajungem la adevărata problemă a eficienţei:

> "A crea cu aceeaşi muncă o valoare cât mai mare sau a crea aceeaşi valoare cu mai puţină muncă, aceasta este problema principală a economiei." (Manoilescu, 1986, p.99)

Astfel, **eficienţa economiilor este o problemă de protecţie a producţiilor,** pe linia încurajării întreprinderilor care produc cât mai mult cu cât mai puţină muncă brută:

> "Corespunzător capacităţii mai mari sau mai mici a industriei de a crea ţării ei (cu aceleaşi disponibilităţi de muncitori şi capital) putere de cumpărare internaţională îi revine acestei industrii o mai mare sau mai mică importanţă pentru economia naţională." (Manoilescu, 1986, 178).

xvi. Principiul marginalităţii: *trecutul rămâne trecut*

Enunţul clasic al principiului marginalităţii

> "Să lăsăm lucrurile trecute să rămână trecute. Nu vă uitaţi înapoi. Nu plângeţi după ce nu mai poate fi adus înapoi, după pierderile trecute. Judecaţi la rece costul fiecărei decizii şi cântăriţi-le prin raportare la avantajele acestora. Lăsaţi lucrurile care oricum se duc şi concentraţi-vă asupra costurilor şi câştigurilor viitoare … Ghidaţi-vă acţiunile după *principiul marginalităţii*, care se referă la faptul că indivizii caută să-şi maximizeze veniturile, profiturile sau satisfacţia luând în calcul numai costurile şi beneficiile marginale ale deciziilor lor." (Samuelson, p.175-176)

Problema enunţului clasic al principiului marginalităţii. Comentarii

> "Lăsaţi lucrurile care oricum se duc şi concentraţi-vă asupra costurilor şi câştigurilor viitoare … conduceţi-vă acţiunile după *principiul marginalităţii*, care se referă la faptul că indivizii caută să-şi maximizeze veniturile, profiturile sau satisfacţia luând în calcul numai costurile şi beneficiile marginale ale deciziilor lor." (ibidem)

Această lege ne propune să *uităm* trecutul. Trecutul relaţiei economice şi al rezultatelor acesteia. Aceasta este o imposibilitate, întrucât neagă principiul experienţei. Experienţa se bazează pe trecut. Iar experienţa nu înseamnă numai "plânsete", cum crede Samuelson, chiar dacă, uneori, numai asta înseamnă (vezi sacrificiile societăţii româneşti pe drumul dezvoltării economice în ultimul secol).

Ignorarea trecutului elimină esenţa raţionalităţii instrumentale capitaliste: calculul (ceva *ce a fost* este raportat la ceva *ce va fi*). Calculul nu se poate face decât în virtutea cunoaşterii unei tendinţe. Iar tendinţa se referă la viitor plecând de la trecut. Cu alte cuvinte, din punct de vedere psihologic nu putem lua decizii numai pe baza *costurilor marginale*, iar din punct de vedere sociologic şi istoric acest lucru ar însemna înstrăinare (alienare) faţă de problematica societăţii, a comunităţii de apartenenţă. Iar înstrăinarea de problematica societăţii conduce la pierderi colosale, la căderea unor întregi ramuri industriale, aşa cum este cazul României după 1989. De asemenea, valoarea este condiţionată de cantitatea de muncă şi de productivitatea muncii şi, ambele ţin de trecut, de evaluarea costurilor trecute. Pe de altă parte, însăşi noţiunea de costuri are în vedere un trecut, istoria faptului avut momentan în vedere.

xvii. Corelaţia dintre salarii şi productivitate marginală

Enunţul tradiţional al corelaţiei dintre salarii şi productivitatea marginală

> "Cererea pentru forţa de muncă, ca şi pentru orice alt factor de producţie este determinată de productivitatea marginală a muncii. O ţară sau o regiune va beneficia de o productivitate marginală a muncii ridicată şi de salarii mari dacă forţa de muncă este superioară, dacă din punct de vedere calitativ şi cantitativ nivelul relaţiilor economice la nivelul inputului este ridicat şi, dacă respectiva zonă beneficiază de tehnici de producţie avansate." (Samuelson, p.246).

Conform acestei teorii, salariul nu poate depăşi valoarea ultimei unităţi de produs (marginal product). Cu cât valoarea acesteia este mai mare cu atât salariile sunt mai mari, iar cererea de forţă de muncă este mai mare.

Problema şi comentarii pe marginea corelaţiei dintre salarii şi productivitatea marginală

Cu cât valoarea forţei de muncă este mai mare (ca urmare a productivităţii sale marginale) cu atât salariile sunt mai mari, iar cererea de forţă de muncă este mai mare. Sunt însă situaţii în care chiar dacă productivitatea muncii este mare, salariile sunt mici. Valoarea forţei de muncă, deşi înalt calificată, poate fi foarte redusă. Este situaţia economiilor în care investitorii sunt atraşi de nivelul scăzut al salariilor, corelat cu un nivel

ridicat de pregătire al forţei de muncă. De asemenea, aceasta este situaţia economiilor de status, în care piaţa de muncă îngheţată de căderea generală a economiei oferă o plajă foarte restrânsă de oferte salariale. Reformulată, corelaţia dintre salarii şi productivitatea marginală devine:
"Salariul nu coincide neapărat cu valoarea ultimei unităţi produse, cu productivitatea marginală a muncii, în condiţiile în care valoarea forţei de muncă nu se poate exprima ca element al pieţei muncii, când valoarea muncii este controlată, indirect, de către capitalismul de pradă (Weber)." Fenomenul acesta a fost descoperit şi teoretizat în gândirea socială românească de mai bine de o sută de ani, de către Mihai Eminescu:

> "În lume sunt societăţi guvernate de legea salariul natural (adică de legea «standardului de viaţă») şi societăţi guvernate de «legea salariului minim». Primele îşi pot «propaga neamul», celelalte sunt împiedicate să-şi propage rasa (neamul, adică). Această despărţire este valabilă şi între neamuri şi între clasele unei societăţi. … «Astfel, suma neproporţionat de mare care se ia în fiecare an din averea comună, în loc de a se întrebuinţa la dezvoltarea vieţii economice şi de cultură a populaţiunilor, se împarte în sinecure mari şi mici pentru o clasă de oameni, fără ştiinţă, fără merit, cari, tocmai pentru că n-au nici una, nici alta, s-au constituit într-o societate de exploatare pentru care toate mijloacele de a veni la putere sau de a se menţine sunt bune. … Cine suferă mai mult prin această stare de lucruri sunt elementele muncitoare şi sănătoase ale naţiunii, sunt toţi aceia care nu aspiră la privilegii şi sinecure ci trăiesc din produsul muncii lor proprii. Tocmai în clasele pozitive ale naţiei se observă o scădere continuă a averii, sub fel de fel de forme ingenioase li se sustrage acestor clase până şi cel din urmă ban, pentru a întreţine cu el luxul unor nulităţi ambiţioase, incapabile de muncă, precum sunt incapabile de dreptate şi de adevăr …» (Opere, vol XII, Editura Academiei, Bucureşti, 1985, p.19-20)" (Bădescu, 1994, p.250).

III Dosare de sociologie economică

III.1 Problema rurală

Problema agrară în România din anii '90 depăşeşte cadrul clasic al dezechilibrului dintre agricultură şi industrie (problema foarfecii preţurilor, a tehnologizării agriculturii etc.). Problema agrară a devenit problema **supravieţuirii** ţărănimii.

Ţărănimea, în ansamblu, este pusă în situaţia de a trăi de pe urma unei economii de subzistenţă (şi, eventual a pieţelor de cumpărături urbane). Ea este scoasă practic din circuitul marii economii şi redusă la cercul strâmt al gospodăriei. Avem, iată, una dintre explicaţiile esenţiale privitoare la slăbiciunea economică generală a ţării. Astfel, **în anul 1997, 35,6% din populaţia activă a ţării era cuprinsă în agricultura privată, iar 30,8% din forţa de muncă rurală era constituită din *lucrători familiali neremuneraţi*[89].**

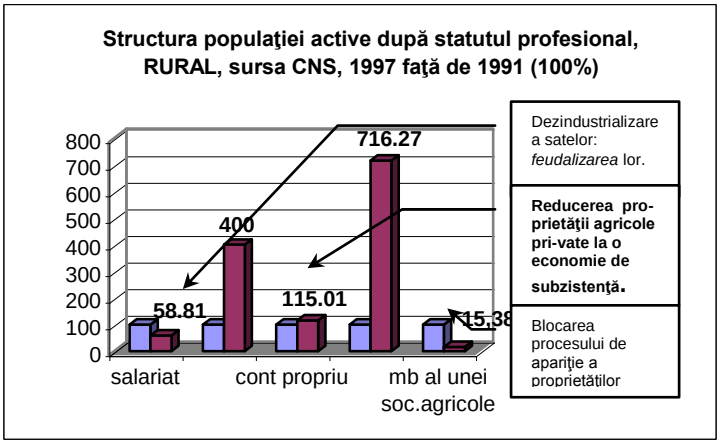

A. Blocarea accesului ţărănimii la economia generală este ilustrat de:

1. **Creşterea exponenţială a ponderii populaţiei rurale *neremunerate***, care trăieşte doar de pe urma propriei

[89] Cf. Comisia Naţională de Statistică, **Anchetă asupra forţei de muncă în gospodării (AMIGO) – anul 1997**, iunie 1998, pentru anul 1997, Comisia Naţională de Statistică [CNS], **Statistică Socială**, Bucureşti 1996. CNS, **Breviar Statistic**, Bucureşti, 1998

gospodării, este de peste 700% din 1991, în 1997. Majoritatea covârşitoare a populaţiei din mediul rural trăieşte de pe urma *muncii familiale neremunerate*. Acest fapt ilustrează fenomenul retragerii economiei rurale din economia generală. Remunerarea este indicatorul implicării în circulaţia modernă a mărfurilor, lipsa acesteia semnificând astfel, ruptura dintre economia agrară şi cea urbană. Ruptura aceasta este ilustrată, pe un plan mai general, de ruptura dintre sectoarele majore ale economiei: dintre industrie şi agricultură, între credit, industrie şi agricultură. Distanţarea între principalele ramuri economice se traduce, la rândul ei, prin distanţarea *valorilor pe unitatea de produs*, fenomen ilustrat prin indicatorul *foarfecii preţurilor* – valoarea muncii din agricultură pe unitatea de produs scade drastic faţă de aceea a unităţii de produs industrial.

2. **Scăderea ponderii muncii salariate în mediul rural.** Acesta este un indicator evident al eşecului *Reformei* în agricultură. Lipsa apariţiei unei structuri sociale puternice salariate în agricultură, mai mult decât atât, scăderea semnificativă a ponderii acesteia în ultimii ani (de la 55,6% în 1991, la 32.7%, în 1997, % total populaţie activă în mediul rural) reprezintă incapacitatea reformei de industrializare a agriculturii şi a arealului rural. Or, neindustrializarea agriculturii este echivalentă cu înapoierea economică şi socială a ţărănimii, a zonelor rurale din România. Cu alte cuvinte, vom putea spune că dispariţia aproape completă a muncii salariate în sectorul rural din România marchează revenirea treptată a relaţiilor de muncă semifeudale. *Suzeranul* faţă de ţăranul fără alte posibilităţi de trai decât propria parcelă, este conglomeratul managerial-dictatorial financiar-agrar, care domină structurile de creditare şi de conducere ale mediului rural: băncile şi firmele "controlate" de stat. Puntea modernă de legătură dintre agricultură şi restul societăţii este ruptă la nivelul salariului - principiul remunerării moderne a muncii. În acest fel, industria alimentară, principalul factor de valorificare a muncii agricole şi a forţei de muncă rurale nu se poate dezvolta. Două sunt motivele care determină imposibilitatea dezvoltării industriei alimentare: 1) lipsa unei pieţe de desfacere în mediul rural, adică în apropierea amplasamentelor potenţiale ale fabricilor, ca urmare a inexistenţei unei puteri reale de cumpărare (economia este de subzistenţă în lipsa salariului), şi 2) randamentul scăzut al producţiei la hectar a muncii familiale neremunerate agrare, fapt ce nu permite obţinerea unor cantităţi suficiente şi ieftine pentru a putea fi industrializate. În spatele primei cauze se află **lipsa**

unei politici de creditare a producătorilor individuali, iar în ceea ce priveşte cea de a doua cauză, randamentul scăzut al producţiei la hectar este generat, în primul rând, de fărâmiţarea proprietăţii rurale, în virtutea legii 18 din 1990.

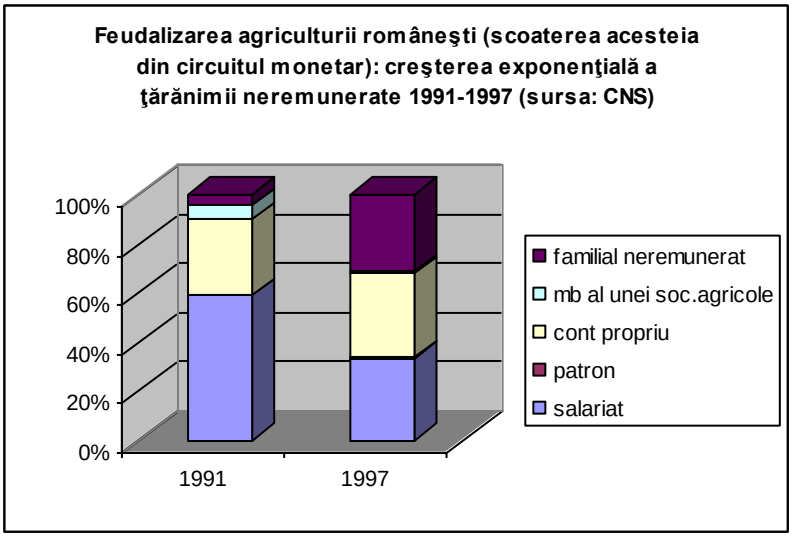

3. **Restrângerea drastică a forţei de muncă din cadrul societăţilor agricole.** Fenomenul acesta este un corolar al contracţiei muncii salariate şi al extinderii muncii *neremunerate***.** Dispariţia salariului şi a cadrelor moderne de muncă în cadrul societăţilor economice agricole marchează un fenomen de *feudalizare* a agriculturii. În aceste condiţii, *ordinea* social-economică în agricultură este configurată de o specie socio-economică specială, adaptată la manevrarea unei clase ţărăneşti neremunerate: conglomeratul financiar-managerial promovat de FPS în agricultură. Politica de creditare a Băncii Agricole şi conduitele aberante ale conducerilor întreprinderilor agricole de stat numite de FPS sunt cele două anomalii sociale care au un impact deosebit asupra restrângerii ponderii structurilor de producţie în agricultură.
4. **Creşterea foarte rapidă a patronatului în mediul rural** este un fenomen foarte interesant, aparent inexplicabil. În condiţiile în care ţărănimea se retrage din sectorul muncii salariate spre zona economiei de subzistenţă (această retragere este marcată de un procent de 716,27% - *muncă familială neremunerată*, între 1991 şi 1997), corpul patronal în arealul rural înregistrează o creştere foarte puternică, de circa 400%, în aceeaşi perioadă. Întrebarea

care se pune este următoarea: dacă ţărănimea se mulţumeşte cu agricultura de subzistenţă, de unde are ea suficientă forţă de cumpărare pentru a întreţine o creştere spectaculoasă a activităţilor patronale? Observăm astfel că, creşterea ponderii patronatului nu este acompaniată, aşa cum ne aşteptam, de sporirea muncii salariate (aceasta scade de la 55,6% la 32,7% (între 1991 şi 1997). Patronatul nou apărut nu se implică nici în sporirea întreprinderii agricole moderne: ponderea forţei de muncă cuprinsă aici, precum am văzut, a scăzut spectaculos - de la 5,2% în 1991 la 0.8% în 1997. Lipsa unei legături între creşterea patronatului şi o eventuală creştere a muncii salariate la sate ar putea fi însă explicată prin observarea rolului pe care acest patronat şi-l asumă, cel mai probabil acela de *intermediere* între marfa *de subzistenţă* a gospodăriei ţărăneşti şi angrosiştii de la oraşe. Patronatul rural este integrat în economia monetară prin intermediul celor din urmă. Banii se opresc în cea mai mare parte la acest patronat, iar o parte infimă este returnată *lucrătorului familial neremunerat*, de unde şi denumirea acestei categorii sociale rurale.

B. Blocarea accesului agricultorilor la economia generală este cauzată de:

1. **Deturnarea funcţiilor statului în agricultură, în special a funcţiei juridice. Legea 18 şi pulverizarea proprietăţii.** Legea 18 din 1990, a fondului funciar:

   "În urma aplicării Legii 18, a fondului funciar, s-a distrus o mare parte din dotările tehnice din agricultură şi s-a dezorganizat producţia agricolă. Dezorganizarea producţiei agricole s-a produs în special ca urmare a fărâmiţării exagerate a suprafeţelor agricole în procesul reîmproprietăririi. În total, suprafaţa agricolă de circa 8 mil. hectare este pulverizată în peste 30 milioane parcele [0,26 ha/gospodărie]." Rezultă imposibilitatea aplicării tehnologiilor agricole avansate. Astfel, "munca agricultorului este grea, activitatea este costisitoare, iar rezultatele în producţie sunt scăzute şi ineficiente.

   După calculele Institutului de Economie Agrară rezultă că din cauza fărâmiţării şi parcelării terenurilor arabile, numai în campania agricolă din primăvara acestui an [1995] s-a consumat ineficient, în principal prin mersul în gol, aproape 15 mii tone de carburanţi şi 4 milioane de ore-om, ceea ce înseamnă o cheltuială neproductivă de circa 115 miliarde lei, care se reflectă apoi în creşterea costurilor produselor agricole. Dacă estimăm aceleaşi cheltuieli neproductive şi pentru

campania de vară şi pentru cea de toamnă, rezultă că, în total pe an se cheltuiesc circa 350 miliarde lei din cauza fărâmiţării suprafeţelor agricole. ….

Scăderea producţiei agricole din ţara noastră ca urmare a fărâmiţării poate fi evaluată la circa 3 milioane tone cereale, ceea ce ar reprezenta circa 1000 miliarde lei. Procesul de asociere şi cooperare a agricultorilor din ţara noastră a început, însă se desfăşoară lent şi nesigur. Astfel, la sfârşitul anului 1995, existau 15915 de asociaţii simple familiale, cu o suprafaţă agricolă de 1,6 milioane ha (10,8% din suprafaţa agricolă a ţării), revenind circa 100 ha în medie pe asociaţie."[90]

2. **Deturnarea funcţiilor statului în agricultură. Retragerea sprijinului bancar: scumpirea excesivă a creditului, a condiţiilor de creditare. Sistarea investiţiilor.** Ne vom opri doar asupra câtorva exemple.
   a. Retragerea statului din economie este marcată, în acelaşi timp, de gestiunea defectuoasă a acesteia. Fenomenul se observă mai cu seamă în sistemul bancar. Aşa de pildă, pentru a susţine Banca Dacia Felix (bancă particulară), puternic afectată de afacerile lui Sever Mureşan, care în anul 1995 adusese deja prejudicii băncii clujene în valoare de peste 1000 miliarde de lei[91], **Banca Naţională a acordat acesteia, la cursul leului din acel an, subvenţii zilnice de 5 miliarde de lei, în sumă totală de 1100 miliarde de lei, sumă echivalentă cu sprijinul guvernamental acordat agriculturii pe anul 1996[92]**.
   b. Absurditatea politicii economice iese însă în evidenţă cu pregnanţă din cazul Băncii Agricole (bancă de stat), în anii 1995-1996. Astfel, prin intermediul Băncii Naţionale, guvernul a iniţiat un program costisitor de susţinere a Băncii Agricole (de "refinanţare"), în valoare de 1836 miliarde lei (1995), în timp ce totalul subvenţiilor pentru întreaga ramură economică numită agricultură nu a depăşit 800 miliarde lei

[90] dr. Traian Lazăr, directorul Institutului de Economie Agrară - ASAS, **Fărâmiţarea suprafeţelor agricole, ca factor de criză**, în "Adevărul economic", nr.35, 30 aug-5 sept.1996, p.10.

[91] Gh. Cercelescu, **Cât ne costă miliardarii de carton. Datorită prevederilor legii 31, în România, un singur ins poate ajunge să facă ce vrea cu o bancă**, în "Adevărul", nr.1844, 17 aprilie 1996.

[92] "Jurnalul Naţional", 6 martie 1996.

(pe anul 1995).[93] Cu alte cuvinte, guvernarea a acceptat să investească numai în pierderile a două bănci (din care una nici nu era de stat) sume de peste trei ori mai mari decât penttru susţinerea agriculturii, a doua ramură economică a ţării. Precizăm faptul că suma de 800 miliarde subvenţii nu au fost acordate direct, producătorilor ci, tot băncilor, acestea beneficiind astfel, pe seama agriculturii, de un credit important, mascat. Aşa se şi explică faptul că din cele 400 de miliarde destinate susţinerii zootehniei, în anul 1996, pentru salvarea animalelor de la moartea prin înfometare, în perioada critică, nu au sosit decât 10 miliarde!!! Mai mult decât atât, acest «sprijin», derulat de guvern prin intermediul băncii de stat numită Banca Agricolă, purta o dobândă de până la 80%![94]

c. Creditul bancar de stat, veritabil instrument de falimentare a agriculturii reiese cu pregnanţă tot din cazul Banca Agricolă, principalul derulator al creditelor pentru agricultură, de astă dată în anul 1997. Astfel, după ce guvernul s-a limitat la a susţine cu abia 350 miliarde o serie de combinate avicole, câteva luni mai târziu, tot guvernul României decide lichidarea acestora – pe motiv de datorii! Problema este foarte interesantă dacă observăm faptul că, în paralel cu creditul de 350 miliarde acordat acestor combinate, Banca Agricolă primeşte un sprijin guvernamental de zece ori mai mare, de aproape 3500 miliarde lei[95].

„Lichidarea în bloc a fermelor şi combinatelor avicole de la Codlea, Timişoara, Ploieşti, Craiova, Piatra Neamţ, prin hotărâre de guvern, a creat impresia că noua echipă de la Palatul Victoria a luat taurul de coarne. Respectivele societăţi comercial, falite, se găseau în situaţia de a nu-şi mai realiza obiectul de activitate. În realitate, lovitura a fost direcţionată pentru a muşamaliza afaceri fără precedent făcute cu banul public. Cu totul surprinzător, după ce timp de doi ani (1995-1996) FPS a pompat în conturile societăţilor comerciale în creşterea, industrializarea şi comercializarea păsărilor peste

[93] dr. Traian Lazăr, directorul Institutului de Economie Agrară al Academiei de Ştiinţei Agricole şi Silvice, **Nevoia de echilibru, stabilitate şi normalitate**, în "Adevărul Economic", nr 39, 29 sept-3oct.1996, p.8.

[94] Al.Mihalcea, **Guvernul falimentează cu bună ştiinţă crescătoriile de porci**, în "România Liberă", nr.1984, 3 oct.1996, p.4.

[95] "Naţional", an I, nr. 93, 1 oct. 1997

350 miliarde lei, în scopul rentabilizării financiare şi modernizării tehnologice, în 1997, acelaşi FPS iniţiază – caritabil – dizolvarea, pe motivul deficitelor bugetare. Un alibi sacrosant pe baza căruia FPS vrea să şteargă cu buretele investiţii uriaşe de capital financiar, făcute să producă profit. Voluntarismul FPS pare cu atât mai dubios cu cât convenţiile de finanţare au fost condiţionate de clauze stricte, prima dintre ele referindu-se la realizarea de către combinatele avicole a principalilor indicatori economico-financiari şi la profitul aferent, conform fişei cu indicatori de prognoză – comunicată trimestrial la departamentul restructurare-privatizare. Că nu s-a întâmplat precum s-a hotărât, este cât se poate de clar. De aceea, nu e de mirare că în reţeaua comercială din vestul României, magazinele tip avicola din şapte judeţe – Bihor, Caraş Severin, Mehedinţi, Arad, Timiş, Dolj – vând ouă şi carne de pasăre importate din Ungaria.

Aşa cum vom vedea, operaţiunile de finanţare ale combinatelor avicole au sfârşit printr-o catastrofă bugetară, asistată de AGA-mani, funcţionari ai FPS, retribuiţi regeşte pentru a închide ochii şi a-şi ţine gura decât să dea forţă banului public şi să ajute restructurarea şi privatizarea capitalului de stat. Din acest punct de vedere, **Avicola Craiova** – 43 miliarde lei pierderi – reprezintă «recordul» absolut în materie de falimente. De precizat că reprezentanţii FPS în adunarea generală a acţionarilor, Constantin Bolohan şi Valentin Popescu figurează pe statele de plată ale RPS, retribuţiile lor lunare echivalând cât o duzină de salarii din învăţământ, cultură sau sănătate. O situaţie a facturilor neîncasate dezvăluie că la Avicola Craiova mecanismul comercial a fost înlocuit realmente cu un transfer de capital financiar în conturile societăţilor private. Astfel, unica şi cea mai rentabilă iniţiativă a fostului director Chiriac Ogarcă, acum la pensie, a fost aceea de a credita în neştire afacerişti care luau marfă, uitând s-o mai plătească. Aşa de pildă, SC Mezo SRL Craiova a ajuns cu soldul client la 67 milioane lei. O altă firmă, SIMA Vilas SRL Craiova, este şi astăzi datoare cu 477 milioane lei, varianta unei puşculiţe sigure pentru zilele nesigure ale lichidării, în condiţiile facilităţilor de plată şi lipsei capitalului circulant, devenind suspectă. În grămada de rău-platnici mai întâlnim: Bogdana SRL Lupeni – 33 milioane lei, Agroind Service – 31 milioane lei, Eurocom Service SRL – 133 milioane lei, Niponica SRL Segarcea – 61 milioane lei, Sandra Impex SRL – 19 milioane lei, SC Wimar

SRL Craiova – 46 milioane lei. În loc ca AGA-manii de la FPS să procedeze la descărcarea de gestiune, în condiţiile legii, l-au trimis pe dl. Ogarcă la pensie, numindu-l ca lichidator pe dl. Alexandru Olteanu, omul care asigură paza şi conservarea patrimoniului. De rest, adică de lichidare se ocupă o firmă cu sediul la Viena, care operează în România prin Ima Global, o firmă căreia i-a fost pur şi simplu ruşine să ne spună exact contravaloarea celor trei active vândute după două licitaţii ratate. **Pe cine vrea să prostească dl. Sorin Dimitriu?** Ca să se mai mascheze câte ceva din gangsterismul afacerii, am fost informaţi că SC Avicola SA a declanşat 70 de procese pentru recuperarea debitelor. Acestea se referă la debitorii cu sume mici. Pentru cei mai «graşi» nu s-a găsit soluţia, SC Avicola Craiova neavând bani taxele de timbru cerute în cazul acţiunilor în justiţie.

Foarte curios este faptul că nici o autoritate a statului, ne gândim la Curtea de Conturi a României, Brigada de Combatere a Criminalităţii Economice, Ministerul Finanţelor, Banca Agricolă şcl., nu au încercat să explice pe de-a-ntregul mecanismul falimentării combinatelor avicole, cât şi mobilul indiferenţei FPS faţă de banul public. Cert este că instituţia aflată sub controlul guvernului avea obligaţia ca, înaintea lichidării combinatelor avicole să acţioneze în spiritul acelor legi ce condamnă risipirea criminală a patrimoniului public."[96]

"Sprijinul" acordat respectivelor întreprinderi pare că a fost îndreptat mai degrabă către afacerile personale (private) ale AGA-manilor şi reprezentanţilor locali ai FPS, precum şi băncilor prin intermediul cărora au fost derulate creditele, în special către Banca Agricolă[97].

3. **Deturnarea funcţiilor statului în agricultură. Politica liberului schimb rău înţeles.** Anul 1997 a marcat un şoc pentru agricultura românească din acest punct de vedere. Prima măsură a guvernanţilor de aliniere a agriculturii la standardele occidentale nu a constat în retehnologizarea acesteia, ci în "facilitarea" confruntării directe cu economiile mai puternice din străinătate. În această situaţie, economia centrată pe *lucrătorul familial neremunerat*, lipsită de orice sprijin

[96] Adevărul, nr. 2322, vineri, 7 nov. 1997
[97] "Adevărul", nr. 2322, vineri, 7 nov. 1997

bancar şi guvernamental, este pusă în faţa unei lupte şi mai dure: produsele din import invadează inclusiv pieţele urbane – ultima legătură monetară, deci modernă, a ţărănimii cu restul societăţii. Iată mai jos nivelul taxelor vamale la unele produse agricole:

NIVELUL TAXELOR VAMALE[98]					
Produse agroalimentare importate	Ungaria	Polonia	Cehia	UE	România
1. Cereale	36%	70%	22%	80-85%	0-25%
2. Carne de porc	60%	95%	40%	65%	60%
3. Carne de pasăre	60%	90%	45%	38%	60%
4. Produse din carne	52-66%	98%	18,4%	40-50%	50%
5. Unt	115%	120%	70%	100%	60%
6. Brânzeturi	77%	97%	9,3%	10-60%	60%

[98] "Adevărul", nr. 2381, 22 ian.1998

III.2 Problema industrială

Pe lângă chestiunea agrară, reapărută în forţă în ultimii ani în România, după 1989 a apărut cu putere şi o problemă industrială, dublată de fenomene degenerative social-urbane. Cele două chestiuni sunt interdependente.

Din punctul de vedere al modificărilor structurii sociale româneşti în ultimii ani, chestiunea industrială şi cea social-urbană sunt ilustrate de următoarele fenomene:

1. **Restrângerea caracterului funcţional al profesiunilor**. Întreprinderea modernă se retrage semnificativ din peisajul urban (însă nu apare nici în cel rural), aşa încât, **forţa de muncă salariată în 1997 scade la 94% faţă de 1991. În schimb, meseriile *pe cont propriu* şi cele *neremunerate*, deci cu eficienţă economică inconstantă, cresc, în aceeaşi perioadă cu 400%-900%, respectiv**. Chestiunea este foarte serioasă, dacă avem în vedere faptul că raţionalitatea şi eficienţa economică au la bază munca salariată.

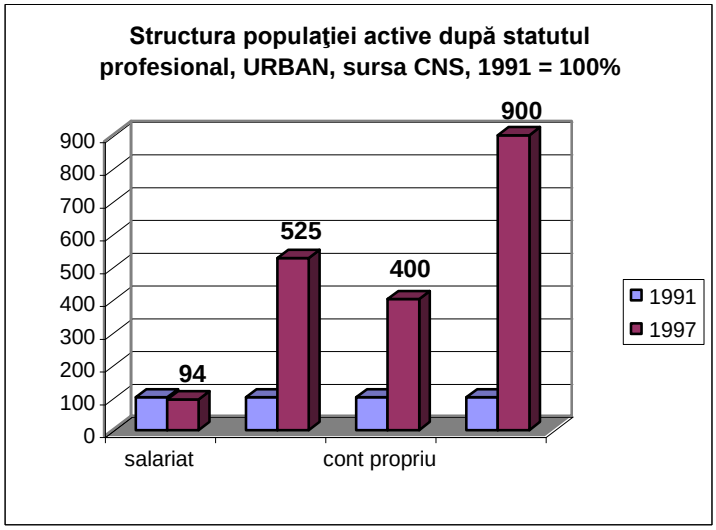

Observăm, în acelaşi timp, că patronatul a crescut în 1997 faţă de 1991 cu 525%. Faptul că munca salariată nu corelează cu această creştere (dimpotrivă, scade la 94% în aceeaşi

perioadă), reprezintă eşecul urban (industrial şi în ramura serviciilor) al reformei: privatizarea nu acoperă restructurările din economie. De asemenea, scăderea cu doar 6% a ponderii forţei de muncă salariate arată foarte clar eşecul retehnologizării întreprinderilor: succesul ar fi însemnat o reducere mult mai mare a acestei categorii. Meseriile capătă o exprimare eficientă numai în cadrul unui proces unitar de producţie (munca salariată), iar nicidecum în cadrul activităţilor individuale independente.

2. **Scăderea ponderii populaţiei active – productive şi creşterea puternică a categoriilor birocratice (administraţie, legislativ şi conducere).** Creşterea relativă a personalului din servicii şi comerţ nu este una de natură productivă, întrucât contribuţia sectorului *servicii* în PIB a rămas constantă între 1991 şi 1997, aceasta oscilând în jurul valorii de 33%. Din acest punct de vedere, creşterea cu 143% a numărului persoanelor implicate în acest sector semnifică mai degrabă o scădere a remuneraţiei generale la nivelul acestui sector (productivitatea muncii rămânând aproximativ aceeaşi, dovadă contribuţia la PIB a sectorului).

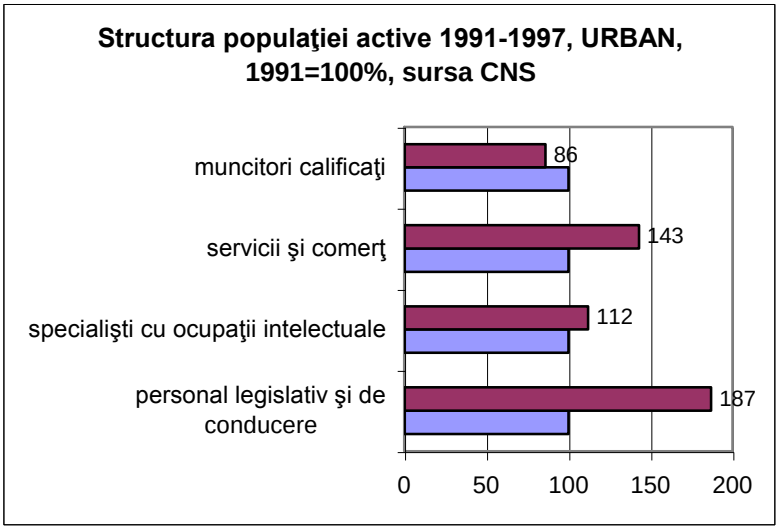

Deci, dacă creşterea personalului din servicii şi comerţ nu marchează o creştere de bunăstare (o creştere de PIB şi, implicit, de salarii), atunci, cea mai mare parte din efortul productiv al naţiunii rămâne în sarcina categoriei muncitorilor calificaţi şi, a

unei părţi din *specialişti cu ocupaţii intelectuale*. Presupunând totuşi că şi intelectualitatea este implicată în procesul productiv al societăţii, alături de *muncitorii calificaţi*, obţinem o creştere însumată a acestor categorii de 129%, cifră aproape similară cu creşterea clasei neproductive a aparatului politic şi legislativ. Însă discrepanţa este mult mai mare, dat fiind faptul că nu se justifică creşterea *intelectualilor*, dată fiind căderea generală a economiei în ultimii 8 ani. Singura structură socială concordantă cu prăbuşirea economiei este aceea a *muncitorilor calificaţi*: la o scădere a PIB-ului în 1997 faţă de 1989 cu peste 16%, ponderea acestora scade în 1997 faţă de 1991 cu aproximativ 14%. Scăderea numărului muncitorilor, într-o reformă de succes, ar fi trebuit să se regăsească în sectorul serviciilor. Aparent, lucrurile stau chiar aşa, însă, cum am spus mai sus, ponderea serviciilor şi comerţului la formarea produsului intern brut nu creşte semnificativ în această perioadă, deci reforma nu redistribuie eficient forţa de muncă. Acest fenomen, coroborat cu aspectul creşterii personalului de conducere denotă faptul că, în România acestei perioade, **reforma nu numai că a distribuit ineficient forţa de muncă, dar a încurajat dezvoltarea supradimensionată a administraţiei şi a meseriilor speculative în detrimentul celor direct productive.** În ceea ce priveşte problema administraţiei, din acest punct de vedere, datele oferite de dr. Constantin Cojocaru, arată faptul că, în timp ce consumul populaţiei faţă de 1989 se situează în 1997 la un nivel de 97,4%, consumul guvernamental atinge un procent de 211,8%![99]

3. **Răspunsul lent sau inexistent la procesele distructive din agricultură şi industrie ale celorlalte ramuri ale economiei.** Astfel, căderea celor două ramuri principale ale economiei nu este acompaniată de o creşterea sectoarelor socio-economice neglijate în regimul Ceauşescu şi necesare pentru susţinerea efortului general de modernizare: a) infrastructura – forţa de muncă scade de la 6,2% pondere total forţă de muncă la 4,1% (în acest timp programul de autostrăzi a era oprit în 1997, procesul de modernizare al infrastructurii feroviare era extrem de lent, iar structurile portuare sunt folosite sub capacitate); b) servicii sociale – nivelul forţei de muncă utilizate stagnează în jurul valorii de

[99] Dr. Constantin Cojocaru, **Ieşirea din Prăpastie**, Editura Bravo Press, Bucureşti, 1998, p.179.

3%. Singurul element care creşte semnificativ este constituit de fondurile care ajung, în 1997, la 10% din buget. Banii nu sunt destinaţi însă asistenţei sociale propriu-zise (programe pentru recalificare, cămine de bătrâni, orfani, handicapaţi etc.) ci pentru încurajarea muncitorilor să părăsească minele şi fabricile. c) turismul, industrie care se prăbuşeşte continuu în 8 ani de reformă, nu marchează nici un fel de creştere forţei de muncă. Eşecul total al reformei în acest sector este ilustrat de ponderea infimă a sectorului privat, care nu a reuşit să absoarbă, la nivelul anului 1997, decât 0,9% din forţa de muncă; d) comerţul, a marcat o creştere foarte lentă în ultimii ani, insuficientă pentru a absorbi masele de muncitori disponibilizaţi, forţa de muncă cuprinsă aici crescând cu un procent între 1990 şi 1997, de la 5% la 6%. Sectorul privat, care ar fi trebuit să recicleze masele industriale *refomate* stagnează, de trei ani, în jurul cifrei de 1,3% (1,3% în 1995 şi 1,5% în 1997).

După cum vedem, **nici una din industriile pe care s-a centrat discursul politic *reformator* nu au înregistrat un progres. Ele nu au reuşit să absoarbă persoanele disponibilizate din marile întreprinderi industriale şi agricole. Nici serviciile şi nici transporturile, comerţul, infrastructura sau turismul nu au ajuns să constituie alternative pentru cei dislocaţi. Singurele alternative ale acestora rămân *micile meserii,* denumite *lucrător familial neremunerat* sau *lucrător pe cont propriu*.**

III.3 Problema guvernării şi a capitalului

Prin analizarea principalilor indicatori macroeconomici din primii 10 ani de tranziţie, constatăm existenţa a două „perioade" capitaliste. Perioada capitalismului politic sau „de pradă", care nu produce nimic, devastând economia. Cea de-a doua, numită a „capitalismului speculativ" care, timid, încurajează la limita legii procesul de dezvoltare, prin mecanisme care deranjează totuşi societatea – corupţie, acumulare forţată, producţie pe stoc, inflexibilitatea dobânzilor etc. Perioada capitalismului speculativ este, în acelaşi timp, perioada formării clasei de mijloc şi a „burgheziei" române postdecembriste, posesoare de bunuri de producţie şi orientată, întrucâtva, spre producţie şi raţionalizarea muncii. Cele două tipuri de capitalism, în acord cu evoluţiile înregistrate de economie, se succed astfel: 1990-1992 şi 1996-2000, perioada capitalismului de pradă, 1993-1996 reprezentând perioada capitalismului speculativ. Capitalismul de pradă sau politic şi-a asociat, în special în ce-a de-a doua perioadă, mecanismul politic al „algoritmului", în care logica intereselor de partid a dominat net interesul naţional – fenomen vizibil prin degradarea generalizată şi abruptă a economiei.

„Să concluzionăm, aşadar, cele trei căi (metode) spre dobândirea independenţei economice a clasei politice.

a) calea organizării raţionale a muncii şi deci a unei reorganizări economice şi sociale generale. Am denumit-o *capitalism modern.*
b) calea speculativă («ocaziilor speculative»), pe care am denumit-o «capitalism speculativ» (speculaţii de toate tipurile, inclusiv comerciale);
c) calea *capitalismului politic* de tip prădalnic, care dezorganizează tot sistemul economic şi social, admiţând şi înstrăinarea unor mari părţi ale avuţiei naţionale, dacă aceasta prilejuieşte obţinerea de câştiguri." (Ilie Bădescu, **10 ani de tranziţie în România**, ms., p.11)

Diferenţierea dintre cele două tipuri de capitalism postdecembrist o vom ilustra prin comentarii statistice.

1. Evoluţia Produsului Intern Brut

Capitalismul promovat de CDR-PD-UDMR a dus la restrângerea generalizată a capacităţii societăţii româneşti de a cheltui sau investi[100], cu alte cuvinte, la contracţia severă a capacităţilor economice în ansamblu – fenomen măsurabil la nivelul produsului intern brut.

Din graficul evoluţiei Produsului Intern Brut reiese cu claritate faptul că guvernarea PDSR, în ciuda efectelor sale perverse asupra societăţii, a fost o *guvernare pozitivă*, România a ieşit relativ întărită din această guvernare din punct de vedere al capacităţilor sale de consum şi investiţionale. Să reţinem din tabloul general de mai sus

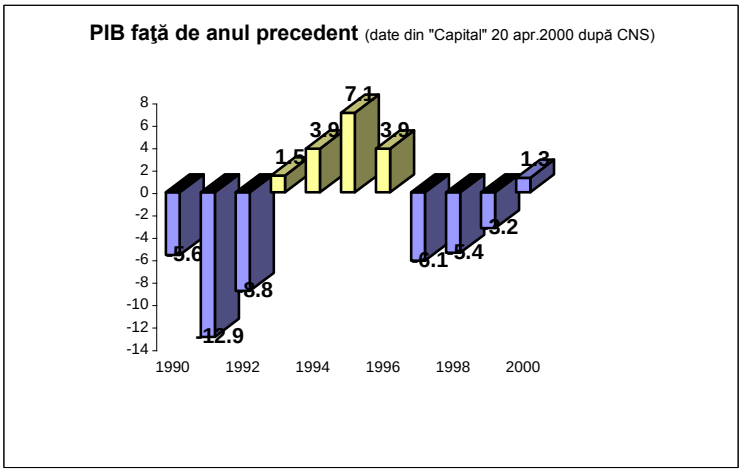

impactul guvernărilor FSN-CDR dominate de capitalismul politic, vagabond şi cămătăresc, din perioada 1990-1992 şi 1997-2000.

[100] „Produsul Intern Brut (sau PIB) este cea mai completă măsură pentru exprimarea totalităţii bunurilor şi serviciilor produse de o naţiune. Este suma valorilor exprimată în dolari a consumului total, a investiţiilor, a cheltuielilor guvernamentale de bunuri şi servicii şi a exporturilor nete. … PIB poate fi măsurat fie la nivelul producţiei totale fie ca sumă de câştiguri [costurile totale din societate]". *PIB ca expresie a producţiei* totale se compune din suma următorilor factori: Consum, Investiţiile private brute, Cheltuielile (Investiţiile) guvernamentale, Exporturi nete. *PIB ca expresie a câştigurilor* la scară naţională se compune din suma următoarelor elemente: Dobânzi, Rente, Alte venituri proprietare, Taxe indirecte, Depreciere, Profituri. Samuelson şi Nordhaus, **Economics**, Fourteenth Edition, McGraw-Hill, 1992, p.417-418.

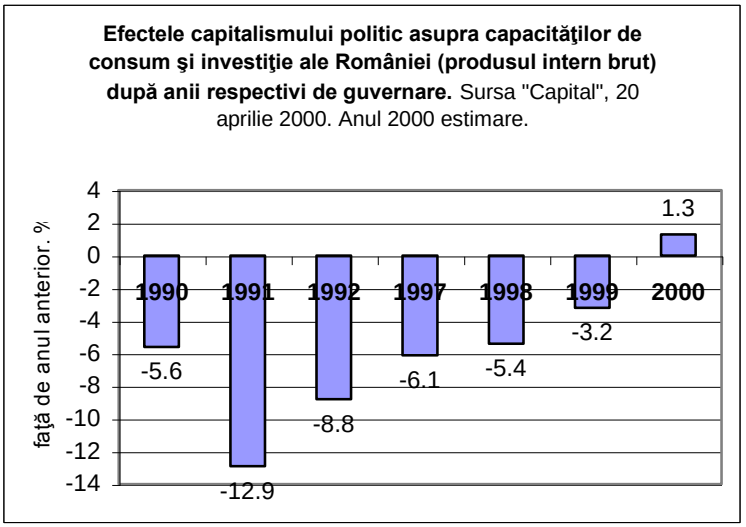

Efectele capitalismului politic asupra capacităţilor de consum şi investiţie ale României (produsul intern brut) după anii respectivi de guvernare. Sursa "Capital", 20 aprilie 2000. Anul 2000 estimare.

Chiar dacă proiecţia anului 2000 s-a dovedit a fi relativ corectă, ea este lipsită de semnificaţie, după o prăbuşire cumulată de peste 14% (PIB la nivelul anului 2000 faţă de anul 1996) de când coaliţia schimbării a luat puterea asupra societăţii româneşti. Să ne amintim numai de faptul că în fiecare an, guvernările Ciorbea şi Vasile au încercat să convingă publicul de faptul că prăbuşirea economică a României nu este altceva decât o "creştere zero". Fiecare cădere a produsului intern brut a atras după sine nu numai creşterea ratei şomajului – prin diminuarea dreptului la muncă aferent "privatizărilor prin tăiere" [la fier vechi] şi a restructurărilor capacităţilor productive, ci şi căderea României pe o orbită tot mai joasă a posibilităţilor sale productive. Aceasta pentru că restrângerea consumului şi a producţiei în România nu este conjuncturală şi temporară, ci trenează de zece ani şi are ca principală cauză politicile de privatizare cu efect de jaf controlate direct după 1997 de către FPS, prin politici deficitare de privatizare şi restructurare. Se ştie că îndepărtarea economiilor naţionale de curba maximei lor posibilităţi productive antrenează subutilizări de resurse de producţie şi consum, fapt ce le conduce la crize economice de amploare şi dificil de controlat. **Astfel, capitalul politic a antrenat în România diminuarea gravă a posibilităţilor de refacere ale ţării pe termen lung, prin împingerea pe o curbă tot mai joasă a maximei posibilităţilor productive.** Fenomenul poate fi măsurat prin indicarea exactă a cifrelor activelor distruse prin abandon, înstrăinare frauduloasă sau demantelare prin vânzare de bunuri de capital.

Pierderea de la an la an a produsului intern brut între 1990-2000

Într-o primă variantă, vom încerca să stabilim dimensiunea pierderilor suferite de România între 1990 şi 2000, la nivelul produsului intern brut, prin cumularea scăderilor înregistrate de către acesta de la an la an. Relevarea „restrângerilor de PIB faţă de anul anterior" este deja un indicator încetăţenit în literatura şi presa economică românească şi internaţională. Însă, după cum vom vedea, acest indicator este doar o simplă expresie statistică, fără să facă referire în vreun fel la logica economică ce îl determină. Principalul merit al acestei analize este evidenţierea diferenţei de „atitudine economică" a diferitelor tipuri de guvernări, prin relevarea tendinţelor de creştere sau scădere a acestui foarte sensibil indicator economic.

Astfel, conform calculelor primare, pierderea cumulată de PIB între 1996 şi 1999, cumulată cu pierderile dintre anii 1990-1992 însumează circa 14,93 miliarde dolari. În acelaşi timp, „recuperarea de PIB" din perioada guvernării Văcăroiu se ridică la suma de 5, 37 miliarde dolari.

Tabel 1 Pierderea generală de PIB între 1990 - 2000

Guvernarea „Văcăroiu” (1993-1996)				**Guvernarea capitalului politic – „algoritmul politic” (FSN; CDR-UDMR-PD 1990-1992; 1997-2000)**		
Anul	PIB miliarde dolari	% faţă de PIB anul anterior	Valoarea procentuală a diferenţei mld. USD	PIB miliarde dolari	% faţă de PIB anul anterior	Valoarea procentuală a diferenţei mld. USD
1990				35,1 miliarde dolari	-5,6%	-2,28
1991				28,9 miliarde dolari	-12,9%	-4,96
1992				19,6 miliarde dolari	-8,8%	-2,64
1993	26,4 miliarde dolari	+1,5%	+0,46			
1994	31,5 miliarde dolari	+3,9%	+1,23			
1995	35,7 miliarde dolari	+7,1%	+2,32			
1996	35,5 miliarde dolari	+3,9%	+1,36			
1997				34,6 miliarde dolari	-6,1%	-2,22
1998				36,8 miliarde dolari	-5,9%	-1,8
1999				34 miliarde dolari	+1,3%	+0,4
2000						
Total recuperat cumulat **+5,37 miliarde USD**				Total pierdut cumulat **–14,93 miliarde USD**		

Balanţa: -9,02 miliarde USD

Balanţa celor două guvernări este, pe ansamblu, negativă, însumând o pierdere cumulată la nivelul Produsului Intern Brut, pentru 10 ani, de circa 9 miliarde dolari. Menţionăm însă că pierderea este localizată în special în câmpul guvernării FSN şi al „Schimbării” (CDR-UDMR-PD) de după 1996. Guvernarea Văcăroiu este singura care a încercat o recuperare a decalajului economiei româneşti în raport cu propriile sale posibilităţi productive, printr-un efort ce a însemnat o sumă de peste 5 miliarde de dolari. Vom

observa în cele ce urmează că fiecare dolar pierdut sau recuperat are o importanţă multiplicată asupra economiei naţionale.

Economia subterană ca şansă

Având în vedere că în PIB sunt incluse şi cheltuielile, nu numai veniturile generale ale societăţii, valoarea PIB exprimă inclusiv economia subterană care, de regulă, înregistrăm un flux de achiziţii mai mare decât ar fi posibil ca urmare a intrărilor. Aşa se face că deşi trei sferturi dintre români au un salariu care nu le acoperă decât întreţinerea de iarnă, mai reuşesc să-şi ducă copiii la şcoală şi să mai facă şi alte categorii de cumpărături, desigur, într-o limită numită „a pragului sărăciei" conform cu structura generală a cheltuielilor din societatea românească.

Aşa de pildă, putem observa, în graficul de mai jos, faptul că, în ciuda scăderii salariului real cu peste 20 de procente între 1991-1997, nivelul investiţiilor nealimentare (exclusiv servicii) se are o evoluţie generală de scădere mult mai atenuată. Aceasta nu înseamnă că nivelul de trai s-a menţinut constant în România, ci doar faptul că supravieţuirea românilor nu a constat numai în salariu. De altfel, ponderea consumului nealimentar este foarte scăzută în România faţă de consumul alimentar, situaţia aceasta constituind o relaţie inversă faţă de structura consumului din ţările dezvoltate şi chiar a unora din jurul României (evoluând între 17 – în 1996 şi 10% - în 1991, din totalul cheltuielilor familiilor). De aceea se cuvine precizat că noţiunea de consum nealimentar, în actualele condiţii, trimite mai degrabă la nevoia elementară de civilizaţie resimţită de români, intrând astfel, din acest punct de vedere, în gama produselor relativ inelastice, care se cumpără, între anumite limite, în ciuda creşterii preţului plătit (în bani, în ore de muncă, în stres, boli etc.). **Este ca şi cum sarcina civilizaţiei ar fi căzut exclusiv în sarcina familiei**, statul fiind factor de descurajare prin politicile de impozitare, fiscale, etc. Fenomenul se vede, după cum am arătat, prin disjuncţia dintre salariul real (afectat în mod direct de politicile de impozitare) şi ponderea cheltuielilor nealimentare – care reprezintă acele bunuri factori de civilizaţie (de la rechizite la maşină de spălat).

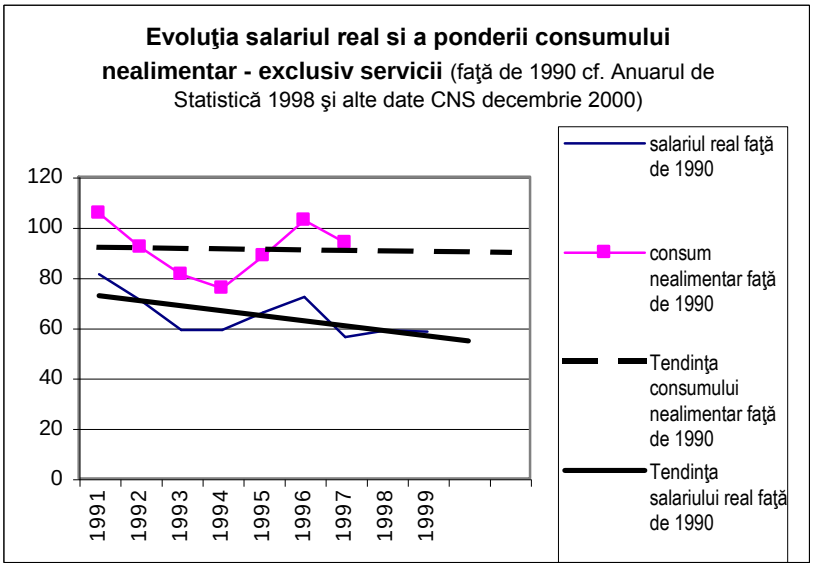

Figura 1 Scăderea ponderii consumului nealimentar este mai slabă decât aceea a salariului real. Ipoteza este că veniturile provenite din economia subterană au umplut golul asigurând astfel pe mai departe existenţa unei pieţe minimale.

De altfel, în cercetările noastre ulterioare vom încerca să stabilim cu certitudine caracterul de autoprotecţie al economiei naţionale prin intrarea ei în „ilegalitate" sau în afaceri „la limita legii". Pentru că există două tipuri mari de afaceri la limita legii în România, anume afacerile oneroase de-a dreptul, cu sau fără protecţie politică, care se manifestă prin privatizări şi contracte frauduloase cu efect comprador asupra muncii şi beneficiului public şi privat în beneficiul unor înalţi funcţionari – aceasta este **corupţia propriu-zisă**. Al doilea tip de afacere la limita legii este acţiunea economică propriu-zisă, prin care întreprinderile de stat şi private reuşesc să supravieţuiască prin *evitarea* sau *cointeresarea* înaltului funcţionar politic.

Situaţia României în anul 2000 faţă de cel de-al doilea război mondial

Dată fiind amploarea pierderilor de PIB din ultimii 10 ani, ne putem întreba care este cea mai recentă experienţă a societăţii româneşti de amploare asemănătoare. Singurul fenomen apropiat de asemenea dimensiuni s-a dovedit a fi cel de-al doilea război mondial[101], mai exact ultima sa parte, caracterizată prin acţiunile de pedepsire ale trupelor germane urmate de retragerea lor disperată şi de devastarea sovietică. Astfel, la valoarea actualizată a dolarului din 1990, pagubele suferite de România de pe urma trupelor germane în retragere, dimpreună cu plăţile impuse de sovietici prin tratatul din septembrie 1944, totalizau suma de 6,1 miliarde de dolari[102]. Trupele şi administraţia sovietică de ocupaţie, până la desfiinţarea SOVROM-urilor (în 1954) - întreprinderi special create pentru a jefui România -, au extras dublul sumei convenite prin tratatul de la Moscova, adică circa 5,4 miliarde dolari. Cu tot cu pagubele create de armata germană, pagubele suferite de România între 1944-1954 se ridică, deci, la aproximativ 9 miliarde de dolari (valoarea din 1990). Este echivalentul, după cum vedem, al pierderilor exprimate la nivelul produsului intern brut între anii 1990-2000, de circa 9,02 miliarde de dolari. Politica şi capitalul care au avut acces la destinele ţării în aceşti ani au avut acelaşi rezultat comprador ca şi ocupaţia sovietică, şi tot în numele „binelui poporului".

> Efortul militar al României în cel de-al doilea război mondial a fost de circa 47 de milioane de dolari pe zi (la valoarea din 1990)[103]. Precizăm că în primele luni ale anului 1997, din România se extrăgeau peste graniţă. zilnic, circa 30-35 milioane de dolari, după cum a declarat chiar directorul din România al Citibank[104].

Dacă sumele cheltuite în al doilea război mondial aveau ca destinaţie directă Armata Română, infrastructura, industria, agricultura şi spitalele, sumele de anvergură similară transferate de către noile structuri de capital de după 1990 nu au avut nici o legătură cu nevoile României. Acest export de

[101] Valorile pentru cel de-al doilea război mondial au ca unitate de referinţă dolarul din 1938. Noi actualizat dolarul la valoarea sa din 1990 conform **National income and related statistics for selected years, 1929-1994**, din Campbell R. McConnell şi Stanley L. Brue, **Economics, principles, problems and policies**, McGraw Hill, 1996. Astfel, 1 dolar din 1939 era echivalent cu circa 9,4 dolari din 1990.

[102] Pentru date cu privire la efortul financiar al României în cel de-al doilea război mondial vezi şi Florin Constantiniu şi Mihail E. Ionescu, **August 1944. Repere istorice**, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984, p.179

[103] ibidem.

[104] David Garner, directorul Citibank România declara la începutul anului 1997 că „30-35 milioane dolari ies zilnic din România", în „Adevărul" nr. 2322, 7 noiembrie 1997.

capital, deci, nu are a face cu fenomenul relocalizării capitalului productiv – tipic pentru o serie de state Occidentale în ultimele decenii ale secolului XX - , ci cu manifestarea primitivă a capitalului politic, ca şi capital de camătă, cu aceleaşi funcţii ca în secolul al XIX-lea, atât de bine descris de Marx:

> „Cămătăria numai centralizează mijloacele băneşti, acolo unde mijloacele de producţiune sunt împrăştiate. Cămătăria nu schimbă felul de producţiune, ci numai ca un parazit, se alipeşte de ea şi o face mizerabilă. Ea o suge, o enervează, şi sileşte producţiunea a se săvârşi în condiţiuni tot mai ticăloase. …
>
> În formele «asiatice» (primitive) cămătăria poate să ţină multă vreme, fără să producă nimic, afară de decadenţa şi corupţia politică…
>
> Capitalul cămătăresc posedă felul de exploataţiune a capitalului fără să aibă felul său de producţiune.
>
> E de ajuns să-i piară ţăranului un cal, şi el nu mai are mijloacele necesare pentru a-şi continua producţiunea. El cade în mâna cămătarului şi, odată căzut, nu se va mai emancipa niciodată.
>
> Cămătăria face imposibilă o reproducere normală (a capitalului productiv)"(Marx, K. Marx, **Das Kapital**, vol. III, 2, p.133-136 şi 137-139 apud C. Stere, 1996, p.162-163).

Pierderea de produs intern brut *ca urmare a şomajului*

Cum sugeram mai sus, cumularea *de la an la an* a restrângerii de produs intern brut nu are o relevanţă foarte mare din punctul de vedere al logicii economice, întrucât această statistică nu reprezintă decât o operaţie de însumare a unor „rezultate" anuale de guvernare.

Pentru a înţelege semnificaţia căderii produsului intern brut va trebui să răspundem la întrebarea: care sunt mecanismele „pierderii de PIB"? Este posibilă măsurarea acestui mecanism, pentru a ne da seama de adevărata amploare a fenomenului? Explicaţia *socio*logică a pierderii de produs intern brut – a faptului că orele de muncă se menţin aceleaşi dar valoarea lor scade, se află la două paliere: la nivelul acţiunii economice, care reprezintă acţiunea socială orientată după distribuţia resurselor şi în al doilea rând, la nivelul vieţii politice, tot ca parte a acţiunii sociale, orientată după distribuţia puterii. Din punct de vedere politic chestiunea care se pune, după cum vedem, este aceea a moralităţii, adică măsura în care clasa politică cu acces la resurse şi-a asumat situaţia şi dorinţele alegătorilor. Acum **vom ilustra problema din perspectivă strict economică, anume măsura în care capacitatea totală de investiţii, de producţie şi de consum (produsul intern brut) a fost diminuată ca urmare a subutilizării forţei de muncă**. Aceasta întrucât

piaţa, cererea şi oferta se reduc, în ultimă instanţă, la modul de utilizare a potenţialului uman al ţării, la utilizarea forţei de muncă. De aceea, un calcul cu adevărat real al pierderii de produs intern brut trebuie să se bazeze pe *contabilizarea cu sens*, adică pe statistica cu semnificaţia interesului public. Acest lucru devine posibil prin **calculul „pierderii de PIB" ca urmare a şomajului, conform legii lui Okun.**

Pierderea de PIB ca urmare a subutilizării cronice a forţei de muncă

Ştiinţa economică ne pune la dispoziţie *legea pierderii de produs intern brut* lege, intitulată *legea lui Okun*, care arată că: „Atunci când economia nu poate genera locuri de muncă pentru toţi aceea care pot şi doresc să muncească, o cantitate determinată de producţie potenţială de bunuri şi servicii este, în mod iremediabil, pierdută." [105] Unde, „atunci când economia nu poate genera locuri de muncă pentru toţi" semnifică, conform lui Okun, o rată a şomajului *ne*naturală, de peste 5,5 – 6%.

Din acest punct de vedere, aceeaşi lege statuează că „pentru fiecare 1 procent al şomajului peste rata sa naturală, determină o rată a pierderii de PIB de 2,5%."[106]

În ceea ce priveşte datele concrete pentru România, acestea sunt următoarele:

[105] McConell şi Brue, op.cit, p.150
[106] ibidem.

Tabel 2 Rata şomajului şi sacrificiul procentual de PIB între 1990-1999 după Legea lui Okun, sursa "Anuarul de statistică" 1998 şi alte date CNS decembrie 2000

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
rata şomajului (%)	0,4	3	8,2	10,4	10,9	9,5	6,6	8,9	10,3	11,5
diferenţa faţă de rata naturală de 5,5%			2,7	4,9	5,4	4	1,1	3,4	4,8	6
sacrificiu procentual PIB			6,75	12,25	13,5	10	2,75	8,5	12	15

Tabel 3 Valoarea în miliarde de dolari a sacrificiului de PIB pe cele două tipuri de guvernare, între 1990-1999 (1990 şi 1991 sunt sub rata şomajului natural de 5,5%; valoarea „sacrificiului"=PIB an curent*procent sacrificiu an curent/100)

valoarea sacrificiul PIB guvernarea FSN şi a „algoritmului politic" mld. USD pe anii		1992	1997	1998	1999	**Total miliarde dolari**
Miliarde USD		**1,32**	**2,941**	**4,416**	**5,1**	**13,777** adică 53,38%
valoarea sacrificiului PIB „guvernarea Văcăroiu" mld. USD pe anii		1993	1994	1995	1996	
Miliarde USD		**3,234**	**4,252**	**3,57**	**0,97**	**12,026** adică 46,62%
						25,803 adică 100%

„Sacrificiul de PIB" ca urmare a subutilizării cronice a forţei de muncă în România între 1990-1999 se ridică, deci, la suma de 25,8 miliarde dolari. Cea mai mare pondere în această pierdere nerecuperabilă o au, cum ne aşteptam, guvernările CDR, ale căror „realizări" au crescut, în acest sens, de la an la an. O evoluţie descendentă, deci recuperatorie, o are guvernarea Văcăroiu, după cum ilustrăm în figura de mai jos:

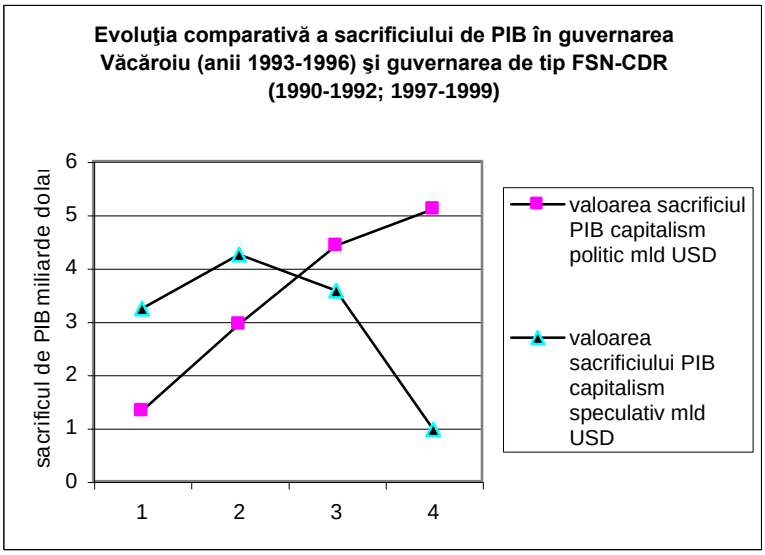

Figura 2 *Tendinţa* dintre cele două tipuri de guvernări este evidentă. Guvernarea de tip CDR a persistat în tendinţa sacrificiului de PIB în timp ce cealaltă a încercat o redresare evidentă.

Determinarea pierderilor irecuperabile cu ajutorul *efectului de multiplicare*

Fiecare economie posedă un ceas intern, un *pas* prin care procesele interne se relaţionează, trec de la unele la altele sau unele dintr-altele, schimbându-şi în bine calitatea, un *multiplicator*. Acesta este măsura capacităţii societăţii de a face salturi calitative. Saltul posibil este cuantificat prin ceea ce numim „efect de multiplicare". Prin definiţie, efectul de multiplicare se referă la modificarea produsului intern brut ca urmare a modificării investiţiilor. Modificarea cu o unitate a investiţiilor – unde cele mai importante sunt cele guvernamentale şi cele legate de bunurile de capital[107], generează modificarea cu câteva unităţi a capacităţii totale a societăţii de

[107] "Additional capital goods make workers more productive and this means greater output per person" arată Mc. Connell şi L. Brue în cartea citată, **Economics, principles, problems and policies**, McGraw Hill, 1996, p.31

consum şi investiţii, adică a produsului intern brut. Cum principale direcţii ale cheltuielilor de investiţii sunt de natură guvernamentală, politicile private fiind influenţate de politicile fiscale publice, responsabilitatea guvernelor este precumpănitoare în evoluţia produsului intern brut, tot aşa cum răspunderea modificării PIB-ului prin politica şomajului *liberalizat* revene tot guvernului[108].

Semnificaţia strict economică a multiplicatorului este următoarea: „o mică schimbare a planurilor de investiţii sau a consumului-economisirii gospodăriilor va genera o schimbare semnificativ mai mare la nivelul PIB. Multiplicatorul măreşte impactul fluctuaţiilor afacerilor cauzate, la rândul lor, de modificările cheltuielilor."[109]

Cu alte cuvinte, **efectul de multiplicare defineşte forţa unei societăţi de a-şi valorifica superior potenţialul**. O scădere semnificativă şi pe termen lung a investiţiilor poate determina scăderea acestei forţe de multiplicare, micşorându-i valoarea. Diminuarea investiţiilor determină restrângerea însăşi a potenţialului economiei naţionale şi restrângerea pieţei interne.

Vom calcula acest coeficient pentru perioada 1994-1999, anul 1994 fiind cel mai bun din perioada 1991-2000. Din analizele noastre reies următoarele

- **multiplicatorul pentru anul 1994 faţă de 1989 a avut valoarea de 1,68**
  unde multiplicatorul = valoarea diferenţei de PIB 89-94/ diferenţa dintre valorile ponderilor investiţiilor în PIB în 1989 şi respectiv 1994[110]
- **multiplicatorul pentru anul 1999 faţă de 1989 are valoarea de 0,73**
  unde multiplicatorul = valoarea diferenţei de PIB 89-99/ diferenţa dintre valorile ponderilor investiţiilor în PIB în 1989 şi respectiv 1999[111]

Observăm, din nou, că în timpul guvernării Văcăroiu, România şi-a prezervat capacitatea de reproducţie materială, crescând-o destul de timid (cu 0,68 peste raportul unitar). Ştim că această evoluţie a fost deosebit de criticată la vremea respectivă, în sensul concentrării producţiei pe stoc, însă evoluţia ulterioară, în special după 1996 demonstrează că România trebuie să o ia de la început în multe privinţe. Cifra de 0,73 semnifică faptul că **o serie**

[108] Vezi ordonanţa 9 din 1997 care prevedea încurajarea disponibilizărilor şi structura bugetului României pe anul 1997 în care cheltuielile destinate acestui scop erau mai mari decât sumele apărării, educaţiei, sănătăţii la un loc, constituind circa 10% din buget.
[109] Mc Connell şi L. Brue, op. cit, p.G20
[110] date CNS publicate în „Adevărul" nr. 1253 din 10 mai 1994
[111] calculate pe baza datelor oferite de CNS în decembrie 1999 pe Internet.

întreagă de legături naturale din economie au fost rupte, iar uzinele şi capitalul, chiar dacă vor fi puse din nou la treabă printr-o politică fiscală inteligentă, vor avea de reconstituit relaţia dintre ele.

Astfel, raportul dintre cei doi factori de multiplicare (1994 faţă de 1999) este de 2,3 de unde deducem că **în 1994 societate românească avea o capacitate de valorificare a potenţialului său faţă de 1999 de peste două ori –** prin raportare la situaţia şi aşa dramatică a anului 1989. Din acest punct de vedere, handicapul României era deja constituit în penultimul an de guvernare CDR. *Puterea de generare de efecte în economie* a investiţiilor în anul 1999 este de 2,3 ori mai mică decât era în 1994.

IV Elemente de sociologia muncii

IV.1 Sociologia. Munca şi societatea

Scurtă introducere în problematică

Sociologia muncii îşi propune să prezinte într-o manieră sistematică şi comprehensibilă problema relaţiei dintre societăţi şi muncă. Scopul este acela de a face posibilă înţelegerea mecanismelor muncii dintr-o perspectivă complexă: socială, culturală, politică şi economică. De asemenea, vom prezenta principalele noţiuni de sociologie privitoare la aspectele de *logică socială* ale muncii – ca proces şi condiţie de existenţă a societăţilor constituie unul dintre principale obiective. De asemenea, un alt obiectiv important implică familiarizarea cu unele mijloace de analiză ale fenomenului tranziţiei româneşti din perspectiva sociologiei muncii.

În cele ce urmează vom deschide problema prin punctarea rolului sociologiei ca instrument de cunoaştere în raport cu chestiunea muncii. Ce este munca şi cum poate sociologia să ne ajute să înţelegem fenomenul? Vom vedea că munca este însăşi esenţa relaţiei sociale, aspect care a devenit crucial în special în cadrul societăţilor industriale. După cum le spune şi numele, societăţile industriale îşi bazează existenţa pe relaţiile de muncă de o mare dinamică – *industria*. Cadrul în care se desfăşoară munca, şi pe care îl vom aminti în acest prim capitol se numeşte *întreprindere*, aceasta fiind caracterizată de o perfecţionată *diviziune funcţională a muncii*. Sistemul de relaţionare implicat de împărţirea funcţională a sarcinilor în societate se bazează practic pe un nou tip de *solidaritate socială*, numită *organică*, spre deosebire de *solidaritatea mecanică*, prin *asemănare*, tipică societăţilor tradiţionale. Munca în societăţile tradiţionale se întemeiază pe o diviziune a muncii de tip comunitar, în funcţie de sex şi vârstă. În societăţile moderne diviziunea muncii se întemeiază pe ceea ce fiecare individ *ştie* să facă, pe *profesie*. Acestea, ca şi fenomenul *diviziunii internaţionale a muncii* vor fi principalele puncte atinse în această prezentare.

Sociologia

Sociologia este fereastra spre sine a societăţii, este cunoaşterea de sine a acesteia.

Ca studiu sistematic, sociologia se concentrează asupra complexului sistem de organizaţii, instituţii şi comportamente asociate, al mecanismelor prezervării şi schimbării sociale, este ştiinţa contactului nemijlocit cu realitatea socială.

În mod concret, „*sociologia* este studiul sistematic al comportamentului social al grupurilor umane. Ea se concentrează în special asupra influenţei relaţiilor sociale asupra atitudinii şi comportamentului indivizilor şi de asemenea, asupra structurii şi schimbării societăţilor." (Schaefer, p. 5)

Societatea

Societatea este forma pe care o capătă ansamblul de relaţii sociale la un moment dat. Definitorii pentru societatea sunt structurile stabile, *instituţiile* – care nu sunt altceva decât aspectele formalizate ale *nevoilor* comunităţii. Instituţiile sunt structurile în care comportamentele indivizilor se desfăşoară într-o manieră *tipică*, definită *legal,* în raport cu *funcţia* pe care o îndeplinesc în comunitate.

Societatea este „vizibilă" pentru sociologie, prin instituţii. Înţelegem comportamentele individuale şi colective în raport cu *funcţionalitatea* lor faţă de ceea ce considerăm a fi *util*, *dezirabil*, *o nevoie* de tip colectiv.

Aşa de pildă, nevoia de securitate se traduce prin aparatul instituţional corespunzător binecunoscut: Poliţie, Justiţie, Armată, etc. Aceeaşi nevoie, corelată însă şi cu cea de multiplicare a speciei, se traduce prin instituţia Familiei. Perpetuarea, transmiterea şi dezvoltarea tradiţiilor şi cunoştinţelor sunt sintetizate în principal de către Şcoală, împreună cu Familia şi, în funcţie de specificitatea lor, de fiecare instituţie în parte – care îşi are propriile cunoştinţe sau „filosofii" de perpetuat şi perfecţionat. Cadrele muncii organizate sunt asigurate în societăţile moderne de către instituţii productive speciale, numite Întreprinderi. Până la revoluţia industrială, funcţia reproducţiei materiale era asigurată preponderent de gospodăria familială şi de asociaţii de tipul breslelor.

Chestiunea funcţionalităţii ne trimite direct la problematica muncii, în sensul că răspunsul *funcţional* la *nevoi* are loc prin *muncă*, prin procesul de gestiune şi reproducere a resurselor indiferent de natura acestora. Definiţia economică a muncii ne introduce în problematica muncii drept procesul procurării de bunuri pentru *consum*. Ca sociologi suntem obligaţi să vedem economia ca parte a acţiunii sociale şi de aceea spunem, într-o primă aproximare, ca **munca este procesul de producere, multiplicare şi gestiune a resurselor sociale, de natură materială sau spirituală.** Aşa de pildă,

ordinea, condiţie a existenţei societăţii, este indisolubil un proces de muncă continuă, fiind un „produs" psihic colectiv. Ordinea nefiind altceva decât produsul aderenţei noastre la o maximă valorică general admisă.

Energiile spirituale, psihice colective, care fac posibil contactul interuman pot irupe cu violenţă dacă nu sunt corect „gestionate" de către intelectualitate şi clasa conducătoare. Această chestiune, reprezintă, deci, unul dintre domeniile de muncă ale elitelor – organizarea prin conferirea de sensuri la scară macrosocială a energiilor de tip psihic şi spiritual.

Revenind la noţiunea de *societate*, trebuie specificat faptul că aceasta este un ansamblu unitar de *cadre* şi *manifestări*, adică de *contexte* de cele mai diverse naturi şi *procese de modelare* a acestora. Modelarea socială a potenţialului sau a contextului social are loc în special la nivel juridic, politic, cultural şi economic**.** Transformările care au loc în aceste planuri ale existenţei sociale umane se referă de asemenea, la **muncă**.

> „Putem spune că o societate constituie rezultatul raporturilor dintre indivizii care o alcătuiesc. Şi aceste raporturi îşi află obârşia în întrepătrunderea diferitelor câmpuri în care acţionează indivizii. Coincidenţa câmpurilor de acţiune le face să se unească într-un câmp comun, şi acest câmp comun constituie ceea ce noi numim societate." (Toynbee, p.290)

Calitatea omului de a-şi structura relaţia socială în societăţi porneşte de la premisa ca acesta este o fiinţă teritorială, ca de altfel orice fiinţă socială. Modul cum ne organizăm teritoriul ţine însă de cultură. Prezentăm mai jos o definiţie simplificată a societăţii în acest sens:

> "Spunem că un număr relativ însemnat de indivizi constituie o societate în momentul în care aceştia încep să-şi împartă acelaşi teritoriu, în relativă independenţă de oamenii din afara acestuia, şi atunci când membrii grupării respective participă la o cultură comună. Membrii unei societăţi, de regulă, au aceeaşi limbă, care le îngăduie să fie într-o interdependenţă continuă cu ceilalţi membrii ai colectivităţii." (Schaefer, p.29.)

Sociologia şi problema muncii

La scara timpului lung, munca este procesul prin care civilizaţiile se adaptează la mediu.

În acelaşi timp, munca este procesul prin care oamenii îşi fundamentează relaţia socială, crucială pentru supravieţuirea şi promovarea speciei.

Sociologia economică, cu care este înrudită îndeaproape sociologia muncii, consideră că ***munca* este acţiunea socială cu ajutorul căruia indivizii şi societăţile produc şi distribuie utilităţi de natură materială sau nematerială**, fiind o activitate de natură socială şi interpersonală, atât la nivelul însuşirii aptitudinilor necesare desfăşurării activităţilor productiv-distributive cât şi în ceea ce priveşte derularea acestor din urmă activităţi în cadrul întreprinderilor economice (organizaţii de producţie-circulaţie-distribuţie).

Munca este astfel procesul prin care societăţile îşi actualizează mereu potenţialul material şi de cunoaştere, asigurându-şi supravieţuirea în competiţia după resurse şi dezvoltarea. Fiecare societate îşi are istoria ei, adică stocul ei de posibilităţi psihice şi culturale. Fiecare societate îşi are stocul ei geologic, demografic etc. Procesul prin care acest potenţial este pus în valoare nu este altul decât **munca**. Cadrul de desfăşurare al muncii îl numim *întreprindere*.

Din punct de vedere strict economic,

> **„Munca este crearea de bunuri şi servicii care pot fi consumate direct, de către producător sau vândute către altcineva."** (Hodson şi Sullivan, p.3)

Procesul muncii se referă nu numai la munca plătită dar şi la munca neplătită, destinată autoconsumului.

Munca este condiţia existenţei în societate a indivizilor, ea fiind o sursă de satisfacţie dar şi de nelinişti individuală şi colective.

Cadrul organizatoric al muncii: întreprinderea şi diviziunea muncii

Procesul muncii se desfăşoară într-un context structurat social, în interiorul societăţilor şi mondial, între societăţi. Ambele faţete al derulării muncii se află într-o relaţie de determinare reciprocă în cadrul unei relaţii de împărţire a sarcinilor productiv-distributive numită *diviziune a muncii*.

Cadrul organizatoric concret al muncii se numeşte *întreprindere*. Am dezbătut aceste chestiuni la capitolul destinat sociologiei economice weberiene. Reţinem însă că întreprinderea "este o categorie tehnică ce se referă la continuitatea interdependenţelor dintre anumite tipuri de servicii, între ele însele şi cu mijloacele de producţie. Opusul conceptului [de

întreprindere] îl reprezintă fie acţiunea intermitentă, fie acţiunea care este în sine discontinuă (cum este cazul unei gospodării domestice).» (Weber, vol.I, p. 116).

Diviziunea muncii se referă la împărţirea sarcinilor privind procurarea şi gestiunea utilităţilor în funcţie de anumite criterii social-economice, în funcţie de epocă.

Întreprinderea modernă ordonează relaţiile dintre indivizi, între muncitori, în interiorul managementului, între muncitori şi management, între aceştia şi patronat, prin ceea ce numim *diviziunea funcţională a muncii* în cadrul întreprinderii. De asemenea, între societăţile naţionale există o *diviziune internaţională a muncii în cadrul sistemului mondial modern*.

Diviziunea socială a muncii

Condiţia dezvoltării umanităţii a fost dintotdeauna creşterea eficienţei raporturilor sociale. Aceasta presupune o cât mai coerentă distribuţie a sarcinilor de diverse tipuri, în funcţie de tipologia nevoilor umane, la nivel familial, grupal, tribal, iar mai apoi în interiorul societăţii ca ansamblu de relaţii sociale abstracte, mijlocite de monedă.

Diviziunea muncii în societăţile tradiţionale

Diviziunea socială a muncii în societăţile arhaice era întemeiată pe *solidaritatea mecanică* a indivizilor, pe aderenţa unora la alţii după criterii întemeiate în special pe legături de rudenie, de comuniune psihică imediată, garantată prin legături de sânge şi prin tradiţii. Oamenii intrau în legătură unii cu alţii prin *asemănarea* lor. Comunităţile tradiţionale sunt în special rurale, având viaţa socială structurată natural, după ciclurile naturale ale anotimpurilor.

> „Expresia deplină a socialităţii omului comunitar este relaţia naturală (familială, etnică, religioasă); expresia deplină a socialităţii omului societal este banul, adică acea marfă generală şi abstractă în care se încorporează bunul social" şi mecanismul schimbului (cf. Bădescu, 1994, p.180).

Însă nici familia, nici formulele religioase de structurare şi control social nu au mai reuşit să asigure coeziunea socială din momentul în care centrul relaţiei sociale iese din cercul comuniunii sufleteşti de tip comunitar şi se mută în acela al schimbului impersonal, întemeiat pe monedă şi pe producţia de masă. Momentul acesta critic se produce paralel cu apariţia industrialismului, acum circa două sute de ani, în Europa Occidentală. Revoluţia tehnologică este însoţită de o profundă criză socială, marcată în epocă de un val crescut de fenomene disolutive, de tulburări muncitoreşti şi frământări politice. Intelectul european a

încercat înţelegerea crizei prin operele unor Durkheim, prin **Sinuciderea** şi Marx, prin **Capitalul** care marchează acest fenomen şi totodată începuturile sociologiei ca ştiinţă modernă. Criza europeană a revoluţiei industriale este o criză a incapacităţii societăţii de gestionare a proceselor de muncă tot mai dinamice, care scot individul din mediul său obişnuit de relaţionare şi-l înstrăinează până la sinucidere (fenomen complementar celui de *anomie*) sau până la a impune înregimentarea acestuia într-o aşa numită mântuire proletară prin proclamarea luptei universale de clasă.

Diviziunea funcţională a muncii. Profesia

Civilizaţia a „reinventat" însă solidaritatea prin ceea ce Emile Durkheim numeşte *solidaritatea organică*, constituind un răspuns „natural" în faţa crizei epocii industriale. Societăţile occidentale au descoperit că succesul ordinii sociale se fundamentează pe *profesie*, pe abilităţile formalizate de muncă recunoscute printr-un *statut social* specific fiecărui tip de aptitudine. Integrarea socială în funcţie de tipul de pregătire, de tipul de munca depusă se referă la *integrarea profesională a individului în societate.* Societăţile industrializate îşi au sursa solidarităţii în profesie, adică în munca organizată şi în competenţele create şi recunoscute formal de către societate prin statut. Individul se manifestă în societatea contemporană prin profesie. „În fond, pe de o parte, fiecare depinde cu atât mai mult de ceilalţi cu cât munca devine mai specializată şi, pe de altă parte, activitatea fiecăruia este mai aproape de caracteristicile individuale cu cât este mai specializată." (Durkheim, 1922, p.101)

Civilizaţiile moderne sunt întemeiate pe *profesie,* pe întrepătrunderea lor funcţională – într-o reţea densă de dependenţe reciproce. Prin intermediul acesteia munca devine principalul factor de relaţionare socială în locul legăturii directe de tip psiho-biologic, ca în cazul societăţilor tradiţionale.

> „Profesia este o formă de ocupaţie cu un statut ridicat, întemeiată pe cunoaştere, caracterizată de (1) cunoaştere specializată şi abstractă, (2) autonomie [socială], (3) autoritate faţă de beneficiar şi grupările ocupaţionale subordonate, (4) un anumit grad de altruism." (Hodson, Sullivan, p.288)

Chestiunea profesiei o vom dezvolta în prelegerile următoare, deocamdată să reţinem aspectele sale generale, aşa cum sunt ele definite de către cei doi specialişti americani. Profesia înseamnă capacitatea de aplicare a cunoaşterii, societăţile moderne fiind întemeiate pe cunoaştere şi mai puţin pe credinţă – cazul societăţilor tradiţionale. Cunoaşterea este sursă de autoritate şi, în consecinţă, indivizii care posedă o profesie sunt,

cel puţin teoretic, respectaţi. Tot în virtutea cunoaşterii, profesia reclamă autonomie socială. Controlul asupra cunoaşterii şi asupra faptelor din procesul muncii profesionalizate are loc în virtutea unui cod etic, mai mult sau mai puţin formalizat. Aspectul informal are o doză de altruism, în sensul că, dincolo de bunăstarea personală, individul *cu* profesie are în vedere şi prosperitatea comunităţii. Profesionalizarea societăţii este expresia unui succes colectiv numit *progres*, iar altruismul trimite direct la acea parte neinteresată a legăturii dintre individ şi ceilalţi, care face posibil succesul comunităţii ca ansamblu. Societăţile înapoiate sau în curs de dezintegrare nu mai acordă aceeaşi importanţă procesului de profesionalizare al populaţiei din moment ce principiul succesului se mută dinspre relaţia de colaborare a competenţelor înspre relaţia care are ca finalitate subzistenţa imediată.

Diviziunea internaţională a muncii

Dintr-o altă perspectivă, aceea a *structurii mondiale a diviziunii muncii*, omenirea a trecut odată cu secolul al XVI-lea din epoca imperiilor în aceea a sistemului mondial modern (Wallerstein). Imperiile sunt caracterizate, după Şcoala americană de la Binghampton, printr-o unitate politică şi o multitudine de sisteme locale de organizare a producţiei. Principala prerogativă a sistemului imperial este aceea de *prelevare* a plusprodusului. Muncile locale sunt astfel exploatate printr-un mecanism birocratic şi administrativ mai mult sau mai puţin dezvoltat.

Pe de altă parte, sistemul mondial modern este o consecinţă a unificării pieţelor şi a centralizării diviziunii muncii. Comunităţile şi societăţile naţionale orbitează acum unele în jurul altora în funcţie de locul pe care îl ocupă în *ierarhia diviziunii internaţionale a muncii*. Sistemul mondial modern, cristalizat odată cu marile modificări culturale din secolul al XVI-lea şi cu începutul industrialismului din secolul următor, este astfel caracterizat printr-o *diviziune unică a muncii* şi o pluralitate de actori politici (statele naţionale). *Centrul* sistemului posedă cele mai înalte tehnologii şi salarii, are forţa bancară dominantă, *semiperiferia* constă din societăţi decăzute din condiţia de centru sau candidate la poziţia dominantă, având o putere tehnologică şi o piaţă internă semnificativă, însă insuficient de dezvoltată pentru a hotărî asupra principalelor tendinţe politice şi economice, iar *periferiile* compun societăţile *salahorizate*, unde munca este constant subremunerată şi supraexploatată, unde activităţile de export, oricât de dezvoltate, nu produc dezvoltare şi unde activităţile sociale sunt puternic dependente de un sector exportator monocolor, dimpreună cu o viaţă politică agitată şi controlată de diverse grupuscule şi clici.

Texte de comentat

Propunem în cele ce urmează câteva texte de referinţă în problematica introductivă a sociologiei muncii. Acestea punctează câteva aspecte fundamentale, şi anume: interesul, progresul, paradoxul societăţii şi diviziunea socială a muncii. Textele în cauză vor susţine o discuţie de grup privind *constituirea, evoluţia societăţilor şi natura relaţiilor sociale* din perspectiva *muncii*.

1. Interesul

Interesul este unul dintre elemente cheie care „gestionează" din fundal relaţiile sociale în lumile moderne. Modernitatea are, astfel, o altă percepţie asupra moralităţii. „Slăbind" controlul asupra individului, societatea devine mai adaptabilă noilor cerinţe ale dezvoltării rapide, de tip industrial. Societatea este pusă în faţa unor noi provocări, generate de faptul că succesul economiilor nu este neapărat identic cu dezvoltarea omului sau cu succesul civilizaţiei în istorie.

> „**Interesul**. Societatea a suferit modificări fundamentale odată cu evoluţia organizaţiei muncii. Cea mai semnificativă schimbare este trecerea de la societatea rurală, întemeiată pe sentimentele adânci ale *legăturilor comunitare*, la societatea urbană, bazată pe relaţii fragmentate, fluide şi schimbătoare, adesea întemeiate pe *interesul personal.* Societăţile rurale valorizează conformitatea şi solidaritatea în faţa ameninţărilor externe. Aceste valori se explică prin dificultăţile şi vulnerabilităţile tipice cu care se confruntau societăţile ţărăneşti. În societăţile industriale relaţiile dintre indivizi sunt fundamentate pe nevoi şi funcţii diferite şi mai puţin pe poziţii comune. Societăţile moderne lasă astfel mai mult loc şi chiar încurajează diversitatea şi competiţia între membrii." (Hodson şi Sullivan, p.5)

2. Progresul. Homo faber şi Homo sapiens

Sugeram mai sus că succesul tehnologic al omenirii, ca urmare a descătuşării energiilor individuale întemeiate pe *interesul personal* nu este suficient pentru a determina progresul de ansamblu al societăţilor. Reluăm chestiunea din Toynbee, unul dintre cei mai semnificativi cercetători ai problemei civilizaţiilor. Nu dorim prin aceasta să intrăm în detaliile culturale ale problemei, chiar dacă sunt fascinante. Este important să reţinem faptul că problema economiilor şi, implicit, chestiunea muncii, sunt aspecte complexe care nu pot fi înţelese în sine, rupte de mutaţiile şi procesele culturale de ansamblu ale societăţilor. Procesul muncii este simultan cu acela al dezvoltării tehnologice dar nu se confundă cu acesta, având determinaţii culturale ce se referă la timpul

lung al omenirii, şi determinaţii psihologice, dependente de contextul social concret al lucrătorului.

„Este cu putinţă să descoperim o corelaţie eficientă între perfecţionările în domeniul tehnicii şi progresul pe plan social? …

Potrivit acestei scheme specifice de gândire, progresul omenesc este înfăţişat ca o serie de «epoci», diferenţiate după criterii tehnologice: paleoliticul, neoliticul, chalcoliticul, epoca aramei, epoca bronzului, epoca fierului, la care am putea adăuga epoca maşinismului în care avem privilegiul să vieţuim. …

Este suspectă această concepţie, în primul rând, în virtutea însăşi a popularităţii ei, fiindcă ea face apel la ideile preconcepute ale unei societăţi fascinate de biruinţele ei tehnice recente. Popularitatea acestei concepţii nu este decât ilustrarea faptului de necontestat … potrivit căruia fiecare generaţie este îndemnată să-şi înfăţişeze istoria trecutului în conformitate cu propria ei schemă de gândire, schemă, evident, efemeră.

Un al doilea motiv pe care-l avem ca să privim cu suspiciune valabilitatea clasificării după criterii tehnologice a progresului social este că o asemenea clasificare constituie o pildă evidentă a tendinţei savanţilor de a deveni robii materialelor specifice de studiu pe care norocul le-a adus în mâinile lor. Din punct de vedere ştiinţific, este o simplă întâmplare faptul că uneltele materiale pe care omul preistoric le-a făurit pentru folosul lui au putut supravieţui, în vreme ce toate înjghebările lui psihice, instituţiile lui, ideile lui au pierit cu totul. De fapt, atâta vreme cât este folosit acest aparataj mental, el joacă un rol infinit mai important decât orice fel de aparataj material … Şi cu toate acestea, pentru că ne-au rămas numai rămăşiţele aparatajului material şi pentru că îndeletnicirea arheologului este să se ocupe cu aceste rămăşiţe omeneşti, în nădejdea de a căpăta, prin cercetarea lor, o perspectivă asupra istoriei omenirii, el tinde să ni-l înfăţişeze pe *homo sapiens* numai sub aspectul rolului lui inferior de *homo faber*. Când începem să cercetăm dovezile materiale, vom găsi că există cazuri de perfecţionări tehnice în epoci în care civilizaţiile rămân statice, sau apucă pe panta declinului, ca şi cazuri inverse, în care tehnicile rămân statice, în vreme ce civilizaţiile sunt în plină mişcare – fie înainte, fie înapoi, după cum se prezintă cazurile." (Toynbee, p.265-266)

3. Paradoxul societăţii

Am observat că societăţile moderne sunt întemeiate pe un tip special de diviziune socială a muncii. De altfel modernitatea poate fi definită după modul în care se organizează munca. Vorbim astfel că societăţile moderne sunt întemeiate pe o *diviziune funcţională* sau *organică a muncii*, spre deosebire de societăţile vechi, unde organizarea muncii este de natură *mecanică*. Dinamismul societăţilor moderne pe verticala tehnologică are loc cu preţul separării indivizilor. Cum indivizii umani nu pot trăi izolaţi, mecanismele răspunzătoare de socialitatea umană au ajutat umanitatea să reconstruiască societatea după alt principiu decât acela al apropierii fizice, anume acela al diviziunii funcţionale a muncii. Problema aceasta o vom ilustra în textul referitor la diviziunea socială a muncii. Deocamdată este important să observăm că fenomenul condiţionării relaţiei sociale de către separarea indivizilor este relevat în sociologie prin *paradoxul societăţii*.

> „În conformitate cu teoria societăţii, aceasta este un grup de oameni care, trăind şi păstrându-se, ca şi în comunitate, într-o manieră pacifistă unii faţă de alţii, nu sunt uniţi natural ci sunt natural separaţi; în vreme ce în comunitate ei rămân uniţi în ciuda oricărei forme de separare, în societate ei sunt separaţi în ciuda oricărei legături.»" (Tönnies, **Communauté et societé**, PUF, Paris, 1944, p.39 apud Bădescu, 1994, p.169)

> „Paradoxul deci, este acesta: **asocierea indivizilor reclamă separarea lor completă şi un mod de existenţă reciproc independent.** [s.n.] Independenţa indivizilor este cadrul şi câmpul de manifestare al asocierii lor. Asocierea separă indivizii. …
> Raportul social se realizează în afara sa, întrucât capătă forma relaţiei de schimb. Aceasta implică:
>
> a) cumpărarea forţei de muncă;
> b) folosirea forţei de muncă;
> c) vânzarea ei sub forma părţii nou create din valoarea produselor.
>
> «Clasa muncitoare participă, într-un mod substanţial, la primul act. … În clasa muncitoare se regăseşte cauzalitatea materială, în clasa capitalistă cauzalitatea formală a celui de-al doilea act. … În al treilea act, clasa capitalistă acţionează singură, clasa muncitoare nu există aici decât sub forma valorii sale extrase.»" (Tönnies, op.cit., p.78, apud Bădescu, 1994, p.174)

4. Tipologia coeziunii (solidarităţii) sociale şi Diviziunea socială a muncii

Societăţile sunt structurate după modalităţile în care gestionează şi «procesează» mediul pentru a prospera şi înmulţi. Sociologia a identificat două modalităţi majore de structurare a muncii. Este vorba despre diviziunea muncii întemeiată pe *solidaritatea mecanică* dintre indivizi şi diviziunea muncii întemeiată pe *solidaritatea organică* între membrii societăţii. Ultima este specifică societăţilor moderne, de tip industrial şi postindustrial. Dacă solidaritatea mecanică face posibilă întemeierea relaţiei sociale prin apropierea fizică şi „legăturile de sânge", prin întregul sistem al „comunităţii de simţire" (comunalitatea), societăţile moderne practic au reinventat relaţia socială prin mecanismul *diviziunii funcţionale a muncii*. Procesarea rapidă, intensă şi extensivă a bunurilor materiale a depăşit posibilităţile relaţiilor sociale întemeiate pe familie şi pe credinţă. Întreprinderea economică devine cadrul decisiv al întemeierii societăţii, iar aceasta se bazează, la rândul ei, pe distribuţia funcţională a indivizilor înlăuntrul ei. Astfel, odată cu apariţia maşinismului, solidaritatea mecanică lasă locul solidarităţii sociale întemeiate pe distribuţia funcţionalităţilor în procesul productiv. Odată cu societăţile moderne vorbim, de altfel, de apariţia diviziunii propriu-zise a muncii, societăţile tradiţionale cunoscând o aşa numită diviziune naturală a muncilor după vârstă şi sex.

> „Iată de ce numim *mecanică* acest tip de solidaritate. … Ceea ce justifică această denumire este faptul că legătura dintre individ şi societate este identică cu ceea ce uneşte un lucru oarecare cu individul. Conştiinţa individuală … este o simplă anexă a colectivităţii şi i se supune în totalitate. … De asemenea, în acest tip social, drepturile personale nu sunt reprezentate distinct …
> Aceasta este cu totul altceva faţă de tipul de solidaritate care produce diviziunea [propriu-zisă a] muncii … Prima nu este posibilă decât în măsura în care personalitatea individului este absorbită în personalitatea colectivă; cea de a doua, [*solidaritatea organică*] nu este posibilă decât în măsura în care fiecare individ are o sferă proprie de manifestare, există ca personalitate. A trebuit deci ca această conştiinţă socială colectivă primară să lase se descopere conştiinţa individuală pentru a putea ieşi la iveală funcţiile sociale speciale pe care colectivitatea nu le mai putea gestiona. Cu cât noua zona este mai întinsă cu atât sunt mai puternice forţele care asigură noul tip de coeziune socială." (Durkheim, 1922, p.100-101).

IV.2 Organizaţia muncii

Munca este un proces continuu de relaţionare socială care are ca finalitate producerea şi gestiunea a ceea ce umanitatea consideră util. Ea se desfăşoară în cadrul unor *structuri* mai mult sau mai puţin organizate, în funcţie de epocă. **Odată cu dezvoltarea civilizaţiei organizaţiile economice se specializează, separându-se de familie.** Munca însăşi este condiţia *ordinii* în societate. Fără muncă nu ne putem relaţiona unii cu alţii pentru că nu am avea cu ce *întreţine* relaţia. Am constatat că munca se desfăşoară, în special în cadrul societăţilor moderne în cadrul *întreprinderii*. Întreprinderea este locul unde se desfăşoară, într-un cadru delimitat formal, procesul de gestiune şi producere a utilităţilor. Organizarea muncii a evoluat în cursul timpului, având o dinamică spectaculoasă în special în ultima sută de ani. Munca şi întreprinderea trimit astfel, la alte noţiuni, precum *birocraţia* – destinată să asigure partea logistică a proceselor productive, *tehnologia* – set de mijloace de acţiune atât materiale cât şi organizatorice şi psihologice care se referă la *management* – componenta umană a tehnologiei. În cele de mai jos vom căuta să delimităm conceptual noţiunile punctate mai sus, în contextul organizaţiei – ca şi cadru general de convieţuire şi muncă.

Organizaţia

Principalul „produs" al relaţionării sociale este *organizaţia*. Oamenii nu interacţionează oricum ci înlăuntrul unor patternuri comportamentale care au forma unor veritabile structuri. Atunci când aceste structuri limitează accesul altor indivizi în cadrul relaţiei vorbim despre apariţia *organizaţiei*. Iată mai jos definiţia clasică a organizaţiei (Max Weber):

> „Relaţia socială care este închisă sau care limitează accesul celor din afară se va numi *organizaţie* [*Verband*] atunci când regulile care o structurează sunt aplicate de către persoane special desemnate: lideri sau personal administrativ, care au puteri de reprezentare." (Weber, I, 1978, p.48).

Organizaţia este în acelaşi timp *structură*. Putem spune că organizaţia este forma pe care o ia relaţia socială la un moment dat.

„Structura organizaţiei este forma [pattern-ul] relaţiei dintre diferitele componente ale organizaţiei şi între diferiţii lucrători ai acesteia" (Hodson şi Sullivan, p.184)

Infrastructura socială a organizaţiei. Nevoile sociale şi organizarea muncii

Stabilitatea organizaţiei economice constă în principal în modul în care acesta reuşeşte să-şi remunereze membrii. Chestiunea depăşeşte cu mult problema salariului. Tipologia satisfacţiei sociale a fost descrisă sistematic pentru prima oară de către psihosociologul american Abraham **Maslow**. Acesta a stabilit că **nevoile fiinţei umane sunt de natură tipic socială, cele de bază fiind următoarele: 1) de reproducere, 2) securitate, 3) apartenenţă, 4) afecţiune, 5) respect, 6) autorespect, 7) autorealizare** (A.H. Maslow, **Toward a Psychology of Being**, 1968, p.4, apud Ungureanu, p.68). Munca are ca scop satisfacerea tuturor acestor nevoi. Astfel, întreprinderea, organizaţia în care muncim, ar trebui să fie structurată în aşa fel încât toate aceste nevoi să poată fi realizate, dacă nu direct, atunci indirect, prin asigurarea condiţiilor realizării lor în alte tipuri de structuri de agregare socială – cum este cazul salariului de care depinde în mare măsură desfăşurarea noastră în timpul liber. Este de la sine înţeles că perpetuarea speciei nu este posibilă în afara asigurării necesarului de consum material. Tot astfel, sistematizarea relaţiilor de muncă într-un cadru raţional nu este posibil în afara unei minime stabilităţi (nevoia de securitate). Aceasta este strâns legată şi de nevoia de apartenenţă a fiecăruia dintre noi, de integrare şi acceptare din partea celorlalţi. O „atmosferă imposibilă", cum denumeşte limbajul comun degradarea deosebită a relaţiilor interpersonale din companie, este de natură să blocheze însuşi procesul rutinier al muncii, dincolo de orice alte aspecte legate de perfecţionarea acesteia. Recunoaşterea efortului de către ceilalţi, a competenţei şi conştiinţa propriilor merite sunt cruciale pentru succesul muncii profesionalizate. Profesia se întemeiază, după cum ne amintim, pe recunoaşterea competenţei de către ceilalţi (ceea ce îi conferă un statut ridicat şi autonomie socială) în virtutea capacităţii de exercitare a acesteia. Reamintim mai jos definiţia profesiei:

„Profesia este o formă de ocupaţie cu un statut ridicat, întemeiată pe cunoaştere, caracterizată de (1) cunoaştere specializată şi abstractă, (2) autonomie [socială], (3) autoritate faţă de beneficiar şi grupările ocupaţionale subordonate, (4) un anumit grad de altruism." (Hodson, Sullivan, p.288)

Elementul care permite orbitarea constantă a individului în jurul organizaţiei se numeşte *loialitate*. Degradarea sentimentului de loialitate conduce la degradarea organizaţiei. Când aceasta devine disfuncţională, înainte

de a se fi declanşat procesul de disoluţie ireversibil, loialitatea membrilor se va manifesta prin intermediul *protestului.* Triada *părăsire-loialitate-protest* stă la baza înţelegerii mecanismelor de evoluţie-disoluţie din cadrul mecanismului organizaţional al muncii.

Calitatea muncii depuse este proporţională cu loialitatea faţă de companie, arată Hirschman. Într-o companie în care forţa de muncă este loială, prima reacţie în faţa deteriorării situaţiei organismului economic este protestul iar nu părăsirea. Cu alte cuvinte, managementul companiei va trebui să ştie să lase totdeauna canalele de comunicare interne deschise pentru a avea un feed-back coerent asupra proceselor interne reale. Criza reală a organizaţiei se va manifesta atunci când protestul nu mai are canale de manifestare, atunci impunându-se soluţia „dezertării" sau a „ieşirii" din firmă. Vom analiza chestiunea în termenii balanţei dintre cost şi beneficiu. Aceştia sunt definitorii pentru acţiunea de tip raţional în condiţiile existenţei unei pieţe normal dezvoltate (cu oportunităţi suficiente şi acceptabile). Ieşirea este mai „ieftină" pentru salariat decât gestul de protest atunci când a ajuns la concluzia că organizaţia nu îi mai satisface prioritățile. Protestul îl „angajează". Gestul implică unele costuri de natură psihologică care se referă la noțiunea de loialitate. Pe de altă parte, protestul va avea loc în condițiile în care salariații în cauză vor avea o minimă convingere că „se mai poate face ceva". De altfel, protestul este specific indivizilor orientaţi către calitate, către „menţinerea standardelor", care ţintesc către partea superioară a nevoilor sociale din ierarhia lui Maslow. Pentru unii dintre aceşti lucrători, locul de muncă este mai mult decât o poziţie respectabilă (nevoia de respect din partea altora şi autorespect), este calea împlinirii personale (nevoia de autorealizare), mai ales în condițiile în care admisia lor în respectiva organizaţie a fost dificilă, necesitând o investiţie semnificativă de resurse personale. În figura de mai jos avem reprezentate diferitele momente ale ieşirilor din organizaţie, pe scala „dezacordului". Observăm că, spre deosebire de situaţiile obişnuite, unde părăsirea este un proces liniar, în cazurile în care admisia individului în organizaţie a fost mai strictă, protestele apar mai greu, fiind o vreme mai slabe decât normal. Acest fapt implică costuri psihologice destul de mari, fapt care va conta în apariţia relativ bruscă a comportamentului de protest, urmat la scurt timp de părăsirea sistemului. În situaţiile normale, când admiterea individului nu presupune pregătiri speciale, protestele vor creşte liniar, pe măsura intensităţii problemelor în dezacord.

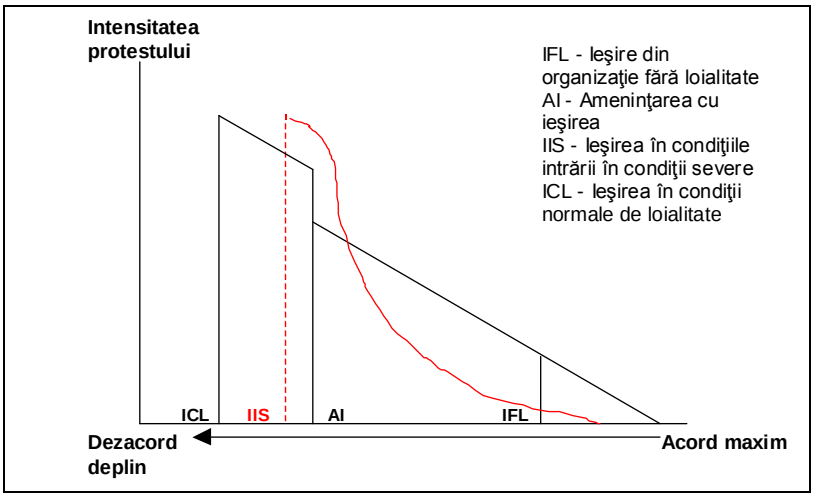

Figura 1 Momentul părăsirii organizaţiei şi intensitatea protestului în funcţie de loialitate şi de gradul de dificultate în intrarea în organizaţie – cf. Hirschman, p.87

Birocraţia

Într-o exprimare plastică, am putea spune că birocraţiile sunt „umbra" capitalului, în special acolo unde acesta se manifestă raţional. Birocraţia este un sistem aparte de organizare a muncii, fiind instituţia specializată în susţinerea logistică a proceselor productive. Scopul aparatului birocratic modern este optimizarea organizaţiei productive în aşa fel încât să crească eficienţa capitalului. Astfel, birocraţia este principalul instrument de gestiune a realităţii de către capitalismul modern, fiind una din expresiile majore ale raţionalizării organizării muncii.

Acest aparat este structurat aşa fel încât, în domeniul politic şi în cel economic, să limiteze puterea *oficiului* – a *funcţiei* cât şi puterea persoanei. Ca sistem însă, aparatul birocratic are o putere formidabilă nu numai asupra mentalităţilor – prin formalismul, impersonalitatea şi tendinţa de standardizare social-educaţională -, ci şi asupra întregului sistem social. Societatea însăşi trăieşte în virtutea sistemului birocratic. Societatea este astfel o reţea de sisteme, fiecare cu infrastructura sa socială formal-organizaţională numită *birocraţie modernă*: sistemul sanitar, sistemul educaţional, sistemul fiscal, sistemul militar, sistemul juridic etc., compun elementele vitale ale societăţilor moderne.

Weber este primul sociolog de anvergură care a lămurit relaţia dintre sistemele birocratice şi cele economice, arătând că

> „… sistemul capitalist în fazele sale moderne de dezvoltare are nevoie de birocraţie, deşi ambele au surse istorice diferite. Pe de

> altă parte, capitalismul se constituie în cea mai raţională bază economică pentru administraţia birocratică, îngăduind acesteia să capete cea mai raţională formă, datorită faptului că … asigură administraţiei resursele băneşti necesare.» (Weber, vol.I, p.224).

În final, se cuvine precizat că formula administrativă modernă de esenţă birocratică, reprezintă obiectivarea unui tip special de *legitimitate*, de tip *raţional-legal*. Autoritatea care funcţionează pe baza aparatului birocratic modern este astfel o *autoritate legală* întemeiată pe funcţionarea legii prin *recunoaşterea acesteia* de către societate. *Autoritatea legală*, arată Weber, este fundamentată pe încrederea în regulile raţional constituite şi pe dreptul persoanelor investite cu autoritate de a lua decizii (cf. Weber, vol.I, p. 215).

> Pe lângă *autoritatea întemeiată raţional*, pe puterea legilor şi a instituţiilor investite legal, mai există alte două ideal-tipuri de autoritate legitimă, şi anume:
>
> *Autoritatea întemeiată pe tradiţie* – pe credinţa în caracterul sfânt al unor tradiţii foarte vechi şi în legitimitatea celor ce exercită autoritatea în virtutea acestora (*autoritatea tradiţională*).
>
> *Autoritatea întemeiată pe carismă* – pe devoţiunea faţă de o persoană investită cu o sanctitate excepţională, eroism sau caracter exemplar, şi pe baza normelor sau ordinii revelate sau arătate de către respectiva persoană (*autoritatea carismatică*). (cf. Weber, vol. I, p.215)
>
> Nu vom dezvolta aici subiectul tipologiei autorităţii, este suficient să observăm faptul că autoritatea se poate exercita în mai multe feluri. De regulă, cotidianul ne prezintă o mixtură tipologică cu o dominantă sau alta. Un management corect al întreprinderii va ştii să îmbine cele trei feluri de exercitare a autorităţii pentru a obţine maximul de la personal. Aşa de pildă, organizaţia modernă, oricât de raţională ar fi ea structurată, nu va putea atinge rezultate semnificative în afara exercitării unei atracţii asupra membrilor ei, în special prin intermediul liderilor – aspect ce ţine de componenta *carismatică* a autorităţii, după cum un management care încalcă constant cutumele sociale (*tradiţia*) va ajunge mai devreme sau mai târziu în impas.

Trăsăturile birocraţiei constituie în sociologia modernă aspectul *formal* al organizaţiilor, faţă de cel *informal* – al intersubiectivităţilor dinăuntrul structurii acestora.

Iată mai jos caracteristicile formale **clasice** ale organizaţiilor, aşa cum au fost ele postulate de Max Weber (cf. Weber, vol.I, p. 220):

1. Angajaţii sunt liberi ca persoane şi se supun autorităţii numai în legătură cu obligaţiile lor de serviciu, care au un caracter impersonal.

2. Funcţiile sunt ierarhizate foarte clar.
3. Fiecare funcţie are o sferă de competenţă precis şi legal delimitată.
4. Selecţia angajaţilor se face conform cu abilităţile acestora; aceştia sunt numiţi în funcţii iar nu aleşi.
5. Remuneraţia muncii prestate se face prin salariu conform cu poziţia în ierarhie şi cu responsabilităţile aferente.
6. Slujba în cadrul organizaţiei este unica sursă de venit, sau cel puţin, deţine cea mai importantă pondere în veniturile personale.
7. Angajaţii au deschisă posibilitatea unei cariere în cadrul organizaţiei. Promovarea în ierarhia acesteia depinde de aprecierea superiorilor.
8. Membrii organizaţiei sunt supuşi unei discipline şi unui control stricte cu privire la conduita lor în raport cu poziţia (funcţia) ce o deţin.

Administraţia birocratică modernă, aşa cum este ea caracterizată mai sus, posedă elemente deosebit de utile necesităţilor de raţionalizare ale capitalismului modern: precizie în execuţie, disciplină, rezistenţă, stabilitate – toate decurgând în special din caracterul formal, riguros structurat, loialitatea cultivată şi recompensată prin salariu etc.; aceste calităţi sunt extrem de importante în special în raport cu nevoia de predicţie şi planificare a acţiunilor de către agentul capitalului modern.

Ştiinţa socială nu a descoperit în ultimii 70 de ani alte caracteristici formale ale sistemelor birocratice. S-au dezvoltat însă în mod deosebit analizele care privesc relaţiile dintre organizaţie şi membrii din punct de vedere informal, al legăturilor „umane", „personalizate". Ştiinţa socială a descoperit că lucrătorul se va lăsa mai bine antrenat în acţiunile organizaţiei dacă este convins de faptul că *aparţine* acesteia (vezi sistemul nevoilor sociale la Maslow) şi dacă simte că se poate *realiza* în cadrul acesteia. Corpusul teoretic care şi-a propus să dezvolte această chestiune îl numim astăzi *management*, care nu este altceva decât rezultatul întrepătrunderii dintre economie, psihologie şi sociologie în domeniul organizării eficiente şi raţionale a muncii.

Managementul. Raportul dintre productivitate şi loialitate

Care este raportul dintre organizarea socială a indivizilor şi tehnologie? Cum poate fi tehnologia «integrată social»? Acestea ar fi câteva dintre cele mai importante obiective ale sociologiei muncii privind managementul. În cursul scurtei sale istorii, managementul a căutat să apropie tot mai mult cerinţele legate de eficienţa capitalului de acelea ale realizării cât mai complete a nevoilor sociale.

Una dintre principalele preocupări ale managementului organizaţiei economice este dezvoltarea cât mai amplă a producţiei în condiţiile menţinerii stabilităţii companiei. Un accent prea mare pe producţie va transforma personalul în „roboţi", în timp ce pierderea din vedere a acestui aspect în favoarea confortului personal al lucrătorului ar lichida raţionalitatea organizaţiei. Managementul întreprinderilor a oscilat în ultimul secol între cele două aspecte, urmând totuşi o evoluţie ascendentă în ceea ce priveşte îmbunătăţirea confortului personalului, în special în ultimii 50 de ani.

1. Managementul ştiinţific: Frederic W. Taylor

Taylorismul a apărut în Statele Unite ale Americii odată cu dezvoltarea producţiei de mare serie, pe bandă rulantă. Atunci întreprinderile au putut constata că organizarea muncii după privilegii de tip semifeudal, dominate de autoritatea aproape absolută asupra grupelor de lucru de către şefii de echipă sau maiştrii este contraproductivă.

Principala preocupare a managementului ştiinţific a fost determinarea cu precizie a sarcinilor productive ale lucrătorilor după criteriul eficienţei temporale, având ca punct de reper abilităţile celor mai buni muncitori. Procesul de producţie a fost divizat într-o înlănţuire de sarcini, fiecare muncitor urmând să realizeze, pe cât posibil, cât mai puţine operaţiuni. Personalul a fost clar delimitat între „muncitorii de la bandă" şi „personalul administrativ". În acest fel, decizia a fost mutată definitiv în sectorul administrativ, singura responsabilitate a muncitorilor fiind aceea de a presta muncile repetitive care le-au fost atribuite.

Costurile psihologice ale acestui sistem sunt evidente. Decăderea personalului de execuţie din orice funcţie intelectuală în raport cu producţia a condus la tulburări de personalitate – prin pierderea stimei de sine, creşterea dezinteresului faţă de o sarcină prea repetitivă în condiţiile stresului generate de munca atent cronometrată.

Deşi impactul managementului ştiinţific asupra lucrătorilor a fost apreciat de ştiinţa socială drept contradictoriu, intenţiile lui Taylor au fost foarte generoase şi, trebuie să recunoaştem, actuale. Vom ilustra aspectul prin propriile sale consideraţii, referindu-se la „cele patru principii ale organizării ştiinţifice ale muncii": „1) Dezvoltarea pentru fiecare componentă a muncii lucrătorului printr-o metodologie ştiinţifică în locul

vechilor metode empirice de organizare; 2) Specializarea, formarea şi perfecţionarea continuă a muncitorului în locul vechilor metode de dezvoltare profesională aleatorii şi realizate după cum «se putea»; 3) Cooperarea cordială între lucrători pentru a putea realiza scopurile ştiinţifice ale producţiei; 4) Împărţirea egală a responsabilităţilor şi a sarcinilor între conducere şi muncitori … Această cooperare dintre muncitori – care lucrează cu toată răspunderea şi direcţie – care îşi asumă o altă parte din sarcina productivă este cauza superiorităţii managementului ştiinţific asupra vechiului sistem de organizare a muncii." (Taylor, p. 39-40)

2. Managementul resurselor umane: Mayo

Spre deosebire de managementul ştiinţific care subordona lucrătorul aproape necondiţionat priorităţilor producţiei, managementul resurselor umane porneşte de la premisa că muncitorii sunt „oameni cu nevoi sociale" (Ford, p.80).

Iniţial, prin cercetările lui Mayo din anii '30, managementul resurselor umane s-a limitat la a lega eficienţa producţiei de atenţia acordată muncitorilor ca persoane. Mai apoi, prin studiile lui Paul Blumberg din anii '60, s-a ajuns la concluzia că perspectiva trebuie lărgită – eficienţa muncii depinzând într-o măsură semnificativă de „gradul de participare al muncitorilor în actul de decizie privind propriul lor loc de muncă" (Ford, p.82).

Sociologia nevoilor sociale, ilustrată prin Maslow şi Malinowski se încadrează în curentul mai larg al aşa numitei renaşteri a umanismului în ştiinţa socială, s-a dezvoltat în Statele Unite după cel de-al doilea război mondial. Astfel, perspectiva modernizată în anii '60 a managementului resurselor umane pleca de la premisa, extrem de importantă şi astăzi, după care cele mai înalte aspiraţii ale individului ţin de autorealizarea maximală a potenţialului său de personalitate. În acest sens, locul de muncă trebuie organizat aşa fel încât personalitatea muncitorului să poată fi pusă cât mai bine în valoare. Din acest punct de vedere, teoreticienii noului curent considerau că vechiul management industrial considera şi menţinea oamenii într-o condiţie subdezvoltată a personalităţii, centrată prin relaţii de tip obedient între salariaţi şi patronat, între muncitori şi corpul administrativ.

3. Teoriile contingenţei structurale: Lawrence şi Lorsch, Skinner etc.

Apărute la sfârşitul anilor '60 ca urmare a presiunilor tot mai crescânde ale contextului politic, ecologic şi social asupra întreprinderilor, aceste teorii consideră că esenţa succesului firmelor constă în reuşita dezvoltării de către acestea a celor mai potrivite structuri în raport cu mediul. Problema adaptării la mediu, în această concepţie, depăşeşte cu mult simpla chestiune a autorealizării personale a lucrătorilor. De altfel, principala sursă de ineficienţă a managementului tradiţional al resurselor umane este premisa sa incorectă: anume că fiecare individ ar tinde către desăvârşirea şi împlinirea sa. Mediocritatea socială şi culturală este o realitate care nu poate fi ignorată şi nici eradicată. Ştiinţa organizării întreprinderii va trebui să ţină cont de acest aspect, alături de alte elemente, legate de comportamentul general al pieţei, contextul ecologic şi politic etc. Fiecare industrie percepe în felul său mediul (Lawrence şi Lorsch apud Ford, p.97), mai mult sau mai puţin complex. Cu cât contextul este mai divers, cu atât structurile de organizare ale muncii trebuie să fie mai diversificate. Sintetizând cele de mai sus, Ramona Ford a arătat că „teoriile contingenţei structurale au putut observa că procesul intern de producţie din întreprindere este afectat atât de către tehnologiile utilizate cât şi de natura în sine a produsul realizat." (Ford, p.93).

Faptul că situaţia socială şi politică complexă mondială de la începutul epocii postindustriale a reclamat o restructurare a concepţiilor manageriale care să pună în acord întreprinderea cu mediul său de operare nu a însemnat şi abandonarea tehnicilor de îmbunătăţire a situaţiei lucrătorului la locul de muncă din perspectiva umanistă a problemei, dimpotrivă. Accentul s-a mutat însă dinspre sfera „autorealizării" în zona celor mai eficiente metode de recompensare. Skinner a arătat că, în ceea ce priveşte filosofia recompensării, „mai întâi de toate, managerii vor trebui să cunoască ce fel de recompensare doresc salariaţii şi cât de mult caută să o obţină. În al doilea rând, corpul managerial va trebui să stabilească foarte clar ce înţeleg ei prin performanţă şi în ce constă recompensele aferente realizării acesteia. În al treilea rând, salariaţii vor trebui încurajaţi să creadă că pot să obţină performanţe ridicate. În al patrulea rând, recompensele vor trebui să fie suficient de stimulative pentru a merita efortul şi să fie prompt asigurate." (Skinner apud Ford, p.97).

Texte de comentat

1. Întreprinderea modernă: bunăstarea individuală este diferită de noţiunea de profit

Distincţia dintre bunăstare şi profit este una dintre cele mai importante pe care sociologia le-a identificat în ultima sută de ani privind limpezirea mecanismelor dezvoltării. De fapt problema este aceea a modului în care munca este remunerată. Efortul individual poate fi remunerat în raport cu eficienţa întreprinderii prin raportare la profitul obţinut de respectiva organizaţie. Remuneraţia care ia în seamă doar dorinţele de prosperitate individuală şi care este limitată doar la coeficientul de suportabilitate financiară al întreprinderii este *iraţională* din punctul de vedere al cerinţelor capitalului modern. Reamintim în acest fel că principala caracteristică a capitalismului modern este **raţionalizarea muncii**. În consecinţă, remuneraţia muncii se supune acestui imperativ.

> „Necesitatea de a separa sfera problemelor particulare faţă de aceea a afacerilor nu este deloc deplasată. Ea este consecinţa faptului că, din punctul de vedere al intereselor întreprinderii, interesele legate de prosperitatea personală ale patronului sunt adesea exprimate iraţional … De asemenea, elementele care stau la baza judecăţii profitabilităţii unei firme nu sunt identice cu acelea care constituie interesul de îmbogăţire personală, indiferent că aceştia sunt lucrători sau consumatori.
>
> În plus, interesele legate de prosperitatea personală a indivizilor şi organizaţiilor care au puteri asupra întreprinderii nu merg neapărat în aceeaşi direcţie cu interesele pe termen lung legate de optimizarea profitabilităţii şi a poziţiei pe piaţă a acesteia. … În mod obiectiv, interesele managementului raţional al întreprinderii şi interesele celor care sunt proprietarii acesteia nu coincid, de multe ori fiind în opoziţie. …
>
> Această diferenţă dintre bogăţia personală şi capital, dintre acţiunea orientată către consum şi întreprinderea orientată către profit, este de o importanţă covârşitoare. În particular, fără ea ne-ar fi imposibil să înţelegem problematica dezvoltării în lumea veche şi limitele dezvoltării capitalismului din zilele noastre.” (Weber, I, 1978, p.85)

2. Productivitatea muncii – o problemă de interacţiune socială

Odată cu dezvoltarea tehnologiei relaţia socială este supusă unor noi presiuni organizatorice. Sistemele de muncă intră, paradoxal, la cumpăna dintre secolul al XIX-lea şi secolul al XX-lea într-o criză de eficienţă. Unul dintre primele răspunsuri sistematice la problemă a constituit-o *managementul ştiinţific* al lui Frederic Taylor. De altfel managementul ca ştiinţă a organizării muncii s-a născut odată cu concepţia tayloristă asupra întreprinderii. Ideile anterioare lui Taylor, precum concepţia corporatistă a lui Emile Durkheim se referau mai mult la o soluţie de politică generală şi de politică economică – anume structurarea societăţilor în concordanţă cu rolul profesiilor. De data aceasta ştiinţa coboară chiar în interiorul întreprinderii şi încearcă analizeze problema crizei plecând de la *muncitor*. Acesta trebuie integrat *ştiinţific* în relaţia de muncă cu ceilalţi lucrători şi cu utilajele. Taylorismul, ca expresie a apariţiei benzii de montaj rulante, pleacă de la premisa că principala piedică în eficientizarea muncii o constituie înclinaţia fundamentală a omului de a „munci lent şi comod". Vom reda mai jos un citat semnificativ în acest sens.

„Americanii şi englezii sunt cei mai buni sportivi din lume; când un muncitor american joacă baseball sau un englez cricket, ei îşi vor pune la bătaie toate abilităţile pentru a obţine victoria … Acest sentiment universal este atât de puternic, încât un individ care s-ar menaja prea mult în asemenea circumstanţe ar fi descalificat şi dispreţuit de către toţi cei din jurul său.

Când acelaşi lucrător revine în uzină a doua zi, el nu va fi mai de loc preocupat de o mai bună desfăşurare a muncii, aşa încât să depună un efort mai mic …; chiar dacă el va face asta, va fi imediat avertizat de către colegii săi de atelier, pe cât de mult tot aceştia l-au încurajat pe terenul de sport. …

Marea majoritate a muncitorilor crede în continuare că prin creşterea ritmului muncii vor impieta foarte serios comunitatea, prin creşterea numărului de concedieri în rândul camarazilor lor. … Însă istoria dezvoltării ne arată că, odată cu fiecare perfecţionare, cu invenţia unei noi maşini sau … a unei metode de îmbunătăţire a capacităţilor de producţie scade preţul de producţie, şi, departe de a conduce la concedierea lucrătorilor, aceasta permite îmbunătăţirea generală a situaţiei muncii. În plus, scăderea preţurilor obiectelor îşi asociază, de regulă şi imediat, creşterea cererii pentru acel produs [şi, în consecinţă, îmbunătăţirea situaţiei muncitorilor cf. passim]." (Taylor, p.25-26)

3. Degradarea organizaţiei

Dacă primele concepţii asupra managementul considerau că problema ineficienţei muncii se situează în special la nivelul lucrătorilor, spre sfârşitul secolului al XX-lea aflăm o cu totul altă perspectivă. Organizaţia omenească în sine este supusă decadenţei. Gestul, relaţia, sunt supuse unor procese constante de degradare, condiţie însăşi a refacerii lor. Chiar şi psihosociologia s-a arătat interesată de problemă, lămurind-o la nivelul detaliului comportamentului primar, în formula paradigmei *schimbului reciproc*[112] (Blau). Economiştii au încercat să surprindă problema într-o formulă mult mai prozaică, aceea a scăderii interesului faţă de un produs sau un serviciu, sub forma legii *scăderii utilităţii marginale*[113].

Teoria lui Hirschman este novatoare întrucât introduce în ştiinţa economică elementul de care aceasta a dus cel mai mult lipsa, anume *comportamentul uman*. După cum am văzut, autorul demonstrează că echilibrul fundamental al economiilor, anume balanţa dintre cerere şi ofertă, este influenţată de un factor de fundal extrem de important, anume de *modul de raportare al omului – consumator şi membru al unităţii economice* la produs (serviciu) şi la structura organizaţională din care face parte. Un individ nemulţumit de întreprinderea din care face parte poate fi tentat, la un moment dat, să o părăsească. Dacă admisia sa în cadrul organizaţiei este una dificilă, întemeiată pe valorizarea experienţei sale de muncă, atunci firma în cauză va intra într-un proces de degradare în momentul părăsirii prin disiparea ineficientă a energiilor sale într-un proces vicios de recrutare şi perfecţionare a personalului cu înaltă

[112] „«Principiile schimbului social [care stau la baza relaţiei sociale] pot fi rezumate astfel: un individ oferă altuia anumite servicii ca recompensă pentru activitatea acestuia; în acest fel, al doilea individ se simte obligat faţă de primul; pentru a se achita de această obligaţie, el trebuie să-i facă, la rândul său, primului individ anumite servicii care pot avea valoare de recompensă; dacă serviciile pe care şi le fac reciproc cei doi indivizi au o anumită valoare pentru fiecare dintre ei, fiecare va încerca să-i facă celuilalt cât mai multe servicii pentru a-l obliga să-şi mărească oferta de răspuns cu scopul de a se achita de obligaţii; pe măsură ce se primesc cât mai multe bunuri în cadrul acestui schimb nevoia celor doi indivizi de a schimba servicii începe să scadă."» (P.M.Blau, **Exchange and Power in Social Life**, 1964, p.89 apud Ungureanu, 1990, p.37). Presiunea la care trebuie să facă faţă managementul unei întreprinderi faţă de cerinţa echilibrării continue a raporturilor din cadrul companiei, dintre salariaţi, dintre salariaţi şi patronat, etc. este foarte mare, dacă privim problema din perspectiva acestei paradigme. În limbajul bunului simţ, este foarte greu de mulţumit toată lumea în acelaşi timp, şi oricât de bine ar fi structurată compania, oricâte de bune ar fi salariile, **relaţiile din organizaţie vor tinde mereu către dezechilibru.**

[113] În esenţă aceasta se referă la faptul că pe măsură ce consumăm un produs, valoarea pe care o conferim ultimei unităţi consumate din acesta va fi întotdeauna mai mică decât precedenta. Acest produs poate fi o îngheţată dar poate fi şi salariul sau alte formule de recompensă a muncii. Cu trecerea timpului, vom considera că munca noastră valorează mai mult. Cu alte cuvinte relaţia pe care o angajăm într-o relaţie de schimb (care ne procură bunuri sau servicii) este inerent supusă unei „devalorizări" constante.

specializare. Acelaşi fenomen se întâmplă cu firmele care îşi pierd clienţii „supraveghetori ai calităţii", orientaţi spre calitatea produselor.

> „Scăderea performanţelor structurilor organizaţionale se reflectă cel mai adesea, inclusiv în cazul firmelor, într-o deteriorare fie absolută, fie în termeni comparabili, a *calităţii* produsului sau serviciului pe care acestea îl furnizează. Managementul va primi semnale despre greşelile pe care le face pe două căi alternative: (1) când unii cumpărători vor înceta să mai cumpere produsele firmei sau unii membrii vor părăsi compania; aceasta este calea numită *ieșire* … (2) când clienţii sau membrii firmei îşi exprimă insatisfacţia direct în faţa managementului sau în faţa altei autorităţi faţă de care acesta este subordonat şi care le-ar putea «auzi» problema: aceasta este calea numită *protest*." (Hirschman, 1970, p.2)

> „Această teorie [a triadei „părăsire-protest-loialitate"] merge mai departe decât ceea ce este îndeobşte recunoscut în ceea ce priveşte amploarea ineficienţei în organizaţii. Noi plecăm de la ideea că ineficienţa [*slack*] există în lume într-o măsură oarecare, şi, în plus, *este în continuu generată* ca rezultat al unei entropii specifice societăţilor omeneşti orientate către producţia de surplus. [Astfel,] firmele şi organizaţiile de orice fel sunt constituite în aşa fel încât să fie supuse în mod permanent şi aleatoriu procesului de decădere şi dezagregare, adică unui proces gradual de pierdere a raţionalităţii, eficienţei şi a energiei de producere a surplusului, indiferent de cadrul instituţional în care acestea funcţionează." (Hirschman, 1970, p.14-15)

IV.3 Munca şi prosperitatea societăţilor

Munca şi spaţiul public ar putea fi subtitlul acestui capitol. Relaţia dintre aceste două elemente este mediată de *interese*. Interesele se întâlnesc pe *piaţă*, formând *piaţa internă*. Intrarea pe piaţa internă este posibilă în virtutea *salariului*. Din acest punct de vedere salariul este mijlocul prin care se pot exprima indivizii pe piaţă.

Sistemul social al muncii este definitoriu pentru evoluţia generală a societăţilor. Prosperitatea societăţilor este în mod evident problema situaţiei muncii în acele societăţi. Chestiunea muncii depăşeşte, precum ne putem imagina, problema întreprinderii, a organizării ei, relaţia dintre lucrători, dintre aceştia şi utilaje, dintre management şi muncitori. Vom încerca să deschidem un nou capitol al problemei muncii din perspectiva globală a întregii societăţi folosind drept cheie a problemei, noţiunea de *interes*.

Munca, Piaţa internă şi Salariul

Procesul muncii se desfăşoară într-un context social larg, al societăţii în ansamblul său. Prosperitatea societăţii constă în eficienţa muncii, în forţa întreprinderilor, în mobilitatea acestora pe piaţă, în modul în care acestea interacţionează cu publicul pe piaţă. Expresia cea mai importantă pentru public, pentru individ, dintre munca individuală şi celelalte structuri sociale, este *salariul*. Din acest punct de vedere, *salariul* este mai mult decât preţul muncii, este expresia nivelului de dezvoltare şi de funcţionalitate a relaţiei dintre munca individuală şi întreaga reţea instituţională existentă în societate la un moment dat. Este de ajuns să ne imaginăm sistemul de taxare şi impozitare pentru a înţelege intuitiv chestiunea. Pe de altă parte, din punct de vedere macroeconomic, *piaţa internă*, prin extinderea sa, este ca mai importantă expresie a eficienţei muncii la scară globală, a societăţii în ansamblu. **Salariul** şi **piaţa internă** sunt indicatori ai muncii, ai vitalităţii raporturilor dintre întreprinderi, între acestea şi celelalte componente ale societăţii.

Interesele, munca şi dezvoltarea

Considerând ca punct intuitiv de plecare prima figură este lesne de înţeles faptul că piaţa internă este locul de întâlnire al intereselor individuale. Anvergura exprimării interesului individual este dat, evident, de nivelul de resurse de care dispune individul pentru a-l realiza – resursă pe care generic am numit-o *salariu*. Pe de altă parte, avem acces la venituri în virtutea manifestării concrete a abilităţilor noastre dobândite formal şi care se manifestă într-un sistem complex de interdependenţe sociale, manifestări identificate prin *profesie*.

În capitalismul modern, motorul relaţiei sociale este *interesul*. Societăţile se coagulează în jurul unor interese de tip consensual. În principiu, acestea rezumă tendinţa actelor individuale de a fi orientate către prosperitate. Tendinţa către prosperitate a tuturor, în virtutea urmăririi realizării intereselor individuale, stă la baza ideologiei liberale tradiţionale privind „mâna invizibilă". *Întreprinderile* nu sunt altceva decât cadre de structurare funcţională a intereselor. *Piaţa*, nu este altceva decât locul unde interesele se combină sau se înfruntă într-o manieră raţionalizată şi reglementată. Pe de altă parte, muncile sunt remunerate diferit şi, în consecinţă, prosperitatea se distribuie inegal. Chestiunea depăşeşte problema abilităţilor, vocaţiei actorilor individuali.

Interesul, ca principiu de relaţionare socială poate deveni însă disfuncţional în raport cu comunitatea, în momentul în care devine expresia unei formule speciale de aglutinare socială, în cadrul grupurilor restrânse de interese. În acel moment, atât piaţa, întreprinderea, cât şi remunerarea muncii sunt distorsionate. Distorsiunile de acest tip au fost explicate de către economistul Mancur Olson prin paradigma *logicii acţiunii colective*. Aceasta statuează:

> „Cu cât numărul indivizilor sau al firmelor care ar putea beneficia de pe urma unui bun colectiv este mai mare, cu atât partea lor de câştig ca urmare a implicării lor în acţiuni de interes comun va fi mai mică. Astfel, **în absenţa unor stimulente selective, stimulul pentru acţiuni în interes comun se diminuează odată cu creşterea dimensiunii grupului ce desfăşoară acţiunea**, aşa încât grupurile mari sunt mai puţin capabile de acţiuni în interesul comun al membrilor decât grupurile mai mici." (Olson, p.31, s.n.)
>
> Precizăm că prin *stimulente selective* înţelegem acele elemente de cointeresare prin care indivizii pot acţiona pentru producerea unui bun de tip colectiv (Olson, p.21)

Aceasta explică de ce colectivităţile mari „se urnesc greu" în realizarea unor obiective comune, fie ele mai mult decât evidente pentru toată lumea. Societăţile au nevoie de câţiva factori motori pentru „a intra pe

calea dezvoltării". Aceştia ar putea fi liderii. Nu orice lider poate electriza societăţile şi cu atât mai puţin pe termen lung. Nu vom discuta însă aici despre chestiunea elitelor ca individualităţi. Ne interesează însă subiectul din perspectiva *grupurilor de interese* care pot desfăşura cu relativă eficienţă acţiuni în interesul comun al membrilor lor şi, uneori, în interesul comunităţii în ansamblu.

Problema fundamentală este însă că *acţiunea în comun* **nu este totdeauna aceeaşi cu acţiunea îndreptată pentru producerea unui bun de** *interes colectiv* sau *public*. Aşa de pildă, un bun colectiv poate fi o fabrică scoasă la privatizare, bun al statului de interes public, al societăţii întregi care a mandatat statul prin organele sale competente să gestioneze uzina respectivă. Stimularea selectivă se va referi în acest caz la oportunitatea personală pe care o sesizează indivizii, *membrii* unei grupări de interese. Acţiunea individului membru în acest tip de grupare va fi în cadrul unei acţiuni de tip *colectiv*. Cu cât grupul este mai mic, cu atât posibilitatea satisfacerii interesului individual *prin mijlocirea acţiunii colective* este mai mare. După cum am precizat mai sus, problema este că interesele unui grup nu pot coincide totdeauna cu interesele societăţii în ansamblu, cu *interesul public*. Societăţile dominate de grupuri de interese sunt condamnate la stagnare şi chiar mai rău, la subdezvoltare, arată Olson. Raţionamentul este cât se poate de simplu: eficienţa socială a muncii este cu atât mai mare cu cât mecanismele distributive în care este integrată aceasta se adresează unei colectivităţi mai largi. Cu cât diferenţa dintre *aria de muncă* şi *aria remunerată* este mai mică, cu atât societatea va fi mai dezvoltată. Invers, cu cât *aria remunerată* este mai mică decât *aria de muncă*, cu atât societatea în cauză este fragmentată social. În situaţiile cele mai dure ale lumilor trecute şi contemporane, grupările de interese care confiscă produsul muncii în societate se numesc *clici* iar statele dominate de aceste grupări de interese exclusiviste devin *clicostructuri*. Mecanismul prin care societăţile se apără de astfel de aglutinări periculoase de interese se numeşte *democraţie*. În acest sistem dreptul la muncă este acompaniat de *libertate*. Libertatea nu este posibilă decât prin coincidenţa sferei muncii cu sfera remuneraţiei. În plan politic individul cu drepturi proporţionale de consum în raport cu munca depusă este numit *cetăţean*. Acesta are drepturi de a decide în societate în raport cu idealurile (opţiunea profesională, de timp liber etc.) şi gusturile sale (opţiunile de integrare în piaţa internă prin consum). Modul prin care cetăţeanul se integrează prin muncă în societate este definit prin *profesie*.

Din perspectiva raporturilor dintre interesele de grup şi interesul public (cu tot ceea ce presupune acesta în legătură cu dezvoltarea de ansamblu a societăţii), vom putea spune că cele mai eficiente societăţi pe termen lung sunt acelea care au politici publice „inteligente şi hotărâte" (Olson, p.236) iar grupările de interese sunt într-un număr foarte limitat şi largi ca dimensiune. În acest fel, orice câştig al grupării va fi şi unul pentru

restul comunităţii, iar orice sarcină suplimentară impusă comunităţii va fi resimţită şi de membrii organizaţiei în cauză.

Principalele caracteristici ale „parazitării" societăţii de către grupările de interese, numite mai jos şi „coaliţii distributive", sunt, după Mancur Olson, următoarele:

> „1. Coaliţiile distributive încetinesc capacitatea societăţii de a adopta noi tehnologii şi de a redistribui resursele în raport cu evoluţia contextului economic, reducând în consecinţă rata creşterii economice.
> 2. Înmulţirea coaliţiilor distributive conduce la creşterea complexităţii normelor, a rolului guvernului, la complicarea situaţiei sociale şi va denatura direcţia evoluţiei sociale.
> 3. Grupurile de interese reduc eficienţa economiilor şi venitul agregat în societăţile în care operează, conducând totodată la fragmentarea semnificativă a vieţii politice.
> 4. Coaliţiile distributive acţionează mai greu decât actorii individuali sau companiile obişnuite, tinzând să fie suprasolicitate decizional …" (Olson, p.74)

Cel mai important capital: muncitorul consumator (piaţa internă)

La scara generală a societăţilor, cel mai important capital este *muncitorul consumator*. Chestiunea este foarte importantă întrucât obligă înţelegerea relaţiei dintre muncă şi capital în contextul lor social. Aceasta pentru că finalitatea capitalului în ultimă instanţă nu poate fi decât una socială, dincolo de prima finalitate – profitul. La acest nivel al analizei, prima finalitate a întreprinderii este **constituirea pieţei interne**. Fără piaţă internă nu avem nici salarii, nici profit. Dacă întreprinderile nu au *pentru cine produce* este lesne de înţeles că salariile vor fi foarte limitate, iar profiturile se vor întemeia în special pe afaceri cu statul prin cultivarea unor *interese speciale*. De aceea, finalitatea socială a întreprinderii este însăşi condiţia de existenţă a finalităţii ei strict economice – anume, repetăm, profitabilitatea. Problema a fost foarte interesant lămurită în România încă după primul război mondial prin Madgearu şi Manoilescu. Primul a arătat că deşi industria este cea mai eficientă cale de utilizare a muncii la scară naţională, aceasta trebuie „pornită" prin reorganizarea forţelor productive în agricultură, în primul rând prin eliberarea muncii ţărăneşti de sub imperiul grupărilor de interese de tip neoiobag:

> „Anemia industriei naţionale româneşti dinainte de război îşi găseşte astfel o explicaţie tocmai în situaţia agrară neofeudală, care zădărnicea crearea unei pieţe interne largi. Neoiobagul, care îşi împărţea produsul muncii cu proprietarul (arendă, dijmă, clăci) şi cu

Statul (dări), avea o capacitate de cumpărare extrem de mărginită, care mai era redusă prin scumpetea fabricatelor interne, industriile încurajate, în lipsa posibilităţilor de organizare a producţiei de masă, fiind silite a vinde mărfurile sub pavăza tarifului vamal. Cercul vicios era astfel încheiat." (Madgearu, p.51)

„Răspândirea bunei stări materiale în rândurile ţărănimii va contribui la ridicarea nivelului de trai, sporind şi trezind trebuinţe noi, ceea ce va produce o extindere a pieţei interne pentru produse fabricate. Acesta este singura bază temeinică pentru dezvoltarea unei industrii mari naţionale, care la rândul ei, îmboldind creşterea populaţiei orăşeneşti şi ridicându-i bunăstarea, va contribui la formarea unei pieţe pentru produsele gospodăriei ţărăneşti – condiţie necesară intensificării ei. …" (Madgearu, p.51)

Forţa economiei sau competitivitatea naţională

Concept reluat cu deosebită vivacitate de către cercetătorii germani în ultimii douăzeci de ani, noţiunea de *competitivitate naţională* se referă la **capacitatea muncii dintr-o anumită societate de a se extinde şi de a produce şi pentru alte societăţi în paralel cu menţinerea constantă a remuneraţiei**. Nu are nici un sens „să munceşti pentru alţii" numai pentru a fi prezent pe pieţele lor – cazul sistemului comunist de relaţionare dintre statele CAER, unde fiecare ţară avea norme de producţie stabilite politic iar nu de cererea reală, şi cu atât mai puţin în condiţiile în care nivelul de trai nu poate fi crescut sau cel puţin menţinut. Sintetic, noţiunea de competitivitate naţională se referă la **expansiunea consumului intern în condiţiile presiunii concurenţei externe** prin:

- "Abilitatea [actorilor economici] de a menţine componentele preţurilor în concordanţă cu evoluţiile de pe piaţa mondială …"
- "… Lupta [*struggle*] de a câştiga [*capture*] putere de cumpărare, sau cu alte cuvinte, de a câştiga noi porţiuni din piaţa mondială." (Pfaller, p.18)

Elementul central al competitivităţii naţionale este organizarea muncii în concordanţă cu *scala productivităţii muncii*. Nu orice muncă trebuie încurajată. Problema a fost lămurită la noi de către Mihail Manoilescu:

"[Productivitatea muncii, adică] a crea cu aceeaşi muncă o valoare cât mai mare sau a crea aceeaşi valoare cu mai puţină muncă, aceasta este problema principală a economiei. (Manoilescu, 1986, p.99)

Astfel, chestiunea decalajelor dintre societăţi este explicabilă prin diferenţele dintre competitivităţile naţionale. Munca în societăţile înapoiate nu are capacitatea de a proteja salariile faţă de competiţia produselor străine şi, totodată, nu poate susţine expansiunea produselor locale pe alte pieţe. La

rândul ei, competitivitatea naţională este dependentă de *organizarea* muncii la nivelul *productivităţii muncii* aşa încât la cantităţi egale de muncă să se obţină valori cât mai mari.

Competitivitatea. Scurtă ilustrare pe cazul României

Reamintindu-ne definiţia generică a conceptului de *competitivitate naţională* - **capacitatea muncii dintr-o anumită societate de a se extinde şi de a produce şi pentru alte societăţi în paralel cu menţinerea constantă a remuneraţiei** – vom putea să-l descompunem pe câteva paliere cu relevanţă statistică. Aici ne vom limita la chestiunea salariilor şi la structura şi volumul comerţului exterior.

Competitivitatea şi problema salariilor în ultimii zece ani

În România, între salarii şi productivitatea muncii există o relaţie aproape inversă. Pentru această situaţie există două explicaţii care se completează reciproc: faptul că producţia s-a efectuat „pe stoc", întreprinderile situându-se, în perioada analizată, tot mai departe de cerinţele pieţei. Pe de altă parte, criza de orientare productivă nu este altceva decât o criză a managementului dublată de o alta a politicilor macroeconomice. Piaţa nu a fost suficient avută în vedere nici de directorii de întreprindere, responsabili direct de planificarea producţiei, dar nici politicile macroeconomice nu au încurajat în vreun un fel rezolvarea problemei. Finalitatea este una foarte serioasă, creşterea intensităţii muncii fără finalitate remuneratorie marcând iniţierea unui proces de *supraexploatare*, în ciuda accentelor puse pe politicile de protecţie socială etc.

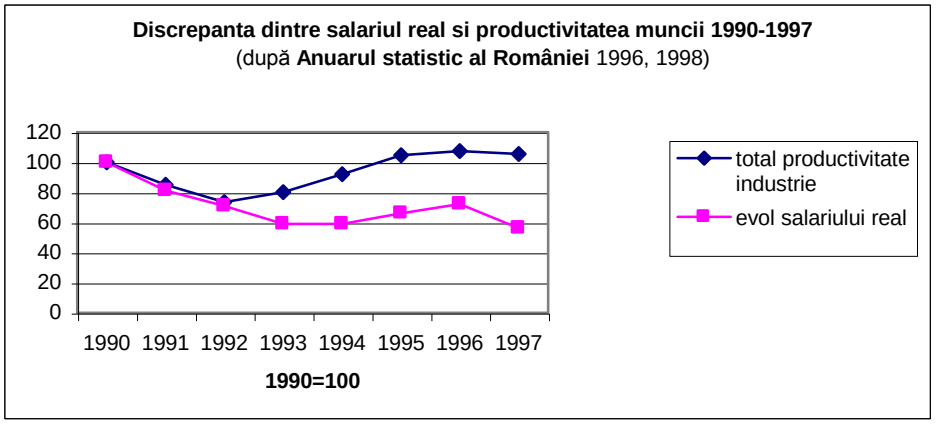

Competitivitatea la nivelul structurii şi volumului comerţului exterior.

Am ales comerţul exterior ca indicator al competitivităţii naţionale întrucât aici se poate observa cu relativă uşurinţă capacitatea de expansiune a economiei atât pe piaţa internă cât şi pe piaţa externă. De asemenea, exporturile şi importurile sunt definitorii nu numai pentru nivelul tehnologic ci şi pentru politicile economice, ele fiind relevante, de asemenea, şi pentru puterea de cumpărare a populaţiei.

În figura de mai jos avem reprezentarea raportului valoric dintre produsele de înaltă tehnologie şi celelalte categorii de produse, din industrie şi parţial din agricultură (carne), la nivelul structurii importurilor şi a exporturilor în perioada 1990-1997. Cu cât România ar fi mai dezvoltată din punctul de vedere al capacităţilor de procesare a resurselor (de import sau proprii), cu atât comerţul său va exprima mai bine acest fapt prin creşterea ponderii produselor ce încorporează tehnologie (muncă mai puţină de valoare mai mare), inclusiv la nivelul produselor agricole. De asemenea, evoluţia ascendentă a ţării din acest punct de vedere se va vedea atunci când creşterea importurilor ce conţin tehnologie înaltă va fi acompaniată de o creştere a exporturilor de aceeaşi factură. Expansiunea importurilor de tehnologie, corelată cu o creştere a exporturilor de acelaşi tip, denotă existenţa unei pieţe interne puternice, întrucât aceste importuri sunt scumpe. Numai o piaţă internă puternică, cu salarii adecvate, poate susţine un import pe scară mare a bunurilor ce încorporează tehnologie înaltă (cu un grad de prelucrare ridicat), fie că acestea sunt industriale sau agricole.

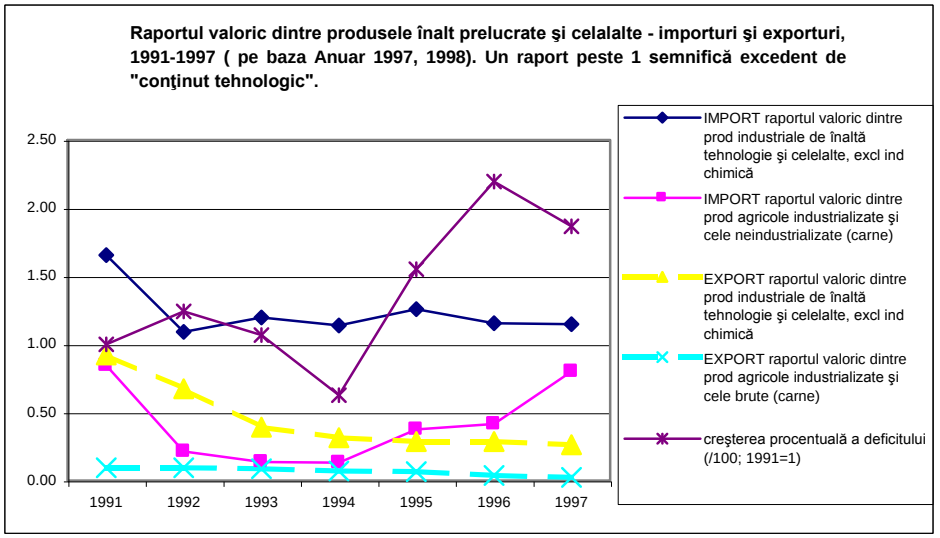
Raportul valoric dintre produsele înalt prelucrate şi celalalte - importuri şi exporturi, 1991-1997 (pe baza Anuar 1997, 1998). Un raport peste 1 semnifică excedent de "conţinut tehnologic".
2.50
2.00
1.50
1.00
0.50
0.00
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
IMPORT raportul valoric dintre prod industriale de înaltă tehnologie şi celelalte, excl ind chimică
IMPORT raportul valoric dintre prod agricole industrializate şi cele neindustrializate (carne)
EXPORT raportul valoric dintre prod industriale de înaltă tehnologie şi celelalte, excl ind chimică
EXPORT raportul valoric dintre prod agricole industrializate şi cele brute (carne)
creşterea procentuală a deficitului (/100; 1991=1)

Citind graficul de mai sus cu privire la acest raport tehnologic la nivelul comerţului nostru exterior între 1991 şi 1997 vom constata în primul rând involuţia semnificativă a agriculturii[114], atât la nivel de producţie cât şi din punctul de vedere al pieţelor interne şi externe.

Dispariţia produsului alimentar prelucrat din exporturile României denotă şi **separarea nefirească dintre piaţa industrială şi cea agrară, între sectorul industrial şi cel agrar al economiei**. Combinatele zootehnice şi ţărănimea au un acces aproape insignifiant la industria prelucrării cărnii. În ceea ce priveşte industria, remarcăm faptul că importul de tehnologie la nivelul ei scade destul de puternic imediat după 1991, stagnând de atunci, undeva puţin peste 1,15, în timp ce nivelul tehnologic al exporturilor noastre industriale scade de la 0,92 în 1991 la 0,26 în 1997. Totodată, remarcăm că aceste perturbări din structura productivă, de la nivelul structurii comerţului, îşi au o replică evidentă la nivelul balanţei comerciale a ţării, tot mai nefavorabilă.

Texte de comentat

Implicaţiile „coteriilor" la J.J. Rousseau

Jean Jacques Rousseau a fost unul dintre fondatorii liberalismului clasic, prin teoria contractualismului. Spre deosebire de liberalismul britanic, gândirea franceză a scos puternic în evidenţă problema suveranităţii comunităţii. Numai o comunitate suverană, arăta Rousseau, este compusă din cetăţeni. Altfel, este o masă oarecare supusă dreptului forţei. Mijlocul prin care *cetatea* se poate proteja diferă însă de liberalismul britanic. La Rousseau soluţia este *monarhia luminată*, la Spencer este *democraţia parlamentară*. Aici interesează însă concepţia lui Rousseau cu privire la distorsiunile pe care le poate introduce în societate grupul de interese sau *coteria*:

> "Dacă însă se alcătuiesc coterii, asociaţii parţiale pe seama celei generale, atunci voinţa fiecăreia dintre aceste asociaţii devine generală în raport cu membrii săi şi particulară în raport cu statul: se poate spune atunci că în acest caz nu mai există tot atâţia votanţi câţi oameni sunt, ci numai atâţia votanţi câte sunt şi asociaţiile. …. Când una dintre aceste asociaţii este atât de mare încât le învinge pe toate celelalte …. în cazul acesta nu mai există o voinţă generală, iar părerea care are câştig de cauză nu este decât o părere particulară." (J.J. Rousseau, p.121-122)

[114] Analizele sunt efectuate pentru produsele din carne, după cum este specificat şi în grafic.

Dezvoltarea depinde de formula accesului la putere: M. Olson despre sistemul politic american

Olson consideră că succesul Statelor Unite în lume se datorează în special modului în care este distribuită puterea. Părerea sa este de altfel împărtăşită de majoritatea sociologilor care studiază sistemele politice contemporane. Textul din Olson este important din perspectiva teoriei sale cu privire la logica acţiunii colective. În SUA sistemele de putere sunt dimensionate în aşa fel încât acestea sunt indisolubil legate de interesele comunităţii. Chiar dacă proiectul sistemului politic format din doar două partide poate fi pus pe seama clarviziunii politice a fondatorilor statului american modern, faptul că sistemul s-a perpetuat şi are succes este o chestiune neprogramată politic, arată Olson. Astfel, în SUA, viaţa politică şi cea economică sunt dominate de principiul „câştigătorul ia tot", ceea ce impune o conduită responsabilă faţă de interesul public. Cheia dezvoltării este, arată Olson, tocmai aceasta.

> „În Statele Unite nu se foloseşte sistemul de reprezentare proporţională sau orice alt sistem care oferă candidaţilor sau partidelor ieşite în alegerile generale pe locurile doi, trei sau mai rău, acces la putere; câştigătorul [din America] ia aproape totul. Astfel, în Statele Unite nu îşi pot avea locul partidele care speră să câştige, de pildă, în alegerile prezidenţiale, o pătrime din voturi; partidele care speră să se plaseze pe locul al doilea se pot bucura de un oarecare acces la putere … Astfel, sistemul electoral din Statele Unite încurajează sistemul bipartidist. … Datorită acestui lucru, fiecare dintre [cele două] partide sunt destul de cuprinzătoare. Un partid care reprezintă jumătate sau mai mult de jumătate din societate este în mod natural preocupat de bunăstarea societăţii în ansamblu, spre deosebire de grupurile de presiune ale diferitelor grupări de interese sau parlamentari, care nu dau socoteală decât unor districte de mică întindere …" (Olson, p.51)

IV.4 Sindicatele

Sindicatele, o necesitate socială

Sindicatele reprezintă organizaţiile de protecţie ale muncitorilor, conduse şi structurate de către aceştia, unde prin „muncitori" înţelegem forţa de muncă *productivă* sau *angajată*, spre deosebire de partea *angajatoare*, care cuprinde personalul de conducere al întreprinderilor.

Rolul sindicatelor este foarte important în societate. În absenţa lor, societăţile ar fi dezechilibrate, acestea constituind **legătura necesară dintre interesele capitalului şi muncitor - cetăţeanul producător-consumator**.

Drepturile individului sunt apărate, înainte de parlamente, adică de clasa politică, de sindicate. Aceasta pentru că prima expresie a libertăţii este dreptul la muncă. Distanţa dintre libertăţile politice şi libertăţile imediate, legate de expresia vocaţională şi profesională nu pot fi gestionate direct de un aparat atât de complex cum este cel al statului. Patronatul poate fi preocupat de „exprimarea" liberă a aptitudinilor individuale din perspectiva profitului. Familia oferă protecţie insuficientă iar Biserica nu poate gestiona direct „cele lumeşti". În momentul în care această stare de lucruri a devenit evidentă, a apărut şi sindicatul modern – la jumătatea secolului al XIX-lea în Europa Occidentală.

„Distanţa" dintre stat, patronat şi interesele individuale este acoperită de către sindicate.

Astfel, fără a diminua în vreun fel importanţa factorului politic, primul nivel de protecţie a libertăţilor individuale nu este cel politic, care în societăţile democratice se exprimă esenţial printr-un singur mijloc – prin *vot*, ci locul de muncă care este apărat prin intermediul sindicatului.

Cea mai bună protecţie a individului începe cu locul său de muncă şi apoi cu votul liber exprimat la alegerile generale. Chestiunea aceasta a devenit evidentă odată cu revoluţia industrială, când presiunea capitalului asupra forţei de muncă ameninţa drepturile şi libertăţile individuale.

Pe de altă parte, trebuie neapărat precizat că pentru a fi cu adevărat eficiente, sindicatele trebuie să fie preocupate de stabilirea unor relaţii funcţionale cu managementul şi patronatul, după principiul solidarităţii corporative a meseriilor. Industriile nu supravieţuiesc decât dacă interesele tuturor actorilor sociali sunt în echilibru şi interacţionează funcţional. **Sindicatul modern este în acelaşi timp parte a structurilor corporative industriale, întemeiate pe integrarea profesională a indivizilor. Nu**

interesul de clasă, ci structurarea întreprinderii în acord cu ierarhia competenţelor devine un obiectiv prioritar al activităţii sindicale.

Forţa de muncă şi Capitalul. Alienarea

Organizaţii de protecţie ale muncitorilor, ale forţei de muncă, au existat dintotdeauna. Forma lor a evoluat însă în cursul timpului. De la organizaţiile iniţiale de tip corporativ, din Antichitate şi din Evul mediu, unde interesele patronatului erau strâns împletite cu acelea ale meseriaşilor în monopolul lor profesional asupra societăţii, odată cu epoca industrială istoria a marcat separarea, uneori sângeroasă, între cele două categorii sociale. Elementul despărţitor dintre muncitorime şi patronate se numeşte *capital*. Capitalul este rezultatul posesiunii mijloacelor de producţie pentru *beneficiului întreprinzătorului*. Cu cât formula capitalistă este mai raţională cu atât întreprinzătorul „ţine cont de comunitate" ca forţă de muncă şi *piaţă*.

Distincţia dintre *capital* şi *burghezie* este foarte importantă pentru înţelegerea apariţiei sindicatului şi a rolului acestuia. Burghezia îşi schimbă rolul social odată cu apariţia capitalului şi a orientării acţiunii economice spre *profit*.

Funcţia socială a burgheziei a fost iniţial în special una antreprenorială, de organizare a muncii. Odată cu apariţia capitalului, peste funcţia antreprenorială se adaugă aceea a profitului. Cu cât orientarea spre profit devine mai raţională, cu atât forţa de muncă intră în relaţii tot mai impersonale cu angajatorul şi cu restul componentelor economice, „dezumanizându-se". Fenomenul a fost numit de Marx *alienare* şi îl vom trata în continuare. Reamintim astfel că:

> "Burghezia a apărut odată cu renaşterea comerţului şi industriei şi cu puterea regală .... Aşadar, burghezia medievală a existat timp de patru secole - de sec. al 12-lea până în al 15-lea înainte de apariţia capitalismului.... . Concepţia economică tipică pentru această fază a fost corporatismul. .... la această epocă nu se poate vorbi de o diviziune antinomică a producătorilor într-o clasă patronală şi alta proletară şi nici de producţia în vederea beneficiului, adică nu se putea vorbi de capitalism după cum nu se putea vorbi de libera concurenţă între întreprinzători, şi de intervenţia puterii publice, adică de liberalism."(Manoilescu, 1941, p.43-44)

> "Capitalism înseamnă o formă de producţie care nu se dezvoltă în funcţiune de nevoile colectivităţii, ci în funcţiune de beneficiul urmărit de proprietarii întreprinderilor şi se caracterizează prin dihotomism; adică prin existenţa a două grupe deosebite de producători: unii care posedă instrumentele de producţie şi ceilalţi care sunt salariaţii celor dintâi." (Manoilescu, 1941, p.44, s.n.)

Nevoia de protecţie *la locul de muncă* a apărut în special odată cu epoca industrială şi se datorează conduitei *alienante* a capitalului. Chestiunea a fost explicitată, sub forma *paradoxului societăţii*. Ne amintim că Tönnies a ilustrat prin această teorie principiul după care condiţia stabilirii relaţiilor sociale dintre indivizi este separarea acestora. Separarea de comunitate, separarea de vecin, transpunerea celuilalt într-o apropiere impersonală şi interesată, sunt condiţii ale relaţiilor raţionale bazate pe schimb. *Separarea* înseamnă totodată, *înstrăinare*.

Alienarea – adică *înstrăinarea*, este expresia rupturilor sociale la nivelul lucrătorilor datorate intereselor divergente ale capitalului. Aşa cum a fost acesta teoretizat de Marx, alienarea muncitorilor sub impactul acţiunilor interesate ale capitalului se desfăşoară pe următoarele paliere:

1. Faţă de *produsul muncii* – muncitorii, ca forţă de muncă supraexploatată, nu au acces satisfăcător la rezultatele muncii lor. Munca devine un scop în sine, un mijloc oarecare de obţinere a profitului, alături de utilaje şi pământ – componente ale forţelor de producţie.
2. Faţă de *procesul muncii* – prin lipsa controlului faţă de derularea şi stabilirea concretă a sarcinilor de producţie. Munca devine astfel *lipsită de sens*. Taylorismul este un exemplu tipic în acest sens – omul nu este decât o maşină printre alte utilaje.
3. Faţă de *fiinţa umană* – prin *descurajarea capacităţilor creative*. Muncitorii nu sunt încurajaţi să se manifeste ca fiinţe umane, în funcţie de personalitatea şi potenţialul lor. Muncitorii nu trebuie să fie decât nişte foarte buni executanţi.
4. Faţă de *comunitate* – munca devine un *proces izolat*. Muncitorii intră în contact unii cu alţii în procesul muncii numai pentru că o autoritate formală impune acest lucru. Cum omul este o fiinţă comunitară prin excelenţă, ruptura relaţiei sociale, stabilirea ei arbitrară conduce la denaturarea gravă atât a psihicului individual cât şi a relaţiilor sociale din interiorul comunităţilor. (Marx, 1844, apud Hodson şi Sullivan, p.94-95)

De la operele lui Marx au trecut mai bine de o sută de ani. De atunci, capitalismul modern a putut demonstra că poate supravieţui *luptei de clasă* şi, mai mult decât atât, a dat muncitorilor suficient acces bunăstare pentru a bloca orice tentativă serioasă de realizare a eshatologiei comuniste. Noţiunea de *burghezie* şi-a pierdut încărcătura ideologică şi a devenit sinonimă, pentru ştiinţa occidentală, cu conceptul de *clasă de mijloc*. Dar a dispărut prin aceasta problema alienării? Nu, demonstrează sociologia umanistă americană după cel de-al doilea război mondial. Muncitorul a fost transformat din *salahor* într-un individ cu spirit excesiv *consumerist*, arăta Wright Mills în anii ’60 ai

secolului XX. Societatea capitalistă, întemeiată pe dihotomia capital-proletar, descrisă de Marx, devine *societate de masă.* În Occident, prioritară devine acum „salvarea" individului de la pericolul renunţării la „idealul uman" ca urmare a satisfacerii corespunzătoare a nevoilor materiale. Sarcinile protecţiei muncitoreşti sunt, după cum vedem, foarte complicate.

> *Robotul jovial* este denumirea pe care Wright Mills o aplică individului înconjurat de nenumărate posibilităţi de consum, pe de o parte, iar pe de alta, supus unor puternice presiuni de eficienţă la locul de muncă, încât „controlul asupra raţiunii trece de la individ la organizaţia pe scară mare." (Mills, p.249)
>
> „Individul va «face tot ce poate». Îşi ajustează aspiraţiile … În cele din urmă el renunţă să mai caute o ieşire, se adaptează. Acea parte a vieţii care rămâne în afara muncii el o foloseşte omorând timpul, consumând, «distrându-se». Dar, … înstrăinată de producţie, de muncă, fiinţa umană este înstrăinată şi de consum, de destinderea autentică în timpul liber.» …[Individul va pierde la un moment dat] capacitatea şi voinţa de a raţional … într-un asemenea punct, nici valoarea libertăţii, nici cea a raţiunii nu par a ai avea un sens pentru el." (Mills, p.248)

Conştiinţa de clasă

Conştiinţa de clasă este un concept larg răspândit, cu conotaţii ideologice multiple însă aproape lipsit de conţinut sociologic în realităţile contemporane. Conştiinţa de clasă a devenit în epoca modernă conştiinţa competenţei.

Ca şi concept, *conştiinţa de clasă* este de creaţie marxistă. De la Marx aflăm că individul se defineşte în societate în funcţie de posesiunea „mijloacelor de producţie". Chestiunea a fost nu cu mult după aceea dezvoltată tot în Germania, de către Max Weber, care a delimitat definitiv noţiunea de clasă în funcţie de proprietate. Clasa nu este însă o categorie statistică, ci una sociologică. Clasa este un actor social. De aceea, vom spune că vorbim de clasă în momentul în care gruparea socială identificabilă statistic pe un anumit palier al proprietăţii are o *ideologie* în funcţie de care *acţionează colectiv* (Sartori, apud Mair, p.167). Acţiunea colectivă pe baza conştiinţei de clasă presupune deci:

1. o bază comună de interese *obiectivă*, dată de aşa numitele *condiţii de clasă*, privitor în primul rând la o poziţie similară în ceea ce priveşte accesul la proprietate.
2. conştientizarea statutului social la nivelul grupului – numită şi poziţie *subiectivă* comună.
3. *ideologia* sau *doctrina* care sistematizează percepţiile subiective asupra poziţiei sociale, le pune în acord cu situaţia *obiectivă* şi definitivează

obiectivele grupării sociale respective în acord cu *cel mai bun interes* al acesteia.

4. *acţiunea colectivă* – fără de care conştiinţa de clasă rămâne o simplă percepţie unitară la nivelul unei mase relativ omogene statistic (după criteriul proprietăţii sau altul).

În realitate aceste condiţii nu sunt aproape niciodată întrunite, motiv pentru care „acţiunea socială pe baza conştiinţei de clasă" este lipsită de conţinut. Mai mult, societatea modernă nu are nevoie de lupta de clasă pentru a-şi rezolva problemele legate de protejarea intereselor salariaţilor faţă de angajatori şi patronate. Cum problema materială, cel puţin la nivelul societăţii occidentale este rezolvată, prioritară rămâne soluţionarea chestiunii *alienării muncitorului ca fiinţă umană*. Procesul necesită însă o acţiune de tip colectiv. Aceasta este o altă problemă de tip sindical. În cazul în care interesele salariaţilor nu coincid nici cu interesele clasei politice şi nici cu acelea ale patronatului, singurele organizaţii care pot proteja interesele forţei de muncă sunt cele de tip sindical.

Condiţiile activităţii sindicale eficiente

Dezvoltarea economică este prima condiţie a derulării unei activităţi sindicale eficiente.

Raţionalitatea capitalului este ce-a de a doua, prin încurajarea treptată a implicării colective în construirea profitabilităţii.

În esenţă, maturizarea mişcării sindicale este concomitentă cu maturizarea democraţiilor autentice. Din acest punct de vedere teoria socială afirmă că cea de a treia condiţie pentru derularea eficientă a activităţilor comune de tip sindical este existenţa unei democraţii autentice. Statele demagogice descurajează orice formulă de agregare reprezentativă a intereselor, inclusiv a celor de tip sindical.

Dezvoltarea capitalistă este sinonimă cu lărgirea aproape nelimitată a pieţelor interne. Piaţa internă în societăţile dezvoltate este principalul factor de control calitativ al producţiei. Pieţele externe, din afara lumilor dezvoltate, beneficiază din partea lumilor dezvoltate de exporturi mai puţin exigente sau cu un conţinut mai scăzut de tehnologie, direct proporţionale cu puterea de cumpărare locală. Dacă piaţa internă (a unei societăţi sau, în sens mai larg, a unui grup de societăţi dezvoltate, din *centrul* sistemului mondial) este regulatorul exterior întreprinderii, sindicatele, în cadrul mecanismului corporativ de reprezentare, sunt *controlorii interni* ai întreprinderii.

Procesul exercitării controlului din interior asupra procesului economic nu a fost deloc lipsit de convulsii sociale şi chiar politice, după cum o aflăm în istoria însângerată a mişcărilor muncitoreşti din secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea. Piatra de temelie a teoriei moderne

a capitalului, avem în vedere concepţia lui Marx, este ea însăşi mărturia acestei situaţii. Tensiunile interne ale capitalismului modern însă prin:

- convergenţa acceptabilă a intereselor angajatorilor şi angajaţilor la nivelul tehnicilor de management – prin valorificarea superioară a personalităţii şi aptitudinilor muncitorilor începând cu anii '30 ai secolului al XX-lea;
- creşterea substanţială a nivelului de trai al lucrătorilor, la nivelul la care aceştia pot deveni ei înşişi proprietari – formând clasa de mijloc propriu-zisă, dispărând astfel vechea antinomie dintre *burghezie* şi *clasa muncitoare*.

Aceste două elemente au evoluat suficient în ultimele decenii încât societăţile dezvoltate au cunoscut o anumită retragere din viaţa socială a activităţii sindicale. În Europa, mare parte din imperativele protecţiei sociale au fost preluate direct şi, în mare măsură satisfăcute, chiar de state în formula îndeobşte cunoscută a *statului bunăstării*.

Problema loialităţii faţă de locul de muncă

Una dintre explicaţiile succesului social şi economic al societăţilor occidentale se referă la tipul special de loialitate pe care acestea şi-au întemeiat relaţiile sociale.

Loialitatea, ceea ce constituie aderenţa individului faţă de locul de muncă, se poate manifesta în virtutea unor relaţii speciale de natură personală – de dependenţa personală, sau în virtutea dobândirii prin competiţie în conformitate cu aptitudinile şi pregătirea profesională. În primul caz, remuneraţia individului este *funcţia*. Locul de muncă este privit ca *poziţie socială*. Locul de muncă este o chestiune relativ secundară faţă de necesitatea *servirii persoanei-grupării angajatoare*. Locul de muncă-funcţie acordat în virtutea dependenţei personale se mai numeşte şi *sinecură* sau *prebendă*. Funcţia în acest caz este un mijloc prin care persoana recompensată îşi va putea *servi* mai bine binefăcătorul. Este de la sine înţeles că acest mecanism de stabilire a diviziunii muncii este aberant din punct de vedere al raţionalizării muncii şi este incompatibil cu raţionalizarea capitalului.

În ultimul caz, loialitatea faţă de locul de muncă se confundă cu aderenţa la cariera profesională şi capătă expresia cea mai înaltă în ascensiunea profesională. Remuneraţia are o natură dublă şi este legată direct de locul de muncă: este *psihologică* – prin coincidenţa dintre muncă şi vocaţie şi *materială*, prin recompensarea salarială a efortului depus. Solidaritatea lucrătorilor apare aici la intersecţia dintre interesele lor profesionale.

Structurile de muncă organizate pe principiul dependenţei personale nu permit derularea acţiunilor în interesul lucrătorilor, activitatea sindicală în societăţile structurate prebendial fiind foarte slabă sau nulă.

Relaţiile politice, economice, întemeiate pe dependenţa personală funcţionează în societăţile dominate de structuri politice de tip prebendial, unde funcţiile sunt remunerate prin diverse avantaje. Intrarea în sistemele de muncă structurate prebendial nu se face întotdeauna pe principiul competenţei ci, cel mai adesea, în virtutea plasării individului aspirant într-un „cerc potrivit de relaţii" de obligaţii ierarhizate. Societăţile astfel structurate au o piaţă a muncii foarte restrânsă şi sunt, de regulă, înapoiate economic, cu probleme de stabilitate politică – datorită rivalităţilor dintre diversele grupări de interese, „dezorientate" valoric, elitele intelectuale fiind puternic dependente de ideologii de import şi, în consecinţă, slab creative.

Sindicatele, ca organizaţii reprezentative ale forţei de muncă, apar şi se manifestă normal acolo unde autonomia individului este valorizată social, politic şi economic.

O altă condiţie importantă a eficienţei acţiunii sindicale este asumarea de către acestea a unui rol social activ dincolo de interesele imediate ale lucrătorilor. O reală mişcare sindicală trebuie să propună un model social, programe economice alternative în virtutea unui ideal social şi etic clar exprimat. Activitatea sindicală, înseamnă mai mult decât „pâine şi unt" pentru lucrători, fiind o luptă continuă de prezervare şi dezvoltare a unei societăţi democratice în raport cu cele mai înalte valori ale umanităţii. (cf. Cambier, vol.III, p.7).

Rolul şi funcţiile organizaţiei sindicale

Trecând în revistă cele deja enunţate până acum, vom putea spune că principalul rol al organizaţiei sindicale este **protecţia intereselor lucrătorilor la locul de muncă**.

Prin includerea sindicatelor în structurile colective de conducere, un alt rol deosebit de important este **protejarea industriei pe care o reprezintă.**

Sindicatul **este o organizaţie voluntară structurată democratic**. Intrarea în sindicat nu este obligatorie, iar procesele decizionale se iau în concordanţă cu nevoile membrilor, numirile în funcţie a liderilor având loc după principiul reprezentativităţii în urma alegerilor liber exprimate.

Organizaţia sindicală este **independentă**. Rolul ei este susţinerea intereselor salariaţilor. Sindicatul nu poate fi supus nici statului nici patronatului. Statul şi patronatul pot avea interese divergente faţă de acelea ale cetăţeanului de rând. Mai mult, din motive de eficienţă socială, statul şi patronatul au nevoie de un partener valid de dialog. O structură sindicală anexată capitalului sau diferitelor structuri politice nu poate constitui un partener serios de negociere. Sindicatul „confiscat" nu este altceva decât un

paravan mediatic pentru desfăşurarea nestânjenită a intereselor celorlalte categorii de forţe sociale şi politice – statul şi patronatele.

Sindicatele trebuie să fie independente pentru a se putea folosi de principala metodă în protecţie a intereselor salariaţilor: negocierea. Negocierea cu patronatele şi angajatorii este principalul instrument de acţiune sindicală. Cea mai bună susţinere a interesului individual al fiecărui lucrător nu se poate face decât prin *reprezentare*, prin investirea cu autoritate a unui actor colectiv, cum este sindicatul. Singur, muncitorul nu are nici o putere în faţa patronatului. Sindicatul ca expresie a unei energii colective are puterea colectivităţilor. Cu cât sindicatele sunt mai reprezentative, cu cât cuprind mai multe industrii cu organizaţiile lor muncitoreşti, cu atât forţa lor de negociere va fi mai mare. **Obiectivele negocierii sunt îmbunătăţirea salariilor şi a condiţiilor de muncă prin intermediul contractului colectiv de muncă**.

Pe lângă negociere, un alt instrument de acţiune sindicală este **greva şi ameninţarea cu greva**. Instrument extrem de luptă sindicală, grevele şi ameninţarea cu greva constituie „cel mai important mecanism prin care sindicatele obţin beneficii [pentru salariaţi]" (Hodson şi Sullivan, p.167).

Exercitarea de presiuni politice prin influenţarea opţiunilor de vot în special ale muncitorilor din registrul inferior al bunăstării este cea de a treia pârghie de acțiune a sindicatelor în viaţa publică în interesul public.

Principala funcţie socială a sindicatului este stabilirea unei legături funcţionale între muncitori, stat şi patronate. Statul nu poate construi legi sau decizii care privesc întreaga societate în absenţa consultării directe cu reprezentaţii forţelor muncii. Aceasta pentru că reprezentarea politică a salariaţilor-cetăţeni prin intermediul parlamentarilor nu este întotdeauna suficientă privind o serie de decizii de interes imediat pentru economie. Sindicatele, ca instituţie de reprezentare directă a intereselor publice sunt principalul partener de dialog al statului din sfera realităţii sociale imediate. Sindicatele, deci, îndeplinesc funcţia de comunicare directă între partenerii sociali.

Însă funcţia activităţii sindicale în raport cu statul şi patronatul nu se rezumă la aceea a asigurării unei comunicări coerente. Prin protejarea intereselor muncii în întreprindere sau, mai larg, la scară naţională, sindicatele şi în special **marile confederaţii îşi asumă rolul responsabilizării politicienilor şi patronatului faţă de societate şi propriile lor angajamente publice.**

În raport cu patronatele, după cum am arătat deja, principalul instrument de promovare a intereselor salariaţilor este **contractul colectiv de muncă**.

În mod concret, contractul colectiv de muncă reglementează interesele lucrătorilor în raport cu patronatul în ceea ce priveşte asigurarea echităţii salariale, siguranţa locului de muncă, securitatea socială – asigurări medicale, pensii etc., alte probleme de tip social – cum ar fi protecţia copilului şi a familiei etc.

> Contractul colectiv de muncă începe cu un **preambul**, în care cele două părţi sunt definite şi unde acestea îşi pot exprima acordul de promovare a intereselor reciproce. Preambulul este urmat de un capitol care defineşte **termenii relaţiei de muncă**, unde sunt lămurite chestiunile legate de salariu, plăţi suplimentare, timpul normal şi normat de lucru, vacanţe, plata acestora, condiţiile părăsirii întreprinderii, asigurări etc. Urmează partea special dedicată **condiţiilor de lucru**, în care sunt prevăzute responsabilităţile celor două părţi faţă de îmbunătăţirea acestora, facilităţile legate de igienă, masă, grădiniţe, asistenţă medicală, condiţiile de sprijin pentru alte probleme sociale de larg interes pentru lucrători (cum ar fi locuinţele) etc. Condiţiile de lucru sunt continuate de definirea **relaţiilor dintre management şi lucrători** unde este lămurit dreptul salariaţilor de intra în sindicat, sunt puse bazele consultărilor periodice dintre sindicat şi management în problemele producţiei, este clarificat tipul de control al managementului faţă de procesul concret al muncii etc. Contractul colectiv de muncă va avea un capitol special dedicat **interpretărilor** posibile în cazul diferitelor neînţelegeri ce pot surveni între părţi, un altul în care se stabileşte **perioada** valabilităţii contractului şi, în fine, un ultim capitol privitor la **procedurile de amendare** ale acestuia. (cf. **Negotiating and Writing a Collective Agreement. Aids to worker's education.** ILO. Geneva. 2nd edition. 1991, apud , Cambier, vol.II, p.42-43.)

Totodată, **sindicatele sunt unul dintre cele mai importante instrumente de promovare a justiţiei sociale** prin promovarea drepturilor individuale legate indisolubil de efortul muncii. Prin protejarea celor ce muncesc sindicatele contribuie „la consolidarea dimensiunii sociale a societăţii, fără de care democraţia nu ar putea exista" (Cambier, vol.I, p.4).

Prin efortul depus pentru conştientizarea de către muncitori a drepturilor lor, sindicatele sunt unul dintre principalele instituţii de promovare a democraţiei. Democraţia presupune existenţa individului ca şi *cetăţean*, cu conştiinţa drepturilor şi obligaţiilor sale. Condiţia existenţei sindicatelor este indisolubil legată de democraţie prin caracterul voluntar al constituirii organizaţiei şi prin caracterul public al susţinerii drepturilor. Democraţia presupune autonomie individuală. Autonomia individuală reclamă cu necesitate dezvoltarea conştiinţei de sine. Pentru a putea susţine acţiuni de tip colectiv destinate îmbunătăţirii situaţiei fiecărui individ,

sindicatele sunt principalul promotor al conştiinţei sociale. Conştientizarea de către muncitori a drepturilor lor este, în acest fel, una dintre condiţiile existenţei societăţii democratice.

De comentat

Independenţa sindicatelor – element cheie al protecţiei salariaţilor

Independenţa sindicatelor înseamnă, de fapt, mult mai mult decât prezervarea unui număr oarecare de locuri de muncă. Din acest punct de vedere considerăm extrem de utilă discuţia pe **tema legăturilor dintre protecţia locului de muncă şi dezvoltarea democratică a societăţii.** Care este, de pildă, tipul de personalitate socială care face posibil angajamentul democratic al individului în societate?

1. Cum explicăm chestiunea dezvoltării prin intermediul relaţiilor ce se stabilesc între organizaţiile sindicale, patronate şi stat?
2. Care ar putea fi situaţia în ţara noastră în condiţiile în care mare parte din proprietatea industrială este deţinută de instituţii cu statut incert, tip SIF-uri şi FPS (actualmente APPS), iar proprietatea agricolă este puternic fărămiţată?
3. De ce în ţara noastră singurele zone social-economice sindicalizate reprezentative sunt în sectorul de stat?
4. Să nu existe probleme de muncă în sectorul privat?
5. Dacă sindicatele sunt mecanisme ale dezvoltării democratice, putem înţelege că speranţa dezvoltării ţării stă tot în companiile de stat, cu sindicate puternice?

IV.5 Munca şi capitalul

Capitalul ca factor de civilizaţie

Problema muncii este indisolubil legată de evoluţia capitalului. Pentru a putea înţelege chestiunea muncii va trebui să trecem mai întâi de toate în revistă evoluţia capitalului, cu precădere a celui din ţara noastră. Vom apela, în acest sens, la analizele consacrate făcute de cercetători de marcă din secolul trecut, precum Gherea, Madgearu, Stere, Zeletin, Manoilescu şi alţii. În acest fel vom încerca o scurtă trecere în revistă a unor probleme care, din nefericire, au încă actualitate, prin punerea în acord a teoriilor clasice româneşti asupra capitalului cu unele dintre cele mai recente, occidentale.

Legătura dintre capital şi muncă este principalul mecanism întemeietor al societăţilor contemporane. Raţiunea de a fi capitalului, anume profitabilitatea, este imposibilă în afara muncii. Chestiunea care s-a pus dintotdeauna priveşte costurile muncii în raport cu profitabilitatea capitalului.

În ce măsură munca beneficiază de pe urma profitabilităţii capitalului? – este întrebarea prin care putem înţelege în bună măsură evoluţia societăţilor contemporane. Nivelul de civilizaţie al unei societăţi se exprimă, înainte de toate, prin uşurinţa cu care produce valorile economice. Din acest punct de vedere gradul de civilizaţie al unui popor este cel mai bun indicator al raporturilor dintre capital şi muncă. Chestiunea este descompusă în teoria sociologiei economice după cum urmează:

1. **Civilizaţia este urmarea directă a remuneraţiei corecte a muncii în raport cu profitabilitatea capitalului**.
2. **Gradul de exploatare a muncii se exprimă, teoretic, prin diferenţa dintre beneficiul întreprinzătorului şi beneficiul naţional.**

Factorul care determină puterea înfăptuirii aspiraţiilor de dezvoltare a unui naţiuni în lumea modernă se identifică, arată Mihail Manoilescu, cu o aşa numită *mărime q*, care măsoară gradul de mecanizare – nivelul tehnologic al capitalului, prin formula $q = k + A/n$, unde k=capital de rulment, A=capital de investiţii, n=numărul de muncitori. (Manoilescu, 1986, p.135). Factorul *q* de care depinde dezvoltarea civilizaţiei unei societăţi se traduce, după cum am văzut, în termenii economiei prin *investiţii*, iar în limbaj sociologic, prin *uşurarea muncii*. Mecanismul prin care capitalul ajunge să

asocieze profitabilitatea cu raţionalizarea muncii în sensul creşterii nivelului ei tehnologic ţine de un complex cultural numit *raţionalitate instrumentală* – răspunzător de orientarea calculată a intereselor, care, la rândul lui, se suprapune peste un *complex politic de autocentrare a intereselor elitelor locale*. Elitele autocentrate, spre deosebire de cele *xenocentrate*, urmăresc corelarea interesului politic cu cel social local. Înţelegem de aici că civilizaţia se explicitează prin investiţiile de capital destinate direct muncii. Explicaţia economică a faptului se traduce prin aceea că o economie este cu atât mai eficientă cu cât produce mai multă valoare cu muncă mai puţină.

În alţi termeni, capitalul specific sau factorul *q* se referă la *coeficientul de industrializare* a muncii, adică la „raportul dintre valoarea producţiei nete şi brute exprimat în procente", după cum arăta Virgil Madgearu în anii '30 (Madgearu, 1936, p.119).

În ceea ce priveşte cel de al doilea aspect al raportului dintre capital şi muncă, din punctul de vedere al raportului dintre beneficiul naţional şi beneficiul întreprinzătorului, trebuie precizat faptul că acestea nu trebuie în nici un caz confundate. Aceasta pentru că beneficiul întreprinzătorului poate avea foarte bine loc prin *exploatarea muncii* în loc de *raţionalizarea muncii*. Cele două modalităţi de raportare la muncă sunt cruciale şi ele sunt identice cu cele două mari tipuri de raportare la profit: cea capitalist compradoare (uzurară sau prădalnică) şi, respectiv, cea capitalist raţională. Vom reveni asupra modalităţii de obţinere a profitului în capitolul următor. Aici ne interesează faptul că diferenţele excesive dintre beneficiul întreprinzătorilor şi cel al societăţii (beneficiul naţional) sunt definitorii pentru societăţile subdezvoltate, unde munca este *salahorie* – cronic subremunerată în raport cu necesarul unui trai decent şi în raport efortul depus. Acumularea capitalului în condiţiile supraexploatării muncii este o premisă falsă pentru dezvoltare, arată Albert Hirschman (**Essays in Trespasing**, p.117 şi passim). **Reamintim că factorul motor pentru dezvoltarea pe termen lung a societăţii este expansiunea pieţei interne, ceea ce în termeni sociali se traduce prin creşterea echilibrată a veniturilor la nivelul întregii societăţi.** Acumularea capitalului în termenii sărăcirii majorităţii nu reprezintă altceva decât abilitatea redistributivă a celor care au acces la capital şi la pârghiile politice asociate acestuia. Din punct de vedere politic şi economic, Gunder Frank numeşte aceste regimuri politice *dependente*.

Proprietatea ca proprietate de muncă (Madgearu)

Dezbătând problema risipirii eforturilor productive, fenomen generator de supraexploatare şi de înapoiere socială, Madgearu a introdus în ştiinţa economică noţiunea de *proprietate de muncă* (în opoziţie cu *proprietatea de exploatare*). Marele economist ţărănist considera astfel că proprietatea trebuie neapărat legată legal de condiţia protecţiei sale în societate, anume de integrarea acesteia *funcţională* în societate. Proprietatea trebuie să fie funcţională în raport cu interesul public, arăta Madgearu.

> „Din asemenea constatări … s-a desprins necesitatea unei reforme a dreptului de proprietate privată şi, ca o reacţiune împotriva concepţiei individualiste, s-a ajuns la ideea proprietăţii ca funcţiune socială. Proprietatea nu mai este privită ca o instituţie din care decurg numai drepturi, ci care creează prin ea însăşi obligaţii faţă de societate. … Pentru întâia oară această concepţie a aflat o expresie oficială în Constituţia germană de la 1919, Art.153 glăsuieşte: proprietatea obligă. Folosinţa ei trebuie să fie în acelaşi timp serviciu pentru binele obştesc." (Madgearu, 1936, p.48)

Soluţia ţărănistă propusă de Madgearu are în vedere în special mediul rural, dominată de marile proprietăţi neofeudale – la începutul secolului al XX-lea în România, şi de fărâmiţarea excesivă a pământului ţărănesc. Împroprietărirea ţăranilor cu pământ şi utilaje, accesul acestora la credit, sunt condiţiile esenţiale ale transformării agriculturii româneşti pe baze moderne, prin *reponsabilizarea proprietăţii*. Singura proprietate responsabilă, considerau ţărăniştii, erau proprietăţile de tip individual, utilate însă cu sprijinul statului şi al băncilor private, printr-o largă reţea de *cooperative de credit* (creditul rural). Acestea, împreună cu responsabilizarea prin şcoală, ar aduce şi în România *proprietatea de muncă*, după modelele de succes din Danemarca, Germania, Franţa etc., **făcând posibilă dezvoltarea rurală, prima condiţie a dezvoltării unei ţări**.

> „S-a dovedit în timpul din urmă, pe temeiul scurtei experienţe de până acum, comparându-se condiţiile în care e pus un ţăran învoit şi unul emancipat, că o familie ţărănească împroprietărită poate câştiga de pe un lot de 5 ha de două ori mai mult decât o familie învoită la proprietarul mare sau mijlociu, sau o familie care argăţeşte. … Pe un lot de 5 ha un ţăran împroprietărit ar câştiga 16.9000 lei, pe când un ţăran învoit pe o proprietate mare şi mijlocie (inclusiv loturile demonstrative), când învoiala ar fi la parte (din două una), 8.000 de lei anual, sumă care s-ar urca la 9.000 lei, dacă s-ar ajunge a se încheia învoieli capitaliste (adică împărţiri strict proporţionale cu capitalul fiecăruia)." (Madgearu, 1936, p.50)

IV.6 Organizarea muncii

Organizaţia ca întreprindere este structura socială în care indivizii produc şi gestionează, într-o activitate continuă, utilităţi. Am putut vedea din capitolele precedente că întreprinderea, ca structură socială, este un complex de relaţii care acoperă următoarea gamă de relaţii:

- social-politice – raporturile dintre întreprindere şi contextul general, definitorii pentru direcţia generală de evoluţie economică (politici economice, cultură politică şi economică la nivelul clasei politice, al antreprenorilor şi al populaţiei);
- macroeconomice – privind relaţiile ce se stabilesc între diferite întreprinderi în cadrul economiei naţionale, chestiune exprimată sintetic prin noţiunea de competitivitate naţională;
- microeconomice – la nivelul întreprinderii ca actor individual, în ceea ce priveşte optimizarea relaţiilor dintre diferitele compartimente de producţie şi în raport cu cererea, chestiuni dezbătute prin triada *părăsire-protest-loialitate*;
- psihosociologice – privind fundamentul motivaţional al relaţiilor de muncă, problematică acoperită de psihosociologia organizaţiilor
- morale – nu în ultimul rând întreprinderea este locul unde individul se relaţionează cu aproapele său, constituind infrastructurii solidarităţii sociale pentru restul societăţii.

În acest capitol vom introduce câteva elemente de psihosociologia muncii, între care enumerăm: structurarea deciziei, raportul dintre motivare şi randamentul muncii şi relaţia dintre modul de organizare şi eficienţa economică a întreprinderii. Ultimul aspect se situează la frontiera dintre microeconomie şi psihosociologia organizaţiilor, zonă revendicată recent de o nouă ştiinţă numită *management strategic*.

Întreprinderea – factor de socializare

Unul dintre cele importante roluri ale întreprinderii este *socializarea* individului. Prin socializare, ne însuşim normele şi valorile acceptate la un moment dat în societate. Procesul de socializare localizat în întreprindere se numeşte *socializare organizaţională*.

Mai concret, „procesul prin care indivizii ajung să se comporte şi să-şi manifeste atitudinile într-o manieră similară cu ale celorlalţi membrii ai organizaţiei se numeşte *socializare organizaţională*." (Feldman, p.403)

Socializarea în organizaţii poate fi *formală* **şi** *informală***.** Socializarea formală se referă la „modelarea" individului prin supunerea sa faţă de normele scrise ale întreprinderii şi faţă de structurile ierarhice din cadrul acesteia, în timp ce socializarea informală are în vedere procesul de formare a individului în cadrul grupului de muncă, în virtutea relaţionărilor directe cu colegii.

Socializarea formală poate fi înţeleasă prin „ceea ce vrea organizaţia de la individ să ştie sau să facă" (Feldman, p.403)

Socializarea formală se derulează în următoarele etape:

- înainte de „intrare" în întreprindere, la nivelul atitudinilor şi aşteptărilor deja existente ale individului în raport cu organizaţia unde doreşte să fie admis;
    - Fiecare dintre noi avem deja o sumă de reprezentări faţă de viitorul loc de muncă, încă din copilărie, „părere" care se decantează ulterior, odată cu vârsta.
- la „admiterea în organizaţie" prin „filtrarea" candidaţilor după atitudinile preexistente, urmate de modificarea sau chiar impunerea acestora în conformitate cu „filosofia" sau scopurile întreprinderii;
- după intrare, prin „schimbarea şi dezvoltarea" atitudinilor individului de către organizaţie în cadrul procesului de producţie.
    - De-a lungul carierei sale, lucrătorul va dezvolta noi tehnici comportamentale şi noi atitudini în acord cu cerinţele organizaţiei. Cei ce nu reuşesc în acest proces vor fi excluşi sau se vor autoexclude din întreprindere.

Socializarea informală este tot atât de importantă pentru eficienţa muncii. Randamentul este condiţionat semnificativ de *norma de grup,* de valorile pe care acesta le impune membrilor săi.

Norma de grup este ansamblul regulilor care guvernează conduita membrilor, fiind creată prin interacţiunea dintre aceştia. În raport cu problema productivităţii muncii, aceasta este influenţată direct de tipul interacţiunii dintre lucrători, în cadrul grupurilor care se formează, în mod autonom sau controlat, în cadrul firmei. De aceea, întreprinderea pentru a fi eficientă trebuie să-şi structureze corect valorile generale, *politicile* economice, de resurse umane şi, în acelaşi timp, să gestioneze eficient structurile sale interne grupale.

Grupul are un rol major în îndeplinirea nevoilor psihosociologice de bază ale individului, în special cele legate de securitate, apreciere etc. Chiar dacă satisfacţia materială este în sarcina companiei, recompensa psihologică este, în continuare, „situată" în interiorul grupului. De aceea, pentru un

proces de producţie cât mai eficient, valorile companiei trebuie să se suprapună peste cele ale grupurilor formate la locul de muncă.

Întreprinderea a venit, în ultimii ani, în întâmpinarea acestui fenomen prin *managementul strategic*, ştiinţa organizării companiei, unde un rol special este conferit modalităţilor de grupare a sarcinilor şi a lucrătorilor.

Eficienţa muncii – în funcţie de comunicare şi de participarea la decizie

Eficienţa întreprinderii este dependentă de viteza şi claritatea comunicării dintre diferitele sale departamente. Din acest punct de vedere, comunicarea este importantă din două puncte de vedere:

1. prin rapiditatea deciziei;
2. prin creşterea calităţii relaţiei interumane, prin *satisfacţia* relaţiei sociale la locul de muncă.

În general, cu cât sarcinile sunt mai complexe, cu atât nevoia de comunicare este mai mare. Tot astfel, cu cât structura sarcinilor este mai dezvoltată, cu atât mai presantă devine „nevoia de succes" personal – *satisfacţia* profesională capătă un rol tot mai important. În general, răspunsul companiilor moderne la creşterea complexităţii diviziunii muncii se axează pe o mai bună organizare a autonomiei lucrătorilor în diverse forme de *grupe autonome de muncă*. Nivelul deciziei în întreprinderea contemporană coboară până la nivelul muncitorului printr-un proces special de responsabilizare. Tehnologia însăşi, tot mai scumpă, care reclamă specializări tot mai sofisticate, impune creşterea nivelului de răspundere personală. În aceste condiţii, cea mai eficientă modalitate de luare a deciziei nu este neapărat de natură democratică – care poate intra în contradicţie cu nevoia de reacţie rapidă şi cu imperativul de claritătţii deciziei – cu aşa numita nevoie de *leadership*.

Participarea la decizie este sinonimă cu îmbunătăţirea comunicării pe fluxul de producţie. Printre tehnicile de îmbunătăţire a comunicării-deciziei se află cele privind (Feldman, p.417-418):

A. **Îmbunătăţirea cooperării la nivelul grupului, care se realizează prin:**

- şedinţele de *brainstorming* – care vizează identificarea piedicilor din calea creativităţii individuale, în cadrul lor, participanţii fiind încurajaţi să dezvolte idei şi concepte fără a le şi evalua critic;
- *tehnicile nominale de grup* – prin care fiecare individ este încurajat să noteze o listă de idei-soluţii, din care apoi să prezinte ca susţinător al lor. Ideile sunt evaluate în grup şi supuse votului secret;

- metoda *delfi* – prin care o serie de experţi sunt invitaţi să răspundă în scris unei serii de chestionare privind o anumită problemă. Comunicarea se face prin corespondenţă iar soluţiile sunt combinate matematic;
- *controversa* în contextul cooperării – după cum au demonstrat o serie de cercetări recente, poate îmbunătăţi semnificativ capacitatea de decizie şi de reacţie a grupului, producând o serie de clarificări. Condiţia pentru ca această tehnică să aibă succes este existenţa unui climat de cooperare între membrii grupului.

B. **Schimbarea structurii cooperării în cadrul grupului de lucru**

În acelaşi timp, schimbările structurale ale organizaţiei pot avea loc prin *îmbogăţirea semnificaţiilor locului de muncă pentru salariat*, prin *modificări ale structurii grupului de lucru* sau prin tehnici de *îmbunătăţire a relaţiilor interpersonale* (Feldman, p.421-424).

1. Astfel, prin tehnicile de *îmbogăţire a semnificaţiilor locului de muncă pentru salariat* se urmăreşte creşterea recompensei psihologice a muncii (satisfacţia muncii). Dimensiunile *satisfacţiei la locul de muncă* sunt următoarele:

- **diversificarea** muncii;
- **semnificaţia** sarcinii – „gradul în care un lucrător produce o unitate de produs percepută ca întreg [cu sens]" (Feldman, p.421);
- **capacitatea de influenţă** a locului de muncă – „gradul în care munca respectivă are influenţă asupra altora" (ibidem);
- **autonomia** – „măsura în care lucrătorul îşi poate programa activitatea productivă" (ibidem);
- **răspunsurile** – „măsura în care există informaţie precisă şi clară cu privire la eficienţa muncii" (ibidem).

Fiecăreia din aceste dimensiuni ale structurii locului de muncă îi corespund diferite stări psihologice. Astfel, diversificării muncii, sarcinii semnificative şi sarcinii cu influenţă le corespunde *percepţia sensului muncii*; autonomiei muncii îi corespunde *sentimentul de responsabilitate*; în fine, răspunsurilor aşteptate faţă de efortul depus le corespunde starea psihică numită *cunoaşterea rezultatelor* (ibidem, p.423). Implicaţiile acestor stări psihice asupra procesului de producţie sunt importante, în sensul că pentru personalul pentru care munca are sens, *motivaţia şi satisfacţia sunt foarte ridicate*, sentimentului de responsabilitate corespunzându-i *munca de înaltă calitate*, iar cunoaşterii rezultatelor muncii - *scăderea absenteismului şi a refuzului* de îndeplinire a sarcinilor (cf. Hackman şi Oldham, apud Feldman, p.423).

2. Cea mai răspândită tehnică de *modificare a structurii grupului de lucru* are loc prin autonomizarea acestuia. Grupul autonom de lucru este caracterizat prin distribuţia omogenă a calificării în condiţiile distribuţiei funcţionale a sarcinilor. Toţi muncitorii echipei autonome ştiu să execute fiecare din sarcinile pe care, prin rotaţie, le îndeplineşte numai un membru al echipei la un moment dat. Deciziile concrete, privind distribuţia sarcinilor, se iau la nivelul grupului. Singurele constrângeri evidente din partea întreprinderii se referă la cantitatea producţiei şi, evident, la calitatea acesteia. Întreprinderile structurate după principiul echipelor autonome de lucru au reuşit să rezolve problema absenteismului şi a motivaţiei lucrătorilor.

3. *Îmbunătăţirea relaţiilor interpersonale* este alternativa la calea de îmbunătăţire a locului de muncă prin modificări la nivelul grupului. Astfel, spre deosebire de tehnica modificării grupului de lucru, „aceasta lasă intactă structura locului de muncă dar aduce modificări în structura psihică a acestuia la nivelul individului." (Feldman, p.424)

Un accent deosebit se pune pe dezvoltarea abilităţilor de comunicare interpersonală, prin creşterea „conştientizării prezenţei celui de lângă mine", etc. Unii autori consideră însă că prea multă sensibilitate interpersonală ar putea dăuna eficienţei muncii, productivitatea muncii fiind o chestiune care ţine mai puţin de „sentimente" şi mai mult pe calcul şi pe raţionalitate.

Eficienţa muncii şi structura organizaţiei

Managementul strategic consideră *structura organizării* ca fiind elementul definitoriu pentru eficienţa companiei. Construirea unei întreprinderi – ca „răspuns" la cerere, se face în primul rând prin stabilirea patternurilor comunicării, deciziei şi responsabilităţii, adică în funcţie de structura organizaţională.

Structura organizaţiei priveşte *diferenţierea* funcţiilor şi *integrarea-coordonarea* acestora într-un tot coerent.

Finalitatea unei bune structuri organizatorice este câştigarea de către companie a unui avantaj competitiv pe piaţă. (Hill, Jones, p.347)

Construirea eficienţei prin diviziunea-diferenţierea sarcinilor se referă la:

1. structurarea pe verticală a deciziei şi autorităţii – nivelurile de delegare ale responsabilităţilor şi stabilirea sarcinilor aşa fel încât să poată fi produsă mai multă valoare;
2. structurarea pe orizontală a deciziei şi autorităţii – se referă la împărţirea companiei pe departamente în funcţie de specificitatea activităţii (vânzări, marketing, proiectare etc.)

Procesele privind diviziunea funcţională prin integrare se referă la modalităţile prin care compania înţelege să coordoneze oamenii şi sarcinile pentru a-şi atinge scopurile concrete. (idem, p.349)

Compania este astfel, o sumă de componente (părţi) închegate (integrate) funcţional şi coordonate printr-o ierarhie coerentă a deciziei.

Condiţionarea eficienţei producţiei de structura organizatorică a apărut ca problemă în organizaţiile industriale din cu secolul al XX-lea, simultan cu managementului resurselor umane. Odată cu apariţia marilor întreprinderi, cu mii de muncitori, pe o piaţă tot mai aglomerată şi în continuă rafinare prin creşterea pieţelor interne, a puterii de cumpărare a forţei de muncă, s-a constatat că principiul „lanţului de comandă unic" produce *costuri birocratice (organizatorice) foarte mari.* Principalele costuri fiind de natură tehnologică, în sensul că aglomerarea corpului de comandă cu foarte multe decizii conducea la un moment dat la întârzieri şi chiar la blocaje administrative, blocând producţie. Noile tehnologii, cu cât sunt mai complexe, cu atât reclamă o viteză de reacţie mai mare. S-a descoperit astfel că, peste trei nivele ierarhice, decizia devine lentă, iar comunicarea între niveluri prezintă distorsiuni de conţinut şi formă foarte serioase. Rezultatul blocajelor în decizie şi distorsiunile de comunicare sunt, la rândul lor, legate de scăderea motivaţiei lucrătorilor – care nu mai primesc în timp real un răspuns faţă de modul în care îşi îndeplinesc sarcinile, odată cu scăderea autorităţii conducerii firmei prin scăderea eficienţei actului de coordonare la nivel central.

În concluzie, *costurile birocratice* ale companiilor cu o structură de comandă foarte „înaltă", de peste trei niveluri, sunt date de:

1. apariţia problemelor de coordonare
2. demotivarea salariaţilor
3. distorsiunea informaţiilor
4. înmulţirea aparatului de comandă de nivel mediu
5. scăderea răspunsului la cerinţele pieţei – inflexibilitate faţă de cerinţele acesteia
6. scăderea coordonării acţiunilor diferitelor departamente
7. înapoiere tehnologică – prin creşterea lanţului deciziei şi prin lipsa de coordonare.

Centralizare şi descentralizare

- Spunem că „autoritatea este centralizată când cele mai importante decizii intră în competenţa managementul din vârful ierarhiei". (Hill şi Jones, p.356)
- Autoritatea este descentralizată în momentul în care „autoritatea este delegată diviziilor, funcţiilor, managerilor şi lucrătorilor de la nivelurile inferioare ale organizaţiei." (ibidem)

Principalul atu al descentralizării este câştigarea libertăţii de decizie strategică la nivelul managementului din vârful ierarhiei, în paralel cu posibilitatea luării celor mai bune decizii operaţionale chiar la nivelurile de execuţie – care au contactul direct cu piaţa.

Lărgirea accesului la decizie creşte satisfacţia muncii şi deci sentimentul răspunderii personale. În acest fel compania devine mai adaptabilă, mai flexibilă, şi deci, mai profitabilă.

Coborând decizia operaţională la nivelul grupelor de lucru autonome, se vor reduce dimensiunile personalului administrativ (cf. Hill şi Jones, p.356).

Tipuri de structuri organizaţionale

1. **Structura simplă-nedezvoltată:** tipică pentru companiile mici, care nu reclamă o diviziune sofisticată a muncii. Cele mai multe sarcini sunt realizate chiar de către întreprinzător, împreună cu câteva ajutoare.
2. **Structura funcţională:** firma se împarte în compartimente de lucru, conform cu diviziunea funcțională a muncii. Primele departamente care apar sunt, de regulă, cele de contabilitate, de vânzări sau producţie, după caz. În acest fel sunt eliminate costurile apărute ca urmare a suprasarcinilor. Principiul după care compania se structurează funcțional este acela al menținerii unitare a reacției față de cerințele pieței (bazat pe expertiză, calificare, experiență). Odată cu dezvoltarea companiei, cele mai mari impedimente ale acestui tip orizontal de dezvoltare (pe sarcini) vizează comunicarea şi planificarea pe termen mediu şi lung a obiectivelor.
3. **Structura pe divizii:** tipică pentru companiile transnaţionale cu cifre de afaceri foarte mari, aceasta este centrată pe împărţirea firmei în divizii cu autonomie decizională, financiară, tehnologică etc. Acestea se comportă ca şi „centre de profit", coordonate la centru de un „CEO" – director executiv, ajutat de personal administrativ central („corporate headquarters staff"). Fiecare dintre divizii poate fi structurată diferit, funcţional, pe grupe autonome de lucru etc. Deşi structurarea pe divizii are o serie de avantaje, între care cele mai importante sunt cele care privesc controlul coordonat financiar, al obiectivelor strategice şi al eficienței interne, cel mai serios dezavantaj se referă la tendința componentelor divizionale de a intra în competiţie una cu cealaltă. Resursele generale ale companiei tind în acest fel să fie ineficient folosite. Orientarea către eficiență contabilă scade, de asemenea, interesul pentru cercetare-dezvoltare, fapt care contribuie pe termen mediu şi lung la scăderea competitivității firmei.

4. **Structura matriceală:** este caracterizată prin două stratificări, pe verticala *funcţionalităţii* şi pe orizontala *programelor de lucru*. Prima, este de natură *funcţională*, şi are în vedere diviziunea muncii în compartimente omogene din punct de vedere a sarcinilor – într-o structură deja consacrată (marketing, resurse umane, proiectare, producţie, vânzări, financiar etc.). Cea de-al doilea strat are în vedere o diviziune a sarcinilor pe *proiecte*. Fiecare compartiment poate avea mai multe echipe de lucru, în funcţie de numărul de programe. Grupele de lucru pe proiecte posedă autonomie decizională. Aceasta este şi principala problemă a structurilor matriceale: dubla subordonare – în cadrul compartimentului şi în cadrul grupului de lucru faţă liderul echipei. Costurile birocratice sunt, de aceea, foarte mari. Structura matriceală este, de altfel, cea mai complexă formulă de organizare a întreprinderii moderne şi este tipică întreprinderilor de foarte înaltă tehnologie, unde lucrătorii sunt foarte specializaţi.

Bibliografie

Arrighi, Giovanni (ed.), **Semiperipheral Development. The Politics of Southern Europe in the Twentieth Century**, Sage Publications, 1985

Bădescu, Ilie , **Sociologia eminesciană**, Ed. Porto Franco, Galaţi, 1994

Bădescu Ilie, **Istoria sociologiei. Perioada marilor sisteme**, Ed.Porto-Franco, Galaţi, 1994

Bădescu, Ilie **Sincronism european şi cultură critică românească. Contribuţii de sociologie istorică privind cultura modernă românească**, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984

Bădescu, Ilie, **Cu faţa spre Bizanţ, Jurnal**, Ed. Evex, Bucureşti, 1998

Boudon, Raymond., **Effets pervers et ordre social**, PUF, 1977

Brătianu, Gheorghe, **Marea Neagră de la origini până la cucerirea otomană**, vol I şi II, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1988.

Britan, Gerald şi Cohen, Ronald (ed), **Hierarchy and Society. Antropological perspectives on Bureaucracy**, a publication of the Institute for the Study of Human Issues, Philadelphia, 1980

Cambier, Hubert, **What is a trade union organisation?**, vol.I, II, III, Education department of the International Confederation of Free Trade Unions, Bruxelles, 1994

Caplan, Al (ed), **The Sociobiology Debate. Readings on Ethical and Scientific Issues**, Harper and Row, 1978

Cojocaru, Constantin, **Ieşirea din prăpastie**, Ed. Bravo Press, Bucureşti, 1998.

Crainic, Nichifor, **Puncte cardinale în haos**, Ed. Timpul, Iaşi, 1996.

Durkheim, Emille, **Suicide**, Routlege, London, 1989

Durkheim, Emille, **De la division du travail social**, Alcan, Paris, 1922

Eminescu, Mihai, **Opere**, vol.XV, **Fragmentarium. Adenda Ediţiei**, Ed. Academiei Române, 1993

Eminescu, Mihai, **Chestiunea evreiască**, Ed. Vestala, Bucureşti, 1998

Eliade, Mircea, **Profetism românesc**, vol 1 şi II, Ed. Roza Vânturilor, Bucureşti, 1990

Faucheux, Claude, şi Moscovici, Serge (ed.), **Psychologie sociale théorique et expérimentale. Recueil de textes choisis et présentés**, Mouton, Paris, 1971

Feldman, Robert, **Social Psychology. Theories, Research, and Applications**, McGraw-Hill, 1985

Ford, Ramona, **Work, Organization and Power. Introduction to Industrial Sociology**, Allyn and Bacon, 1988.

Frank, Gunder, **Dependent Accumulation and Underdevelopment**, MacMillan, 1982

Friedman, Milton, **Capitalism şi libertate**, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1995

Galbraith, Kenneth, **Ştiinţa Economică şi interesul public**, Ed. Politică, Bucureşti, 1982.

Galtung, Johan,	**A Structural Theory of Imperialism**, în «Journal of Peace Research», nr. 27-1, International Peace Research Institute, Oslo, 1971
Gherea, C. Dobrogeanu,	**Neoiobăgia. Studiu economico-sociologic al problemei noastre agrare**, Bucureşti, Ed. Librăriei Socec & Comp., 1910
Grof, Stanislav, cu Benett, Hal,	**The Holotropic Mind. The three Levels o f Human Consciousness and How They Shape Our Lives**, Harper, San Francisco, 1992
Gusti, Dimitrie,	**Opere**, vol. I, II, III, Editura Academiei Române, Bucureşti, respectiv 1968, 1969, 1970.
Gusti, Dimitrie,	**Sociologia naţiunii şi a războiului**, Ed. Floare Albastră, Bucureşti, 1995
Hill, Charles, W.L.; Gareth, Jones, R.,	**Strategic Management. An Integrated Approach**, Houghton Mifflin, 1998
Hirschman Albert,	**Essays in Trespassing. Economics to Politics and Beyond**, Cambridge, 1984.
Hirschman, Albert,	**Exit, Voice and Loyalty. Responses to Decline in Firms, Organizations and States**, Harvard University Press, 1970.
Hirschman, Albert,	**The Passions and the Interests. Political Arguments for Capitalism before Its Triumph**, Princeton University Press, New Jersey, 1981
Hodson, Randy şi Sullivan, Teresa	**The Social Organization of Work**, second edition, Wadsworth, 1995
Irenaus Eibl-Eibesfeldt,	**Agresivitatea umană. Studiu etologic**, Ed. Trei, 1995.

Kiriţescu, Costin C., **Moneda. Mică enciclopedie**, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982

Kregel, Jan şi alţii, **Şocul Pieţei. O agendă pentru reconstrucţia economică şi socială în Europa Centrală şi de Est**, Ed. Economică, 1995

Lorenz, Konrad, **On Aggression**, A Harvest Book, 1963

Lincoln Abraham, **Fragment on Government,** 1854 apud *Compton's Interactive Encyclopedia*. Copyright (c) 1994, 1995 Compton's NewMedia, Inc.

Madgearu, Virgil, **Drumul echilibrului financiar. Probleme actuale ale economiei româneşti**, Atelierele "Adevărul", S.A., Bucureşti, 1935

Madgearu, Virgil, **Agrarianism, Capitalism, Imperialism. Contribuţiuni la studiul evoluţiei sociale româneşti**, Institutul de Arte Grafice "Bucovina", Bucureşti, 1936

Madgearu, Virgil, **Evoluţia economiei româneşti după războiul mondial**, Ed. Ştiinţifică, 1995

Maiorescu, Titu, **Critice**, Ed. Hyperion, Chişinău, 1990.

Mair, Peter (ed), **The West European System**, Oxford University Press, 1991

Rostow, W.W., **Les Etapes de la croissance économique**, Editions du Seuil, 1963

Manoilescu, Mihail, **România, Stat Corporativ. De ce şi cum trebuie transformat Statul nostru**, în Biblioteca revistei "Lumea nouă", nr.5, Bucureşti, 1933

Manoilescu Mihail, **Rostul şi destinul burgheziei româneşti**, Cugetarea-G. Delafras, Bucureşti, f.a. [1941],

Manoilescu Mihail, **Forţele naţionale productive şi comerţul exterior. Teoria protecţionismului şi a schimbului internaţional**, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986

Manoilescu, Mihai, **Dictatul de la Viena. Memorii, iulie-august 1940**, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1991

Motru, C-Rădulescu, **Cultura română şi politicianismul**, ediţia a treia, Librăria Socec, 1904

Motru, C-Rădulescu, **Personalismul energetic şi alte scrieri**, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1984.

Olson, Mancur, **The Rise and Decline of Nations. Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidities**, Yale University Press, 1982

Pareto Vilfredo, **Traité de Sociologie Générale**, vol. I şi II, Paris Payot, 1933

Paulescu, Nicolae, **Fiziologie filozofică**, vol I. **Instincte sociale, patimi şi conflicte. Remedii morale**, Fundaţia Anastasia, 1995

Pfaller, Alfred şi alţii (ed), **Can the Welfare State Compete? A Comparative Study of five Advanced Capitalist Countries**, MacMillan, 1991.

Rousseau, Jean-Jacques, **Contractul social**, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1957

Rugină, Anghel, **Teoria şi practica economică în epoca de tranziţie şi după**, Ed. Fundaţiei România de Mâine, Bucureşti, 1994

Samuelson, Paul şi Nordhaus, William, **Economics**, McGraw-Hill Inc., 1992

Sartori, Giovanni, **The Sociology of Parties. A Critical Review**, în Mair, Peter (ed.), **The West**

European Party System, Oxford University Press, 1990

Stere, Constantin, **Social-Democratism sau Poporanism?**, Ed. Porto-Franco, Galaţi, 1996

Toma, Gorman, **International Relations: Understanding Global Issues**, Brooks/Cole Publishing Company, 1990

Tonybee, Arnold, **Studiu asupra istoriei. Sinteză a volumelor I-VI de D.C. Somervell**, Humanitas, Bucureşti 1997.

Țuțea, Petre, **Între Dumnezeu şi Neamul meu**, Fundația Anastasia, Ed. Arta Grafică, Bucureşti, 1992

Ungureanu, Ion, **Paradigme ale cunoaşterii societăţii**, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1991

Vulcănescu, Mircea, **Dimensiunea românească a existenţei**, Ed. Fundației Culturale Române, Bucureşti, 1991

Wallerstein, Immanuel, **The Capitalist World-Economy**, Cambridge, 1986

Weber, Max, **The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism**, Charles Scribener's Sons, New York, 1958

Weber, Max, **Economy and Society, an Outline of Interpretative Sociology**, California Press, vol 1 şi 2, 1978

Wilson, Edward, **Sociobiology. The New Synthesis**, The Belknap Press of Harvard University Press, 1978.

Wright, Mills, **Imaginaţia Sociologică**, Ed. Politică, Bucureşti, 1975

Zamfir, C., Vlăsceanu, L (coord.), **Dicţionar de sociologie urmat de ., indicatori demografici, economici, sociali şi sociologici**, Ed. Babel, Bucureşti, 1993, p.80-84.

Zane, G., **Studii**, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1980.

Zeletin, Ştefan, **Burghezia română, originea şi rolul ei istoric**, ediţia a doua, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1991

Zeletin, Ştefan, **Neoliberalismul. Studii asupra istoriei şi politicii burgheziei române**, ediţia a treia, Ed. Scripta, Bucureşti

Cuprins

ÎN LOC DE PREFAŢĂ 3

I TEORII MAJORE ALE SOCIOLOGIEI ECONOMICE 5

I.1. MAX WEBER. CE ESTE SOCIOLOGIA ECONOMICĂ? 5

PRINCIPALELE CATEGORII ALE SOCIOLOGIEI ECONOMICE WEBERIENE 6
Categoria acţiunii economice *6*
Definiţiile acţiunii economice: *7*
Acţiunea economică şi acţiunea politică *7*
Categoriile de acţiune economică şi ordine. Concepte subordonate *8*
Categoria de ordine *8*
Ordinea economică, ordinea de status şi ordinea politică *9*
Noţiunile de economie, întreprindere, utilitate *10*
Distincţia între satisfacţie şi profit. Piaţa *11*
Categoria de capitalism *12*
Tipologia capitalismului după obţinerea profitului *13*
Capitalismul modern, statul naţional şi democraţia *15*
Raţionalitate formală şi iraţionalitate substanţială *16*
Diviziunea muncii şi inflaţia *16*

I. 2. ALBERT O. HIRSCHMAN. SOCIOLOGIA SUBDEZVOLTĂRII 18

ROLUL ELITELOR ÎN PROGRESUL ECONOMIC AL SOCIETĂŢII 19
Complexul de inferioritate şi subdezvoltarea *19*
Dezvoltare, dictatură şi inflaţie *20*
Efectele de relaţie şi efectul tunel *22*
Efectele de relaţie *22*
Efectul tunel *24*
SOCIOLOGIA DECLINULUI ORGANIZAŢIILOR 25
ASPECTE DE FILOSOFIE POLITICĂ A CAPITALISMULUI MODERN 26

I. 3. VIRGIL N. MADGEARU ŞI ECONOMIILE ÎNTÂRZIATE 30

ORBITAREA SOCIETĂŢII ROMÂNEŞTI 30
Evoluţia economiei româneşti. Organizarea deficitară a creditului *31*
Anomaliile tranziţiei agriculturii şi industriei româneşti *35*
Situaţia din agricultură *35*
Situaţia din industrie *40*
ROLUL STATULUI 42

I. 4. MIHAIL MANOILESCU. TEORIA STATULUI 44

RĂDĂCINILE EMINESCIENE 45
PREMISELE GÂNDIRII MANOILESCIENE 45

BURGHEZIE, CAPITALISM, LIBERALISM 48
PSEUDOBURGHEZIA 50
CLASA ŞI ORGANIZAŢIA CORPORATISTĂ 52
PROGRAMUL CORPORATIV PENTRU ROMÂNIA 53
ELITELE. BURGHEZIA ŞI ROLUL ELITELOR 56
PARADIGMELE ORGANIZĂRII PROTECŢIONISTE 59
SITUAŢIA ROMÂNIEI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ 64

I. 5. MATTEI DOGAN. CRITICA NEOCORPORATISMULUI 70

CHESTIUNEA NEOCORPORATISMULUI OCCIDENTAL 70
NOŢIUNEA DE NEOCORPORATISM 72
ROLUL FUNCŢIONAL AL NEOCORPORATISMULUI 74
PROBLEMELE STATULUI NEOCORPORATIST 75
TIPOLOGIA NEGOCIERII ŞI A CONDUCERII POLITICE OCCIDENTALE 81

II ASPECTE INTRODUCTIVE ALE SOCIOLOGIEI ECONOMICE 84

II.1 ELITELE ŞI CHESTIUNEA MUNCII 88

II.2. ELITELE. TIPOLOGIA ŞI ROLUL LOR 92

PĂTURA SUPERPUSĂ 95
Raporturi necompensatorii şi politicianism *95*
Dezorganizarea muncii şi ineficienţa capitalului *97*
ELITELE MONOPOLISTE 100
Regimul noii servituţi (aservirea socială generalizată) *102*
Agresivitatea politică şi absurdul economic *105*
Actorii regimului noii servituţi *106*
Tipul de raţionalitate. Absurdul *106*
Antieconomia *108*
ELITELE ORGANICE 115
Principiile generale ale teoriei elitelor organice. Conceptul de naţiune *115*
Definiţie. Caracterul organic *115*
Principiul integrării funcţionale *116*
Teoria elitelor organice *117*

II.3. SOCIOLOGIA ŞI ECONOMIA STATULUI 129

STATUL (NAŢIONAL) 129
FUNCŢIILE STATULUI NAŢIONAL 131
STATUL DEMAGOGIC 132
Economia de status *133*
Moneda perversă *139*
Administraţia paralelă (compradoare) *142*
Statul şi partidul fără doctrină *145*
Doctrina ţărănistă clasică şi acţiunea ţărănistă de azi *149*

II.4. CRITICA PRINCIPIILOR ECONOMICE 156

CATEGORIILE FUNDAMENTALE ALE ECONOMIEI 157
Munca, prima categorie a economiei *157*
Organizarea muncii *158*
Protecţia muncii naţionale *159*
COMENTARII PE MARGINEA UNOR NOŢIUNI ŞI PRINCIPII ECONOMICE 160
i. Definiţia economiei ca acţiune socială. Utilitatea ca funcţie socială *160*
ii. Legea raritătii *164*
iii. Problema pieţei *165*
iv. Moneda *166*
v. Inflaţia *168*
vi. Cererea Agregată *169*
vii. Oferta Agregată *170*
viii. Legea scăderii cererii *171*
ix. Legea echilibrului *172*
x. Legea cererii şi ofertei (legea pieţei) *174*
xi. Paradoxul valorii *175*
xii. Legea comportamentului de consum (şi legea scăderii utilităţii marginale) *176*
xiii. Costul marginal *177*
xiv. Condiţia lichidării (închiderii) unei întreprinderi *178*
xv. Chestiunea eficienţei *180*
xvi. Principiul marginalităţii: trecutul rămâne trecut *181*
xvii. Corelaţia dintre salarii şi productivitate marginală *182*

III DOSARE DE SOCIOLOGIE ECONOMICĂ 184

III.1 PROBLEMA RURALĂ 184

III.2 PROBLEMA INDUSTRIALĂ 193

III.3 PROBLEMA GUVERNĂRII ŞI A CAPITALULUI 197

1. EVOLUŢIA PRODUSULUI INTERN BRUT 198
Pierderea de la an la an a produsului intern brut între 1990-2000 ..... *200*
Economia subterană ca şansă *202*
Situaţia României în anul 2000 faţă de cel de-al doilea război mondial *204*
Pierderea de produs intern brut ca urmare a şomajului *205*
Pierderea de PIB ca urmare a subutilizării cronice a forţei de muncă *206*
Determinarea pierderilor irecuperabile cu ajutorul efectului de multiplicare *208*

IV ELEMENTE DE SOCIOLOGIA MUNCII 211

IV.1 SOCIOLOGIA. MUNCA ŞI SOCIETATEA 211

SCURTĂ INTRODUCERE ÎN PROBLEMATICĂ 211
SOCIOLOGIA 212

SOCIETATEA ... 212
SOCIOLOGIA ŞI PROBLEMA MUNCII ... 214
CADRUL ORGANIZATORIC AL MUNCII: ÎNTREPRINDEREA ŞI DIVIZIUNEA MUNCII ... 214
DIVIZIUNEA SOCIALĂ A MUNCII ... 215
Diviziunea muncii în societăţile tradiţionale ... *215*
Diviziunea funcţională a muncii. Profesia ... *216*
Diviziunea internaţională a muncii ... *217*
TEXTE DE COMENTAT ... 218
1. Interesul ... *218*
2. Progresul. Homo faber şi Homo sapiens ... *218*
3. Paradoxul societăţii ... *220*
4. Tipologia coeziunii (solidarităţii) sociale şi Diviziunea socială a muncii ... *221*

IV.2 ORGANIZAŢIA MUNCII ... 222

ORGANIZAŢIA ... 222
INFRASTRUCTURA SOCIALĂ A ORGANIZAŢIEI. NEVOILE SOCIALE ŞI ORGANIZAREA MUNCII ... 223
BIROCRAŢIA ... 225
MANAGEMENTUL. RAPORTUL DINTRE PRODUCTIVITATE ŞI LOIALITATE ... 228
1. Managementul ştiinţific: Frederic W. Taylor ... *228*
2. Managementul resurselor umane: Mayo ... *229*
3. Teoriile contingenţei structurale: Lawrence şi Lorsch, Skinner *230*
TEXTE DE COMENTAT ... 231
1. Întreprinderea modernă: bunăstarea individuală este diferită de noţiunea de profit ... *231*
2. Productivitatea muncii – o problemă de interacţiune socială ... *232*
3. Degradarea organizaţiei ... *233*

IV.3 MUNCA ŞI PROSPERITATEA SOCIETĂŢILOR ... 235

MUNCA, PIAŢA INTERNĂ ŞI SALARIUL ... 235
INTERESELE, MUNCA ŞI DEZVOLTAREA ... 236
CEL MAI IMPORTANT CAPITAL: MUNCITORUL CONSUMATOR (PIAŢA INTERNĂ) ... 238
FORŢA ECONOMIEI SAU COMPETITIVITATEA NAŢIONALĂ ... 239
COMPETITIVITATEA. SCURTĂ ILUSTRARE PE CAZUL ROMÂNIEI ... 240
Competitivitatea şi problema salariilor în ultimii zece ani ... *240*
TEXTE DE COMENTAT ... 242
Implicaţiile „coteriilor" la J.J. Rousseau ... *242*
Dezvoltarea depinde de formula accesului la putere: M. Olson despre sistemul politic american ... *243*

IV.4 SINDICATELE ... 244

SINDICATELE, O NECESITATE SOCIALĂ ... 244
FORŢA DE MUNCĂ ŞI CAPITALUL. ALIENAREA ... 245
CONŞTIINŢA DE CLASĂ ... 247

CONDIŢIILE ACTIVITĂŢII SINDICALE EFICIENTE 248
PROBLEMA LOIALITĂŢII FAŢĂ DE LOCUL DE MUNCĂ 249
ROLUL ŞI FUNCŢIILE ORGANIZAŢIEI SINDICALE 250
DE COMENTAT 253
Independenţa sindicatelor – element cheie al protecţiei salariaţilor ... *253*

IV.5 MUNCA ŞI CAPITALUL 254

CAPITALUL CA FACTOR DE CIVILIZAŢIE 254
PROPRIETATEA CA PROPRIETATE DE MUNCĂ (MADGEARU) 256

IV.6 ORGANIZAREA MUNCII 257

ÎNTREPRINDEREA – FACTOR DE SOCIALIZARE 257
EFICIENŢA MUNCII – ÎN FUNCŢIE DE COMUNICARE ŞI DE PARTICIPAREA LA DECIZIE 259
EFICIENŢA MUNCII ŞI STRUCTURA ORGANIZAŢIEI 261
Centralizare şi descentralizare *262*
Tipuri de structuri organizaţionale *263*

BIBLIOGRAFIE 265

CUPRINS 272